

*MASTER
NEGATIVE
NO. 91-80027-3*

MICROFILMED 1991

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
“Foundations of Western Civilization Preservation Project”

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States -- Title 17, United States Code -- concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material...

Columbia University Library reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR:

OHLANDER, CARL

TITLE:

BIDRAG TILL KANNEDOM
OM INGERMANLANDS ...

PLACE:

UPSALA, SWEDEN

DATE:

1898

Master Negative #

91-80027-3

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

947In4	Ohlander, Carl.
Oh4	Bidrag till kännedom om Ingermanlands historia och förvalt- ning, 1617-1645. Upsala 1898. O. pt. 1, 226 p. pl. maps. Doctor's dissertation at Upsala (Sweden) university.

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm

REDUCTION RATIO: 11

IMAGE PLACEMENT: IA IIA IB IIB

DATE FILMED: 4/15/91

INITIALS MT

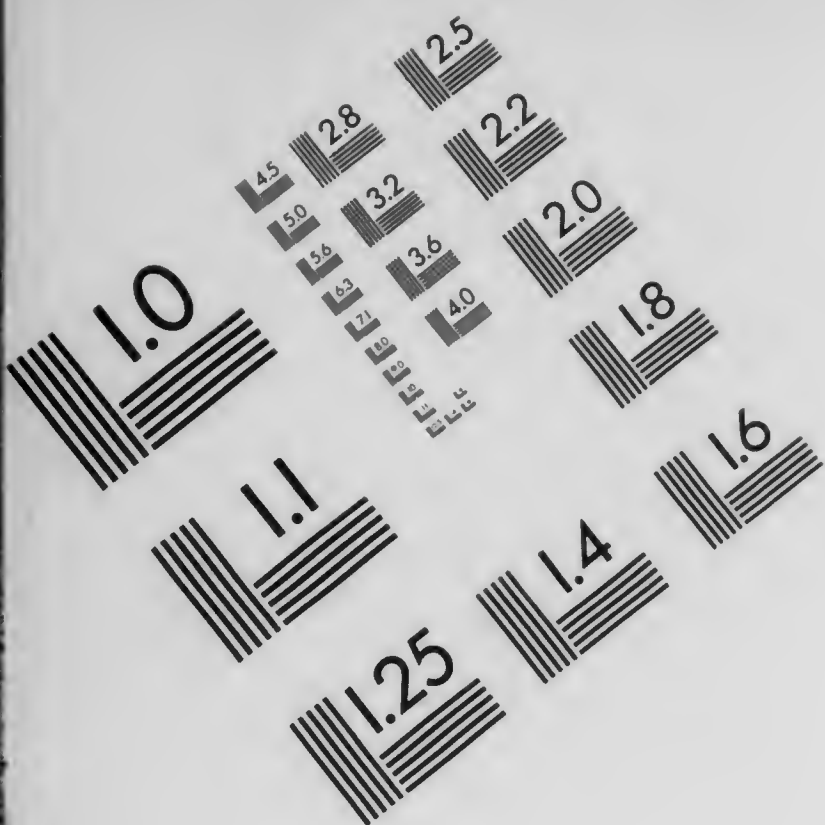
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

AIIM

Association for Information and Image Management

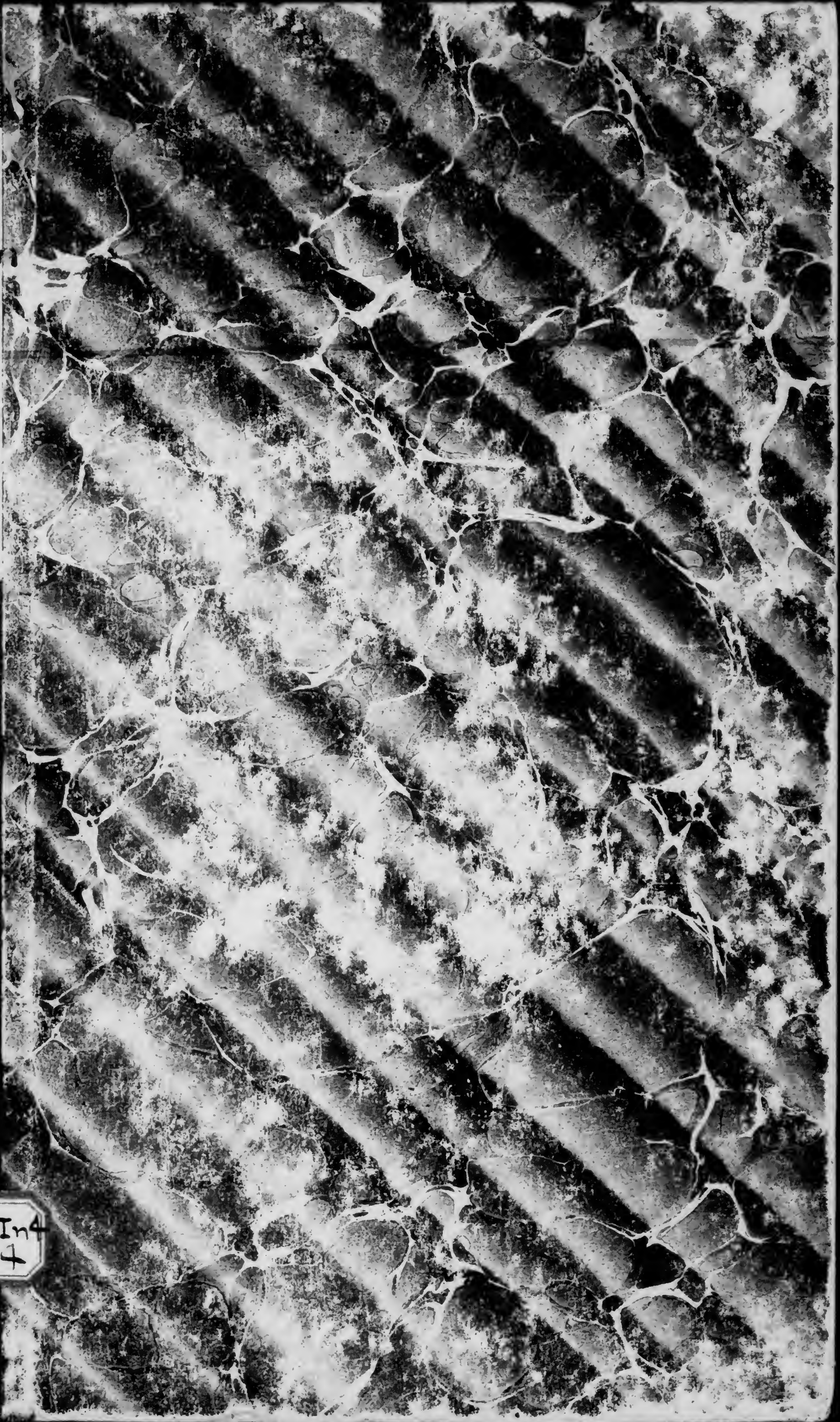
1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910
301/587-8202

Förmanlands historia
och förvaltning

947In4
Oh 4

947 In4 Oh4

Columbia University
in the City of New York
Library

GIVEN BY

Upsala Univ. Libry.

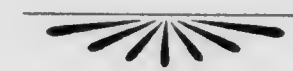
BIDRAG TILL KÄNNEDOM
OM
INGERMANLANDS HISTORIA OCH FÖRVALTNING

I
1617—1645.

AKADEMISK AFHANDLING
SOM MED TILLSTÅND AF
VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPSALA
HUMANISTISKA SEKTION
FÖR
FILOSOFISKA DOKTORSGRADENS VINNANDE
TILL OFFENTLIG GRANSKNING FRAMSTÄLLES

AF
CARL ÖHLANDER
FIL. LIC. AF SMÅL. LANDSKAP

Å LÄROSALEN N:o V
ONSDAGEN DEN 30 MARS 1898
KL. 10 F. M.

Tryckt å
HARALD WRETMANS TRYCKERI, UPSALA 1898.

Vid utarbetandet af föreliggande afhandling har författaren i hufvudsak varit hänvisad till de källskrifter, som riksarkivet har att erbjuda, emedan flertalet af de författare, som sysselsatt sig med Sveriges historia för ifrågavarande tid antingen endast helt flyktigt vidrört författarens ämne eller ock därom lämnat mindre tillförlitliga uppgifter. De förnämsta urkundssamlingar, som författaren begagnat, äro Ingrica och Livonica, för så vidt de beröra ifrågavarande tid. För en närmare kännedom om Ingermanlands inre förhållande äro nämnda samlingar alldeles oumbärliga, emedan de till största delen innehålla officiella skrivelser till regeringen från hennes ämbets- och tjänstemän i landet liksom hennes svar därpå. Icke sällan hafva äfven själfva originalskrivelserna påträffats. Af dessa båda samlingar har författaren genomgått omkring 70 bundtar eller volymer. Såsom ett komplement till Livonica har författaren äfven använt en annan afdelning af nämnda samling, hvilken under den senaste tiden kommit till riksarkivet från kammararkivet. Denna samling har i afhandlingen betecknats med namnet Nya Livonica. En tredje mycket viktig samling, som naturligtvis blifvit använd, är riksregistraturet för 1617—1645, hvilket för dessa år blifvit noggrant genomgångt. Såsom ett komplement till detta har det tyskt-latinska registraturet begagnats, och genom förbiseende har det någon gång i afhandlingen kallats det utländska registrat., hvilken benämning härmed rättas.

Viktiga bidrag har författaren äfven hämtat från rådsprotokollen, hvarvid han företrädesvis använt de tryckta protokollen men äfven åtskilliga, som ännu icke kommit ut i tryck.

En annan samling, som för detta arbete varit af stor vikt, är Oxenstiernska samlingen, af hvilken författaren använt både de handlingar, som i tryck finnas tillgängliga, men äfven otryckta sådana.

I fråga om det holländska handelskompaniet hafva viktiga bidrag hämtats från Falkenbergiska samlingen uti riksarkivet. Andra samlingar, som i ett eller annat afseende blifvit rådfrågade, äro Stegeborgssamlingen, Acta historica, Moscovitica uti riksarkivet och Rålambska

samlingen uti kungl. biblioteket i Stockholm. I enstaka fall hafva äfven Palmsköldska och Nordinska samlingen uti Uppsala universitetsbibliotek blifvit rådfrågade.

I trots däraf, att det material, som stått författaren till buds, i de flesta fall varit tillräckligt för den uppgift, som författaren föresatt sig, hafva dock åtskilliga luckor förekommit i de samlingar, som han använt, hvilket förhållande naturligtvis ej kunnat undgå att mindre fördelaktigt inverka på hans behandling af vissa frågor och tvingat honom att icke så utförligt, som han önskat, behandla dessa. På grund häraf kan författaren ej göra anspråk på att uttömmande hafva behandlat alla delar af sitt ämne, hvilket äfven bokens titel ger tillkänna. Ekonomiska skäl hafva tvingat honom att afstå från sin ursprungliga plan att besöka arkivet i Helsingfors samt andra arkiv i några af östersjöprovinsernas städer. Men på grund af den kännedom, han sökt förskaffa sig om dessa arkiv, vågar han dock hoppas, att det resultat, hvartill han kommit i de flesta frågor ej skulle genom en dylik forskningsfärd hafva blifvit mycket annorlunda, men ämnet hade därigenom måhända fått en mångsidigare belysning.

En följd af materialets beskaffenhet har ock varit, att författaren såsom noter nödgats intaga åtskilliga utdrag af de viktigaste handlingar, som han rådfrågat, hvilken åtgärd naturligtvis varit öfverflödig, om nämnda handlingar i tryck funnits tillgängliga.

Då författarens uppgift varit att söka skildra en öfvergångsperiod i Ingermanlands historia, faller det af sig själf, att han tagit år 1617 såsom utgångspunkt för sin framställning. Däremot kunna tankarne vara delade om lämpligheten att sluta med år 1645 i stället för år 1642. Orsaken, hvarför författaren i och för detta ändamål valt det förstnämnda året är den, att då först kan provinsens nya kyrkoordning anses vara fullständigt genomförd.

Slutligen känner författaren det som en kär plikt att till alla dem, som på ett eller annat sätt befordrat och understödt hans arbete få frambära sin varmaste tacksägelse.

Till sina lärare i Uppsala Herr Professorn, Juris och Filosofie Doktorn Harald Hjärne samt Docenterna Filosofie Doktorn J. H. Nyström och Filosofie Doktorn O. Varenius beder författaren att få framföra ett värdsamt och hjärtligt tack för den ledning och undervisning i studierna samt det tillmötesgående och den välvilja, som kommit honom under studietiden till del.

Till samtliga Herrar Tjänstemän i riksarkivet, med hvilka författaren kommit i närmare beröring, beder han härmed få framföra sitt hjärtliga och innerliga tack för all visad välvilja, tjänstvillighet och tillmötesgående, som i så rikt mått från deras sida kommit honom till del, under den tid han arbetat i nämnda ämbetsverk.

Utan en sådan hjälp hade det varit författaren omöjligt att med någon framgång kunna bearbeta det rika material i Ingermanlands historia, som riksarkivet har att erbjuda.

I särskild tacksamhetsskuld står författaren till Herr Doktor P. Sonden både för all hjälp, som han godhetsfullt lämnat, och äfven därför att han välvilligt och outtröttligt hjälpt författaren med att anskaffa de många afskrifter, som han behöft, hvilket varit en mycket stor hjälp, alldenstund författaren såsom elementarlärare endast för kortare tider kunnat arbeta i riksarkivet. Författaren beder att härmed till Doktor P. Sonden få framföra sitt varma och hjärtliga tack.

Bibliotekarien Filosofie Doktorn m. m. C. G. Styffe samt Rektorn Teologie och Filosofie Doktorn m. m. Herr F. Vestling hafva godhetsfullt ställt åtskilliga skrifter och handlingar till författarens förfogande, för hvilket han härmed beder att till nämnde herrar få framföra ett hjärtligt tack.

Uppsala i Mars 1898.

FÖRFATTAREN.

De tryckta arbeten, som författaren mer eller mindre rådfrågat,
äro hufvudsakligen följande:

- AKLANDER: Bidrag till kännedom om de evangeliskt-lutherska församlingarne i Ingermanlands stift. Helsingfors 1865.
AKLANDER: Viborgs stifts herdaminne, del I.
» Utdrag ur Ryska Annaler. Helsingfors 1849.
Brinkmanska arkivet, del I.
BONSDORFF: Nyenskans. Acta Fennica Tomus XVIII.
CARLSON: Carl X:s historia, första upplagan.
» Carl XI:s historia, del I.
CLASON, S.: Till reduktionens förhistoria. Stockholm 1893.
CRONHOLM: Gustaf Adolfs historia, del III, IV. Malmö 1861, Lund 1864.
DROVSEN, G.: Gustaf Adolf. Leipzig 1869.
FORSELL: Anteckningar om mått, mål och vikt. Stockholm 1875.
FRYXELL: Carl X:s historia.
GEIJERS samlade skrifter, band 7. Stockholm 1875.
» » » Gustaf Adolfs historia. Stockholm 1853.
» » » Christinas historia.
HALLENBERG: Gustaf Adolfs historia. Stockholm 1790—1796.
Handlingar till Skandinavien historia, del 25, 26, 29, 35.
HANSEN, H. J.: Geschichte der Stadt Narva. Dorpat 1858.
HILDEBRAND, H.: Sveriges medeltid.
Historisk Tidskrift för 1881, 1885 och 1886.
KOSKINEN: Finlands historia. Stockholm 1874.
Nordisk familjebok, band 8, 16.
ODHNER: Sveriges inre historia under Christina. Stockholm 1865.
OLEARIUS, A.: Vermehrte Moscovitische und Persianische Reisebeschreibung. Schleswig 1656.
PETREI ryska krönika. Stockholm 1616.
RAMBAUD: Rysslands historia. Stockholm 1880.
Rikskanslern Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling. Förra afdeln., band 1. Stockholm 1888. Andra afdeln., band 3, 4, 5.
SCHÜCK: Svensk literaturhistoria. Stockholm 1890.
SJÖGREN, J. A.: Historisch Ethnographische Abhandlungen über den Finnisch Reussischen Norden. Sit Pettersburg 1861.
Svenska Riksrådets protokoll 1—7.
TIGERSTEDT: Om Keksholms län under drottning Christinas tid. Åbo gymnasieprogram 1877—1882.
WEIBULL: Gustaf Adolfs historia. Illustrerad Sv. historia.
WERWING: Sigismunds och Karl IX:s historia. Stockholm 1747.
WESTLING, G. O. F.: Kyrkolagen och kyrkolagsarbeten i Estland. Sundsvall 1894.
» Meddelanden om den kyrkliga kulturen i Estland.
» Förarbetena till den estniska översättningen af Nya Testamentet 1892.
» Meddelanden om Kyrkoförfattningen i Estland.
WITTICH, KARL: Dietrich von Falkenberg. Magdeburg 1892.

Innehållsförteckning.

Inledning	pag. 13—17
I. Regeringens åtgärder för landets uppodling (pag. 17—50).	
Regeringen sökte förmå landets invånare af rysk nationalitet att kvarstanna i landet	pag. 17.
Hennes bemödanden misslyckades och orsakerna därtill	» 18.
Utlevereringen af öfverlöpare från Ryssland	» 19.
Regeringens bemödanden att kvarhålla bönderna på de hemman, till hvilka de hörde	» 21.
Anledningarna till att Ingermanlands invånare af rysk nationalitet flydde till Ryssland	» 22.
Ingermanlands invånare af svensk nationalitet	» 24.
Gustaf Adolfs plan att anlägga en stor koloni af svenskar i Nöteborgs län	» 25.
Ingermanlands invånare, som kommit dit från Finland, och anledningen till att dessa kommo att nedsätta sig i landet	» 26.
Gustaf Adolf ansåg de tyska folkstammar, som bodde vid södra östersjö-kusten och nordsjökusten, passande till inbyggare i Ingermanland	» 27.
Redogörelse för ingermanländska landtakten och de tre klasser nybyggare, som hon afsåg	» 27—34.
Redogörelse för förhållandet mellan det latinska och det tyska exemplaret af ingermanländska landtakten	» 27, not 2.
D. von Falkenbergs underhandlingar med holländare att nedsätta sig i Ingermanland	» 34.
Redogörelse för det holländska kompaniets privilegier, för så vidt de hade afseende på landets uppodling	» 37.
Om det holländska kompaniets upplösning och anledningen därtill	» 41.
Om utdelning af jord till nybyggarna och de grunder, efter hvilka det skedde	» 44.
Åtskilliga pogoster fingo blott innehafvas af kronans bönder och anledningen härtill	» 46.
Om friherrskapet Duderhoff	» 47.
Om friherrskapet Sixtenburgh	» 48.
Om de stora förlänningar, som Gustaf Adolf ämnade tilldela sin svåger Johan Kasimir	» 49, not 3.
Redogörelse för de grunder, enligt hvilka kronans jord i Ingermanland denna tid var bortförlänad	» 49.
Totalomdöme öfver regeringens verksamhet att uppodla landet och förse det med en talrikare befolkning	» 50.

II. Landets försvarsväsen (pag. 54—62).

Landets försvar hvilade hufvudsakligen på fästningarna	pag. 54.
Någon särskild fältöfverste fanns ej inom provinsen, ej heller fanns någon krigsflotta därstädes stationerad	» 56.
Regeringens planer till försvarets stärkande	» 56.
Landets rusttjänst samt de grunder, efter hvilka hon utgjordes	» 57.
Orsaken till att det dröjde så länge, innan rusttjänsten blef fullt ordnad inom provinsen	» 57.
Jämförelse mellan rusttjänstens utgörande i Sverige och Ingermanland	» 58.
Rusttjänsten blef rättvisare fördelad genom en jordrevision	» 59.
Grunderna, efter hvilka nämnda jordrevision skedde	» 60.
Revisionens förtjänster och fel	» 61.
Förhållandet mellan hofland och bondland	» 62.

III. Skatter och gårdar (pag. 63—80).

Skatter och gårdar voro i Ingermanland större än i Liffland och det egentliga Sverige	pag. 63.
Station	» 63.
Kvarntullen	» 65.
Om kvarntullsmantalsskrifningen	» 66.
Tionden	» 67.
Friskjutsen och skjutsfärdspenningarna	» 67.
Allmogens dagsverksskyldighet till kronans slott och gårdar förvandlades till defensionspenningar	» 68.
Öfriga mindre skatter och besvär, såsom t. ex. leverering af handkvarnsstenar, anskaffande af strumpor, skor och pälsar till krigsfolkets behof m. m.	» 69.
Det obilliga sätt, hvarpå skatterna utkräfdes	» 69.
Kopparmyntets kursfall och den inverkan, nämnda omständighet hade på de skatter, som skulle betalas med penningar	» 69.
Öfversikt af provinsens inkomster	» 70, anm.
Sättet för skatternas uppbärande	» 71.
De rättigheter, som tillkommo de personer, som arrenderade kronans inkomster inom provinsen	» 72.
I hvilken mån landets invånare kunde utöfva något inflytande på beviljandet af de skatter, som skulle utgöras	» 73.
Invånarna ägde icke rätt att skicka representanter till svenska riksdagen	» 74.
Invånarne erhöilo ett viktigt medgifvande i fråga om vissa skatter	» 75.
Om landtdagarna i Koporje och Narva	» 77.
Ett landtdagsbeslut	» 77, not 4.

IV. Ingermanlands städer (pag. 80—90).

Narvas privilegier	pag. 80.
Narvas gravamina och postulata åren 1628, 1634, 1640	» 82.
Regeringens resolution å nämnda gravamina och postulata	» 82.

Ivangorods privilegier	pag. 83.
Ivangorods borgares gravamina och postulata år 1634	» 85, not. 2.
Guvernören N. Asserssons utlåtande däröfver	» 85.
År 1645 upphäfde regeringen helt och hållet Ivangorods privilegier och befallde dess invånare att flytta öfver till Narva	» 87.
Fördelar och olägenheter af nämnda flyttning	» 87.
Staden Nyen och anledningen till att Gustaf Adolf och svenska regeringen anlade en stad vid Neva-flodens utlopp i Finska viken	» 87.
De åtgärder Gustaf Adolf vidtog för att leda handeln till denna plats	» 88.
Nyens gravamina af år 1638	» 88.
1642 års privilegier för Nyen	» 89.

V. Handel och öfriga näringar (pag. 91—134).

Ingermanlands förträffliga läge för handel med Ryssland	pag. 91.
Gustaf Adolf tillgodosåg Sveriges handelsintressen med Ryssland genom freden i Stolbova	» 91.
Hans planer att draga den ryska handeln till de svenska östersjöländerna	» 92.
De Quesne och franska handelskompaniet	» 92.
Redogörelse för det holländska kompaniets privilegier, för så vidt de angingo handeln	» 95.
Svenska regeringens plan att medelst det holsteinsk-persiska kompaniet draga handeln med indiska och persiska varor till Narva och Nyen	» 97.
Öfverläggningen i svenska rådet om samma sak	» 98.
Om hertigens af Holstein beskickning till Ryssland i och för det persiska handelskompaniet	» 98.
Orsakerna, hvarför det misslyckades	» 100.
Hertigens af Holstein ambassad till Persien i och för det persiska handelskompaniet	» 100.
Svenska rådet intresserar sig särskildt för silkeshandel	» 101.
A. Bröijers bemödanden att draga silkeshandeln till Nyen	» 101.
Bröijers öfriga handelsplaner	» 102.
Det engelska handelskompaniet	» 103.
Rikskanslerens bemödande att draga den ryska handeln från Arkangel till de svenska östersjöhamnarna	» 103.
Lybeckarnes handelsplaner	» 103.
Afskaffandet af ryska gränstullen vid Narva	» 104.
De hinder, som ryssarne lade i vägen för en lifligare förbindelse med de svenska östersjöländerna	» 106.
Ryssarne bröto härigenom Stolbovafredens bestämmelser	» 107.
Orsaken, hvarför regeringen ej ansåg sig genom stränga mått och steg böra söka upprättelse härför	» 107.
Regeringens åsikter angående den in- och utländska handeln	» 107.
Köpmännen i Ingermanland yrkade på att den lifländska tulltaxan skulle införas där	» 109.
Om lilla tullen	» 109.

Narvas borgerskap önskar blifva fritt från lilla tullen	pag. 109.
Lilla tullens afskaffande i Narva och upprättandet af ett portorium därstädes i dess ställe	» 109.
Redogörelse för hur ett dylikt ämbetsverk var organiseradt	» 109, not 1.
Gustaf Adolfs handelsordning för Narva af år 1615	» 112.
1626 års betydelse för handelslagstiftningen därstädes	» 113.
Handelsparteringen infördes samma år i Narva, och samtidigt gjordes ett försök att få en s. k. gatunäring till stånd i staden	» 113.
Orsaken till att handelsparteringen och gatunäringen ej kunde komma till någon större utveckling	» 114.
Om öde hus och tomter i staden	» 115.
Narvas utrikeshandel	» 115.
Handelsverkerierna i Narva	» 116.
Narvas folkmängd	» 116.
Narvas åkerbruk	» 117.
Redogörelse för slutresultatet af regeringens bemödande att upphjälpa Narva	» 118.
Ivangorods handel	» 119.
Handelsparteringen och gatunäringen hade större framgång där än i Narva	» 120.
Nyens handel	» 120.
Redogörelse för orsakerna till att Nyen ej kunde bli någon blomstrande handelsstad under den svenska tiden	» 122.
Spannmålen den viktigaste exportvaran från östersjöländerna	» 122.
Gustaf Adolf gjorde spannmålshandeln till monopol för svenska kronan	» 123.
Oxenstierna blir direktör för spannmålshandeln	» 125.
Sättet hvarpå han ordnade spannmålshandeln	» 126.
Orsakerna till spannmålsmonopolets afskaffande	» 129.
Regeringen bemödar sig om att förbättra Ingermanlands kommunikationer	» 130.
Landets invånare klaga öfver det myckna arbete, de måste utgöra för vägrödjning m. m.	» 131.
Gästgifverier upprättas i Ingermanland	» 131.
Ingermanlands åkerbruk och de svårigheter, med hvilka det hade att kämpa	» 132.
Ingermanlands boskapsskötsel	» 132.
Redogörelse för Ingermanlands tillstånd i materielt afseende under denna tid	» 133.

VI. Lagskipningen (pag. 134—146).

Regeringen ämnade till en början tillåta de olika folkstammarna i Ingermanland att i fråga om lag och rätt få blifva vid sina gamla sedvänjor	pag. 134.
Häradsrätten på landsbygden och dess organisation	» 134.
Landet utgjorde till en början blott en domsaga men fördelades sedan i tvenne	» 134, not 5.
Justitiärendet i landet försumrades; orsaken härtill	» 135.
Laglösheten i Ingermanland	» 136.

Redogörelse för plundringstågen, som verkställdes af amtmännen i Duderhof och Squoritz	pag. 136.
Regeringen bemödade sig om lagskipningens förbättring	» 138.
Lagmanstinget	» 139.
Adelsmännens och bojarernas doms rätt	» 139.
Läntagarna ville hvarken svara inför häradsrätt eller rådstugurätt och regeringens utslag i nämnda tvist	» 140.
Om extra domstolar, tillsatta för vissa mål	» 140.
Guvernörens i Narva dömande myndighet och hans begäran, att en borgerrätt skulle instiftas i Narva	» 142.
Lagskipningen i Narva ligger helt och hållet nere på grund där af, att rådhusrättens medlemmar ej voro nog kvalificerade för att inneha en dylik befattning	» 143.
Regeringen erhöill rådet att i fråga om lagskipning göra Narva till en tysk stad	» 144.
Hon fäste ej något afseende vid detta råd utan förordnade en svensk man till borgmästare i Narva	» 144.
Magistraten fördelades därstädes i tre kollegier	» 145.
Lagskipningen i Ivangorod	» 145.
» i Nyen	» 145.
» i hakelverken	» 146.

VII. Landets förvaltning (pag. 147—164).

Ingermanland saknade ett inhemskt förvaltningssystem	» 147.
Ingermanland förenas med Kexholms län till ett generalguvernement; anledningen härtill	» 148.
Generalguvernörens och guvernörens förhållande till hvarandra i fråga om landtregeringen	» 149.
Generalguvernörens och guvernörens uppgift i militära mål	» 149.
Regeringens tillvägagående vid utfärdandet af befallningar till Ingermanlands befolkning	» 150.
Om den ingermanländsk-lifländska kommissionen	» 151.
Provinsens guvernörer under ifrågavarande tid samt deras ämbetsfunktioner	» 151.
Guvernörens uppgift i fråga om landets kyrkliga angelägenheter	» 152.
» i » » » lagskipning	» 152.
» i » » » försvarsväsen	» 153.
» öfvervakande myndighet	» 154.
Tvisten mellan E. Andersson och Jacob de la Gardie	» 154.
Guvernörens skyldighet att se till det kronans regalier ej förminskades	» 156.
Guvernörens befattning med kronans uppbörd i landet	» 157.
Underståthållarna i landet och deras uppgift	» 158.
Fogdar och häradskrifvare samt deras uppgift	» 158.
Om starosterna, de s. k. salmanikerna samt prestaverna	» 159.
Ingermanländska staten för år 1630	» 160, not 4.
Den nya landshöfdingeinstruktionen	» 161.
Kansliet i Narva	» 162.
Regeringens kontroll öfver den ingermanländska guvernörens verksamhet	» 163.

VII. Landets kyrkliga förhållanden (pag. 165—220).

Redogörelse för beskaffenheten af den religionsfrihet, som fanns i Ingermanland	pag. 165.
Ingermanlands kyrkliga förhållanden efter Stolbova-freden	» 166.
Ryssarne i Ingermanland fingo till en början hämta sig präster från Novgorod, hvilken tillåtelse dock snart återtog af regeringen	» 166.
Regeringen ämnade tillsätta en grekisk-katolsk biskop, som skulle invigas i Konstantinopel	» 168.
Ryska tsaren inblandade sig i den kyrkliga frågan i Ingermanland	» 168.
En munk kom till Ingermanland och påstod sig i Konstantinopel hafva blifvit vigd till biskop i detta landskap	» 169.
Regeringen vägrade att erkänna honom som biskop; orsaken härtill	» 169.
Redogörelse för regeringens åsikter angående den religiösa frågan i Ingermanland	» 169.
Hon beslöt att tillsätta en luthersk superintendent i Narva, hvilken skulle inviga de grekisk-katolska prästerna	» 171.
Hennes misstag vid afgörandet af denna fråga	» 172.
Biskop Elimæi arbete i Ingermanland i och för reformationens införande	» 173.
Redogörelse för Gustaf Adolfs åsikter angående de egenskaper, som det ingermanländska prästerskapet borde besitta	» 174.
Regeringen befaller, att landet skall indelas i socknar	» 174.
Redogörelse för J. Rudbecks visitation i Ingermanland	» 175.
Regeringen låter öfversätta åtskilliga religionsböcker till ryska språket	» 175.
Reformationens ringa framgång i Ingermanland de första 13 åren	» 175.
Regeringen besluter att tillsätta en superintendent i Ingermanland	» 177.
Domprosten i Reval, H. Stahell, utnämndes härtill den 16 juli 1641	» 178.
Hans förtjänster om Estlands kyrka	» 178.
Hans företräde inför rådet	» 178.
Karakteristik öfver Stahell	» 179.
Stahells redogörelse för det kyrkliga tillståndet i Ingermanland och förslag, huru det skulle förbättras	» 181.
Stahells synod i Narva 1642	» 182.
Hans herdabref	» 182. not.
Redogörelse för den ryska nationens sinnesstämning mot Stahell	» 183.
Jämförelse mellan Stahells förslag till kyrkoordning och den instruktion, han för samma ändamål mottog af regeringen	» 184, not 6.
Stahell instiftar ett konsistorium i Narva	» 185.
Konsistoriets uppgift	» 186.
Stahells anspråk i fråga om konsistoriets i Narva domsrätt	» 187, not 2.
Redogörelse för konsistorii verksamhet under den första tiden	» 187.
Stahells ämbetsplikter såsom superintendent	» 188.
Stahell ordnar kyrkostyrelsen på landsbygden genom att indela landet i kontr.	» 189.
Om prostarnes dömande myndighet	» 190.
Prostarnes visitationsskyldighet	» 190.
Prostarnes skyldighet att hålla teologiska kollegier med kontraktens präster, klockare och diakoner och därvid genomgå Hafenreffers berömda dogm.	» 191.

Om kyrkoherdarnes och komministrarnes ämbetsplikter	pag. 191.
Inskränkningen i den ingermanländska pastorns verksamhetskrets	» 193.
Kyrkoherdarnes visitationsplikter	» 193.
Tutores ecclesiae och deras uppgifter	» 194.
Om de s. k. Küster	» 195, not 1.
De ryske prästernas och diakonernas ställning till den lutherske prästen inom socknen	» 195.
Redogörelse för den rättsnorm, efter hvilken Stahell ordnade Ingermanlands kyrkliga angelägenheter	» 196.
Om lönerregleringen för Ingermanlands lutherska prästerskap	» 197.
Stahells förfarande mot Elisæi kloster och de skadliga följder, detta hade för reformationen i Ingermanland	» 198.
Tumultet uti Ivangorods kyrka mot Stahell	» 199.
Åsyna vittnens berättelse om nämnda tilldragelse	» 199, not 2.
Nils Asserssons undersökning om tumultet i Ivangorod	» 200.
Undersökningen i konsistoriet med de präster, som deltagit i tumultet	» 201.
Stahells skrifvelse till K. M:t angående denna sak	» 201.
Kommissionen, som raunsakade och dömde i ofvannämnda mål	» 202.
1643 års synod samt om synodernas betydelse för prästerskapet i Ingermanland	» 202.
Öfversikt af synodprogrammet vid 1643 års synod	» 203, not 2.
Disputatio synodica æstevalis	» 204, not 1.
Redogörelse för generalvisitationen 1643	» 205.
Invånarnes i Allentacka obenägenhet att höra under Narva stift	» 205.
Superintendentens och generalguvernörens tillfredsställelse öfver 1644 års synod med anledning af de framsteg, som prästerskapet visar sig hafva gjort	» 206.
Redogörelse för 1644 års generalvisitation	» 207.
Visitationsfrågorna	» 206, not 3.
Generalvisitationen i Ivangorod, hvarvid ryssarne återfingo den afsatte prästen Åsip	» 207.
Adeln och bojarernas missnöje med reformationen	» 208.
Det ingermanländska prästerskapets ställning till reformationen	» 209.
Narvas borgerskaps ställning till reformationen	» 209.
Dess tvist med superintendenten och konsistoriet om jus episcopale	» 210.
a) Stahells klagomål mot borgerskapet; b) borgerskapets klagomål mot Stahell	» 210—211.
Ämbetsmännen i Ingermanland försöka förgäfves bilägga striden	» 212.
Regeringens hållning i denna fråga	» 213.
Borgerskapets i Ivangorod ställning till reformationen efter tumultet	» 214.
Deras klagomål öfver prosten Erik Albogius och konsistorii utslag i denna tvist	» 215.
Böndernas ställning till reformationen	» 215.
Redogörelse för 1645 års generalvisitation	» 216.
Stahells postulata af år 1645 angående de ändringar, regeferingen borde vidtaga med afseende på kyrkoordningen	» 216.

Regeringens svar, hvarigenom plikt fastställdes för de ryska prästerna, om de ej ställde sig regeringens nya föreskrifter till efterrättelse . . .	pag. 217.
Regeringen fastställde plikt för adelsmännen och deras amtmän, om de uteblefvo från visitationerna	» 218.
Regeringens åtgärder för att hindra att medlemmar af lutherska kyrkan öfvergingo till den grekisk-katolska	» 219.
Regeringen vägrade att vidtaga våldsamma åtgärder för de ryska prästernas fördrifvande från Ingermanland	» 219.
Nya kyrkobyggnader och reparation af de gamla	» 220.

IX. Läroverken i Ingermanland (pag. 221—226).

Om skolorna i Ingermanland	pag. 221.
Stahells bemödanden om att erhålla en bättre skolundervisning i landet	» 222.
Önskar upprätta ett gymnasium, men får nöja sig med en trivialskola	» 222, not 5.
Trivialskolan i Narva och hennes ställning till stadsskolan därstädes	» 223.
Skolor inrättas uti Koporje, Jama och Nöteborg	» 224.
Läroämnena i Narva skola	» 224.
Om arbetet i Narva skola	» 224.
Borgmästare och råd i Narva komma i strid med superintendenten och konsistoriet angående tillsättande af lärare i nämnda skola	» 225.
Regeringens utslag i denna tvist	» 225.
De svårigheter, med hvilka skolarbetet i landet hade att kämpa	» 222.
Rättelser	» 235.

Bilagor.

1. Ingermanländska landtaktan	pag. 223.
2. Karta öfver Ingermanland af år 1699, efter original i krigsarkivet	» 226.
3. Delinatio Geographica öfver Neva-flodens mynning och dess omgifningar, antagligen från 1630-talet efter original i riksarkivets kartsamling öfver Ingermanland	» 126.
4. Vy öfver Ivangorods slott och Narva efter en teckning i Palm-sköldska samlingen i Upsala universitets bibliotek	» 54.
5. Vy öfver Narva ifrån nämnda samling	» 54.
6. Vyer öfver Gama, Kapvrga och Nöteborg, från A. OLEARII persiska resebeskrifning pag. 12—14	» 54.
7. Ingermanlands vapen från år 1650, finnes uti H. J. HANSENS Geschichte der Stadt Narva, pag. 98	» 54.
8. Planritning öfver Narva och Ivangorod efter Frans Stegelings karta, daterad Narva den 23 Maj 1648 i kungl. krigsarkivet	» 80.

Ett af de mest karakteristiska drag, som utmärkte Sveriges yttre politik under Gustaf II Adolfs och hans närmaste efterträdares regering är bemödandet att göra Östersjön till en svensk insjö¹⁾. Gustaf Adolf ansåg, att svenskarne för sin trygghet och säkerhet antingen borde göra detta eller också afstå från alla besittningar på andra sidan Östersjön och i stället göra Sverige till en stark sjömakt²⁾. Själaf valde han det förra af dessa alternativ, dels på grund af den riktning Sveriges politik i detta afseende tagit under hans närmaste företrädare, dels emedan den politiska ställningen inom Sveriges östra grannländer underlättade ett dylikt företag. Sedan Estland kommit under svenskt herravälde, ägde Sverige både norra och södra stranden af Finska viken, och det låg då nära till hands, att dess statsmän äfven skulle försöka att utsträcka dess välde öfver Finska vikens kustland i öster, den ryska provinsen Ingermanland. Under dåvarande förhållanden var besittningen af detta landskap af mycket stor vikt för Sverige, ty om svenskarne voro herrar därstädes, utestängdes ryssarne därigenom fullständigt från Östersjön, Finland och Estland förenades med hvarandra och Sverige erhöi en tryggare gräns mot Ryssland genom de stora sjöar, floder och moras, som skilja sistnämnda land från Ingermanland. Å andra sidan var det en lifsfråga för Ryssland att icke blifva afskuret från Östersjön, alldenstund det då med undantag af de ingermanländska hamnarna ej var i besittning af någon annan hafskust, som hade någon större betydelse för kommunikationerna, än trakterna omkring Hvita hafvet, hvarest Arkangel var den förnämsta handelsplatsen.

¹⁾ Prof. G. DROYSON, skildring angående striden om dominum maris baltici — hans arbete Gustaf Adolf pag 11 — Erster Band.

²⁾ GEIJER, Saml. skrifter, b. VII: I, pag. 90.

Under sådana förhållanden är det klart, att den afgörande kampen om Ingermanland skulle blifva både långvarig och hård. Att det till slut lyckades Sverige att gå som segrare ur denna strid, därför hade det i främsta rummet såväl sina utmärkta fältherrars duglighet som krigsfolkets bättre utbildning att tacka. Därtill kom, att Ryssland, som var försvagadt genom inre oroligheter, samtidigt låg i strid med Polen. Detta var orsaken till, att förstnämnda land kunde tvingas att efter segt motstånd ingå freden i Stolbova, hvarigenom det förlorade Ingermanland¹⁾. Gustaf Adolf insåg till fullo detta lands stora betydelse såväl i politiskt²⁾ som i kommersiellt afseende³⁾, och det är därför naturligt, att han på den grund skulle göra allt, som stod i hans förmåga, för att i borgerligt och kyrkligt afseende ordna och upprätta denna provins, som genom de många krigsåren och andra olyckor på flera ställen blifvit nästan öde. Att göra invånarne så vidt möjligt var delaktiga af Sveriges bildning, lagar och institutioner, var det mål han uppställt för sitt arbete till Ingermanlands väl. Efter den ädle konungens alltför tidiga död fortsattes hans verk i Ingermanland af förmyndareregeringen med Axel Oxenstierna i spetsen, och hon lyckades att i många afseenden föra civilisationsarbetet inom provinsen framåt. Att arbetet blef både långvarigt och hårdt berodde därpå, att det glest befolkade landet beboddes af icke mindre än fyra olika folkstammar med skilda seder och språk. Af dessa utmärkte sig isynnerhet ryssarna och tyskarna därigenom att de ihärdigt motarbetade regeringens sträfvän för uppnåendet af ofvannämnda mål och sålunda gjorde allt, hvad på dem berodde, för att hon skulle misslyckas i sina bemödanden. Att i någon mån, försåvidt nu tillgängliga handlingar erbjuda ett tillräckligt material därtill, dels lämna en redogörelse för svenska regeringens arbete i och för ordnandet af Ingermanlands angelägenheter såväl i borgerligt som i kyrkligt afseende, dels söka redogöra för de särskilda åtgärder, hon vidtog, genom hvilka hon sökte uppodla landet och förse det med en talrikare befolkning samt äfven sprida kulturens och odlingens väl-

¹⁾ Att det var Rysslands förvecklingar med Polen, som utöfvade ett afgörande inflytande på fredsunderhandlingarna i Stolbova och i hög grad bidrog till fredens avslutande, har DROYSON påpekat. Se härom hans arbete Gustaf Adolf, Erster Band, pag. 90.

²⁾ Jmfr GEIJERS bekanta ord. Att G. A. liksom anade Petter den stores plan — hundra år förr än den realiserades — GEIJERS saml. skrifter senare afd. band 4, pag. 106.

³⁾ HALLENBERG, Gustaf Adolfs hist. del IV, pag. 591—92.

signelser ibland provinsens till större delen råa och vilda folkstammar, är ändamålet med föreliggande afhandling.

Den svenska provinsen Ingermanland¹⁾ omfattade ej hela det område, som för närvarande bär detta namn. I öster sträckte den sig blott till Lava å, som utföll i sjön Ladoga²⁾, och i norr utgjorde Systerbäck gräns mot Viborgs län. I söder och sydväst sträckte sig landet delvis till Plussa å³⁾. En del af västra gränsen var obestämd. Det estniska landskapet Allentacka⁴⁾ räknades väl af regeringen till Ingermanland, men dess invånare vägrade till en början att lämna några utskylder till Narva eller utgöra rusttjänst tillsammans med ingermanländska adeln, så att först 1645 var landet faktiskt förenadt med Ingermanland.⁵⁾

¹⁾ Hvad själfva namnets härledning beträffar, har J. A. SJÖGREN vidlyftigt afhandlat nämnda fråga och kommer då till det resultat, att namnet Ingermanland härledes från Ingerinmaa = Ingegerds män, emedan Ingegerd, Olof Skötkonungs dotter vid sin förmälning med storfurst Jaroslav, erhöi såsom morgongåfva Ladoga slott och län, till hvilket äfven trakterna kring Nevafloden synas hafva hört. (Jfr J. A. SJÖGRENS Gesammelte Schriften, Band I, X über die Finnischen, Bevölkerung des St. Peters burgschen Guvernementes und über den Ursprung des Namens Ingermanland.) CARLSSON, Sveriges historia del II, pag. 20, hyser samma åsikt i denna fråga som Sjögren. J. KOSKINEN gillar Sjögrens förklaring och anser liksom denne, att namnet Ingermanland uppstått på det förut omtalade sättet, men gör här det tillägget, i sin Finlands historia, pag. 10, att en del af den kareliska stammen efter tavasternas invandring till Finland, nedsatt sig i östra delen af Ingermanland och bibehållit dess gamla namn. Enligt PETREJ ryska krönika bok 1, pag. 62 och ff. voro svenskarna de första, som använde namnet Ingermanland på hela detta område. Förut hade blott Koporje län burit detta namn. (Jfr J. A. SJÖGRENS Gesammelte Schriften; se ofvan.) Sydvästra delen af Ingermanland benämndes en tid af invånarne i Novgorod Wotskaja P(j)ätena. Sedermera upptog Johan den tredje denna benämning i sin titel och kallade sig storfurste till Wotzkij Pethin och Ingermanland, men stundom skrefs namnet Wätzkipetin eller Wotzkipetin. Emellertid fortfor namnet Ingermanland äfven under denna tid att vara ett mycket sväfvande begrepp, i det att med detta namn blott betecknades Jama, Koporje och Ivangorods län, men däremot icke Nöteborgs län. Stundom inbegreps dock i denna benämning äfven det senare länet jämte Narva län.

²⁾ KOSKINEN, Finsk hist. pag. 203.

³⁾ Se HALLENBERG G. A:s hist. del IV, pag. 778. (Skrifves äfven Pylisse.)

⁴⁾ Landet väster om Narovaströmmen mellan sjön Peipus och Finska viken var denna tid deladt i 3 delar, af hvilka den nordligaste kallades Allentacka, skrifves äfven Allentacken, den mellersta Narva län, den sydliga Waske-Narva län. Om nämnda slott, se AKIANDER pag 32, not.

⁵⁾ Se härom reg. skrifv. till N. Assersson d. 4 juni 1635 m. fl. ställen. Jfr. svar på E. Gyllenstjernas punkter. 1643, registr. Denna förening blef icke långvarig uti kyrkligt afseende, ty redan 1651 blef Allentacka med undantag af Narva återförenadt med Estland. (Jfr WESTLING, Kyrkoförfattningen i Estland pag. 5.)

Ingermanland har säkerligen aldrig haft någon fullt homogen befolkning, och anledningen härtill har man att söka i själfva landets läge och naturliga beskaffenhet, alldenstund det under århundraden utgjort en mötesplats för finnar, slaver och germaner. Finnarne anses dock hafva varit landets äldsta invånare.¹⁾ De voro fördelade uti flera stammar, af hvilka de viktigaste under ifrågavarande period voro, Savakot, Äyrämöiset, Ingrikot och Watialaiset. Af dessa stammar är det hufvudsakligen Ingrikot och Watialaiset²⁾, som under denna tid ådraga sig en särskildt uppmärksamhet.³⁾ Redan tidigt hade dock slaverna från Novgorod gjort eröfringar⁴⁾ i dessa trakter och därinom uppbyggt fästningar och anlagt kolonier, hufvudsakligen vid Nevafloden, hvilken för Novgorod såsom handelsstad var af oerhörd vikt och betydelse, enär den öppnade en förträfflig handelsväg till Östersjön. När republiken Novgorod sedermera dukade under för storfurstarnes makt i Moskwa, kommo äfven de novgorodiska besittningarna vid finska viken att införlifvas med det ryska väldet.

¹⁾ Jmfr Sjögrens förut citerade arbete.

²⁾ Jmfr. J. G. SPARVENFELDS skildring af nämnda stammar, Historisk tidskrift för 1886 pag. 87.

³⁾ Emedan de med bibehållande af sitt finska modersmål redan tidigt antagit den grekisk-katolska kyrkans lära.

⁴⁾ Om de Novgorodiske furstarnes krigståg mot stammarne vid Östersjön i forna tider se MATH. AKIANDER utdrag ur ryska analer pag. 30 m. fl. s.

I.

Regeringens åtgärder för landets uppodling.

Den första åtgärd, som regeringen hade att vidtaga för att kunna uppnå det mål, hon föresatt sig i fråga om Ingermanlands utveckling, var att uppodla landet och förse det med en talrikare befolkning. Man har alla skäl att antaga, det provinsens befolkning aldrig varit synnerligen talrik, ty därför lade landets natur under denna tid snart sagdt oöfverstigliga hinder i vägen, alldenstund landet var uppfyllt af kärr och moras, träsk, hedar och dylika ofruktbara områden. Därtill kom, att den sista striden om landets besittning fortgått nära nog ett halft sekel. Det ligger i sakens natur, att nämnda tid ej varit gynnsam för landets utveckling. Emellertid synes Ingermanland vid tiden för den svenska eröfringen haft en jämförelsevis talrik befolkning¹⁾, men efter freden i Stolbova blef förhållandet helt annorlunda. Enligt nämnda fred hade de bojarer, munkar och borgare, som ej ville blifva svenske undersåtar, rätt att inom fjorton dagar efter, det freden blifvit kungjord, utvandra till Ryssland²⁾, och svenska regeringen hade åtagit sig att genom sina ämbetsmän underrätta nämnda folkklasser därom samt att genom särskilda prestaver³⁾ låta ledsaga de personer till ryska gränsen, hvilka ville utvandra till Ryssland. Därjämte hade hon förbundit sig att icke tvinga någon medlem af nämnda folkklasser att kvarstanna i landet. Något dylikt medgifvande för bönderna och de grek.-katolska sockenprästerne fanns däremot icke, utan dessa voro tvärtom skyldige att kvarstanna därstädes. Svenska regeringen gjorde allt, som stod i hennes förmåga, för att förmå provinsens invånare att stanna kvar uti sina hemorter. Genom en särskild skrifvelse medgaf hon bönderna lindring uti de dryga utlagor, som de till följd af krigstillståndet i landet hittills nödgats utgöra⁴⁾, och ålade allvarligen sina ämbetsmän att icke tillfoga provinsens befolkning några oförrätter eller betunga

¹⁾ CARL MÖRNERNS skrifv. till reg. 1646. Ingrica 34.

²⁾ Se HALLENBERG, G. A:s hist.; IV, pag. 58—82.

³⁾ Skrifves äfven pristaver.

⁴⁾ Registr. d. 18 mars 1617.

henne med några extra skatter¹⁾. De folkklasser, som hade rätt att utvandra, erhöilo försäkran därom, att deras privilegier skulle stadfästas, och att de dessutom skulle erhålla flere andra fördelar, om de stannade kvar i provinsen. Därjämte vände regeringen sig till de mera inflytelserika och framstående personer, som funnos i landet, och sökte förmå dem att, mot erhållande af förläningar och andra fördelar, i samma syfte söka inverka på den ingermanländska befolkningen²⁾. Men alla regeringens bemödanden blefvo i detta afseende nära nog fruktlösa, ty de ryska bönderna uti Ingermanland flydde till Ryssland i så stora skaror, att flera pogoster blefvo nästan öde³⁾, och blott två år efter Stolbovafreden kunde Gustaf Adolf öppet förklara, att länen äro af föga nytta, såsom varande folktomma⁴⁾. Äfven de medlemmar af provinsens finska befolkning⁵⁾, som öfvergått till den grekisk-katolska kyrkan, följde med de flyende ryssarna till deras hemland. Detta förhållande fortfor under hela den tid, med hvilken vi här sysselsätta oss, och var en af de förnämsta orsakerna därtill, att Ingermanland ej kunde uppnå det materiella välstånd, som regeringen åsyftade med sitt organisationsarbete inom provinsen.

Men regeringen vidtog äfven andra åtgärder af mera allvarsam natur för att hindra folkförminskningen uti Ingermanland, ty hon sökte dels genom afspärrning af ryska gränsen⁶⁾ kvarhålla

¹⁾ Till A. Jonsson, registr. d. 19 mars 1617. Huru han sig mot borgarne och bönderna uti landet förhålla skall: »Vi vele ock, att I hvarken borgare eller bönder med några utlagor eller besväringar mera, än som de af ålder hafva vane varit, besvären, så att de icke få orsak att förlöpa och bortrymma, och vi därigenom få öde land.» — D. 29 mars 1617; registr.; Svar på Anders Erikssons skrifvelse beläggande undersåtarne i de ryska länen: »Du förmåler, att bönderna mycket förlöpa för de stora utlagors skull, som de måste utgöra, och förbjuda vi dig vid vår onåd och högsta straff, att du icke skall i någon måtto betunga undersåtarne med några pålagor, antingen litet eller mycket.»

²⁾ De erhöilo löfte om förläningar, om de lyckades i sina bemödanden; Registr. d. d. 19 mars 1617. pag. 285 m. fl. ställen.

³⁾ »De rymde hoptals öfver gränsen»; se Liv. III 6 april. Fr. 1630 till 1 aug. 1636 rymde 364 familjer till Ryssland blott från Ivangorods län. Liv. III ect. Att lämna en noggrann statistisk redogörelse öfver alla bönder, som flydde till Ryssland under denna tid, kan på grund af det obetydliga material, som riksarkivets och kammarkollegii arkiv hafva att erbjuda, ej verkställas.

⁴⁾ 1619 d. 27 januari. Registr. ⁵⁾ Medlemmar af Ingridot och Watialaiset.

⁶⁾ Men det E. M. förmåler, att man skulle hålla vakt på gränsen så i Liffland som Ingermanland, stodo fuller därmed till att hindra de som rymma på de orter där de vakten hålla. Men så finna de fuller andra vägar, synnerligen om vintertid, så omöjligt är att dem sålunda hindra. Livonica 117, B. Oxenstjerna till reg. den 8 mars 1640. Jfr Liv. 130, B. Oxenstjernas skrifvelse. — En dylik gränsbevakning kom dock till stånd.

folket i landet, dels medels Rysslands hjälp föra dem tillbaka, som lyckats fly till Ryssland. I och för detta ändamål vidtogos i öfverensstämmelse med Stolbovafreden särskilda åtgärder såväl från svensk som rysk sida. På gränsen vid Lava å höllos flera möten för utväxling af öfverlöpare. Det första och viktigaste af dessa möten ägde rum i Osinowagora 1636¹⁾, vid hvilket tillfälle ombud från vojevoden i Novgorod och guvernören i Narva infunno sig på ofvannämnda ställe. Dessförinnan hade den sistnämnde af den förre mottagit en utförlig förteckning²⁾ på alla ryssar, som flytt in på det svenska området. Att ryssarne härutinnan enligt sin vana icke gingo samvetsgrant tillväga visar sig däraf, att i denna lista upptagas namn ej blott på byar, orter och personer, som aldrig existerat, utan äfven på sådana svenska undersåtar, som blott någon tid uppehållit sig inom det ryska området och sedan återvändt till Ingermanland³⁾. Till och med personer, som voro födda, sedan Ingermanland kommit under Sveriges krona, hade medräknats. Med anledning häraf befallde svenska regeringen, att en noggrann rannsaking skulle hållas inom hela Ingermanland, hvilket också skedde 1635—36⁴⁾.

¹⁾ Ingr. nr 28. ²⁾ Ingr. 2. »Listan var goda 15 famnar lång»; se härom N. Asserssons till reg. d. 9 juli 1630. Liv. III.

³⁾ N. Asserssons ofvannämnda skrifvelse. Redan den 29 juni samma år hade vojevoden i Novgorod en dylik lista af samma beskaffenhet färdig.

⁴⁾ — — — och att jag skulle här uti guvernementet anställa en rannsaking uppå alla de af E. K. M:s undersåtar, som sedan år 1617 härifrån ditöfver kunna vara förlupne, jämväl ock att förlara, huru många som ifrån storfurstens sida hit öfver kunna vara lupna och förrymda och härsammastädes att finna. Hafver jag strax efter jul därtill två gode karlar, som om landsens lägenhet besked veta och språken kunna förordnat som därefter rannsaka skulle, hvilka strax efter undfängen befallning och af mig gifne instruktioner därmed uti Nöteborg och Koporje län en anfang gjort hafva, hvarest de allt härtill därmed tiden hafva tillbragt. Och efter som med bemälde rannsaking långsamt tillgår, emedan de först måste korteligen erkundiga sig, huru många bönder, som uti samma by och pogost bodde, då freden slöts med deras namn, hvad de äro förrymde, hvart de äro vägen tagne, under hvem de nu på andra sidan bo, utan hvad bönder, som här på deras hem, sedan kunna sig hafva nedsatt, om de äro tillstädes eller förrymde, hvad deras namn hafva varit eller, om de äro med döden afgångne, fördenskull de till dato uti de andra länen i Ingermanland, som äro Jama och Koporje, ännu icke därefter att rannsaka hafva hinna kunnat och lärer fuller med samma rannsaking ett stycke fram på sommaren tillbringa. Utaf storfurstens undersåtar kunna icke många finnas på denna sidan vara öfverlupna, men återigen så många flere af E. K. M. undersåtare dit öfverlupne. Gud vet, om de alla blifva utlevererade efter sägnerna, här går, att de så småningom skola skicka dem långt in i landet, på det att de änskönt vissa namngifva hvarest E. K. M. öfverlöpare bott här utmed gränsen, att man dem darsammastädes icke mer finna skulle.» Liv. 183, N. Asserssons skrifvelse till reg. 1635 den 5 maj.

Därvid tog man icke blott reda på, hvilka personer, som från svenska områden flytt öfver till Ryssland, utan man sökte äfven att förskaffa sig en så noggrann kännedom som möjligt om alla ryssar, som från Ryssland flytt till Ingermanland¹⁾. Det är naturligt, att man vid denna undersökning ej skulle finna många personer, som från Ryssland flytt till de svenska besittningarna, men desto flera af Sveriges undersåtar, som rymt till Ryssland. Till kommissarier vid öfverlöparnes utlämnanden 1636 utsågos Christoffer v. Jagow och Benjamin Baron, hvilka i Narva erhöilo ett vidlyftigt memorial, som de vid ifrågavarande tillfälle voro skyldiga att ställa sig till efterrättelse²⁾. Af nämnda urkund vilja vi här blott redogöra för de viktigaste punkterna. Sedan befallningsmännen uti Ingermanland hvar och en inom sitt distrikt hopsamlat de ryska undersåtar, som borde utlämnas till Ryssland, skulle de tillsammans med de senare infinna sig vid Saritz³⁾ för att där möta de förut nämnde kommissarierna. Till nyssnämnda ort befalldes äfven J. Kinnemund⁴⁾ att till den 24 mars sända trettio eller fyrtio musketerare, anförda af två officerare⁵⁾. Därefter skulle såväl kommissarierna som äfven krigsfolket tillsammans med öfverlöparne begifva sig till Ossinovagora⁶⁾, hvilken ort låg på ryska gränsen, för att där möta zarens utskickade. Vid sina sammanträden med dessa ålåg det i främsta rummet kommissarierna att noga upprätthålla den kronas värdighet, som de vid nämnda tillfälle representerade⁷⁾. De skulle samtalsvis börja sina underhandlingar med de ryska sändebuden angående öfverlöparnes utleverering. Härvid borde de ryska sändebudens uppmärksamhet fästas därpå, att svenska regeringen gjort allt, som stått i hennes förmåga, för att taga reda på alla öfverlöpare, hvilka, allt sedan freden 1617, från ryska sidan begifvit sig till de svenska besittningarna uti Ingermanland. Å andra sidan voro de svenska sändebuden skyldiga att med allvar yrka därpå, att ryssarne skulle utlämna alla svenska under-

¹⁾ Detta uppdrag lämnades åt tvenne personer, som kände landets förhållanden och kunde ryska språket. För att erhålla så noggranna underrättelser som möjligt om ifrågav. sak, reste de från den ena byn till den andra i hela provinsen. Liv. 183.

²⁾ Det är dateradt Narva den 17 mars 1636 och antagligen utfärdadt af Nils Assersson. Ingr. n:r 4.

³⁾ Paragrafen 1 i nämnda memorial.

⁴⁾ Var den tiden befälhafvare på Koporje fästning.

⁵⁾ Ingr. n:r 4.

⁶⁾ Paragraf 5 i nämnda memorial.

⁷⁾ D:o 6 d:o d:o

såtar, som under ifrågavarande tid begifvit sig till Ryssland. Och härvid borde det icke tillgå som vid krigsfångars utväxling, att man mot man utlämnades, utan alla öfverlöparne skulle å ömse sidor utlevereras, oberoende af deras antal¹⁾. Slutresultatet visar ock, att ryssarne gingo in på denna fordran. Men under det att kommissarierna äfven skulle yrka därpå, att rättvisa iaktogs vid utlevereringen af öfverlöpare och inlägga en allvarlig protest, om svenska kronans rätt därvid kränktes, ålades de dock att för ett dylikt fall af lätt begripliga skäl icke uttala några hotelser, på det att Sverige icke därigenom skulle invecklas i några vidlyftigheter med Ryssland, utan i stället hänskjuta frågan till regeringens afgörande. Resultatet af gränsmötet 1636 blef, att blott 14 familjer med sin egendom kunde från svenska sidan utlämnas till ryssarne, under det att dessa till svenskarne utlämnade 122 familjer, hvilka dock ej fått medtaga sin egendom utan voro utblottade på allt²⁾. Af många familjer hade antingen mannen, hustrun eller barnen måst stanna kvar i Ryssland³⁾, och detta blef en ny orsak för dem, som kommit öfver gränsen inom de svenska besittningarna, att ånyo begifva sig på flykten⁴⁾. Det var blott de fattigaste familjerna, som ryssarne på detta sätt återlämnade. De förmögnare åter hade antingen begifvit sig så långt in i Ryssland, att man ej kunde få reda på dem, eller också lämnade de en summa penningar till vojevoden i Novgorod, i följd hvaraf de fingo stanna kvar i landet⁵⁾.

Men det var ej nog med att regeringen sökte göra allt för att kvarhålla den infödda befolkningen i provinserna, utan hon vakade äfven noga däröfver, att hvarje bonde skulle stanna kvar på den plats, dit han hörde, och ej »förbytas» mellan byarne. Härutinnan gjorde regeringen icke någon skillnad mellan sina egna och samtliga länstagarnes bönder. Det hörde till vederbörande stavrosters uppgift att hafva noga uppsikt däröfver, att hennes påbud i detta afseende efterleddes. Flydde någon bonde in på adelns, bojarernas eller kronans område, ålåg det ifrågavarande ämbetsman att genast föra honom tillbaka

¹⁾ Se förut cit. memorial, paragraf 8.

²⁾ Ingr. n:r 5.

³⁾ Till Jesp. Johansson om de förrymda böndernas åkrar. Ingr. n:r 5, 1637.

⁴⁾ Liv. 121. Fr. 1630—43 flydde omkr. 1,000 bönder blott fr. Narva län.

⁵⁾ Reg. till N. Assersson d. 4 juni 1635. Registr. Att vojevoden i Novgorod verkligen gjort sig skyldig till en dylik förseelse, förnekades ej af de ryska sändebuden. Nämnde ämbetsman hade på så sätt skaffat sig en extra inkomst af 540 rubel. TIGERSTEDT, Bidrag till Kexholms län hist., Åbo gymn. progr. 1882—83, pag. 97.

och att för det ändamålet påkalla fogdarnes eller andra myndigheters bistånd. Hade bönderna däremot flytt till Liffland eller till något annat område, hvilket tillhörde Sveriges krona, tillkom det ståthållaren i Ingermanland att af vederbörande myndighet återfordra dem¹⁾.

Då nu de förut omtalade missförhållandena kommo att existera under så lång tid, ligger det i sakens natur, att regeringen i Stockholm skulle söka få reda på orsakerna till att befolkningen i så stor mängd begaf sig på flykten, och hon hölls icke heller i okunnighet därom, ehuru hon det oaktadt icke gjorde så mycket, som hon skulle kunnat, för att förebygga det onda. Ingermanlands inbyggare af ryska nationen förmåddes att taga ett dylikt steg, så väl af politiska som isynnerhet af sociala och religiösa förhållanden. Att de till en början ej skulle finna sig belåtna med svenskt öfvervälde, kan ej förefalla så underligt, alldenstund de genom freden i Stolbova blifvit lösryckta från sitt moderland och förenade med en främmande nation, hvilkens medlemmar de betraktade såsom sina förtryckare. Någon kärlek till den torfva, som den ryske bonden bebodde, kunde han som lifegen²⁾ ej gärna hysa, ej heller sågo bojarerna ogärna, att såväl deras egna som kronans bönder begåfvo sig på flykten, emedan de i så fall kunde bemäktiga sig den jord, de förra innehafvt och utan någon afgift till kronan draga nytta af densamma³⁾. Det låg naturligtvis icke i bojarernas intresse, att nämnda bönder skulle återkomma till provinsen⁴⁾, och på den grund gjorde de allt för att förhindra detsamma. Hvad som dock mest bidrog till den ryska befolkningens utvandring⁵⁾, var isynnerhet den omhvälfning uti provinsens religiösa förhållanden, som nu inträffade, hvarigenom det nästan blef omöjligt för de grek.-katolska ryssarne att skaffa sig präster af grek.-katolsk trosbekännelse⁶⁾. Dessutom trycktes in-

¹⁾ Talrika skrivelser, utfärdade i detta syfte, förekomma ofta i den tidens handlingar. Jfr för öfrigt Registr. den 29 maj 1623, Ingr. n:r 5, bref från Jesper Johansson till amptmannen på Duderhoff, att han utlämnar kronans bönder den 13 april 1639, Ingr. n:r 7 m. fl. st.

²⁾ Att regeringen redan nu var betänkt på att afskaffa lifegenskapen inom landet, synes af generalguvernörens svar på adelns grav. Liv. 120 d. 24 mars 1643.

³⁾ Så var förhållandet före revis. 1639. Därefter kunde bojarerna på sätt detta ej skaffa sig några extra inkomster.

⁴⁾ Till Jesp. Johansson om de förrymde böndernas åkrar. 1637. Ingr. n:r 5.

⁵⁾ »Så framt E. K. M. täcktes efterlåta dem sina prester, skulle en stor myckenhet af folk komma från Ryssland.» Liv. 117. B. Oxenstjerna till reg. d. 18 mars.

⁶⁾ Jfr landets kyrkliga förhållanden i denna afhandling.

vånarne af dryga skatter, hvilka dels utkräfdes med stränghet¹⁾, dels fördelades på ett obilligt sätt²⁾. Därtill kom, att landet under flera år hemsöktes af svår missväxt³⁾. Stor osäkerhet rådde dessutom på den ryska gränsen, så att plundringar och ströftåg inom det svenska området hörde till ordningen för dagen⁴⁾, hvarför guvernören måste skaffa sig regeringens tillåtelse att insläppa de flyende invånarne på fästningarna⁵⁾. Såsom ett medel att hämma dessa plundringståg, torde man få anse den åtgärd, som de svenska gränsinvånarne vid ryska gränsen i Ingermanland vidtogo, i det att de helt enkelt bortarrenderade sina hemman till de ryssar, som bodde närmast intill på andra sidan gränsen, hvarigenom de ryska undersåtarne själfva utsattes för dylika plundringståg. De svenska gränsbornas tillvägagående väckte dock regeringens synnerliga missnöje⁶⁾, hvarför hon

¹⁾ Eljest hvad Nöteborgs lägenhet beträffar har mesta parten af allmogen blifvit utarmad genom den skattboken, som kommissarien E. Andersson gjorde 1630 samt de påökningsspengar, som följde strax därefter, så att några hundra familier äro förrymde, som inte hade råd att blifva kvar, emedan, sedan dem blifvit frångått all deras boskap i betalning, hvilket jag gaf gen. guvern. J. Skytte tillkänna, bekom till svar, att fulla summan samt påökningsspenningar måtte gå ut utan någon undskyllan, och de som blefvo kvar måste betala för de förrymde, så att de äro högeligen utarmade och utrymma dagligen. Är ock befruktandes, att såvida icke deras utlagor blifva minskade, att länet blifver tillkommande år mesta parten öde. Liv. III. J. Kindmunds skrifvelse.

²⁾ Se Liv. III, 6 april 1633. ³⁾ Liv. 183; Liv. 112, 119.

⁴⁾ Det I förmåler, om ryssarnas motvillighet, huruledes de hafva bortröfvat några bönder med våld, bortfört deras spannmål och uppbränt gårdarna, så skall I eder däröfver hos vojevoden på Novgården besvära och låta straffa våldsverkarne. Vilja de icke göra detta efter fredstraktaten, så må I med våld taga bönderna igen. Reg. till Fleming, d. 30. apr. 1622. Registr. Sammaledes är ock uti förgångna Martii månad händt, att några utur somerske Wolosth hafve borttubbat några våre bönder utur Slapina och Belesse byar uti Jomogorodz län, så att de öfvarlupne äro in uti Somerschi Wolosth och några dager där efter äro de somersche bönderna först med 30 och sedan med 40 släder komne till bemålte byer beväpnade med bysser och värjor och hafva med våld bortfört öfverlöparnes gods, som de där left hade, uti hvilket tumult de hafva uppbränt den byn Bellesse. Till storfursten i Ryssland svar på hans besväringspunkter. Stockholm den 16 oktober 1622. Registr.

⁵⁾ K. M:ts resol. på A. Erikssons punkter 1624 9 sept. Registr.

⁶⁾ Därför, på det att allt det som af sådant förorsakats uti tid må förekommas, och god vänskap och naboskap med de ryske erhållas, så ock vi uti detta vårt öppna mandats kraft strängeligen och allvarligen vid lifsstraff och vår högsta onåd förbjudit alla våra undersåtar, som vid gränsen boende är både adel och oadel, af hvad stånd och nation de vara kunna, antingen svenske, finske, tyska, rysser, att härefter ingen skall fördrista sig uppå någon rysk undersåtare, som i Ryssland bor, att bruka några de ringaste äger, våto eller eller torro, åker, skog, fiske, som i Sverige belägne äro, att våra undersåtar, som vid gränsen bo, skola själfva bruka de ägor, som inom gränsen belägne äro. Registr. d. 13 febr. 1626.

förbjöd dem vid lifsstraff att fortsätta därmed, alldenstund ryssarna på detta sätt lätt kunde få häfd på den jord, som låg inom svenska gränsen. Å andra sidan synes den ryska regeringen ha velat gynna de svenska ryssarnas utvandring, alldenstund hon befriade sina undersåtar vid svenska gränsen från alla skatter, hvilket också förmådde svenska regeringen till ett dylikt medgifvande för Sveriges undersåtar vid ryska gränsen.

Då Ingermanlands befolkning i trots af alla de åtgärder, vi förut hafva omtalat, icke erhöill någon synnerligt stor tillökning, sökte Gustaf Adolf att genom inflyttningar från andra orter påskynda provinsens uppodling. Det var hufvudsakligen från Sverige, Finland och Tyskland, som nya inbyggare inkommo i landet. Däremot ville han ej, att landet skulle befolkas med ryssar, af det skäl, att dessa både på grund af sin religion och sin kärlek till ryska nationen kunde blifva farliga för det svenska väldet i dessa trakter, för den händelse att krig komme att uppstå med Ryssland¹⁾.

Svenska nybyggare kommo till Ingermanland dels frivilligt, dels af tvång. Flera svenska adelsmän erhöillo jord i förläning därstädes, och nämnde herrar brukade hitföra svenskt arbetsfolk från de gods, som de ägde i det egentliga Sverige. Många af dessa arbetare kvarstannade sedermera i landet och uppodlade mindre jordlotter för egen räkning. Detsamma gäller äfven om ett ej obetydligt antal svenskar, som gjort garnisonstjänst på de ingermanländska fästningarna. Regeringen var mycket angelägen därom, att nämnda personer skulle såsom nybyggare nedsätta sig i landet, hvilket bl. a. framgår, att hon dels befallde guvernören att tilldela de soldater jord till uppodling, hvilka önskade erhålla dylik, dels uppmanade nämnde ämbetsmän att förmå de soldater, som erhållit afsked från krigstjänsten, att såsom bönder nedsätta sig i Ingermanland, och i många fall var ej hennes bemödanden förgäfvess. Gustaf Adolf hade själf för afsikt att i Nöteborgs län grunda en stor koloni, som skulle bestå af 2 å 300 svenska och finska familjer, hvarigenom icke blott nämnda län skulle bättre kunnat uppodlas, utan äfven en

¹⁾ Att Gustaf Adolfs farhågor voro grundade, framgår bl. a. af de erfarenheter, som svenskarne fingo göra under Karl X Gustafs ryska krig, då de i Ingermanland boende ryssarna förenade sig med sina anförvanter mot svenskarne. Se härom FRYXELLS berättelse om nämnda krig. Att Gustaf Adolf, som CRONHOLM påstår (G. A:s hist., del III, pag. 57), skulle velat befolka landet med ryssar, måste på grund af Gustaf Adolfs eget yttrande icke anses öfverensstämma med verkliga förhållandet. Jfr Registr. d. 27 jan. 1619.

betydlig hjälp erhållits till landets försvar¹⁾. Han begärde ett betänkande af Jakob de la Gardie angående denna fråga. Den senare var mest kompetent att erhålla ett dylikt uppdrag, alldenstund han både af egen erfarenhet bäst kände till dessa trakter och under denna tid arrenderade Nöteborgs län af kronan. Huru de la Gardies svar utföll, kan icke författaren afgöra, alldenstund han ej påträffat något därom i nu tillgängliga handlingar, men säkert är, att Gustaf Adolfs plan icke kom till utförande, ty någon så stor svensk koloni omtalas icke i handlingar från Ingermanland under ifrågavarande tid. Men äfven inbyggare af helt annat slag hit-skickades från det egentliga Sverige. Det hände icke sällan, att personer, som därstädes begått vissa brott²⁾, blefvo deporterade hit för att på de svenska herrarnes härstädes belägna gods eller på provinsens fästningar aftjäna det straff, hvartill de blifvit dömda. Dylika förbrytare åtföljdes ofta hit af hustru och barn. Med anledning häraf har en del svenska författare kallat Ingermanland svenska Sibirien. Emellertid var under denna tid antalet af dylika förbrytare ej så stort, som åtskilliga författare påstå. Blott ett ringa antal dylika fångar omtalas hafva funnits vid Koporje fästning. En

¹⁾ 1619 den 27 jan. regist. Till Grefve de la Gardie, att han vill gifva sitt betänkande, *huru de intagna ryska provinserna bäst skulle kunna försvaras*. Att efter vi väl besinna kunna, det vi ringa gagn hafva utaf de land, som vi utaf ryssen bekommit, hafva så länge som de med folk såsom de hertill på någon tid varit hafva obesutna äre, bredvid fuller kunna tänka, att hvar de allt blefvo besatta med ryssar igen, då vore de föga till troendes, utan skulle heller så väl för deras religions eller vantros skull som eljest andra gamla sedvänior de äro uppfödda med, mera hålla sig till ryssarna, hvar så någon osäkerhet påkommer, än som oss och vårt rike, så hafve vi för den orsaks skull för rådsamt och nödigt ansett uti förhemilde landskaper och särdeles Nöteborgs län, hvilket fuller ibland dem det förnämste och oss angelägnast är att planta några kolonier hädan från Sverige och Finland och dit sätta 2 och 300 familjer, som där hemman efter sådan lag och rätt, som de hafva uti Sverige upptaga och bruka kunna, och begära fördensskull nådeligen härmed, att I med det första vele låta oss förnimma edert betänkande, huruledes och på hvad sätt som I förmenen sådant fogligast och bäst ske kunna.

²⁾ G. Oxenstjerna erhöill tillåtelse att till sina gods i Ingermanland öfverföra alla, som öfverbevisats om oloflig jakt eller åverkan på bärande träd inom Väster- och Östergötland samt Småland. Detta gällde ej blott förbrytaren själf, utan äfven hans hustru och barn. Handl. i Skand:s hist. del 29, pag. 201. Samma rättighet erhöill J. Banér i Uppland och Västmanland. Se Brinkmanska arkivet, del 1, pag. 23. Om de fångars försändning till Ingermanland, hvilka i Ulfvesunds län uppväckt ett tumult för landshjälpens skull. Rådsprotokollet den tredje juli 1626. 80 bönder hade blifvit dömda att för oloflig ekfällning sändas till Ingermanland. Rådet fann denna dom vara alltför sträng och dömde hvar tionde till deportation och lät resten slippa undan med böter. Rådsprotokollet den 1 juli 1628.

del af nämnda fångar hade blifvit dömda, att under hela sitt lif kvarstanna i landet, men det är antagligt, att icke få af de öfriga efter strafftidens slut såsom fria jordbrukare nedsatte sig därstädes, och detta gäller isynnerhet om dem, som hade sina familjer med sig.

I samma mån som Ingermanlands ryska befolkning utvandrade till Ryssland, invandrade trots regeringens förbud ett stort antal finnar till provinsen. Till en del förorsakades denna invandring därigenom, att amtmännen¹⁾ på de svenske herrarnes gods bemödade sig om att erhålla så många arbetare som möjligt i och för jordens uppodling. För detta ändamål hemskickade de under åtskilliga förövändningar²⁾ till Finland de finnar, som de förut hade i sin tjänst, och dessa använde alla möjliga medel för att förmå sina landsmän att utvandra till Ingermanland. Detta skedde med den framgång, att på en stor mängd gods i sistnämnda provins snart funnos flera hundra finnar, hvilkas antal slutligen uppgick till en tiondel af hela befolkningen. På grund häraf ansåg sig regeringen ej kunna genomföra sin plan att återsända dessa arbetare till Finland, alldenstund landet därigenom till en stor del skulle hafva blifvit öde³⁾.

Men, då det snart nog visade sig, att alla de åtgärder, som Gustaf Adolf och svenska regeringen vidtagit i och för landets uppodling, ej ledde till målet, blef han betänkt på, att förmå tyskar att utvandra till Ingermanland för att därstädes nedsätta sig som jord-

¹⁾ Men att samtliga amtmän uti Ingermanland understå sig under hvarjehanda pretext att sända de finnar, som de hos sig hafva till Finland att tubba både bönder och drängar att följa med till Ingermanland, så är detta icke i någon måtto till att lida, mycket mindre att se genom fingrarne med, utan att draga i tillbörligt straff. 1640 d. 3 maj; till B. Oxenstjerna. Registr.

²⁾ Såsom t. ex. att de i Finland skulle hämta arffallet gods.

³⁾ Uti Ingermanland finnas finnar fuller både skrifne och oskrifne om därefter noga inquireras, som där hafva sig nedsatt och dels i tjänst isynnerhet på somlige de svenske herrars gods icke tio eller tolf finnar, utan hundradetals finnas skola. Och hafver jag icke understått mig att bruka någon sträng procedur med dem, utan E. K. M. order, ty om jag det skulle göra kunde de tilläfsventyrs taga flykten åt Ryssland, så ock att om alla dit lupne och förrymde finnar skulle drifvas därifrån till Finland, tiondedelen af landet öde blifva skulle. Hvarföre hafver jag befallt att på kvarntullsmantalsskrifningen, som nu hålles i Ingermanland skall antecknas bönder, inhysesmän och legodrängar. Är han bonde, huru länge han på sin ort och boställe bott, hvar han är född, hvem som hafver honom där planterat och huru han ditkommen är. Sammaledes drängarna hvarifrån de äro komne, huru gamla och huru länge de hafva tjänat sina husbönder och om icke några lagskrifne knektar med desamma uppspanas kunna. Dock så, att allt de med oförmärkt omgå, på det de icke förrymma måtte, hvarigenom jag mera får besked om allt det manskap, som där i landet finnes. B. Oxenstjerna till reg. d. 18 mars 1640. Liv. 117. Dat. Dorpt.

brukare, handlande eller handtverkare. Det var hufvudsakligen medlemmarne af de tyska folkstammar, som bodde uti Mecklenburg, Ditmarschen och hertigdömet Bremen, som han ansåg vara synnerligen lämpliga till nybyggare i ofvannämnda provins, alldenstund de därstädes skulle påträffa ett land, som med afseende på sin naturliga beskaffenhet hade den största likhet med de sistnämnda länderna. På grund af det inbördes krig, som samtidigt förödde Tyskland, kunde Gustaf Adolf med rätta hysa ganska stora förhoppningar därom, att många af det sistnämnda landets invånare skulle finnas villiga att undan krigets olyckor utvandra till Ingermanland. För att förmå dem därtill utfärdade han åtskilliga skrivelser¹⁾, bland hvilka den ingermanländska landtakten af år 1622 är af synnerlig vikt och stort intresse, emedan hon blef grundläggande för Ingermanlands inre förhållande under den svenska tiden²⁾. Af nämnde urkunds innehåll finner man, att Gustaf Adolf

¹⁾ Redan 1617 befallde han öfverståthållaren uti Ingermanland, Karl Karlsson Gyllen-hjäl, att inkalla nybyggare från Mecklenburg, Ditmarschen och hertigdömet Bremen och utdela jord till dem gratis samt gifva dem 3 till 6 års frihet från alla utgifter till kronan. Jfr vidare inledn. till ingerm. landtakten. Registr. för 1617, pag. 487.

²⁾ Landtakten finnes uti det utländska registr. för år 1622 både på latin och tyska. I närvarande framställning har hufvudsakligen den tyska texten blifvit rådfrågad, på grund däraf att det tyska exemplaret mest följdes inom provinsen, men äfven den latinska har någon gång blifvit använd i de fall, då den är tydligare än den tyska. Frågan, om det latinska eller tyska exemplaret af den ingermanländska landtakten skulle betraktas som original, var mycket sväfvande under denna tid och gaf sedermera vid reduktionens genomförande i Ingermanland under Carl den XI:tes regering anledning till en noggrann undersökning, huruvida det ena exemplaret blott skulle betraktas som en öfversättning af det andra. Närmaste anledningen härtill var den, att man funnit, att den viktiga 21 paragrafen i det latinska exemplaret, som tillerkänner kronan rätt till tiondepenningar af likviden för försålda förlänningar, icke fanns upptagen i det tyska exemplaret, som allmänt följdes inom provinsen. Följande likheter och olikheter förekomma uti de båda exemplaren. Inledningen i det latinska exemplaret är mycket vidlyftigare än i det tyska exemplaret, i det att några satser finnas inflickade i det förre, som icke återfinnas i det senare. Första till och med sjunde paragrafen äro lika lydande i båda exemplaren, så att man betraktar dem såsom öfversättningar ifrån tyska till latin eller tvärtom. I åttonde paragrafen af det latinska exemplaret finnes ett tillägg, som icke återfinnes i det tyska exemplaret, så lydande: modo in praejudicium regni regalium nostrorum non vergat. Paragraferna nio till och med tretton äro lika lydande i båda exemplaren, dock med den skillnad, att i det latinska exemplaret återopas 23 paragrafen af svenska adelns privilegier, hvilket icke sker i det tyska exemplaret. Femtonde paragrafen lyder till en början lika i båda exemplaren, men sedan skiljer sig det latinska och det tyska exemplaret från hvarandra därigenom, att stadgandet, att de län skulle hemfalla till kronan, hvilkas innehavande före frihetsårens utgång icke tillräckligt uppodlat dem, finnes i denna paragraf i det förre, under det att ett dylikt påbud återfinnes i

haft för afsikt att, för så vidt det kunde låta sig göra på hans tid, här inrätta ett slags länssystem, som i ganska mycket påminde om det gamla feodalsystemet, hvilket bl. a. visar sig däraf, att han i de privilegier, som han tilldelade de ingermanländske läntagarne, på flere ställen hänvisar på de privilegier, som tillkommo riddarne på feodalismens tid. Härigenom frångick han delvis det program, som han uppställt för sig angående ordnandet af Ingermanlands sociala förhållanden. Orsaken hertill har man antagligen att söka däruti, att han vid utfärdandet af den ingermanländska landtakten haft Estlands och Lifflands sociala förhållande för ögonen och funnit det lämpligt, att Ingermanland i detta afseende blef likställt med nämnda provinser. Härigenom gick han också de ingermanländske läntagarnes och provinsens tyska borgerskaps innersta önsknings till mötes, alldenstund desse hellre ville i socialt afseende blifva likställda med invånarne uti de förut nämnda provinserna än med de motsvarande folkklasserna inom det egentliga Sverige. Förmyndareregeringen intog i detta afseende en mera bestämd ståndpunkt, och hennes bemödanden gingo isynnerhet ut därpå, att provinsens borgerliga och kyrkliga inrättningar skulle så omorganiseras, att de blefvo lika med de flesta dylika inrättningar, som på den tiden funnos uti det egentliga Sverige. Men äfven nämnda regering måste dock dels på grund af invånarnes klagomål, dels af andra orsaker mången gång moderera sitt program, och hon kunde

den sextonde paragrafen af det tyska exemplaret. Innehållet i sjuttonde paragrafen är lika i båda exemplaren men ordalydelsen olika. Adertonde paragrafen i det tyska exemplaret innefattar icke blott denna utan äfven den tjugonde paragrafen i det latinska exemplaret. Nittonde paragrafen är lika lydande i båda exemplaren. Paragrafen tjugutvå i det latinska exemplaret är lika med tjugonde paragrafen i det tyska exemplaret. Den tjugotredje paragrafen i det latinska exemplaret är lika lydande med den tjuguförsta paragrafen i det tyska exemplaret. Den tjugofjärde paragrafen i det latinska exemplaret är lika med den tjugoundra paragrafen i det tyska exemplaret. Paragrafen tjugofem uti det latinska exemplaret innefattar uti sig den tjugotredje och tjugofjärde paragrafen uti det tyska exemplaret med det undantag, att några punkter uti det tyska exemplaret äro omständligare behandlade än i det latinska exemplaret. Tjugosjette paragrafen är lika i båda exemplaren. På grund häraf kan man näppeligen anse det tyska exemplaret såsom en öfversättning af det latinska exemplaret eller tvärtom. Efter en grundlig undersökning kom äfven reduktionskommissionen till samma resultat. Äfven Carl den XI var af samma åsikt och betraktade båda exemplaren som original, dock med det viktiga förbehållet, att det latinska exemplarets stadgande om tiondepenningar äfven skulle gälla i alla fall, då det tyska exemplaret i öfrigt följdes. Jfr för öfrigt utländska registr. för den 16 oktober 1622 — Carl den XI:s resolution den 20 april 1686. Nya Liv. 681.

ofta ej hindra, att landets borgerliga inrättningar så ordnades, att de blefvo mera lika dem, som på den tiden funnos uti Liffland och Estland än de, som funnos i Sverige.

Landtakten afser 3 klasser af nybyggare. Den första klassen utgöres af adelsmän eller förmögnare ofrälse personer, som voro villiga att mot utgörande af rusttjänst mottaga jord i förläning af kronan¹⁾. Den andra klassen bilda de s. k. emphyteuticarierna, hvarmed menas sådana personer, som ej voro lämpliga för krigstjänst, men dock på ett verksamt sätt kunde bidra till landets uppodling, därigenom att de antingen mot en viss, en gång för alla bestämd årlig taxa mottogo större jordområden af kronan och således kunde hafva att befalla öfver många underlydande bönder, eller ock mot en afgift, som hvarje år bestämdes, erhöilo smärre jordområden, såsom åkrar, ängar, skogar, fisken och andra dylika fördelar²⁾. Den tredje klassen består af köpmän och handverkare, som mot åtnjutande af åtskilliga friheter i fråga om tull och andra afgifter kunde finna sin uträkning vid att nedsätta sig i de ingermanländska städerna för att därstädes drifva sina yrken.

Läntagarne erhöilo löfte om att få åtnjuta samma privilegier, som adeln i det egentliga Sverige, hvilket medgifvande dock ej får tagas efter bokstafven, emedan, som vi framdeles få se, den ingermanländska adeln hade i fråga om rusttjänstens utgörande och äfven med afseende på de öfriga utlagor, som han måste underkasta sig att betala, en sämre ställning än adeln i det ofvannämnda landet³⁾.

Länen lämnades till läntagaren enligt »jure feudi, quidem veteris» och voro således enligt sakens natur ärftliga. Länen voro ärftliga både på den manliga och kvinnliga linien och tillfölla län-

¹⁾ »Igitur ex certis et gravissimis causis iis ut et aliis tam nobilibus quam ignobilioribus cujuscunque status illi sunt, certa bona sub jure feudi, vel alio utilitatis ej juris titulo concedere decrevimus.» Ingerm. landtakten inled.

²⁾ Weile auch ein jedtweder bürgerlichen Standes zu der Armatur, Gewehr und Waffe allerdings nicht genaturiret, aber sonsten zu Hauswerttschafft und andern Feldarbeit nicht übel geschicht und angewohnt, als seind wi gleichfalls gnedigst erbietig, haben auch dero Behueff sonderbaren Befehl ertheilet, das auch denjenigen so bürgerlichen Standes und Hauswirte sein gutte fruchtbare, ansehnliche Ländereijen an Acker. Weisen Wachs Holtzungen, Fischereijen, Jagten samt andern Herrligk-, Nutzbargk- und Gerechtigkeiten, entweder cum pleno emphyteuseos jure vel censitici agri jure für sich und ihre Erben und Erbnehmern — — —. Ingerm. akten paragraf 17.

³⁾ Ingerm. landtakten paragraf 1.

tagarens äldste son. Funnos icke några söner, öfvergick arfsrätten till läntagarens döttrar och i brist häraf till de närmaste släkttingarna, om dessa inom laga tid begärde att erhålla det ifrågavarande länet. Däremot fick detta af militära skäl ej utan länsherrens särskilda tillåtelse delas eller försäljas, utan skulle odeladt tillfalla den närmaste arftagaren. Funnos flera personer med lika arfsrätt, fick lotten afgöra, hvilkendera af dem skulle erhålla länet. Den som på det ena eller det andra sättet kommit i besittning af detsamma, var skyldig att efter förmåga understödja sina »frånfallna» bröder och systrar¹⁾.

På det att adeln inom provinsen skulle förökas och tilltaga i antal, utlofvar regeringen att »cum feudo nobili» äfven tilldela »insignia nobilitatis», åt de personer, hvilka antingen på grund af sin härkomst eller begåfning kunde göra anspråk på en dylik utmärkelse eller ock af ståndspersoner rekommenderades att erhålla en dylik värdighet²⁾.

I olikhet med hvad förhållandet var i Sverige, erhöilo de ingermanländske läntagarne rätt att utan någon särskild afgift eller förhöjning af rusttjänsten på sina gårdar anlägga glasbruk, salpetergrafvar, krutbruk och andra dylika inrättningar, genom hvilka de kunde föröka de inkomster, som blott jordbrukets afkastning i de flesta fall annars beredde dem. Krutet fick dock endast försäljas till svenska undersåtar³⁾.

Landtakten ordnade äfven förhållandet mellan läntagarne och deras underlydande bönder på det sätt, att de förra erhöilo oinskränkt rätt att efter eget behag pålägga de senare så stora utskylder och så många dagsverken, som de funno för godt. Ett synnerligt viktigt privilegium var den domsrätt i civila mål, hvilken läntagarne erhöilo öfver sina underlydande bönder och tjänare. Sedan de i dylika mål fällt dom öfver sina underhafvande, ägde de rätt att utan någon invändning från regeringen eller hennes ämbetsmän låta verkställa densamma. Detta privilegium sökte regeringen sedermera förminska och afskaffa. Var det åter fråga om kriminella

¹⁾ Feuda et bona a nobis cuilibet collata, jure feudi quidem veteris conferentur attamen in casum non existentis prolis masculae, illorum sexui faemineo et hoc deficiente, collateralibus illorum ingradu et familia proximioribus concedentur, debite tamen, ut et juris tempore a Nobis petent eaque recognoscent. Se Ingerm. landtakten paragraferna 6 och 7.

²⁾ Se Ingerm. landtakten paragraf 5. Lat.

³⁾ D:o D:o D:o 8. »

mål skulle därmed förfaras enligt föreskriften i 17:de § af svenska adelns privilegier¹⁾.

Läntagarne erhöilo rätt att drifva handel med sina egna varor och på sina egna skutor föra dem till Narva eller Reval. Däremot var det dem förbjudet att företaga några handelsresor till Tyskland eller andra utländska orter. Såsom skäl för denna inskränkning i deras handel framhållles den omständigheten, att dylika handelsresor blott tjäna till att »turbera commersen». Ett icke mindre talande skäl därför torde dock Gustaf Adolf funnit däruti, att de tyska läntagarne på detta sätt lätt skulle kunna öfvergifva sina besittningar i Ingermanland, för den händelse att de ej funne sig vid att kvarstanna därstädes. För öfrigt visade framtiden, att en dylik inskränkning i läntagarens handelsprivilegier hade giltiga skäl för sig²⁾.

Ett oeftergifligt villkor för en läntagare under medeltiden var, att han vid länets emottagande skulle aflägga trohetsed till länsherren. En dylik plikt ålåg äfven de ingermanländske läntagarne, men af ekonomiska skäl behöfde de ej personligen infinna sig hos länsherren i Stockholm, utan kunde fullgöra detta åliggande antingen inför provinsens guvernör eller konungens kommissarier, hvilka hade till sin särskilda uppgift att utdela länen därstädes³⁾.

För den händelse att det jordområde, som läntagarne erhöilit såsom län, förut innehades af finska eller ryska bönder, voro dessa skyldiga att vid läntagarens ankomst flytta därifrån till andra trakter, som anvisades dem af regeringen, så att läntagaren därigenom erhöil ett helt och hållet öde land. Någon ersättning till de bortflyttande bönderna för det arbete, som de nedlagt på jordens uppodling, kom ej ifråga. Däremot kunde läntagaren, om han fann för godt, betala bönderna för utsädet, men i motsatt fall hade dessa rätt att afvakta skördetidens inträde och föra skörden med sig därifrån, så snart den mognat⁴⁾.

Till hufvudgård eller hof fingo såväl adeln som emphyteuticarierna utan afgift undantaga en eller på sin höjd två baballer⁵⁾, hvilka

¹⁾ Se Ingerm. landtakten paragraf 9. Lat.

²⁾ D:o D:o D:o 10. »

³⁾ — — — illis relinquimus, ut vel coram Gubernatore nostro locali, vel specialiter ad eum actum deputato Commissario nostro Juramentum fidelitatis nobis præstent in forma, prouti eam ceteris nobilibus Regni nostri præscripsimus, illique nobis corporaliter præstiterunt. Ingerm. landtakten paragraf 11.

⁴⁾ Se Ingerm. landtraktaten paragraf 12.

⁵⁾ Någon frihetsmil omkring hofven omtalas ej uti Ingerm. landtakten.

enligt Gustaf Adolfs försäkran ej skulle frångå dem hvarken af honom själf eller hans tjänstemän¹⁾. Med rätta lades mycken vikt därvid, att ifrågavarande personer, såväl vid jordens uppodling och brukning som vid alla öfriga arbeten af enahanda beskaffenhet blott skulle få använda de arbetare, hvilka de fört med sig in i landet, och det var dem förbjudet att taga några arbetare från någon af svenska kronans besittningar eller från Ryssland. Endast därigenom, att såväl läntagarna som emphyteuticarierna utifrån medförde en större mängd arbetare, kunde de i någon nämnvärd grad bidra till landets uppodling och bebyggande samt således beförda det syfte, som regeringen haft med landtakens utfärdande²⁾.

Emedan Ingermanland var en gränsprovins och således lätt kunde utsättas för krigets härjningar, var det af nöden, att invånarne därstädes hade tillgång till några platser, dit de vid förefallande behof både själfva kunde taga sin tillflykt och föra sin redbaraste egendom i säkerhet. Detta behof tillgodoses i landtacken därigenom, att såväl läntagarna som emphyteuticarierna erhöles försäkran om fritt tillträde till provinsens fästningar, inom hvilkas murar de bekommo lämpliga platser till byggnadstomter³⁾.

Vid bestämmandet af den rusttjänst, som läntagarna voro skyldiga att utgöra, tog man dels hänsyn till själfva jordmånens beskaffenhet, dels till den trakt af provinsen, inom hvilken länet var beläget. Såsom allmän regel fastställer landtacken, att en rustning skulle utgöras för ett jordområde af 16 hakar, hofjorden naturligtvis undantagen. Med afseende på utrustning och mundering skulle föreskrifterna uti §§ 36—41 af svenska adelns privilegier tillämpas. För att sätta läntagaren uti tillfälle att bättre uppodla sin jord, erhöles de under de första tio åren frihet från rusttjänst och alla öfriga utlagor. Uppodlades ej jorden tillräckligt under nämnda tid, eller anskaffade icke läntagaren ett tillräckligt antal bönder för länets bebyggande, hade han härigenom förverkat all rätt till detsamma⁴⁾.

¹⁾ Se ingerm. landtacken paragraf 13.

²⁾ — — — In terram autem a nobis tam feudatarijs quam emphyteuticariis jure feudi et emphyteuseos in Ingria nostra concessam et assignatam propriis rusticis non ex Suecia, Finlandia, Esthonia aut Russia Ingriaque nostra, sed unice ex Germania acquisitos adducent et eandem cum Germanis rusticis quoniam tempore excolerit. Ingerm. landtacken paragraf 13.

³⁾ Se ingerm. landtacken paragraf 14.

⁴⁾ Se d:o d:o d:o 15.

Af samma skäl erhöles äfven emphyteuticarierna under flera år frihet från alla skatter och utskylder för den jord, hvilken de innehade såsom ärftligt arrende. Antalet frihetsår kom att bero på beskaffenheten af den jord, ifrågavarande nybyggare mottogo, och de hade att därom öfverenskomma med konungens ämbetsmän. Genom att på detta sätt gynna de mindre jordbrukarne afsåg regeringen utan tvifvel att medverka därtill, att ett fritt bondestånd så småningom kunde uppstå inom landet. Därför låg det i hennes intresse, att antalet af dylika små jordbrukare skulle blifva så stort som möjligt. På den grund stadgas det uti landtacken, att om en dylik nybyggare innan frihetsårets slut ville lämna sin jord, kunde ej detta ske med mindre, än att han skaffade en annan arrendator i sitt ställe eller ock betalade den stadgade afgiften äfven för de förflutna frihetsåren. Önskade han af en eller annan orsak att sälja sin jord, behöfde han därtill utverka sig länsherrens tillåtelse, och i så fall var han skyldig att till statskassan inbetala en tiondedel af försäljningssumman¹⁾.

Efter frihetsårens slut skulle såväl emphyteuticariernas som läntagarnas bönder icke öfver förmågan tryckas af de ordinarie eller extra ordinarie skatter och utlagor, som pålades i det egentliga Sverige, utan en fullsuten ingermanländsk arfbonde skulle blott för sin jord erlägga hälften mot en fullsuten frälsebonde i Sverige och för mindre områden i förhållande därtill. De emphyteuticarier åter, som endast hade mejerier, skulle blott taxeras efter det jordområde, som de innehade och för öfrigt icke betala någon annan afgift²⁾.

Med afseende på rättssäkerheten utlofvas att emphyteuticarierna icke skulle besväras med onyttiga processer och ännu mindre dömas »extra-judicialiter», utan få njuta lag och rätt till godo. I fråga om mål af större betydelse kunde de vädja till konungen och rådet i Stockholm. För ett bättre handhavande och skipande af rättvisan skulle en särskild »policeij»³⁾ och rättegångsordning införas i landet, och i denna domstol skulle såväl adliga personer som deras vederlikar kunna föra ordet eller innehafva plats som bisittare⁴⁾.

Den tredje klassen af tyska invandrare bestod af köpmän och handtverkare. Dessa erhöles tillåtelse att nedsätta sig i de inger-

¹⁾ Se ingermanländska landtacken paragraferna 17, 18, 19, 20, 21.

²⁾ Se d:o d:o d:o 19.

³⁾ Se d:o d:o d:o 22. Tysk.

⁴⁾ Se d:o d:o d:o 20, 21, 22.

manländska städerna och inom fästningsområdena i provinsen för att därstädes drifva sina yrken. Åt dem utlofvas flera års frihet från alla utgifter. Antal frihetsår skulle bero på öfverenskomelse mellan ifrågavarande personer och konungens ämbetsmän. För öfrigt skulle de erhålla lika rättigheter med landets öfrige invånare. Särskildt utlofvas, att handtverkare skulle mot en billig afgift såsom ärftligt arrende erhålla jordområden, som voro belägna intill städerna och fästningarna. Köpmännen tillförsäkrades att erhålla nedsättning i tullen för sina varor om de ville nedsätta sig i de ingermanländska städerna¹⁾.

Landtakten tillförsäkrar slutligen de inflyttade invandrarne, att de rättigheter, som de på detta sätt erhållit, ej skulle kränkas, hvarken af konungen själf eller af hans ämbetsmän. Dessa voro tvärtom skyldige att vaka öfver att ifrågavarande privilegier nog respekterades. Inträffade det emellertid mot förmodan, att privilegierna blefvo kränkta, skulle förbrytaren icke blott erhålla »severiores legum poenas», utan därjämte vara skyldig att efter rådets dom ersätta den, som lidit orätt, för den förlust, han därigenom fått vidkännas²⁾.

Bland de utländingar som G. A. med stor förkärlek inkallade till Sverige och använde på de mest olika områden, intogo holländarne ett framstående rum och det faller nästan af sig själf, att han äfven skulle hafva dem i åtanka när det blef fråga om att uppodla Ingermanland och förse det med en talrikare befolkning. Holländarne passade utmärkt väl till nybyggare i Ingermanland, hvilken provins så mycket liknade deras eget fädernesland, och det lider förvisso intet tvifvel, att landets tillstånd skulle blifvit ett helt annat än nu blef fallet, om talrika holländska kolonister där uppslagit sina bopålar. Man har alla skäl att antaga, att det redan tidigt varit ifrågasatt att till nämnde provins inkalla nybyggare af denna folkstam, men först 1629 under hofmarskalken D. von Falkenbergs vistelse i Holland, företogs frågan på allvar till behandling. Det var visserligen närmast i politiska syften, som nämnde person på G. A:s befallning reste till Holland, men detta lade icke några hinder i vägen därför, att han äfven kom att sysselsätta sig med frågan om Ingermanlands kolonisering. I och för detta ändamål var hofmarskalken mycket verksam såväl hos högt stående personer som äfven

¹⁾ Se ingermanländska landtakten paragraf 23.

²⁾ Se d:o d:o d:o d:o 2, 3, 4.

bland den lägre befolkningen, och härvid kom han att särskildt tänka på de många i Holland vistande tyska protestanter, hvilka flytt från sina hemorter och nu i stort armod uppehölo sig i främmande land. Hans bemödanden att förmå dessa att flytta öfver till Ingermanland ledde icke till något resultat¹⁾.

Hans arbete kröntes med större framgång, då han i detta afseende vände sig till åtskilliga förmögne holländare, hvilka icke voro obenägna för ett dylikt företag²⁾. Bland de inflytelserika och framstående män med hvilka han i och för denna sak inlät sig i underhandlingar, vilja vi blott här nämna Reimund van Brederode³⁾, Volkart Overlander van Purmerland⁴⁾, Johannes van den Brouck⁵⁾, dr Christian Rumpf⁶⁾. Dessa skulle blifva hufvudpersonerna i ett kompani, som hade till sin uppgift att uppodla landet och förse det med talrikare befolkning. Det faller nästan af sig själf att nämnde personer vid ett dylikt företag skulle använda associationsprincipen, hvilken i sådana fall vid denna tid snart sagdt allmänt användes i Europa. Det är naturligt att ifrågavarande herrar, hvilka i sitt hemland intogo en så framstående ställning, icke skulle åtnöja sig med obetydliga privilegier, om de skulle inlåta sig i nämnda företag⁷⁾. Af ett på holländska språket författadt utkast till privilegier visar sig ock att deras anspråk icke voro ringa. De fordrade att i Estland och Ingermanland efter fritt val inom vissa distrikt få sätta sig i besittning af hvilket jordområde, som de funno för godt, och sedan innehafva det som ett ärftligt, oåterkalleligt län med fullkomlig egendoms- och dispositionsrätt⁸⁾. De begärde att fritt få

¹⁾ Jfr D. von Falkenbergs bref till A. Oxenstierna den 5—15 april 1629. Oxenstiernska saml., Riksarkivet.

²⁾ Karl Wittich, Dietrich Falkenberg, pag. 25 9.

³⁾ Friherre zu Wesenberg, titeln antagligen efter hans besittningar i Estland, se Cronholm III, pag. 570. Präident in hohem Rath von Holland, Seeland, Westfriesland, se Wittich, pag. 293.

⁴⁾ Commirte Rath der Staaten von Holland und Westfriesland und Altbürgermeister der Stadt Amsterdam. Wittich, pag. 293.

⁵⁾ Commissär über die Finanzen derselben Staaten. Wittich, pag. 293.

⁶⁾ Gegenwartig Seiner Kon. Maj. von Böhmen und Seiner Prinzlichen Excellens Medicus. Wittich, pag. 293.

⁷⁾ Nämnda utkast afdeladt i 21 punkter finnes uti Falkenbergiska handskriftsamlingen bundt 3, D. von Falkenbergs concepter och räkningar i Riksarkivet. Ifrågavarande manuskript har blifvit använt af K. Wittich, och författaren har jämfördt det med de uppgifter, som han lämnat.

⁸⁾ Se Wittich, pag. 294.

idka fiske i Östersjön, Finska viken och alla sjöar samt tillåtelse att bygga skepp på alla välbelägna platser. De yrkade på att erhålla domsrätt och polismyndighet öfver sina underlydande samt att i och för dessa ändamål tillsätta särskilda domstolar och att med undantag af ståthållare få själfva utnämna de ämbetsmän som kunde behöfvas. I fråga om ståthållare önskade de att få sätta tre personer på förslag, af hvilka konungen skulle utnämna en. De hade anspråk på att få åtnjuta särskildt beskydd af konungens ämbetsmän inom ifrågavarande provinser samt att därjämte erhålla fri religionsöfning. Hufvudmännen för det tilltänkta kompaniet fordrade äfven att för sina egna personer få åtnjuta samma privilegier som adeln uti Sverige och Liffland. Det ligger i sakens natur att nämnde herrar icke skulle glömma att försäkra sig om stora handelsprivilegier. De fordrade att tullfritt få exportera och importera sina varor samt att äfven på de danska farvattnen blifva befriade från att erlägga tull. De begärde dessutom att under 50 år blifva fritagna från att utgöra rusttjänst, erlägga tull och alla personliga utgifter samt dessutom tillförsäkras uteslutande handelsmonopol i alla sina besittningar. Till gengäld lofvade de däremot att inom tre år befolka de länder som de erhållit. De ämnade dessutom ingå handelsförbindelse med Ryssland och väntade i så fall att erhålla ännu större handelsprivilegier än de förut begärt¹⁾. Om de däremot icke kunde erhålla de privilegier, som de nu föreslagit, ansågo de sig icke kunna uppnå det kulturändamål som de föresatt sig.

En af hufvudmännen för det tilltänkta kompaniet, dir Rumpf, ämnade dessutom bilda ett särskildt kompani, som skulle sysselsätta sig med vinnandet af saltpeter inom landet²⁾. Till en början tycktes underhandlingarne leda till ett godt slut och man började till och med utrusta en expedition för att i Ingermanland grundlägga en koloni³⁾. Expeditionens medlemmar utgjordes mest af bönder jämte några skickliga ingenjörer och landtmätare. Denna expedition kom dock icke till stånd, ty Falkenberg hvarken ville eller kunde gå in på alla holländarnes öfverdrifna fordringar, utan gjorde

¹⁾ Se Wittich, pag. 294.

²⁾ Se d:o d:o 298.

³⁾ Se d:o d:o 295.

dels för egen del invändningar däremot¹⁾ dels hänsköt han sakens afgörande till konungen. Gustaf Adolf kunde icke gärna gifva det ifrågavarande kompaniet de vidsträckta privilegier, som det begärt. Dessutom stod han vid denna tid i spändt förhållande till holländarne med anledning af de höga tullafgifter, som han fordrade af dem vid Danzig, denna »spina in oculis» som Falkenberg kallar tul-len vid nämnda stad²⁾, och detta bidrog naturligtvis i hög grad därtill, att underhandlingarne angående detta kompani strandade.

Emellertid hade Falkenbergs bemödande angående Ingermanlands kolonisation icke varit helt och hållet fruktlöst, ty det är antagligt, att de ifrågavarande underhandlingarne gäfvö anledning till utrustandet af en annan holländsk expedition för samma ändamål, och detta framgår bland annat däraf, att nämnda företag uppväckte afundsjuke hos en af det påtänkta kompaniets hufvudmän³⁾. I spetsen för denna expedition stodo Abraham Sixt och Christian Wolt-ring⁴⁾. På sin egen bekostnad utrustade nämnde män 1629 ett fartyg, på hvilket trettio familjer stego ombord och afseglade till Ingermanland⁵⁾. Falkenberg var mycket angelägen om att dessa familjer skulle blifva väl emottagna i landet och för detta ändamål skref han ett rekommendationsbref för dem till guvernören i Narva, i hvilket han fäste dennes uppmärksamhet på af huru stor vikt det vore, att dessa familjer behandlades väl, ty detta skulle uppmuntra andra till efterföljd⁶⁾. Abraham Sixt von Sandlier jämte Sten samt Flodorf blefvo hufvudmän för ett kompani med delvis samma uppgift som det förra. Om någon af hufvudmännen i det förra kompaniet var delegare i det nya framgår ej af den tidens handlingar. Författaren är dock mest böjd för att antaga det så icke var fallet.

Vid utfärdandet af privilegierna för detta kompani sökte regeringen förena två olika intressen, då hon gaf det i uppdrag både att ombesörja landets uppodling och uppbära skatterna⁷⁾. I och för

¹⁾ Jfr Falkenbergs concepter och räkenskaper, Falkenbergiska saml., vol. 3, Riksbiblioteket, hvarest hans egenhändiga anmärkningar mot det påtänkta holländska kompaniets stora anspråk återfinnas.

²⁾ Se Wittich, pag. 296, not 2.

³⁾ Se d:o d:o 297.

⁴⁾ Se d:o d:o 259.

⁵⁾ Pass für Sixt und seine adhärenten in forma consveta. Tyskt Lat. Reg. 1630 f. 124.

⁶⁾ Se Wittich, pag. 259—260.

⁷⁾ Utländska registraturet den 12 april 1630.

detta ändamål bortarrenderade hon till ifrågavarande personer rättigheten att för en tid af 15 år uppbära skatterna¹⁾ uti Ingermanland och Karelen²⁾. För att uppmuntra hufvudmännen för ifrågavarande kompani till större ifver i deras arbete för Ingermanlands väl upphöjde Gustaf Adolf, Sixt von Sandlier till friherre och lämnade honom ett område i landet till friherreskap, hvilket benämndes Sixtenburgh. Såsom skäl för denna utmärkelse³⁾ anfördes dels den adliga värdighet, som han förut erhållit af tyske kejsaren, dels hans löfte att arbeta för spridande af odling och kultur i Ingermanland. Af samma skäl upphöjdes Flodorf till grefve⁴⁾. Han hade förut inköpt vidsträckta besittningar uti ifrågavarande provins, hvilket köp regeringen bekräftade och kallade stundom nämnda område grefskap⁵⁾, hvaraf det vill synas, som om hon ämnat förse det med särskilda privilegier. Men några dylika blefvo dock antagligen icke utfärdade under ifrågavarande tid, åtminstone har det icke lyckats författaren att påträffa några spår däraf i den tidens handlingar.

Gustaf Adolf hyste stora förhoppningar om ifrågavarande kompanis verksamhet och på den grund utfärdade han mycket vidlyftiga privilegier för detsamma⁶⁾. I inledningen till nämnda urkund förklarar Gustaf Adolf, att han så mycket hellre bifallit nämnda kompanis framställning om privilegiers erhållande, som han icke fann någonting viktigare, än att ifrågavarande provins dels uppodlades och försågs med en talrik befolkning, dels erhöles många fabriker och en liflig handel. På grund häraf erhöles generalguvernören befallning att till hufvudmännen för ifrågavarande kompani öfverlemna (landskapen) Ingermanland och Karelen med alla dess stä-

¹⁾ Registraturet den 12 mars 1634 till Nils Assersson.

²⁾ Utländska registraturet den 12 april 1630.

³⁾ Friherrebrevet återfinnes i copiebok för Ingermanland och är dateradt den 20 april 1630. Nya Livonica 697.

⁴⁾ Grefve A. B. af Flodorf, baron de Lutt antagligen holländare. Hans grefvebref är dateradt den 14 maj 1630. Utländska registraturet.

⁵⁾ Området bestod af 13 byar som Flodorf inköpt af åtskilliga personer inom provinsen. I registraturet den 12 mars 1634 kallar regeringen A. B. Flodorfs besittningar grefskap. Nämnda område innehades enligt ingermanländska kapitulationen. Man har alla skäl att antaga att om det holländska kompaniet haft bättre framgång A. B. Flodorfs besittningar blifvit förvandlade till ett grefskap.

⁶⁾ Contractus S.R. M:ts cum Dn Abrahamo Six et consortibus 12 april 1630. Utländska registraturet.

der, land och distrikt med rätt för nämnda kompani att uppbära¹⁾ alla kronans inkomster uti ifrågavarande provinser från den 24 juni 1630 till samma dag 1645²⁾. Under hela arrendetiden erhöles kompaniet rätt till jakt och fiske samt att tillgodogöra sig alla fördelar i öfrigt, som sjö och strand kunde lämna det. Kompaniet kunde icke under arrendetiden pålägga de skattskyldige högre afgifter, än de förut voro vana att utgöra, men detta hindrade dock icke ifrågavarande sällskap från att utbyta de hittills brukliga afgifterna mot andra, om det funne detta vara af större gagn för sig och de nya utlagorna icke blefvo tyngre att bära för de skattskyldige. Bolaget erhöles tillåtelse att på kronans öde jordområde anlägga nybyggen af alla slag såsom kvarnar, kalkugnar, tegelbruk, valkekvarnar dock med det förbehåll, att den enskildes rätt därigenom icke fick kränkas. Det för ifrågavarande anläggningar och byggnader nödiga virket fick bolaget fälla på kronans skogar, men var på samma gång skyldigt att se till, att dessa därigenom icke förderfvades, utan det skulle rätta sig efter den af guvernatorn utfärdade skogsordningen. Ägdes skogen däremot af enskilda personer, kunde icke någon skogsafverkning därstädes komma ifråga, så framt kompaniet icke kunde träffa någon öfverenskommelse därom med ägaren. Kolonister försedda med nödiga redskap och dragare kunde kompaniet införa från hvilket land det funne för godt. Ett undantag härifrån gjorde Sverige och Finland, från hvilka länder det icke fick hämta något arbetsfolk, och likaså var det förbjudet för kompaniets medlemmar att skaffa sig arbetsfolk från militärstaten. Därjämte kunde det ifrågavarande kompaniet erhålla regeringens understöd, när det blef fråga om att från Ryssland återhämta de bönder, som flytt dit, och på det att desse icke åter skulle begifva sig till ifrågavarande land, ägde icke deras herrar rätt att draga dem från åkerbruket eller pålägga dem högre utskylder, såvida icke detta skedde genom guvernörens eller högste befälhafvarens bref eller befallning. För den händelse att det land, som kolonisterna erhållit, visat sig vara föga lämpligt till uppodling, ägde kompaniet rätt att flytta dem därifrån till något mera passande område för så-

¹⁾ Egendomligt nog lemnar icke regeringen uti kontraktet några föreskrifter om huruvida landets räntor skulle uppbäras af kompaniets eller kronans ämbetsmän.

²⁾ Den 11 maj 1630 utfärdade Sixt en revers, enligt hvilken han förband sig att för egen del hålla kontraktet och samma dag blef äfven en dylik utfärdad af hans medintressenter. Utländska registraturet den 11 maj 1630.

vidt en dylik förflyttning hvarken lände kolonisterna till skada eller beredde några svårigheter för regeringen.

Kompaniet ägde rätt att uppbygga så många offentliga krogar som det önskade, hvilket däremot utan dess bifall hvarken tilläts bojarerna eller öfriga adelsmän inom provinsen. Den jord, som kompaniet uppodlade inom de frigifna pogosterna, skulle det efter arrendetidens slut få innehafva antingen enligt »jure feudi eller nobilitatis». Köpte det åter någon jord i Ingermanland af landets invånare, skulle det få besitta den med samma rättigheter, som den förre ägaren åtnjutit. Under arrendetiden förband sig regeringen att icke till kompaniets skada bortskänka några gods inom provinsen. De af kronans tjänare, som därstädes redan erhållit sådana, skulle få innehafva dem till sin död, efter hvilken tid nämnda jordområden tillföll kompaniet, som fick besitta dem med samma rätt, som den förre innehafvaren åtnjutit. Uti civila mål erhöll kompaniet domsrätt öfver sina underhafvande. Huru nämnda rättighet skulle utöfas, borde ordnas i samråd med guvernören. Kunde icke kompaniets medlemmar komma öfverens om utöfningsen af den juridiska processen, borde tvisten hänskjutas till landets domstolar¹⁾.

Men regeringen åsyftade icke blott åkerbrukets förkofran utan önskade äfven, att andra utvägar till näring skulle beredas landets invånare genom inrättande af fabriker o. d. På grund därpå erhöll kompaniet tillåtelse att från utlandet inkalla handtverkare af alla slag jämte köpmän och andra dylika näringsidkare. Vid inflyttningen i landet befriades de ifrån att erlägga tull och accis. Handtverkarne skulle sedan fördelas på städerna och i byarne inom landet för att därstädes drifva sina yrken. För de hus i städerna, som kompaniet behöfde uppföra åt nämnde invandrare, fick detta åtnjuta samma friheter, som tillkommo de äldre byggnaderna på den ifrågavarande orten. Ville kompaniet gifva någon af sina undersåtar frihet från borgerlig tunga, så skulle nämnda fördel få åtnjutas blott under arrendetiden. För att bolaget desto bättre skulle kunna uppehålla ordning och tukt bland sina underlydande, erhöll det rätt att uppföra ett spinn-, arbets- och tukthus²⁾, öfver hvilket det ute-

¹⁾ De här meddelade uppgifterna om det holländska kompaniets rättigheter äro hemtade från Contractus S. R. M:ts cum Dn Abrahamo Sixt et consortibus 12 april 1630. Latin. Tysk. registratur.

²⁾ Utl. regist. för den 11 maj 1630, pag. 5. Finnes också i Oxenstiernska saml.

slutande skulle hafva rätt att tillsätta styrelse och vaka öfver dess förvaltning. Nämnda inrättning var hufvudsakligen afsedd för »Müssiggänger, Volsäuffer, Prasser, Böse, Buben und Mägdlein verlauffen fahrendt gesindlein oder auch andere gebrechliche Leute».

Fri religions- och samvetsfrihet utlofvas för bolagets medlemmar, dock fick icke någon offentlig gudstjänstföreläsning äga rum, ej heller andra prester användas än sådana, som antagit den augsburgska bekännelsen.

Af hälsoskäl erhöll kompaniet tillåtelse att inrätta apotek och försäljning af kryddor både i Narva och på andra orter, hvarest dylika kunde behövas. Alla nya inrättningar fingo de göra sig till godo. Utom de förut omtalade näringsgrenarne erhöll bolaget rätt att på sitt eget område sjuda saltpeter, dock fick nämnda vara icke utföras till främmande länder utan regeringens bifall.

För alla dessa privilegier och fördelar skulle bolaget betala en viss årlig summa i arrende, hvilken slutligen bestämdes till 300,000 riksdaler om året. Denna summa ansågs dock af förmyndare-regeringen vara allt för hög. Arrendet skulle erläggas i maj och september.

Efter de 15 årens förlopp skulle regeringen återfå provinserna bättre uppodlade och bättre befolkade, försedda med fabriker af alla slag samt med en lifligare handel, än de förut haft. För allt arbete, som kompaniet nedlagt i provinsen för detta ändamåls vinnande, hade det ej rätt att erhålla någon annan ersättning än den vinst, som arrendet tillskyndade det. Skulle landet under arrendetiden förödas antingen genom pest eller genom fientliga inbrott, skulle de förluster, som därigenom drabbadt bolaget, efter öfverenskommelse inverka på arrendesummans storlek.

Om regeringen efter de 15 årens förlopp ånyo skulle vilja bortarrendera landet, hade det gamla kompaniet företrädesrätt till arrendet.

Till sist erhöll bolaget rätt att, för den händelse det anlade en kanal från Narva till Jora, under 20 års tid uppbära afgift därpå¹⁾.

Emellertid visade det sig snart, att det med så stora förhoppningar bildade kompaniet icke skulle blifva synnerligen långvarigt. Icke långt efter dess upprättande öfvertalade Johan Skytte Abraham Sixt²⁾ att åtaga sig en brödleverans för tre månader till krigs-

¹⁾ Jfr K. M:s kontrakt med Sixt den 12 April 1630. Lat. registrat.

²⁾ Jfr J. Skyttes bref den 6 juli 1630. Livonica 176.

maktens behof. Om ifrågavarande leverering hade Johan Skytte en längre öfverläggning med den förutnämnde Sixt, som visserligen var villig att åtaga sig densamma, om han kunde erhålla tre månaders kredit, till dess den ingermanländska räntan influtit. Ty han hade i Sverige blifvit underrättad om att nämnda ränta skulle inkomma under maj och september månad, och på den grund hade han lofvat åtaga sig leveransen — men det visade sig snart att han ifråga om räntornas inbetalning grundligt misstagit sig¹⁾. Emellertid åtog sig kompaniet att under en tid af tre månader leverera hälften af det bröd, som begärdes, och lät för detta ändamål baka 9,000 tunnor spanmål i månaden²⁾. När brödet var färdigt skulle det öfverföras till Tyskland på bolagets bekostnad men med skepp, som Spiring skulle anskaffa³⁾.

Denne kunde icke fullgöra, hvad han åtagit sig, utan Sixt måste rekvirera skepp från Holland, men när dylika ej där kunde erhållas, blef brödet kvarliggande i Narva⁴⁾. Såsom svar på Skyttes skrifvelse⁵⁾, att han skulle se uppå Sixts saker och drifva därpå, att han uppfyllde arrendekontraktet, förklarade regeringen, att han upptog detta med välbehag och tviflade icke håller på att, om Skytte såg, att Sixt fallerade arrendet han i dylikt fall skulle indraga räntorna. Men i ett bref dateradt följande dag befaller regeringen Skytte att procedera Sixt med sådan »discretion att honom icke tillfogades någon orätt, och att regeringens reputation förskonades,» men å andra sidan se till att kronan icke skedde förnär. Därjämte fordrade generalguvernören Johan Skytte ett förskott å arrendet af 30,000 riksdaler. Då bolaget icke erhållit några räntor från landskapen, kunde det icke förskottera ifrågavarande summa, och detta, jämte misslyckandet af brödtransporten, var orsaken till att arrendekontraktet blef upphäft sedan det blott varit gällande under 7 veckor⁶⁾. Detta förfaringssätt från regeringens sida var naturligtvis mycket obilligt, ty brödbakningen jämte den ifrågavarande penningetransaktionen hade icke något att skaffa med arrendekontraktet, hvilket regeringen sedermera erkände.

¹⁾ Jfr J. Skyttes bref den 6 juli 1630. Livonica 176.

²⁾ Rådsprotokoll för den 9 november 1636.

³⁾ Se not 2.

⁴⁾ Se not 2.

⁵⁾ Registraturet den 7 november 1630.

⁶⁾ Kamrerar Mårten Augustinsson berättelse af den 11 nov. 1636. Rådsprot.

Emellertid reste Sixt till Tyskland och tog med sig åtskilliga af kompaniets tillhörigheter, däribland själfva originalexemplaret af kontraktet¹⁾. Han anlände till Dresden och tog härberge hos myntskrifvaren Cornelius Melden, hvarest han borttrycktes af en pestartad sjukdom i slutet af år 1632. Hans följeslagare flydde och kvarlämnade Sixts effekter däribland en kista med handlingar, hvilken ofvannämnde myntskrifvare icke ville utlämna, hvarför arvingarne vände sig till borgmästare och råd i Dresden med anhållan om deras mellankomst för att utfå nämnda saker²⁾. Beslag lades sedan på Sixtenburgh, Sixts arfvingars friherreskap samt Flodorfs besittningar³⁾, och det dröjde mer än 7 år, innan frågan om brödleveransen och tvisten om kontraktet med arfvingarna afgjordes inför rådets forum. Saken förekom inför rådet den 19 augusti 1635. Den 23 november samma år påminde riksdrotset om Sixt' och Stenhausens sak, och anmärkte därvid, att de gått här så länge, och den 11 december befalldes kammaren att likvidera Sixts räknningar, så att de klagande kunde få komma ifrån Stockholm⁴⁾. Denna befallning synes dock icke hafva efterkommits, ty den 4 oktober 1636 förekom saken ånyo inför rådet⁵⁾. Först efter rikskanslerens hemkomst blef frågan ånyo företagen till behandling. Saken förekom åter den 3 november⁶⁾. Därvid upplystes, att Sixt d. y. hafver gått här två år och klagar, att honom är skedd förnär, och begär endast rättvisa. Fråga väcktes om att hänskjuta saken till någon domstol, men detta afstyrktes af kanslern, hvilken under Sixts d. ä. vistande uti Dresden haft många tillfällen att närmare lära känna ifrågavarande sak. Han trodde, att generalguvernören i Liffland icke var utan skuld i detta mål, alldenstund han bort visa konungen, att ifrågavarande kontrakt var omöjligt att fullgöra, och då hade konungen icke pålagt Skytte att yrka på att arrendet skulle uppfyllas. För öfrigt ansåg kanslern, att Sixt gjort, hvad han kunnat, men landet togs ifrån honom, så att han icke kunde uppfylla kontraktet. Skytte förklarade däremot, att han gjort allt en-

¹⁾ Oxenstiernska samlingen. Skrifvelsen daterad den 21 maj 1633.

²⁾ Se not 1.

³⁾ Stockholm den 12 mars 1634, registraturet.

⁴⁾ d:o d:o d:o Jmfr Rådsprotokollen för dessa dagar.

Rådsprot. den 3 november 1636. ⁵⁾ Se not 4.

⁶⁾ Att handelsprivilegierna icke samtidigt beröfvades dem synes af Ingrica 38. Christ. skrifvelse af den 19 augusti 1634. Beslaget upphäfdes den 27 augusti 1635. Registraturet.

ligt konungens vilja och befallning, men sökt att afstyrka det, så vidt möjligt var¹⁾. Den 9 november 1636 före kallades Sixt d. y. inför rådet, och fick då redogöra för hur det förhöll sig med saken samt begärde, att räkningarna skulle betalas och kronan ersätta kompaniet den förlust, som det lidit genom kontraktets upphäfvande. Den 11 november förekom frågan åter till behandling och på grund af de upplysningar, som då gäfvos, förklarade kanslern, att kronan begått orättvisa, då hon, förr än arrendetiden var utlupen, hade upphäft arrendet. Saken förekom sedan i kammarkollegium 1—5 december 1636. Antagligen fick Sixt då betalt för sina räkningar eftersom målet icke vidare omtalas i rådsprotokollen under den följande tiden.

Dessa voro de hufvudsakliga åtgärder, som svenska regeringen vidtog för landets uppodling och befolkande under denna tid, men hennes bemödanden i detta afseende ingåfvo den inhemska befolkningen farhågor för att konungen åsyftade att föra henne under de främmande bebyggarnes ok, och till följd häraf fann sig regeringen föranlåten att till landets invånare afgifva en lugnande försäkran härutinnan²⁾.

Utdelning af jord förrättades under de första åren efter landt-
aktens utgifvande af särskilda kommissarier³⁾, hvilka regeringen för

¹⁾ Rådsprotokollet den 3 november 1636.

²⁾ Vi G. A. etc. tillbjuda alla våra trogna undersåtar, som bygga och boendes äro uti Ingermanland, vår ynnest och nådiga benägenhet med Gud allsmäktig tillföine Vi låta Eder härmed trogne undersåtare nådeligen förmimma att oss är förekommet, huruledes I eder befrukten, det vi skola vara tillsinnandes att låta komma Eder under främmande trældom och ok, i det att vi hafva låtit inskrifva några främmande, som skola upptaga och bruka landet och dem gifvit del uti landsens fördelning, så kunne vi Eder nådeligen och gunstligen icke förhålla vår intent och mening aldrig hafva varit gifva velat våre trogne undersåtar högre eller nedrige till någorlunda rätt någrom att undergifva eller tilldela till någons träl, utan hvad i så måtto af oss nådigst är skedt och koradt dem förande är för den skull gjort, att vi däruti lätteligare och snarare måtte bringa landet att bewohnes och allt vårt rike till mera nytta och defension, helst medan vi väl besinna, att hvar samma land allenast af den infödda skola besättas kunna det i många år icke komma oss och kronan till någon hjälp och bistånd utan tilläfsventyrs framdeles till stor skada och nackdel, utan vi alltid hafva varit och ännu äro till sinnes Eder under Sverges krona och hvad Sverges lag hvar och ens välfångna privilegier, landssedvänjor och rättigheter såsom andra trygga undersåtar som bygga och bo uti våra land och riken att handhafva, skydda och behålla etc. Registr. den 9 november 1624.

³⁾ Kommissarierna voro: Ståthållaren, E. Andersson, Bugisloff, Rosen, Georg Justus von Stein. Utländska registratoret för oktober 1622.

detta ändamål sände till provinsen¹⁾. Sedermera befallde hon guvernören uti Narva att utdela jordområden till de personer, som önskade erhålla dylika²⁾, och slutligen kunde ståthållarne i sina respektive län utlämna landområden till uppodling, i hvilket fall regeringens sanktion likväl erfordrades. Kommissarierna voro skyldiga att vid jordens utdelning gå tillväga med mycken försiktighet och därvid framför allt hafva K. Majts och landets gagn för ögonen. I synnerhet var regeringen mycket angelägen om att få en noggrann kännedom om de personers föregående sysselsättning och lefnadsställning, hvilka önskade mottaga län i Ingermanland, och som vi få se, hade hon därtill allt för giltiga skäl³⁾. Det ålåg kommissarierna att i detta afseende lämna henne de noggrannaste underättelser. För att länsutdelningen skulle ske med reda och ordning förde kommissarierna en särskild matrikel öfver de förläningsbref, som de utfärdade⁴⁾. I början fordrades icke regeringens bekräftelse på dessa bref, hvilket dock sedermera blef fallet⁵⁾. Regeringen följde för öfrigt kommissariernas arbete med mycken uppmärksamhet och infordrade ofta upplysningar om hvilka byar, gårdar eller andra jordområden, de utdelat som län, samt inom hvilka pogoster och slottslän, de voro belägna. Vid jordens utdelning antog regeringen som grundsats, att ingen skulle få mottaga större jordområde, än han med sitt folk kunde uppodla och bruka⁶⁾. Hade ett motsatt förhållande ägt rum, skulle innehafvaren vara skyldig att lämna ifrån sig det jordområde, som han ej kunde uppodla⁷⁾. Denna

¹⁾ Se härom i utländska registratoret, oktober 1622.

²⁾ Regeringens skrifvelse till N. Assersson den 10 december 1634, registr. m. fl.

³⁾ Jfr omdömet om resultatet af regeringens arbete i denna athandl.

⁴⁾ Se utländska registratoret, oktober 1622.

⁵⁾ Enligt lag och gammal häfd var hvarje läntagare såväl i det egentliga Sverige som i de flesta öfriga europeiska länder skyldig att vid en ny regents uppstigande på tronen begära bekräftelse på sitt län. Regeringen fordrade äfven, att de ingermanländske läntagarne skulle iakttaga detta bruk, ehuru ej något stadgande därom förekom i den ingermanländska landtakten. På grund häraf uraktläto de att vid Kristinas uppstigande på tronen begära bekräftelse på sina län, hvilket ådrog dem regeringens misshag.

⁶⁾ Ingen af dem skall mera tilldelas, än han är fullsutten på och kan med sitt folk bruka, som han hafver inne med sig med mindre någon kan hafva eller få särdeles specialprivilegier; dock hvar någon förräntar några obser och dem kan bebygga med, då må honom såsom han är man till några öde obser däröfver tilldelas dock med den condition, att de ock inom år och dag varda besatta och häfdade. Registr. den 29 mars 1623.

⁷⁾ Registratoret den 4 juni 1625; till A. Eriksson.

grundsats blef emellertid ej synnerligen strängt följd, ty många personer fingo öfver 100 obser jord¹⁾ ehuru de ej kunde uppodla mer än en ringa del af detta område. I ett fall gick dock regeringen tillväga med större omtanke, i det hon dels ej tillät nybyggarne att blott taga de fruktbaraste trakterna, utan de måste tillika med dessa mottaga mindre värdefull jord såsom hedar, kärr och dylikt, dels bestämde, huru stora skogsområden hvarje läntagare fick innehafva i och för länet.

Ehuru en stor del af provinsen på detta sätt fördelades mellan in- och utländska män, undantog dock Gustaf Adolf därifrån åtskilliga pogoster²⁾, hvilka blott skulle få innehafvas af kronans bönder. Anledningen härtill var den, att inkomsterna från dessa områden skulle uteslutande användas till fästningarnes underhåll. För att det afsedda ändamålet säkrare skulle kunna vinnas, befallde konungen, att alla personer, som i de ifrågavarande pogosterna innehade jord antingen med arfsrätt eller såsom förläning, skulle med sina bönder flytta därifrån och lämna hela området till kronan³⁾. I stället skulle de erhålla full ersättning i de frigifna pogosterna⁴⁾.

¹⁾ Ingrida N:o 34.

²⁾ »Efter det Kongl. Maj:t nädigst hafver resolverat en god del af det vunna Ingermanland att utdela på arfpagt eller skatträttighet. Därföre hafva H. K. M. resolverat och beslutat uti Ingermanland att tillhålla sig och kronan efterm. pogoster, som äro uti Nöteborgs län alla de pogoster, som ligga på norra sidan Nyen, nämligen Kuinaschai, Karbolskoj, Kelruskoj, Spaschaj, pogoster item på södra sidan Löpschaj och Jaroselschoj pogoster. I Koporje län, halfva Aseretzschaj pogost, Dutilnisko, Hameskoj, Kargalskoj, Tolduskoj, Grigorofschaj och Rasinskoj pogoster. I Jama län Opoletschaj och halfva Jastribuischoj pogost. — — — Och på det de pogoster måge vara namngifne, som skola utdelas till skatträttighet och frälse, så äre dessa K. Maj:ts därtill förordnade, nr i Nöteborgs län Isserschoj och Androschoj pogoster. I Koporje län Augilischaj, Ripenschoj, Fojlitzschaj, Svedelschoj, Grisenschoj, Orlinschoj och halfva Oferetzschaj pogoster. I Jama län Ufrudschoj och halfva Jobruischaj pogoster. I Ivargorods län Petroschoj pogost. Hvilka samtliga alla skola styckevis och efter obsetalet förpaktas på skatträttighet eller en viss arfränta eller ock delas ut på frälse och rusttjänst, efter såsom folk kommer och presenterar sig till. Dock hafver H. K. M. sig det i Petroschoj pogost förbehållit, att några byar särdeles vid sjökanten synnerligen Peronespa skall läggas under huset och icke blifva bland frälset utdelt.» Registr. den 29 maj 1623. Jfr bil. 1.

³⁾ Alla ryska bönder eller finska, som där i landet äre och sitta i de frigifne pogosterna skola flytta därur och in i de andra frikallade kronopogosterna och af ståthållaren A. Eriksson och kammarerare E. Andersson med hvardera ståthållaren i Nöteborgs och Koporje hjälp och adssistens till att bruka kronans land och göra där rättigheter af. Registr. den 29 maj 1623.

⁴⁾ Registr. den 29 maj 1623.

Det är naturligt, att hvarken bojarerna eller deras bönder gärna skulle underkasta sig en dylik förflyttning från en uppodlad trakt för att mången gång i stället mottaga en ödemark¹⁾. Regeringen hade icke heller förbisett detta, utan sökte underlätta flyttningen dels genom att bevilja dem frihet från rusttjänst och skatter under flere år²⁾ och dels genom att lämna dem tillåtelse att mot sina egna bönder i de frikallade pogosterna tillbyta sig lika många af kronans bönder i de frigifna pogosterna, om bönderna gingo in därpå³⁾. Under stor motsträfvighet från bojarernas sida och efter det att en stor del af kronans bönder flytt till Ryssland genomfördes omflyttningen. Så fördelaktig denna fördelning än var i och för det afsedda ändamålet, kunde hon dock ej länge⁴⁾ upprätthållas; ty redan samma år utdelade konungen i tre af de frikallade pogosterna jord till några tyska kolonister, som inkommit i landet, hvilka ej kunde förmås att kvarstanna därstädes, så framt de ej erhöilo jordområden till län i de ifrågavarande pogosterna⁵⁾. Vid flera tillfällen utdelade äfven Kristinas förmyndareregierung jord såsom ärftliga län i de öfriga frikallade pogosterna. År 1635⁶⁾ hemställde generalguvernören till regeringens afgörande, huruvida icke de personer, som erhållit jord i de frikallade pogosterna, borde mot full ersättning återlämna sina besittningar till kronan. Regeringen fann detta förslag »betänkligt», och på den grund fingo de ifrågavarande lantagarna fortfarande behålla de län, de innehade. Allt detta hade till följd, att fästningarnes inkomster från de frikallade pogosterna blefvo obetydliga, och sålunda förfelades nästan helt och hållet ändamålet med de förut nämnda omflyttningarne, hvilka dock kraft stora uppoftningar såväl af regeringen som af de personer, hvilka tvingats att flytta från sina jordområden.

Bland de större, ej de största förläningar⁷⁾, som under denna tid utdelades i Ingermanland, vilja vi här nämna några, som genom de särskilda privilegier, de erhållit, skilja sig från de öfriga förlä-

¹⁾ Se härom reg. till A. Eriksson den 5 september 1623. Registr.

²⁾ 3 eller 4 år; registr. den 23 mars 1623.

³⁾ Se not 2.

⁴⁾ Till 1630 uppehölls fördelning utan större rubbningar, hvilket synes af kronans uppbördslängder från Koporje och Nöteborgs län för nämnda år.

⁵⁾ 1623 den 5 september. Registr.

⁶⁾ B. Oxenstierna till reg. den 10 april 1635. Livonica 183.

⁷⁾ Gabriel Gustafsson Oxenstierna hade där 312 obser jord. Copiebok för Ingermanl.

ningsgodsen i landet. Bland dessa kunna vi i främsta hand anför friherreskapet Duderhoff. Grunden till detta herrskap lade Gustaf Adolf den 15 november 1622, då han gaf sin forne lärare Johan Skytte 200 obser jord i Duderhoffs pogost i Ingermanland i förläning¹⁾. Nämnda område skulle han få innehafva, i hufvudsak, på samma villkor som adeln innehade sina besittningar i Sverige. Arfsrätten till länet var här vidsträcktare, i det att den öfvergick så väl på den manliga som den kvinnliga linien, och när familjen Skytte utslocknade, skulle länet såsom arf öfvergå till familjens närmaste släktingar i full öfverensstämmelse med ingermanländska kapitulationen²⁾. Den 5 maj 1624 utvidgade Gustaf Adolf Skyttes besittningar uti Duderhoffs pogost på så sätt, att Skytte erhöi alla öfriga obser inom nämnda pogost, hvilka han förut icke innehade. På hvarje obs skulle räknas 30 tunnor utsäde. Genom samma skrifvelse erhöi äfven Skytte rätt att inom sitt område uppföra städer och stora gårdar samt befästa dem med staket och öfriga försvarsverk för att därigenom kunna hejda fiendens framryckande vid plötsliga öfverfall. Den 16 juni 1624 blef Duderhoff friherreskap och Skytte jämte sin familj upphöjd till friherrlig värdighet. På samma gång blef friherreskapets område förklaradt för alodialjord. Friherreskapet skulle få besittas med samma villkor, som tillkom dylika besittningar i det egentliga Sverige, dock med den väsendtliga skillnaden, att Skytte nu fick förordna om arfsrätten i friherreskapet, som han fann för godt. Han kunde således lämna den äldste sonen blott en del af friherreskapet och återstoden till sina öfriga barn.

1628 den 29 april erhöi han tillåtelse att lämna bort jord till uppodling och skaffa sig folk inom landet, bäst han kunde, emedan regeringen ansåg, att det skulle blifva svårt för honom att på annat sätt erhålla tillräckligt arbetsfolk till att uppodla sitt stora område³⁾.

Sixtenburgh. var det andra af de ingermanländska friherreskapen under denna tid. Det upprättades af Gustaf Adolf på samma gång som dess förste innehafvare upphöjdes till friherrlig värdighet genom en skrifvelse daterad den 21 april 1630⁴⁾. Det omfattade

¹⁾ Nöteborgs revisionslag nr 927. Nya Livonica. Genom felskrifning upptager Odhner blott 170 obser. Sveriges inre historia under Christina, pag. 347.

²⁾ Se Nöteborgs revisionsbok. Jmfr §§ 6 & 7 Landtakten.

³⁾ Jfr Nöteborgs revisionsbok 927. Nya Livonica.

⁴⁾ Utländska registraturet den 12 april 1630.

ett jordområde af 121 obser¹⁾ och var således mycket mindre än friherreskapet Duderhoff. Det skulle af Sixt och hans efterkommande få innehafvas enligt ingermanländska kapitulationens villkor, men det oaktadt säges det i friherrebrevet att innehafvarne af nämnda område skulle åtnjuta samma friheter, som tillkommo friherrarne i det egentliga Sverige. Med anledning af den förut omtalade tvisten med kronan angående²⁾ brödleveransen och arrendekontraktet öfver Ingermanland, lades kvarstad på friherreskapet Sixtenburgh³⁾. Nämnde kvarstad blef dock snart upphäfd, och Sixts arfvingar innehade därefter ifrågavarande område under hela den tid, med hvilken vi här sysselsätta oss⁴⁾.

Under ifrågavarande period var kronans jord uti Ingermanland bortförlänad enligt följande grunder. Större delen af nämnda jordområde innehades af den svenska och tyska adeln jämte de ryska bojarerna enligt det beslut om kronogods, som blifvit fattadt på riksdagen i Norrköping 1604. Nämnda område var upptaxerad till en årlig ränta af 66,190 daler. En annan del innehades af läntagarne enligt de i ingermanländska kapitulationen stadgade villkoren. Deras område var upptaxerad till 20,309 dalers årlig ränta. En tredje klass innehade sin jord alodialiter under frälsefrihet, »qvitt och fritt från alla utlagor». Vanligtvis var det de högste ämbetsmännen inom provinsen, som erhöi jord på sådana villkor. Stundom gjordes dock

¹⁾ Ingermanländska copieboken 697. Nya Livonica.

²⁾ Registraturet den 12 mars 1634.

³⁾ Ett vida större herrskap än de båda friherreskapen tillsammans var regeringen betänkt på att upprätta i Ingermanland, i det att Gustaf Adolf hade för afsikt att åt sin svåger Johan Kasimir upplåta ett område, som i vidd mycket väl kunde mäta sig med mångt tyskt furstendöme. Det skulle omfatta »Arce nostra Jamensi cum adiacente oppido nec non duobus districtibus seu pogostis ut Ingri sua ligna vocant, dictis et in Ingermania nostra sitis suis antiquissimis terminis seu limitibus circum scriptis, cum omnibus subditis oppidanis aut rusticis familiis etc.» Landet fick åtnjutas med sådana privilegier jure quo nobiles regni nostri allodialia sua bona possident. För att bättre kunna uppodla landet fick han tillåtelse att kvarhålla alla ryssar, hvilka bodde på det ifrågavarande området. Han skulle tillika erhålla domsrätt öfver alla sina underlydande och tillsätta särskilda domare, som hade till sin uppgift, att utöfva ifrågavarande domsrätt. Från deras utslag fick man endast vädja till konungen i kriminella mål. Ville han sälja länet, skulle han därtill begära konungens tillåtelse. Att ifrågavarande förläning ej kom att bortgifvas, är tämligen säkert. Hvarken i Stegeborgs arkiv eller i några ingermanländska samlingar från denna tid finnes något nämnt däröfver. Ej heller finnes i de handlingar, hvarifrån ofvanstående uppgifter äro hämtade, någon antydning om tiden, på hvilken ifrågavarande förslag varit å bane. Se vidare härom Ingrica, samlingen nr 58.

det förbehåll, att de endast så länge skulle få åtnjuta sådana fördelar, som de läto bruka sig i kronans tjänst. Det jorområde, som innehades på dylika villkor, var upptaxerad till en årlig ränta af 19,815 daler. Stundom utlämnade kronan förläningar endast för mottagarens lifstid, men dylika fall voro under denna tid mycket sällsynta och kunna blott betraktas som undantag från den allmänna praxis, som i fråga om jordutdelningen tillämpades. Icke obetydliga jorområden innehades i de frikallade pogosterna mot arrende af kronans bönder. Kronan hade äfven åtskilliga kungsgårdar och höslag under eget bruk¹⁾.

Genom alla dessa bemödanden från regeringens och hennes ämbetsmäns sida blef Ingermanland tämligen väl uppodladt och befolkadt. Emellertid förblef provinsens befolkning under hela denna tid jämförelsevis fåtalig²⁾, och man kan med skäl påstå, att resultatet.

¹⁾ De källor hvarpå författaren stöder sina här ofvan lämnade uppgifter äro hufvudsakligen tvenne. 1) Generalextrakt öfver donationerna uti Sverige, Finland och Ingermanland, Acta historica. Riksarkivet. 2) Ingermanlands copiebok. Nya Livonica, samlingen nr 697. För det förra har S. CLAESON utförligt redogjort i sin afhandling, Till reduktionens förhistoria, bihanget pag. 41 och följande. Ofvanstående sifferuppgifter äro hämtade från ifrågavarande Generalextrakt. Författaren vågar ej påstå, att nämnda tal äro fullt exakta, ty dels hafva brutna tal icke medräknats, dels hafva räntorna för åtskilliga donationer, som innehafvaren erhållit på olika tider, i Generalextrakten blifvit hopsummerade, hvarför författaren ej kunnat taga dem med i beräkningen, då han ej med visshet kunnat afgöra, hvad som erhållits under ifrågavarande tid. Emellertid är han dock af den åsikten, att nämnda uppgifter det oaktadt lämna en ganska god öfersikt af jordfördelningen under denna tid. Ingermanländska copieboken skulle kunnat lämna ett fullt tillräckligt och förträffligt materiel för ifrågavarande undersökning, om den innehållit uppgifter från alla länen inom provinsen samt afskrifter af alla förläningsbref, som blifvit utlämnade, men detta är långt ifrån förhållandet. Alla uppgifter saknas från Nöteborgs län, oaktadt detta var det viktigaste området inom landet. Dessutom hade 15 personer från Koporje län, 8 från Jama län samt 4 från Ivangorods län icke inlämnat några uppgifter om besittningsrätten till sin jord. Men detta är dock icke det enda telet uti ifrågavarande copiebok, utan i rätt många af de inlämnade copiebrefven uppgifves icke läuens vidd utan endast de byar, af hvilka de bestå. Utaf de lämnade uppgifterna framgår dock, att öfver 2,956 obser öppen jord, hvarje obs beräknad till trettio tunnors utsäde, blifvit utlämnade af kronan uti Jama, Koporje och Ivangorods län. Man torde icke mycket miss- taga sig, om man antager att de antal obser jord, som blifvit bortlämnade i de två öfriga länen jämte de jorområden, som tillhörde de läntagare, från hvilka inga uppgifter blifvit lämnade, ifrågavarande summa mer än fördubblas. Trots sin bristfällighet torde dock dessa uppgifter lämna en någorlunda god föreställning om storleken af de jorområden, som utdelades.

²⁾ I mantalsskrifn. för år 1640 upptages något öfver 6,000 mantalsskrifne i hela landet med undantag af Allentacka. Livonica 117 den 17 mars.

i det stora hela icke motsvarade de uppoffringar och den möda, regeringen underkastat sig för att uppodla landet och föröka dess folkmängd. I allmänhet motsvarade ej heller nybyggarna regeringens förväntan, ty de flesta af dem kunde icke, och en del ville icke uppfylla de förbindelser, de ingått i och med läuens emottagande, något som företrädesvis gäller om den tyska befolkningen. I stället för att sin plikt likmätigt medföra ett antal bönder från Tyskland infunno sig flere läntagare i landet utan att medhafva en enda arbetare¹⁾. I dylika fall plägade de bortarrendera sina besittningar eller sälja dem utan att iakttaga de härför stadgade villkoren²⁾, hvarefter de rymde till Tyskland³⁾. Som vi förut sett, hade de tyska adelsmännen att vid jordens uppodling och skötsel endast rätt att använda tyskt arbetsfolk⁴⁾. Regeringen kunde på grund af ofvannämnda förhållande ej länge upprätthålla detta påbud, ty redan 1626 gjorde hon de tyska läntagarna det medgifvandet, att de skulle få taga arbetare bland provinsens befolkning, och icke långt därefter, 1634⁵⁾, fingo de rättighet att i sin tjänst använda de medlemmar af landets ryska befolkning, som förut flytt till Ryssland, men sedan återkommit därifrån. Att inkalla ryssar ifrån Ryssland förblef fortfarande förbjudet⁶⁾, likaså afslog regeringen läntagarnes begäran att få använda arbetsfolk från Finland⁶⁾. Oaktadt dessa

¹⁾ Livonica 112. N. Assersson till regeringen den 29 maj 1634.

²⁾ K. Maj:ts nådiga svar och resolution på guvernören N. Asserssons punkter 1635 den 27 augusti. Registr. »Eljes besinnar jag, att en del af landssåtarne hafva uti H. K. Maj:ts faders tid låtit gifva sig stora land somlige öfver 100 obser och oblikerat sig efter däröfver fattade kapitulation dem med tyska bönder populera och besätta, dock sådana intet efterkommit, utan nu äre en del af dessa döda blefne och deras enkor och arfvingar, som efterleva besitta och possidera fuller landet efter den kongl. donation, men uppehålla sig allenast där med att de dem åt andra förpakta och kunna hvarken rusttjänsten där af prestera ej heller statierna eller andre kronans rättigheter, utan det ena året efter det andra en delation söka, och de borde hafva några obser land i sin lifstid, men sedan lämna resten åt andra». Carl Mörner till regeringen den mars 1646. Ingr. nr 34.

³⁾ K. Maj:ts resolution till N. Assersson den 27 augusti 1635. Registr. Ingrica nr 5 den 22 september 1636. P. Larssons memoria.

⁴⁾ Se not 2.

⁵⁾ Jfr pag. 27!

⁶⁾ K. Maj:ts resolution på de punkter, som landssåtarne uti Ingermanland underdånigst andragit hafva. Hvad Ingerm. landssåtarnes gods och landsbesittningar anlangar efterlåter H. K. Maj:t nådigst, att de måge antaga och på sina gods sätta alla de ryssar, som för detta äre utur Ingermanl. förrymde och dit tillbaka med godo locka kunna och de, som sålunda återkomma och ödesland upptaga, vill K. Maj:t nådigst unna och efter-

medgifvanden, och fastän en del af läntagarne icke saknade god vilja att ställa sig regeringens påbud till efterrättelse, kunde de dock icke på grund af bristande tillgångar uppodla den jord, de mottagit, till följd hvaraf de ytterligare erhöilo 5 frihetsår från rust-tjänst och alla andra utgifter¹⁾. Vid frihetsårens slut befann sig en stor del af länen i samma skick, som då de öfverlämnades till läntagarne²⁾, hvarför regeringen fann sig föranlåten att allvarligen uppmana dessa att inom år och dag uppodla sina besittningar, hvilka i motsatt fall skulle vara förverkade till kronan³⁾. Å andra sidan hade de läntagare, som bemödade sig att fullgöra sina förbindelser, att kämpa med ganska stora svårigheter. Bönderna, som de medfört från Tyskland, voro allt annat än belåtna med sin ställning, hvarför de försökte att så fort som möjligt rymma till sin hemort. Regeringen, som därigenom såg sitt arbete för Ingermanlands uppodling hotadt med undergång, utfärdade ett strängt påbud, enligt hvilket alla svenska undersåtar inom hela det svenska väldet, vare sig de voro frälse eller ofrälse, förbjödos att herbergera, taga i sin tjänst, frikalla eller låta någon af dessa flyktingar få nedsätta sig på deras områden. En hvar, som gjorde sig skyldig till ett sådant

låta 3 års frihet för alla besvär, dock skall härmed vara hvarjom och enom förbjudet att locka några oförrymde bönder till sig, från Ryssland eller andra platser vid K. Maj:ts arbitrære straff tillgörandes. Registr. den 23 augusti 1634.

¹⁾ De hade förut, enligt landtakten fått 10 frihetsår, således inalles 15. Livonica 120. Svar på adelns gravamina den 24 mars 1643.

²⁾ Att läntagarne genom ett dylikt tillvägagående tillskyndade svenska staten en betydlig förlust, är klart, och att regeringen äfven insåg detta, framgår af det svar, som gafs 1643 på läntagarnes i Ingermanland gravamina — — — »och borde de gode herrar billigt och mera besinna den stora skada, som K. Maj:t och kronan uti så långelig tid och än i denna dag lidit hafver och lider, det de, som efter kapitulationen gods besitta allt med ryska bönder voro väl besatta, hvilka för dem både från hus och utsådde rågsäd hafver måst vika undan och till andra orter transporterade blefvo, hvilka endels togo sig det orådet före att löpa öfver till Ryssland. Den skadan hafver kronan haft därefter, och för det andra hafver K. Maj:t snart öfver 20 år mist kvaritullen och andra utlagor mera, som hade kunnat utgå af förbemälte kapitulationsgods, där de ryska bönderna hade blifvit kvar hellre och de som icke njuta kapitulationsrättigheter uti aller denna tiden bättre eftergjort hade att besätta deras gods än som skedd är.» Svar på läntagarnes i Ingermanland gravamina, 1643. Livonica 120.

³⁾ Regeringens skrifvelse till B. Oxenstierna den 3 augusti 1640, registr. Enligt landtakten hade läntagarne genom ett dylikt tillvägagående förverkat all rätt till länet, men af lätt begripliga skäl anser regeringen sig här böra gå mindre strängt tillväga. Jfr landtakten paragraf 16, tysk.

tilltag, skulle ersätta den läntagare, från hvilken bonden flytt, för allt, hvad den förre kostat på honom och därtill böta 1,000 daler. Bortförde en skeppare en dylik flykting, hade han förverkat skepp och gods till kronan och skulle därjämte till den förrymdes husbonde betala dubbelt mot hvad den senare kostat på den förre¹⁾.

Föga bättre framgång rönt regeringen i sitt bemödande att medelst tyska bönder, som skulle lyda omedelbart under kronan, uppodla landet. Detta gäller i synnerhet om dem, som nedsatt sig i Koporje län²⁾. Dessa kunde icke ens underhålla sig själfva utan måste år från år lefva på kronans bekostnad. Regeringen insåg snart, att det var fäfangt att understödja dem, och befallde därför guverneren i landet att såsom ersättning för deras skuld till kronan lägga beslag på deras boskap och öfriga egendom, en befallning, som dock ej kunde verkställas, alldenstund de ej ägde något af värde att taga³⁾.

¹⁾ Se regeringens mandat »om de tyska bönderna, som rymma», regist. d. 3 mars 1626.

²⁾ Såsom mycket karakteristiskt för regeringens åsikter angående de inflyttade tyskarnes förhållande till ryssarne kan anföras regeringens föreskrifter till Nils Asserson. »De tyska bönderna, som G. Gustafsson att besätta skyldig är, skola nedsätta sig i Koporje hakelverk och tillhålla dem, att de bibehålla sina egna seder och ej antaga några ryska Svineseder». 6 maj 1626.

³⁾ Registr. den 22 maj 1634 och den 27 augusti 1635.

II.

Landets försvarsväsen.

Emedan Ingermanland var en gränsprovins mot Ryssland, och en stor del af dess befolkning hyste ryska sympatier¹⁾, är det klart, att landets försvarsväsen skulle ådraga sig regeringens synnerliga uppmärksamhet, och nekas kan ej heller, att så var förhållandet. Dock uträttades ej så mycket, som man skulle väntat, i och för försvarets stärkande inom landet, hvilket antagligen berodde dels därpå, att Sverige under större delen af ifrågavarande tid hade en betydlig krigsmakt samlad i Liffland och Preussen, hvilken i händelse af behof lätt kunde föras hit, dels på den omständigheten, att rikets alla krafter och tillgångar togos i anspråk för det tyska och danska kriget. Ingermanlands försvar hvilade därför hufvudsakligen på fästningarne, af hvilka följande funnos inom landet, Nöteborg, Nyen, Koporje, Jama, Ivangorod, Narva och Waske-Narva²⁾. Af dessa

¹⁾ Reg. till B. Oxenstierna den 15 februari 1637; registr.

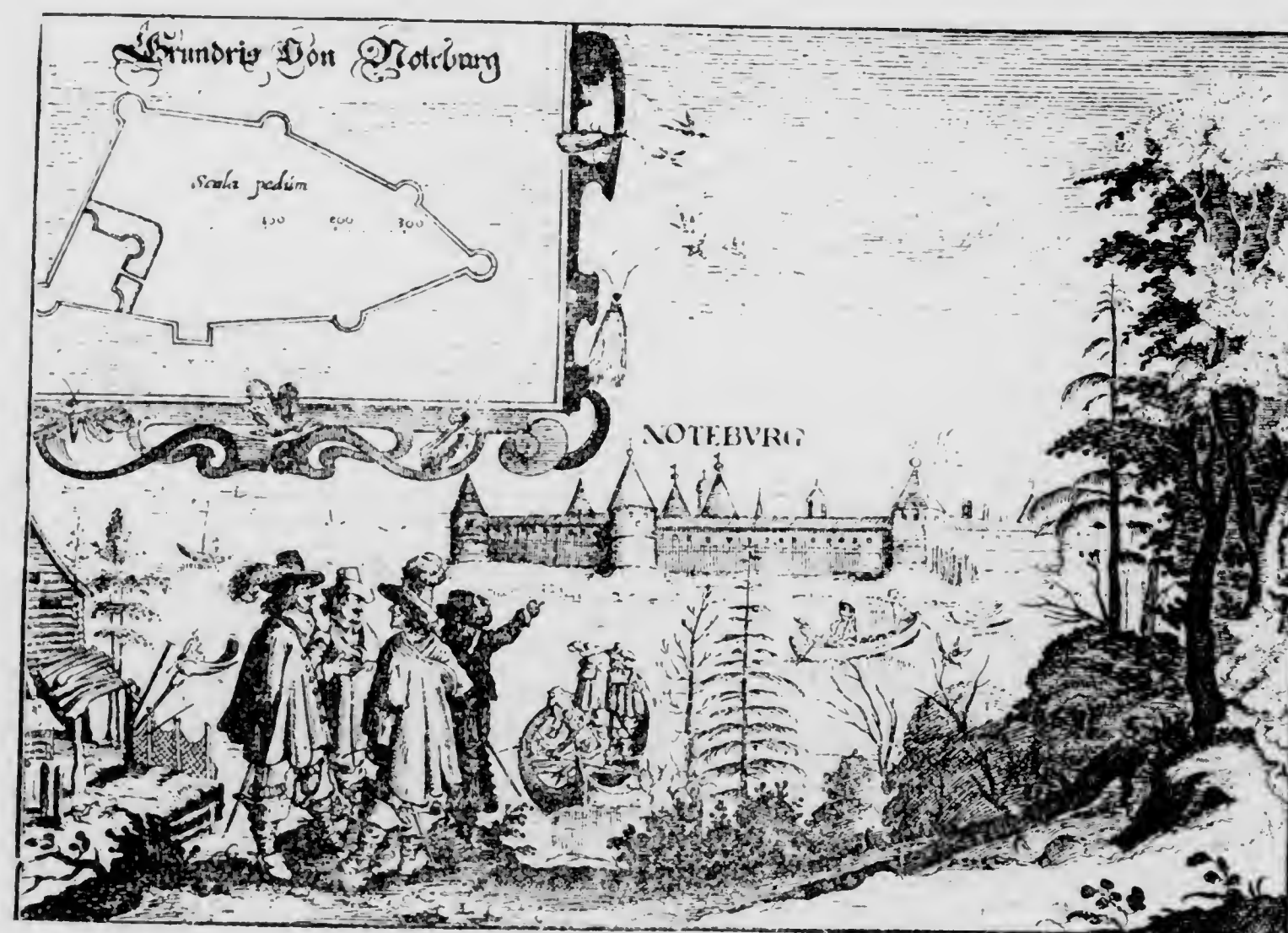
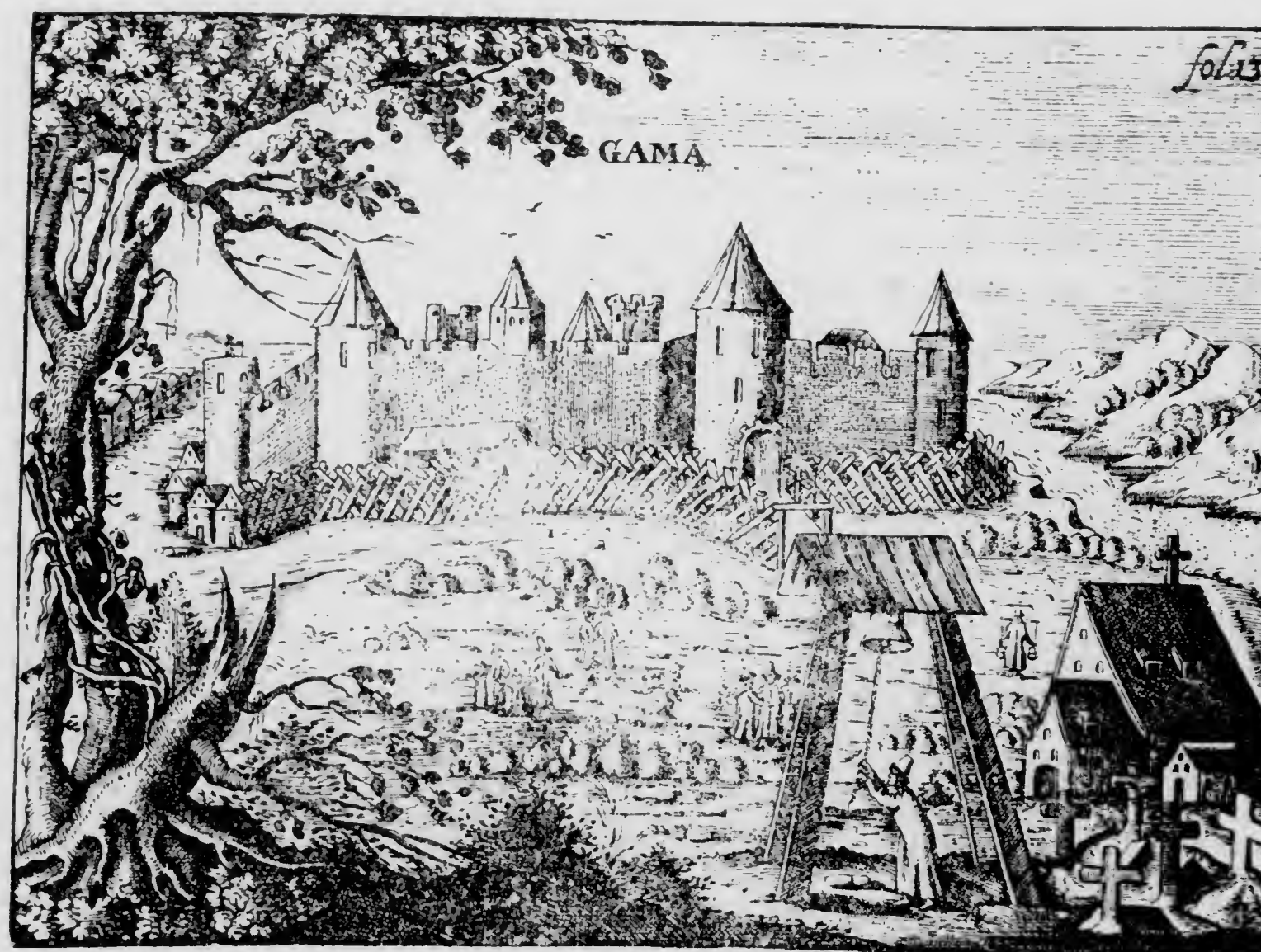
²⁾ *Ivangorod* ligger tätt öfver Narva, så att endast älfven löper däremellan och skiljer befästningarna ifrån hvarandra. Det är ett mäktigt fast slott, deladt uti tre delar och har bekommit sitt namn af en storfurste, som heter Ivan. Planen var omgifven af tre stenmurar. Jfr Petreius *Schiographia regni Muschovitici*. A. OLEARIUS, *Vermehrte Moscovitische und Persianische Reisebeschreibung*, pag. 115.

Vestung Gam-Jama, welche tre und nicht 12 Meilen wie der von Herberstein schreibet von der Narwe in Ingermanlandt jenseit eines Fisch — sonderlich Lachsreichen Baches die Jamische Beck genant lieget. Man musz daselbst sich mit einer Fehre übersetzen lassen. Diese Festung ist zwar nicht grosz aber mit starcken Steinern Mauren und 8 rundelen umbegen. Jfr OLEARIUS, pag. 12.

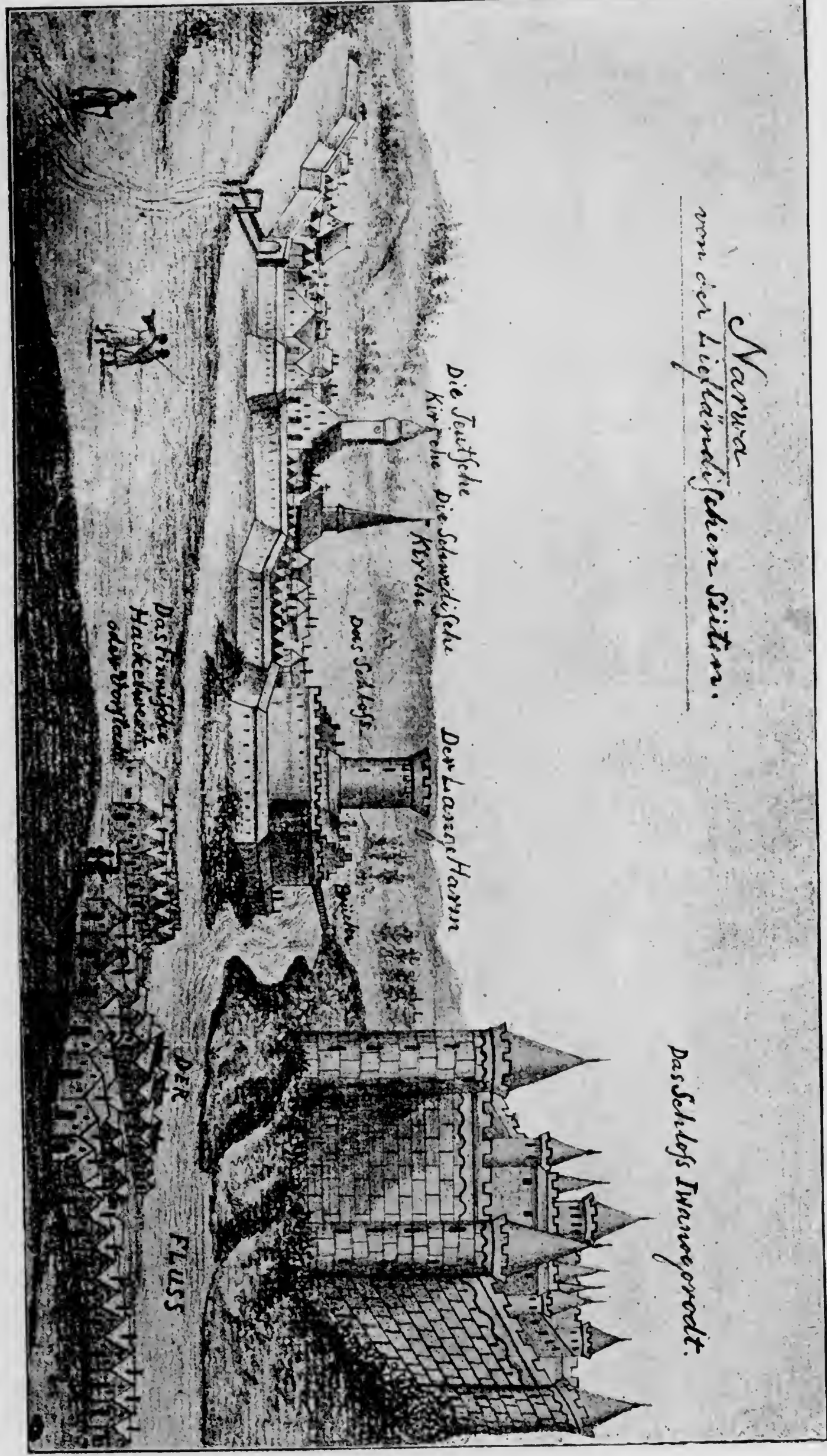
Koporje ligger 15 mil ifrån Narven och är ett fast slott gjordt af sten och hafver ett skönt, fruktbart land på alla sidor omkring sig och kallas Ingermanland. Jfr Petreius på nyss anförda ställe.

Nöteborg är en stark befästning och ligger på en holme om hvilken starka strömmar rinna på alla sidor, som aldrig på vintern tillfrysar och komma ur Ladoga och falla tillhopa nedanför slottet och kallas Neva eller Nyen, som löper 10 mil därifrån ut i Östersjön. Samma slott är byggdt med 7 starka rundelar och en 10 alnar tjock mur gjord mellan hvarje rundel uppå en strichvärn. Innanför muren är ett bålverk gjordt, 3 alnar tjockt, fylldt med sand och mull. Jfr Petreius på nyss anförda ställe.

Nyenskans var ursprungligen en liten fästning anlagd af Jacob De la Gardie 1610 — 1611. Nämda plats var som fästning mycket obetydlig till 1644, då befästningsarbetena därstädes togo mera fart. Jfr BONSDORF, *Nyen*, pag. 362.

voro Narva, Ivangorod och Nöteborg mycket starka så väl på grund af sitt läge som genom sina befästningar. Fästningarne höllos i allmänhet i godt stånd, emedan såväl garnisonen¹⁾ som allmogen arbetade²⁾ på deras iståndsättande. Däremot kunde landet under de sista åren på grund af missväxt ej förse besättningarne med proviant och öfriga förnödenheter, utan dessa måste därför införas från Finland eller andra orter³⁾. Ett litet bidrag till försvaret lämnade adelns rusttjänst. I fråga om sjöförsvaret fanns här egendomligt nog hvar-

Om *Waske-Narvas* läge har Kullgren den åsigten, att därmed menas Ivangorod. Rådsprotokollen den 18 juli 1627, not. Detta påstående är oriktigt dels på grund där af, att Ivangorod öfverallt i den tidens handlingar icke på något ställe betecknas såsom lika med Waske-Narva, dels hafva andra författare visat upp, att Waske-Narva låg på ett helt annat ställe vid Narva-ån, just där hon utflyter ur sjön Peipus, men icke på östra utan på västra stranden bredvid nämnde flod. Jfr Akiander pag. 32, not; men Wache-Narva kallas stundom Neuschloss. Att detta åter är samma ort som Waske-Narva, har H. J. HANSÉN uppvisat i sin *Geschechte der Stadt Narva*, pag. 24, 117, 159. På sistnämnda ställe omtalas, att Carl den XII, som då vistades i Narva, ämnade företaga ett ströftåg till Waske-Narva, ett yttrande, som vore alldeles betydelselöst, om det blott gällt Ivangorod. Jfr Hansén pag. 168.

¹⁾ Antalet af de soldater, som lågo i garnison på de ingermanl. fästningarna, var mycket olika på olika tider, emedan finskt krigsfolk, som skulle tåga till Liffland eller Preussen, stundom inlades såsom garnison uti nämnda fästningar och kvarstannade därstädes under någon tid. På grund här af finnas mycket olika uppgifter ang. besättningarnas storlek för nämnda tid. Nedanstående uppgift torde dock i allt väsentligt angifva medeltalet för det krigsfolk, som låg i garnison på provinsens fästningar under denna tidsperiod. Jemför Axel Oxenstiernas förslag öfver krigsmaktens styrka och underhåll i hans skrifter afd. I, b. I, pag. 366, ff.

Narvas garnison: 5 kaptener, 10 löjtnanter, 20 mönsterskrifvare, »förrer», »furer», »rust»; 5 fältväblar, 30 korporaler, 15 trumslagare, 650 gemene, 1 regementsskrifvare, 6 predikanter, barberare, profoss.

Ivangorods garnison: 2 kaptener, 4 löjtnanter, 6 mönsterskrifvare, 2 und.bef.hafvare, 2 fältväblar, 12 korporaler, 6 trumslagare, 260 gemene, 3 prest., barb., profoss.

Jamas garnison: 1 kapt., 1 fänrik, 1 mönst.skrifv. 3 underbefälh., 4 korporaler, 2 trumsl., 80 gemene, 1 predikant, 1 profoss.

Nöteborgs garnison: 1 kapt., 2 löjtn. o. fänrikar, 2 fältväblar o. mönsterskrifv., 4 underbefälh., 6 korporaler, 3 trumslagare, 130 gemene, 2 pred. o. barberare.

Koporje och Waske-Narva synas saknat ständig garnison. Ingr. 66.

²⁾ Se Liv. 119 sig. 13—.

³⁾ »De äro allaredan af ett sådant idkesamt och oupphörligt förrymmande denna och de andra ingermanl. befästningar, om icke någon god anordning ifrån andra orter tidigt blifver gjord och förpassad, utsatta för största fara, alldenstund det ringa, som hit utaf denna landsorten är blifvet anordnad för allmogens fattigdom och förrymmandes skull, icke hafver kunnat utgå, icke heller utgå kan. Ja när den ena månaden är ute, vet man icke, hvad garnisonerna den andra dess uppehälle utaf hafver och bekomma skall o. s. v.» N. Assersson till reg. d. 25 mars 1634. Liv. 112.

ken flotta eller matroser. Inom provinsen fanns ej heller någon högre militär, som hade till sin uppgift att föra högsta befälet öfver den därstädes stationerade krigsmakten. Till en början innehade guvernören i Narva en dylik befattning, men detta upphörde 1636¹⁾. Befälet på fästningarna fördes sedan uteslutande af de respektive kommandanterna, men så väl guvernören i Narva som generalguvernören i Ingermanland skulle fortfarande mönstra besättningarna.

Emellertid insåg regeringen, att provinsens försvarskrafter voro otillräckliga och sökte fördenskull finna några utvägar, hvarigenom försvarsväsendet skulle kunna stärkas. Hon ansåg sig slutligen hafva funnit tvenne dylika och uppgjorde på den grund två olika planer för försvarskrafternas ökande. Enligt den ena planen skulle hela det område, som låg vid gränsen mellan Ingermanland och Liffland å denna sidan samt Polen och Ryssland å den andra, indelas uti soldattorp, så att kronan på detta sätt skulle dit kunna förlägga 2 regementen ryttare och 2 regementen fotfolk, hvilka ständigt skulle vara beredda till landets försvar. På grund af den osäkerhet, som rådde vid ryska gränsen (var detta ett klokt förslag men synes aldrig hafva blifvit satt i verket²). — Enligt den andra planen skulle man förmå finnar, svenskar, tyskar och liffländare att mot erhållande af en hake land af kronan hålla häst och karl utrustad med rygg- och bröstbarnesk ständigt till kronans tjänst, en inrättning, som sålunda skulle motsvara landsrytteriet i Sverige på Carl IX:s tid³). Under krigståg tillkom det kronan att bekosta deras underhåll. Detta förslag synes hafva upptagits med välbehag af landets befolkning, så att flera kompanier ryttare på det sättet skulle hafva kunnat uppsättas, men icke heller denna plan hann regeringen genomföra under ifrågavarande tid⁴).

¹⁾ Personligen fick dock N. Assersson innehafva det tills vidare.

²⁾ Reg:s skrifvelse till N. Assersson d. 4 juni 1635, registr.

³⁾ Se härom WERWING: Sigismunds och Carl IX:s historia, 4:de boken, pag. 136.

⁴⁾ Odhners antagande, (Sveriges inre historia under Christina, pag. 211), att militärkolonier verkligen blefvo inrättade på gränsen, torde knappt kunna bevisas, försåvidt det angår ifrågavarande tid. Inrättande af militärkolonier vid fästningarna omtalas väl, men innevånarna i nämnda kolonier bestodo mest af söner till de gifta soldater, som gjorde garnisonstjänst på de ingermanländska fästningarna. Ett enligt författarens mening afgörande bevis, för att dylika militärkolonier icke funnos vid gränsen, är regeringens påbud om gränsbevakning. Den 15 februari 1637 skrifver nämligen regeringen: Till att förekomma böndernas förlöpande öfver gränsen så ock det röfveri och stöld med andra exorbitanter af ryssarne på H. K. M:s undersåtar under tiden pläga begå, ty skall guvernatorn

När regeringens kommissarier eller några andra af hennes ämbetsmän, som därtill voro berättigade, utlämnade ett jordområde såsom län, fastställde de på samma gång, huru stor rusttjänst läntagaren skulle utgöra för detsamma. I motsats till förhållandet i det egentliga Sverige bestämdes rusttjänstens storlek i Ingermanland icke efter de inkomster, som innehafvaren kunde uppbära af sitt län, utan efter utsädet storlek. Regeringen uppställde som regel, att en häst med ryttare skulle utrustas för 15 obser land, och med afseende på rusttjänstens utgörande skulle läntagaren för öfrigt ställa sig de föreskrifter till efterrättelse, som i detta fall voro gällande för adeln uti det egentliga Sverige. Landsakten föreskref visserligen, att en rustning skulle blott räknas på 16 obser¹⁾, hvilket likväl trots upprepade klagomål från de rustandes sida ej gick i verkställighet²⁾. Från rusttjänsten fingo de fritaga 3 obser jord, motsvarande de uti landtakten omtalade 2 baballerna, hvilka skulle utgöra hoflägret³⁾. Hoflägrets omfång blef sedan beroende på storleken af det område, som de rustande i öfrigt innehade⁴⁾. Denna fördel tillkom alla rustande, således äfven ofrälse personer.

Det dröjde emellertid länge, innan rusttjänsten blef fullständigt ordnad, hvilket berodde därpå, att de flesta inflyttande adelsmännen erhöilo förlängning af frihetsåren⁵⁾, så att många hade innehaft sin jord i 15 år, utan att någon rusttjänst utgjorts därför. Följden blef också den, att ryttarnes antal till en början var helt ringa⁶⁾. Först 1640 blef rusttjänsten fullkomligt ordnad. I det stora hela fullgjorde de ingermanländska läntagarna sin rusttjänst vida bättre än den

dermed låta hafva en grann och noga uppsyn såsom det sker uppå ryska sidan och af garnisonerna i Ingermanland några förordna de uppå denna sidan jemväl god gränstjänst skola hålla. Registrat. Hade militärkolonier funnits vid gränsen, är det naturligt, att reg. då skulle lämnat detta uppdrag åt soldaterna uti dessa kolonier och icke åt fästningarnas garnisoner. I trots af guvernörens invändningar kom ock en dylik gränsvakt till stånd. De flyende ryssarnes antal var så stort, att de sågo sig i stånd att leverera vakten ordentliga drabbningar. Den 1 april 1642, Livon. 119.

¹⁾ Se härom Livon. 120. Adels gravamina af d. 24 mars 1643.

²⁾ D:o d:o d:o

³⁾ Se K. M:s 16sol. på ståth. A. Erikssons punkter, sept. 1624. Registr.

⁴⁾ Se härom Livon. 120.

⁵⁾ Jmfr revisionen i denna afhandling.

⁶⁾ Vid första mönstringen infunno sig endast 41 man; 1636, Ingria 3. Vid mönstringen 1642 122 hästar. I hela Sverige och Finland utgjorde adels rusttjänst denna tid 600 man. I fråga om munderingen gällde i Ingermanland samma föreskrifter som för den svenska adeln vid denna tid. Jmfr ODHNER: Sv:s inre hist. pag. 209.

svenska adeln vid denna tid¹⁾. Rusttjänsten i Ingermanland utgjordes mera allmänt af adeln och läntagarne än af deras vederlikar uti Sverige och Finland. Regeringen återkallade alla fri bref angående rusttjänst, hvilka blifvit utfärdade af den förra regeringen²⁾. Så väl tjänstemän som deras vederlikar måste här göra rusttjänst, emedan regeringen fann det rätt och billigt, att eftersom alla ville blifva försvarade, borde äfven alla deltaga i att bära bördan för försvaret. Regeringen ansåg för öfrigt, att den ingermanländska rusttjänsten var ett onus reale³⁾, som hvilade på jorden därstädes, ej ett onus personale, som förhållandet var i det egentliga Sverige. Här af blef naturligtvis en följd, att, då man ej fordrade, att innehafvaren personligen skulle göra rusttjänst för sin jord, kvinnor och omyndiga barn icke kunde här, såsom förhållandet var i det egentliga Sverige, fritagas från att prestera rusttjänst⁴⁾. Detta blef också fallet för den hän-

¹⁾ »Adelns och landssåtarnes rusttjänst blifver gemenligen en gång hvar år mönstrad och hålles alltid uti god beredskap att marschera, på hvad dag de uppbåd bekomma, hvilka i senaste mönstring, som hölls i Narven d. 29 februari nästförlidne uti generalguvernören Erik Gyllenstiernas närvaro, bestod uti 122 mest dugliga hästar och karlar, men de som odugliga voro, blefvo utmönstrade och allvarligen åtpåmint till nästa mönstring ostraffeligen igen förskaffa efter som mönsterrullan utvisar». Livon. 120. N. Asserssons berättelse till reg. af d. 28 aug. 1643.

²⁾ I förfrågen Eder dörjämte om någon, som gods hafver uti Ingerm., skall vara fri för rusttj. och statierna, om några tjänstemän där skola pretendera, så veta vi icke hvilka skäl de kunna föredraga, ty eftersom alla vilja vara fredade och försvarade, alla, som där något äga och vele njuta det tillgodo, så är icke mera än billigt, att alla hjälpa till att draga lasten och bördan. Vi hafva visserligen hört, att vår K. F. gifvit några sådana fri bref, men dessa kunna ej gälla in infinitum, och hafver icke någon vår särskilda tillåtelse sådant att pretendera. Vill någon beneficera någon af sina tjänare med ett hake land eller flera och förmenar sig således icke vara pliktig att svara till rusttjänst, så är sådant dem icke till att efterlåta utan antingen principalen eller tjänaren göra rusttjänst till fylles. Reg. till B. Oxenstierna d. 12 nov. 1639. Registr.

³⁾ Häröfver besvarade sig Ingermanlands adel hos reg., men utan framgång. »Att adeln och landssåtarna beropa sig på adliga privilegier, att enkör och omyndiga barn borde för rusttjänst och andra utlagor vara frie, så alldestund rusttjänsten och flera andra pålagor icke äro personalia utan realia onera, alltså synes icke vara mera än billigt, att rusttjänsten och andra pålagor utan respekt af possessoribus blifver fullkomligen erlagd och presenterad till landsens allmänneliga försvar, beskärn och defession, enkannerligen och fördenskull, att hvar och en uti så långa tid hafver njutit sina friår och förgäfvets brukat landet, därtill med blifver det icke annorledes hållet helst med dem som uti Lifland och Estland efter Norköpings beslut gods innehafva.» Svar på ingerm. adelns gravamina d. 24 mars 1643. Livon. 120.

⁴⁾ Se reg:s skrifvelse till B. Oxenstierna 1639. Registr. »Att de rustande uti Ingermanland en så lång tid innehaft sin jord utan att därför utgöra rusttjänst, ansåg reg. vara ett ytterligare skäl för att icke därifrån fritaga någon, som borde utgöra rusttjänst. Svar på ingerm. adelns gravamina d. 24 mars 1643. Livon. 120.

delse, att någon läntagare ville »benificera» en af sina tjänare med en hake jord, ty i så fall måste antingen husbonden eller tjänaren utgöra rusttjänst för den bortskänkta jorden, hvilket var en ytterligare inskränkning i den ingermanländska adelns friheter i förhållande till den svenska adelns privilegier.

I likhet med hvad förhållandet var i Sverige under denna tid, tillvällade sig de ingermanländska adelsmännen och deras vederlikar ganska stora fördelar på kronans bekostnad, hvarigenom rusttjänsten rätt mycket förminskades. I ett land, där den uppodlade jorden på många ställen blifvit ödelagd och förvandlad till riktiga vildmarker, inom hvilka odlingen måste börja på nytt, låg det i sakens natur, att läntagaren ej skulle hålla så noga på råmärkena mellan sitt område och de ödemarker, som kunde ligga där bredvid; men emedan icke alla läntagare gjort sig skyldiga till dylika öfvergrepp, var det naturligt, att rusttjänsten och öfriga onera, som hvilade på den ingermanländska jorden, skulle blifva mycket ojämnt fördelade. För att kunna utjämna detta missförhållande hade regeringen länge varit betänkt på att hålla en jordrevision öfver hela provinsen. Generalguvernören därstädes, J. Skytte, erhöi befallning att låta verkställa en dylik revision, hvilket påbud dock ej blef satt i verket¹⁾. Frågan härom fick sedan hvila till 1635, då regeringen ånyo beslöt, att ifrågavarande revision skulle hållas under det följande året, och samtidigt utnämnde åtskilliga personer till att verkställa densamma²⁾. Af okänd anledning dröjde det dock ännu 2 år, innan revisionen kom till stånd³⁾. Då tillsattes nya revisorer och landtmätare i och för detta ändamål⁴⁾. Det blef nu dörjämte af

¹⁾ 1631 d. 28 febr. Registr. Särskildt bör anmärkas, att reg. då ämnade uppodla de öde trakterna och på dyl. områden uppbygga kungsgårdar, hvilka skulle användas till boställen för officerarne och andra statens ämbetsmän.

²⁾ Registr. d. 27 aug. 1635.

³⁾ Livon. 120, d. 11 jan. 1638.

⁴⁾ Ingr. n:o 6; Livon. 120, 1638. »Vi Kristina etc. så är vår nådiga vilja och befallning att I förordna några visse beskedlige män, de där granneligen rannsaka och öfverlägga om obsetalet där uti Ingerm. och så jämte den order ställa, att låta rusttjänsten och hvad mera, som innevänarna därstädes skyldiga äre att prestera må kunna med tillbörlig riktighet utgå.» Till revisionens utförande utsågos (Ingr. 6) följande personer: Hans Brakell och underståth. Per Larsson Alebeck i Jama län, Beniamin Baron och Hans Slussberg i Koporje län, ståth. på Nyslott Johan Månsson och Klas Eriksson uti Nöteborgs län; »och uppå alla dessa orter så krone- som frälsegods på samma manér revisionen kontinuera utan något anseende, vänskap eller hvad orsak det helst vara kan». Sekreterare blef A. Karstensson i Jama län, Bengt Persson uti Koporje län, slottsskrifvaren på Nöteborg Hans Olsson uti nämnda län.

stor vikt för revisorerna att erhålla en noggrann underrättelse om huru stor jordareal hvarje läntagare hade laglig rätt att innehafva.

I och för detta ändamål befallde regeringen, att alla läntagare skulle till guvernören i provinsen inlämna de handlingar, på grund af hvilka de kommit i besittning af sina län. Detta påbud väckte stort missnöje hos läntagarna, hvarför de ock till en början vägrade att efterkomma detsamma. På grund här af erhöi guvernören befallning att indraga de läntagares gods, hvilka icke inom bestämd tid inlämnade ifrågavarande handlingar¹⁾. Vid revisionens verkställande²⁾ gick man till en början mycket summariskt tillväga, i det att bönderna efter aflagd ed blott behöfde redogöra för huru mycken spannmål de utsått på de hemman, de innehade³⁾. Bojarnernas åkrar däremot tog man blott i »ögnasikte», och på den grund ansåg man sig kunna afgöra, huru stort utsädet därstädes varit⁴⁾. Men det visade sig inom kort, att man genom ett dylikt tillvägående ej kunde erhålla tillförlitliga uppgifter rörande ifrågavarande sak, och därför nödgades revisorerna vidtaga andra åtgärder. Till alla delar af landet utskickades landtmätare, hvilka skulle uppmäta åkrarna. En åker af 140 alnars längd och 100 alnars bredd räknades på hvart tunnland, och 30 dylika tunnland utgjorde en obs⁵⁾. Härvid begingo landtmätarna dock det stora felet, att de ej togo hänsyn till jordens olika beskaffenhet eller till dess läge, hvilket förfarande stridde mot ingermanländska landtakten⁶⁾.

Revisionen omfattade både uppodlade trakter och ödeland, men vid fastställande af länens obsetal togo revisorerna hvarken med i räkningen de åkrar, som blott under 5 eller 6 år legat öde, ej heller de skogar, sjöar, fisken eller svedjeland, som kunde finnas inom

¹⁾ Regeringen till Nils Andersson d. 19 november 1639. Af ingermanländska copieboken Nya Livonica 697 finner man, att omkring 58 personer inlämnade copiebref öfver sina förlänningar uti Jama, Koporje och Ivangorods län. I ofvanstående beräkning äro icke medtagna några uppgifter från Nöteborgs län eller Allentacka. 15 personer från Koporje län lämnade icke några uppgifter om sina förlänningar, detsamma gäller om 8 läntagare från Jama län samt om 7 läntagare från Ivangorods län.

²⁾ Genom revisionen blefvo obserna i Ingermanland reducerade till samma storlek som hakarne i Liffland, hvilket är ett nytt bevis därpå, att förmyndareregeringen ville införa en likhet mellan de kommunala förhållandena uti Liffland och Ingermanland.

³⁾ Lagläsaren P. Alebecks ber. d. 17 nov. 1640. Liv. 118.

⁴⁾ D:o d:o

⁵⁾ E. GYLLENSTIERNA, Om revisionen uti ingermanland d. 24 juli 1643. Ingr. 2—?.

⁶⁾ Jfr 15 § i det tyska exemplaret af ingerm. landtakten.

ett län¹⁾. Följden här af blef den, att landets obsetal förminskades betydligt, och många personer kommo ock på grund här af i åtnjutande af stora inkomster, för hvilka kronan ej erhöi någon rusttjänst. Det är naturligt, att revisorernas förfarande härutinnan skulle uppväcka stort missnöje hos den del af de ingermanländska läntagarna²⁾, för hvilka revisionen icke utfallit så gynnsamt. Förhållandet mellan läntagarnes hofland och bondland reglerades noga genom denna revision. Ett hofland skulle alltid innehålla 45 tunnland öppen jord, hvilket område dock ökades i proportion med bondlandets olika storlek³⁾. I likhet med förhållandet i Sverige under denna tid, brukade adelsmännen uti Ingermanland ofta »besätta» sina gods med bönder i st. f. att själfva därstädes uppslå sina bopålar, och det oaktadt ville de att godsen skulle betraktas som hofläger⁴⁾, hvilket här likväl misslyckades, enär jorden i dylika fall åsattes obsetal⁵⁾. I ett annat fall sökte äfven läntagarna i Ingermanland att i likhet med adeln i Sverige och Finland kringgå lagens föreskrift i fråga om rusttjänstens utgörande. Det inträffade ej sällan, att en person kunde äga en hel by, af hvilken han själf brukade en mindre del, under det att största delen af byns jord innehades af bönder. Det oaktadt ville ägaren försvara hela byn som hofland. I dylika fall fäste revisorerna ej afseende vid ägarens anspråk utan uppmätte byns hela område, hvarefter 45 tunnland afräknades som hofläger, under det att rusttjänst måste utgöras för den återstående delen af byns jord. Ett motsatt förhållande ägde rätt ofta rum, i det att läntagarna läto alla eller de flesta af sina bönder nedsätta sig på hoflandet⁶⁾. Med tillhjälp af dessa jämte sina öfriga tjänare och inhysesshjon kunde de naturligtvis bruka ett vida större hofläger än de personer, hvilka ej hade bönder på sina hofland. Revisorerna mätte äfven dessa hofland och satte dem uti obsetal. Sedan afräknades den jord, som skulle åtgå i och för rusttjänstens utgörande, och i proportion härtill bestämdes äfven hoflandets storlek. Trots sina stora brister hade dock revisionen det goda med sig, att för-

¹⁾ Se härom E. GYLLENSTIERNA, Om revisionen.

²⁾ Svar på E. Gyllenstjernas punkter. Registr. 1643 d. 5 juni.

³⁾ Livon. 120; memorial för hoflägren uti Ingermanland.

⁴⁾ Talrika ex. på ett dyl. förfarande af adeln i Sverige finnes uti handl. fr. Småland, Uppl., N. och S. Möre samt Västergötland och Västmanland; kammararkivet 1616—1622.

⁵⁾ Livon. 120.

⁶⁾ Till B. Oxenstierna; registr. d. 3 aug. 1640.

hållandet mellan hofland och bondland nu var noga bestämdt, så att hvar och en hade reda på huru stor rusttjänst han skulle utgöra för sina gods¹⁾.

¹⁾ Se härom Memorial för hofland. Livon. 120.

Proportionen mellan hofland och bondland framgår af nedanstående tabell:

För 500 tunnland bondland		För 300 tunnland bondland	
» 300 »	hofland	» 300 »	hofland
» 800 »	lämnades 145 tnld hofland.	» 600 »	lämnades 110 tnld hofland.
För 250 tunnland bondland		För 205 tunnland bondland	
» 300 »	hofland	» 70 »	hofland
» 550 »	lämnades 110 tnld hofland.	» 275 »	lämnades 50 tnld hofland.
För 100 tunnland bondland		För 70 tunnland bondland	
» 70 »	hofland	» 70 »	hofland
» 170 »	lämnades 45 tnld hofland.	» 140 »	lämnades 45 tnld hofland.

För 60 tnld hofland lämnades 45 tnld fritt, för det öfriga rustades. Likaså, om hoflandet innefattade 70 eller 80 tnld, så lämnades ändå 45 tnld ss. hofland.

III.

Skatter och gärder.

Invånarne uti Ingermanland voro i allmänhet hårdt betungade med skatter och gärder, hvilka i denna provins proportionsvis stego till ett vida högre belopp än i Liffland¹⁾, Estland²⁾ och det egentliga Sverige³⁾. Regeringens egna ämbetsmän ansågo, att skatterna, som tryckte bönderna, voro alldeles odrägliga⁴⁾. Invånarne själfva klagade ofta öfver de tunga skatterna och framhöllo, huru obilligt det vore, att de skulle beskattas än efter svenskt manér, än efter liffländskt bruk, och begärde att blifva likställda med invånarne i Sverige eller Liffland, hvilken begäran regeringen dock afslog⁵⁾. Såsom skäl härför framhöll hon den omständigheten, att skatterna och gärderna i de flesta fall uteslutande användes till landets eget bästa, i följd hvaraf också Sverige haft litet gagn af landet⁶⁾. Emellertid kan det icke nekas, att de tunga skatterna voro en af de väsentligaste orsakerna därtill, att regeringen icke lyckades i sitt sträfvande att göra Ingermanland till en välmående provins.

Till krigsmaktens och fästningarnes underhåll erlades af adeln, bojarerna och landssåtarne, som mot utgörande af rusttjänst hade gods i förläning af kronan, en afgift i spannmål, som kallades statie⁷⁾. År 1641 hemställde guvernören i Narva, att nämnda utgift borde

¹⁾ Men efter de ingermanländske äre besvärade af kvarntullen, skolstugo, lagmans- och härads höfdingepenningar förutom andra små utgifter, där de här i Liffland ej veta af. B. Oxenstierna till regeringen den 31 december 1640. Livonica 118.

²⁾ Boskaphjälpen infördes icke i landet.

³⁾ B. Oxenstierna till regeringen den 31 december 1640. Livonica 118. För 15 obs steg utgiften i spannmål till öfver 100 tunnor om året. Jfr samtliga Adelns och landssåtarnas gravamina 69. Livonica 120.

⁴⁾ Nils Asserssons bref till regeringen, Narva den 5 maj 1635. Livonica 183. Jfr Jak. de la Gardies bref till A. Oxenstierna den 24 augusti 1631. Oxenstiernas skrifter, Af. 11, band 5.

⁵⁾ Invånarnes gravamina 1643. Livonica 120.

⁶⁾ Se not 5.

⁷⁾ Benämningen mycket växlande; i den tidens handlingar skrives än stationen än statien än statie. Betalades icke med penningar som HALLENBERG i Sv. Hist. del. V pag. 454 påstår.

utgå med 2 tunnor råg och 2 tunnor korn för hvarje ny obs eller hake. Men alldenstund regeringen fann, att hafren var hufvudsädet där i landet, bestämde hon, att statien skulle utgöras med 1 1/2 tunna råg, 1 1/2 tunna korn och 2 tunnor hafre för hvarje hake land¹⁾. Från denna afgift blef ingen af nämnde klasser fritagen, icke ens de svenske adelsmän, som innehade gods i landet. Ifrågasvarande herrar gjorde stora svårigheter vid erläggandet af denna skatt, hvadan ståthållaren dels hotade med att slå en del af deras bönder under kronan²⁾, dels befallde fogdarne att passa på, när nämnde herrars amtmän utskeppade spannmål, och då taga ut kronans rätt³⁾. Bojarerna plägade därjämte uppbära kronans statie af sina bönder i god tid men sedan dröja öfver höfvan länge med att lämna den till regeringens ämbetsmän, och på den grund förbjöd regeringen dylika tilltag⁴⁾. Bojarerna begärde en förmedling af statien, hvilket regeringen ej beviljade af det skäl, att obsetalet blifvit förminskadt till följd af 1639 års revision⁵⁾. Kronans bönder däremot beskattades efter det i landet af ålder brukliga sättet⁶⁾, i det att de under goda år för hvarje tunnas utsäde skulle till kronan erlægga en tunna af skörden⁷⁾. Denna beskattningsgrund hade till följd, att en årlig syn måste verkställas på böndernas åkrar. Detta utfördes genom edsvurna män, som ock ägde att efter omständigheterna nedsätta denna afgift eller helt och hållet befria bönderna därifrån, allt efter som skörden blef mindre god eller fullkom-

¹⁾ Regeringen till Nils Assersson den 12 april 1641, registr.

²⁾ Ingrida den 28 november 1639, Bref till fogdarne att infordra stationen af all adel och landssätarne utan respekt och anseende. Jag hafver åter bekommit order från generalguvernören, att statierna af alla, som några gods af kronan i gubernementet bekommit hafva, utan någon respekt infordra och uppbära måste. Hvarför är härmed uppå K. Maj:ts dragandes kall och ämbetets vägnar min stränga befallning, att I nu strax och utan något anseende eller respekt infordrar statierna af alla, som den erlægga bör, så väl för innevarande som näst föregående år. Ställer sig någon motvillig härtill, så skall I strax en bonde eller 4 eller 5 efter som skulden är till slå under kronan och låta dem så länge vara i kvarstad, som statierna erlagd blifver.

³⁾ Kronan hade då att fordra statier för 1 år af ett stort antal läntagare, jfr Ingrida nr 5 och 7.

⁴⁾ Ingrida 6, september 1636. Bref till Jesper Johansson.

⁵⁾ Den 4 januari 1643, registr.

⁶⁾ Att en dylik upptaxering af åkerjorden efter utsädet icke var främmande för det egentliga Sverige uti äldre tider, synes af HILDEBRANDS arbete Sveriges Medeltid, del I, pag. 247.

⁷⁾ Livonica 120. N. Asserssons skrifvelse den 28 augusti 1643.

lig missväxt inträffade. Städernas invånare erlade statien antingen i penningar eller spannmål, allt efter som deras hufvudnäring var handel eller jordbruk¹⁾.

Knappt någon skatt har förorsakat så mycket knot och missnöje som kvarntullen, och detta gäller icke blott om det egentliga Sverige, utan kanske i ännu högre grad om Ingermanland. På grund häraf dröjde det länge, innan regeringen lyckades få denna skatt införd i provinsen, och hon måste, för att förekomma landets ödeläggelse, mer än en gång dels befria landets invånare från denna påлага, dels nedsätta densamma. Därtill kom, att landet hade ringa tillgång på vatten- och väderkvarnar, hvadan regeringen befallde, att dylika byggnader skulle därstädes uppföras för kronans räkning, samt att kronan borde skaffa sig äganderätten till alla vattenfall inom provinsen²⁾. År 1627 hade kvarntullen blott blifvit införd i staden Narva samt i provinsens 3 hakelverk jämte några byar däromkring. Guvernören, som på grund häraf ådragit sig konungens misshag, erhöll nu sträng befallning att införa kvarntullen i hela landet³⁾. Men han borde dock tillsvidare fritaga provinsens tyska invånare från skyldigheten att betala nämnde afgift. Då invånarnes klagomål öfver denna påлага blefvo allt högljuddare, och en del af bönderna för samma orsaks skull rymde till Ryssland, fann sig regeringen, på guvernörens hemställan, föranlåten att tills vidare befria dem från att erlægga kvarntullen⁴⁾. De ryska bojarerna fingo »provincialiter» rätt att erlægga kvarntullen med 8 öre silfvermynt för hvart mantal⁵⁾. Denna frihet varade dock ej länge,

¹⁾ Statien från Ivangorods hakelverk utgick med 30 tunnor råg och korn för hvarje år.

²⁾ Registr. den 6 mars 1626.

³⁾ Registr. den 14 januari 1629, icke 1634, som uppgifves i ODHNER, Sveriges inre historia, pag. 239. Hvad det belanger, att I ännu icke fått kvarntullen på landet igång bland bönderna, utan allenast i Narva och alla tre ryska hakelverken samt några byar, som näst dem under belägne äre, förnimma vi med förundran och veta intet, huru vi det förstå skola, att vår befallning därutinnan icke, som sig borde, efterkommen är, ty det samma, som bönderna i edert län förevända, det kunna alla våra öfriga skattedragande göra, om de eljes därmed kunde undskyllade och förskonte blifva. Vi vele fördens skull, att I ännu med fog och discretion anställe kvarntullen i gång öfver hela edert ståthållaredöme.

⁴⁾ Regeringens skrifvelse till N. Assersson den 7 maj 1634. Registr.

⁵⁾ Kongl. Maj:ts resolution på de ryske bojarernas punkter. Registr. den 22 augusti 1634.

ty redan följande året befallde regeringen, att kvarntullen skulle uppbäras i hela provinsen, och fäste alls icke något afseende vid guvernörens ifriga föreställningar angående de skadliga följderna af ett dylikt steg¹⁾. I stället för de sex mark kvarntullspenningar, som allmogen enligt den nya förordningen skulle betala, fingo bönderna slippa med att för hvart hjon öfver 12 år erlægga en fjärding spannmål som kvarntull²⁾ med rätt för guvernören att moderera denna afgift för sådana bönder, som voro mycket fattiga och tillika hade stor familj. Invånarne uti Nöteborgs län befriades under några år från att erlægga kvarntullen men betalade i stället 2 daler kopparmynt för hvarje tunnas utsäde³⁾. Detta upphörde 1638, då kvarntullen äfven infördes i nämnda län⁴⁾. De svenske adelsmän, som ägde jord inom provinsen, måste erlægga denna afgift efter samma grunder, som i detta fall voro gällande i det egentliga Sverige⁵⁾, hvilket dock här skedde under stort motstånd⁶⁾. Städernas och hakelverkens invånare, garnisonerna undantagna, skulle erlægga en half riksdaler i mantalspenningar. En dylik afgift måste äfven bojarerna hädanefters betala för sine egne personer och för sitt hoffolk⁷⁾. Denna skatt fick fördelas på 2 betalningsterminer, under hvilka hälften erlades för hvarje gång. Först 1639 hade kvarntullen fullständigt blifvit införd i hela provinsen, och hädanefters fritogs icke någon från att betala denna afgift, såframt han icke af regeringen blifvit befriad från att erlægga kvarntullspenningar eller på grund af fattigdom ej kunde betala desamma.

På det att inga underslef skulle ifrågakomma vid utgörandet af denna pålaga, hölls en mantalsskrifning öfver hela provinsen af särskilda, därtill förordnade personer⁸⁾, hvilka reste till alla pogoster.

¹⁾ Se härom Livonica 183. 1635.

²⁾ Registr. den 27 augusti 1635. Svar på N. Asserssons punkter. Fingo sedan betala antingen med penningar eller spannmål. Livonica 117, den 17 mars.

³⁾ N. Asserssons skrifvelse den 8 september 1637. Ingrida 6.

⁴⁾ Fullmakt för J. Jonsson att uppbära kvarntullen uti Nöteborgs län af den 10 januari 1638. Registr.

⁵⁾ Livonica 116. B. Oxenstierna.

⁶⁾ Johan Skyttes amtman vägrade att erlægga så väl statien som kvarntullen, hvar för regeringen måste i en särskild skrifvelse befalla honom att göra det. Ingrida 6.

⁷⁾ »Men af dem, som vid hakelverken och befästningarne vistas, garnisonerna undantagande, jämväl Nyenskans, och, där några bojarer finnas på landet, af dem och deras hoffolk för hvarje person en half riksdaler. Ingrida 6.

⁸⁾ Detta uppdrag lämnades åt lagläsaren P. Alebek, hvilken åtföljdes af prästen, stavrosten, kronans fogde samt amtmän och nämndemän uti vederbörande pogoster. Gjorde

byar och gårdar uti hela landet och upptecknade i sina längder alla personer, som kunde påträffas, för att på det sättet få reda på dem, som voro skyldige att betala kvarntullen eller kunde fritagas därifrån¹⁾. Med undantag af sjuka, utfattiga eller utgamla personer, hvilka blefvo befriade från att erlægga nämnda afgift, blef resultatet, att mer än 6,000 personer funnos, som voro skyldiga att erlægga kvarntullen, hvilka icke funnos upptagna i äldre mantalslängder.

Redan 1623 påbjöds tionde, och i sammanhang härmed uppfördes kyrkohärbergen i landets skilda delar. Så väl kronans som frälsets bönder skulle ditföra tionde af hvete, korn, råg och hafre efter svenskt sätt. Två tredjedelar häraf skulle tillfalla kronan och den återstående tredjedelen användas till prästerskapets aflöning. Ingen fritogs från denna utgift förutom adelsmännen, som i detta afseende här skulle åtnjuta lika frihet som i Sverige²⁾.

Ett af de tyngsta besvär, som under denna tid tryckte Ingermanlands befolkning, var friskjutsen, som togs i anspråk af en stor mängd resande, hvilka ej ägde någon laglig rätt till en dylik förmån. För att göra slut på detta missbruk afskaffades friskjutsen 1639³⁾, och i stället åtog sig landets invånare att betala en årlig afgift, som skulle utgå med 4 öre silfvermynt för hvarje tunnas utsäde och erläggas af alla krono-, lifstids- och förläningsbönder. För adelns ärftliga gods erlades blott half afgift. Endast när större truppmassor tågade genom landet eller för den händelse, att guvernören i konungens ärende reste genom provinsen, fick friskjuts tagas i anspråk. Missbruket med friskjutsens användande hade emellertid fortfarit så länge och slagit så djupa rötter, att det ej med ens kunde utrotas, men genom ofvannämnda åtgärd hade likväl en god början till ett bättre blifvit gjord i detta afseende⁴⁾.

prästen och stavrosten sig skyldige till underslef vid mantalsskrifningen, skulle den förre afsättas från sin tjänst och den senare lida spöstraff. B. Oxenstiernas skrifvelse den 17 mars 1640. Livonica 117.

¹⁾ Livonica 118. P. Larssons berättelse, den 17 nov. 1640. Jfr Liv. 118, pag. 31.

²⁾ Regeringens skrifvelse den 29 maj 1623, registr. »Så skall ock strax uppsättas ett kyrkohärberge, och så att alla de, där bo i landet, frälse eller ofrälse, göra sitt tionde af allehanda säd, hvete, korn, råg och hafre efter Sveriges sed och manér, där af 2 delar föras uti kyrkohärberget och tredingen gifves prästen till sitt uppehälle, och ingen vare där tri före än, som adeln frälst uti deras egen afvel, såvida som privilegierna utvisa, men ingen annan, och denna tionde skall strax påbjudas, så att folket vet sig därefter att rätta etc.

³⁾ N. Asserssons redogörelse inför regeringen den 28 augusti 1643. Livonica 120.

⁴⁾ Muss man auch wieder unsere erteilte Adelige privilegia nicht allein schussgelt gebenn, sondern Oberfussig darzu schussen, ja nicht allein denn Horn officianten, der

Af gammalt hade allmogen uti Ingermanland varit skyldig att göra dagsverken vid kronans slott och gårdar inom provinsen. På åtskilliga ställen var detta dock förenadt med rätt stora svårigheter för de arbetsskyldige, enär de icke sällan måste tillryggalägga långa vägsträckor, innan de kommo fram till arbetsorten. Kommis-sarien E. Andersson ansåg det därför vara bättre, att invånarne i stället för att göra dagsverken därför erlade en penningavgift, som benämndes defensionspenningar. I början gick allmogen in därpå och betalade nämnde afgift för dessa dagsverken. Men det visade sig snart, att det nära nog var omöjligt för kronans uppbördsmän att kunna indriva nämnda pålaga, och på den grund befallde re-geringen, att defensionspenningarna skulle afskaffas och allmogens gamla dagsverksskyldighet åter införas¹⁾. Hon vidtog denna för-ändring så mycket hellre, som hon kommit till den erfarenheten, att nämnda afgift i sin mån bidragit därtill, att många bönder begifvit sig bort ifrån provinsen.

Förutom ofvannämnda mera betydande afgifter måste landets befolkning också betala djäknepenningar, lagmans- och häradshöf-dingeränta²⁾, utgifva tingsförtäring så väl i penningar som in natura samt därjämte erlagga bryggeriaccisen, utan att man därvid fäste något afseende därpå, om den skattskyldige icke bryggde. Därtill kommo andra gårdar och besvär, som blefvo mycket betungande

vonn man nicht gross redet, sondern allen gemeinen leuten, pristaven, schreibern unndt and-ern die ofte sich auff Pässe beruffen blinde briffe denn bauren weisen, jaa auch woll mit schlege unnd gewalt die Pferden vonn Ihnen nehmen, welchess dan viele bauren ver-orsachet zu lauffen, ruiniret, auch dieselbe umb ihre Pferde und wolfart bringen.

Wegen abschaffung der pastoren vielen schussungen, da die geringste Findsche Unter Caplan, Kusters, Tolken Jungens und alle mit 2 Pferden fahren, und Pauren hir durch grosser schaden geschicht, und zwahr mehr, alss wän die högsten allhie im lande reissen, ist auch in aller untertänigkeit zu bitten, Sintemahl solches unerhöret, auch nicht im Reich Schweden nicht gebrechlich, der Landtsasen hinfuro nicht mehr thun können.

Jfr Samptligh Adelens eller Landtsäthernes uthi Ingermannelandh gravamina. Liv. 120.

¹⁾ K. Maj:ts svar på N. Asserssons punkter den 27 augusti 1635, registr. Efter H. K. Maj:it är i förfarenhet kommen, huruledes de defensionspenningar, som af kommis-sarien E. Andersson pålagde och till dato med största besvärlighet utgångne äre, föröda mestadel af provinsen kronan till märkelig afsaknad, ty vill H. K. Maj:it och härmed be-falla, att samma defensionspenningar intet mera uppbäras skola, utan att gubernatorn låter bönderna efter sedvana drifva kronans arbete vid slott och gårdar.

²⁾ Liv. 118 den 31 december 1640. Härads höfdingeräntan utgick med 12 öre silfver-mynt så väl af ryttare, knektar och officerare, som gemene och torpare. Ingen var fri där-ifrån, som ägde gård eller hemman. (Ingr. 2.)

för befolkningen, dels därigenom att de så ofta återkommo, dels därför, att större delen af invånarne nära nog var utfattig. Af den mängd dylika pålagor, som de under denna tid måste under-kasta sig, vilja vi här blott anföra dem, som äro mest anmärknings-värda. 1621 ålades invånarne i Ivangorods, Jama och Koporje län, att leverera 450 par handkvarnstenar till kronan. Härtill skulle D. Falk, som då arrenderade Narva län, ytterligare lägga 50 par. Nämnde kvarnstenar skulle sedan exporteras till Stockholm¹⁾. På landtdagen i Koporje åtogo sig adel, bojarer och landssåtar att för krigshärens behof anskaffa strumpor, skor och pelsar. Härtill kommo ytterligare inkvarteringar, vägbyggnad och vägunderhåll, brobyggnader, körsior, prästgårdars uppbyggande²⁾. Dessutom for-drade kronan, att de bönder, som stannade kvar i landet, skulle för hennes räkning bruka de åkrar, som tillhört de bönder, hvilka rymt ur landet. Sveriges undersåtar af ryska nationen erlade därjämte metropolitpenningar. Slutligen kan hit räknas den extra bevilling, som landtdagen och städerna 1645 lämnade kronan.

Af allt detta finna vi således, att invånarne voro betungade med mycket dryga utlagor, hvilka blefvo ännu tyngre i följd af det sätt, hvarpå de utkräfdes. Alla invånarne i en by voro solida-riskt ansvariga för att skatterna ordentligt inflöto till kronan. Om en eller flera bönder rymde bort från en by, voro de kvarblifna bönderna förpliktigade att betala den afgift, som de andra genom flykten undandragit sig³⁾.

En anledning till att de skatter, som skulle betalas med pen-ningar, blefvo dubbelt tryckande under de sista tio åren, var kop-parmyntets kursfall, hvilket ytterst berodde därpå, att kopparn myc-ket sjunkit i pris⁴⁾. År 1623 hade kopparmynt börjat präglas i

¹⁾ Stockholm den 27 Mars 1621 Nya Livonica 676.

²⁾ Jfr Ingrica nr 5. Till J. Johansson att uppfordra allmogen att föra 700 stycken balkar från Sakina. Till samme man att hitskicka 80 bönder till vägröjning.

³⁾ Ingrica et Livonica 42. N. Asserssons skrifvelse dat. Nyen 1633.

⁴⁾ Om orsaken härtill vilja vi här anföra A. Oxenstiernas eget betänkande: »Med myntet hafver det sig likaså; så länge kopparen stod i pris och myntet var litet, så att det allenast botade den gemene mans nöd och responderade hans tarf var och så propor-tionerat, att den, som ville hafva silfvermynt för dess bekvämlighet i transporterandet, räk-nandet och andra sådana orsakers skuld kunde det hafva och den, som till sine dagliga utgifter och in loco var accomoderad med kopparmynt kunde det bruka, så länge var det ena så godt som det andra, men sedan priset på kopparen är sprunget tillbakers, hafver det draget myntet med sig och myckenheten (som det andra utvisar) hafver i lika mätto

Sverige, men redan 1633 hade det så sjunkit i värde i förhållande till silfvermyntet, att 2 daler kopparmynt gällde lika med 1 daler silfvermynt. År 1642 var skillnaden ännu större, ty då gällde 1 daler silfvermynt lika med 2 och en half daler kopparmynt¹⁾. I Ingermanland hade penningeutlagorna under de första åren endast erlagts i silfvermynt, men sedan mottogos såväl koppar- som silfvermynt utan åtskillnad i uppbörden. Det dröjde dock ej länge, förrän silfvermynt blef allt mera sällsynt vid uppbördsstämmorna, under det att kopparmyntet utgjorde det vanliga betalningsmedlet. Men under hela tiden hade dock vid ifrågavarande tillfällen 1 daler silfvermynt räknats lika med 1 daler kopparmynt. Detta förhållande tog slut 1635, då regeringen befallde, att alla penningutlagor skulle utgöras i silfvermynt. Härigenom fördubblades naturligtvis penningutgifterna för Ingermanlands befolkning, hvilket gaf anledning till häftiga klagomål från de skattdragandes sida, och många af dem flydde till Ryssland. Fastän guvernören och generalguvernören gjorde regeringen uppmärksam därpå, att landet genom följderna af nämnda påbuds verkställande skulle blifva öde, lät hon sig dock icke påverkas häraf, utan ifrågavarande afgifter måste allt framgent erläggas i silfvermynt²⁾.

bragt det under sitt slag, och eftersom kopparmynt onекligt är att hafva så publice som privatim många incommotiteter med sig alltså möge fuller lidas och tigas propter edictum principis men förändra likväl opinionem hominum et communem sensum utan fast heller, ehuru de sig dölja understundom likväl när occasion sig presenterar brista de ut och disponeras privata derefter. Oxenstiernas skrifter afd. I, band 1, pag. 345.

¹⁾ Nordisk familjebok, band VIII, spalt 1,333.

²⁾ Regeringens skrifvelse till N. Assersson den 7 december 1637. Registr.

Anm. Förutom ofvannämnda, betydligare skatter hade svenska kronan äfven andra inkomster af provinsen. Det har varit författarens afsikt att lämna en öfersikt öfver svenska statens inkomster från Ingermanland under hela tiden 1617—45, men han har nödgats afstå därför, emedan tillräckliga källor för en dylik framställning ej finnas att tillgå. Detta beror antagligen därpå, att rättigheten att uppbära kronans inkomster från ifrågavarande provins en stor del af denna tid var bortarrenderad. Förf. har därför nödgats inskränka sig till att lämna en öfersikt af kronans inkomster blott för 1 år. Skriften, hvarifrån nedanstående uppgifter äro hämtade, är odaterad, men sannolika skäl tala för att den är för året 1629 eller 1630.

Narva län.

Årliga räntan af 43 $\frac{1}{4}$ besatte haker	2,835-13-12
Af öde länen i Narva	400
» fiskeriet i Nyslott, etc	1,000

Ivangorods län.

Af station i länet och hakelverket	876-10-12
--	-----------

Rättigheten att uppbära kronans inkomster var uti Ingermanland under större delen af denna tid enligt tidens sed utarrenderad till enskilda personer¹⁾. Det var nämligen ej blott i Sverige, utan

Lilla tullen, kabaker och kvarntull	1,000	Bakugnspenningar	57
Slaktare-accis	150	Fiskerier	137-17
Bryggare-accis	50	Jama kabak	109-12
Bakugnspenningar	220	» kronoarrende	28-4
Fiskerier	170	Kronans humlegård	18
Bads hakelverk	45	Öfverlevereradt utsäde	2,425-10
Tullskäppan af 2 kvarnar	300		

Koporje län.

Årliga räntan och tionde	1,540	Årl. räntan af behållna byar	24,189
Narva kabak	62-16	Landsöderäntan	1,610
Hakelverkstionde	457	Länsstation	6,234
Kvarntull af hakelverket	900	Hakelverksborgarnes rättigheter	93
Kronans utsäde	1,874	Kabaker och acciser	9,006
		Fiskerier vid Kernen och Eista	15
		Levereradt 1628 års utsäde	8,405

Jama slott.

Årl. räntan af behållna byar 10,432-18-4 $\frac{4}{5}$			
d:o	d:o	713-31-12	
Af d:o länsstation		1,537-16	
Hakelverkets borgare		260	
Lilla tullen, utarrenderad för		80	
Accis		20	

Nöteborgs län.

Årliga räntan	25,272
Af ladugårdar och elgjakter, fiskerier och lilla tullen	2,720
Af station och kontributioner	2,030

Häri är dock ej stora sjötullen i Narva och Nyen inberäknad.

Samtidigt uppgick kostnaden för garnisonens underhåll inom länet till följande belopp:

Garnisonen i Narva	28,878	Garnisonen i Jama	4,644
» i Ivangorod	11,466	» i Nöteborg	5,893

Civilstaten i provinsen:

Narva stat	7,856	Koporje stat	1,921
Ivangorods stat	3,682	Nöteborgs stat	2,582
Jama stat	775		

Uppgifterna från Ingrica nr 66.

¹⁾ Arrendatorerna utgjordes hufvudsakligen af följande personer: Jakob de la Gardie innehade Nöteborgs och Kexholms län på arrende först i 6 år från 1618 till 1624, registr. den 31 juli 1618. Sedan erhöi han 3 års förlängning af sitt kontrakt till 1627, jfr hans bref till A. Oxenstierna af den 2 juni och den 28 juli 1624 samt på grund därpå, att han satt sin hustrus guldsmycken i pant för ett lån af 20,000 daler för att kunna betala sina truppers sold, begärde den 6 juli 1627 ytterligare förlängning af kontraktet. A. OXENSTIERNAS skrifter, Afd. II, band 5.

1620 arrenderade A. Falk Narva län, registr. den 22 april 1620. Samma år arrenderade B. Rosen Jama, Koporje och Ivangorods län och blef på samma gång förordnad att vara ståthållare öfver nämnda områden, registr. den 21 april 1620.

Följande korporationer innehade äfven arrendekontrakt af kronan: Holländska kompaniet, Borgmästare och råd i Narva arrenderade 1637, Ingr. 5, på 3 år hela tullen i nämnda stad för 110 riksdaler om året. Borgerskapet i Reval arrenderade stora sjötullen i Narva. Registrat. 21 dec. 1623.

snart sagdt i större delen af Europa, som ett dylikt system i och för skatternas indrivande användes. Detta tillvägagående hade åtskilliga fördelar med sig. Regeringen erhöll på detta sätt en större summa på en gång och tillika äfven på viss tid samt befriades från omtanken att förvandla de såsom skatt inkomna varorna i penningar. Då arrendatorerna i de flesta fall voro förmögna män¹⁾, kunde hon äfven vid förekommande behof erhålla förskott på arrendet. Å andra sidan blef detta sätt att indriva skatterna en källa till ständigt nya lidanden för de skattdragande, alldenstund arrendatorerna plågade och förtryckte dem²⁾, som ofta ej kunde erhålla regeringens skydd mot ett sådant förfarande, enär hennes egna tjänstemän på ett eller annat sätt hade fördelar af att inkomsterna för arrendatorerna blefvo så stora som möjligt³⁾. Arrendatorerna erhöilo rätt att med undantag af rusttjänsten uppbära alla kronans inkomster och åtnjuta hennes rättigheter inom de områden, som de arrenderade. Ofta hände det också, att de på samma gång blefvo ståthållare på de slott, under hvilka dessa områden hörde, och därigenom ökades deras makt öfver de skattdragande i hög grad⁴⁾. De fingo tullfritt utföra sina varor och afyttra dem, på hvilken ort de behagade, men, skedde detta inom någon af Sveriges besittningar, skulle de för dem erlägga tull. Kläde, salt och sill samt andra varor, som de behöfde för eget bruk eller för besättningarna på slotten, fingo de tullfritt införa, hvilket medgifvande gaf anledning till mycket underslef. De erhöilo tillåtelse, att af allmogen få köpa hvilka varor de önskade, endast detta skedde utan tvång. Detta förbehåll hade dock föga att betyda, alldenstund det är säkert, att invånarna i detta afseende ej vågade afslå deras begäran. I och för skatternas uppbärande tillsatte arrendatorerna egna fogdar⁵⁾, hvilka hade makt att bjuda och befalla folket i allt, som rörde uppörden, hvarjämte de ägde rätt att fängsla de bönder, som vi-

¹⁾ Detta gäller blott om arrendatorerna i Ingermanland, men icke om de personer, som under denna tid innehade dylikt arrende i det egentliga Sverige.

²⁾ Detta var orsaken, hvarför systemet snart afskaffades. Efter 1634 afslöt regeringen i Sverige inga flera dylika ärenden. ODHNER, Sveriges inre hist., pag. 225.

³⁾ Se härom HALLENBERG, Gustaf Adolfs hist., del. IV, pag. 885—86. Ståth. H. Flemming hade själf del i B. Rosens arrende, hvilket hade till följd, att regeringen förbjöd guvernören i Narva att participiera i fråga om arrenden.

⁴⁾ Så var t. ex. förhållandet med B. von Rosen.

⁵⁾ Se härom i arrendekontraktet mellan K. M:t och J. de la Gardie d. 31 juni 1618.

sade sig motsträfviga, samt »efter skälighet och landets sed» straffa dem. Af detta medgifvande gjorde de naturligtvis vidsträckt bruk. Säsom arrende erlades dels en summa penningar till kronan, dels voro arrendatorerna skyldige att förse besättningarna på de fästningar, som lågo inom deras respektive områden, med proviant och öfriga förnödenheter, samt låta verkställa behöfliga reparationer på fästningarnes murar och vallar, i hvilket fall de hade rätt att erhålla arbetshjälp af en del af garnisonen¹⁾. När rätten att uppbära kronans inkomster af provinsen icke var bortarrenderad, uppbars skatten af kronans fogdar och ämbetsmän i likhet med förhållandet i Sverige och Finland.

Vid bestämmandet af de skatter och gärder, som skulle utgöras, hade landets invånare till en början obetydligt inflytande. Många bland de pålagor, som riksdagen påbjöd i Sverige och Finland, utkräfdes äfven uti Ingermanland²⁾. Hvad nybyggarne beträffar, fastställdes den grundskatt eller rustning, som de skulle utgöra, genom särskilda kontrakt mellan dem och kronans ämbetsmän, när de förstnämnde tillträdde sin jord. Extra ordinarie skatter och gärder utskref regeringen i Stockholm, eller skedde det genom generalguvernörens eller guvernörens i Narva åtgärder. I senare fallet plågade dessa därtill sedermera inhämta regeringens samtycke³⁾. Men lika ofta hände det, att ståthållaren eller generalguvernören underhandlade med invånarna om utgörandet af gärder, eller, att de skatter, som utgingo in natura, skulle i stället betalas med penningar⁴⁾. Lämpliga tillfällen för dylika underhandlingar erbjödo de regelbundet återkommande tingen, som höllos på landsbygden, och hvilka äfven kunna betraktas som små landtdagar. Emedan guvernören af ämbetsplikt var skyldig att infinna sig vid

¹⁾ Se för öfrigt J. de la Gardies arrendekontrakt med kronan, registr. d. 31 juli 1618. Det är hufvudsakligen Jakob de la Gardies och delvis B. Rosens arrendekontrakt, som ligga till grund för författarens framställning om arrendatorernas rättigheter. Däremot har han icke mycket kunna taga hänsyn till det holländska kompaniets kontrakt, dels på grund däraf att nämnde handling, oaktadt sin utförlighet dock är mycket ofullständig i vissa viktiga delar, dels emedan arrendet hade så kort varaktighet.

²⁾ T. ex. kvarntullen. I dylika utlagor skulle dock en ingermanländsk frälsebonde icke betala mer än hälften mot en fullsuten frälsebonde i Sverige. Jfr ingermanländska landtakten, paragraf 19. Tysk.

³⁾ Regeringen till Nils Assersson den 12 april 1641, registr. m. fl.

⁴⁾ Så t. ex. säges det, att skjutspenningarna 1639 blifvit pålagda »med hela landets samtycke». Livonica 120. N. Asserssons redogörelse inför regeringen den 28 aug. 1643.

dessas sammankomster, brukade han ofta där stämman möte med ifrågavarande läns inbyggare för att med dem öfverlägga om nämnda landsorts gemensamma bästa. Här af blef följden den, att invånarne talrikt infunno sig vid tingen, äfven om guvernören ej särskildt låtit kalla dem, och brukade i så fall till honom framföra sina klagomål, hvilka voro ganska talrika, särdeles under missväxt-åren¹⁾. Det ligger i sakens natur, att invånarnes förnämsta sträfvan gick därpå ut, att de skulle erhålla förmedling af skatterna eller rent af få dem efterskänkta²⁾. Frågor af denna art utgjorde naturligtvis det förnämsta ämnet för öfverläggningarna vid sådana tillfällen, men äfven andra för länet viktiga angelägenheter afhandlades, såsom verkställande af arbeten vid kronans slott och fästningar, anläggningar och underhåll af vägar och broar, uppbyggande af prästgårdar och kyrkor m. m.

I trots af Gustaf Adolfs löfte, att provinsens invånare skulle betraktas såsom svenskar³⁾, ägde de icke rätt att skicka deputerade till svenska riksdagen och saknade således en af svenska folkets viktigaste rättigheter⁴⁾. Att förhållandet var sådant, framgår dels

¹⁾ Livonica III, m. fl. ställen.

²⁾ Detta skedde ej förrän guvernören låtit anställa syn på deras åkrar. Se härom i Livonica 112. N. Asserssons bref den 25 mars 1634.

³⁾ »Efter Ingermanland nu är genom Guds nådeliga bistånd kommet och lagdt under oss och Sveriges krona, och dess inbyggare härefter icke mera för tyskar, utan för Sveriges inkorporerade ledamöter och svenskar aktas och hållas skall.» Se Gustaf Adolfs bekräftelse på Narvas privilegier den 28 november 1617. Ingrida nr 49.

⁴⁾ Till den riksdag, som skulle hållas i Stockholm 1634, uppmanade rådet staden Narva »att förordna någon af deras medel till den 1 juni sal. K. Maj:ts begrafning att bevista». (Rådsprotokollet den 27 februari 1634.) En dylik uppmaning synes äfven den ingermanländska adeln erhållit och Nils Assersson skrifver till regeringen (Livonica 112) — — — och emedan ofvanbemänte ingermanländske utaf den tyska adeln, nu till konungens begrafning lär några af deras medel förskickas, jfr ODHNER, pag. 345. Men här af kan icke dragas den slutsatsen, att ifrågavarande personer haft säte och stämman på riksdagen i Stockholm. Att prästerskapet i Ingermanland måste bidraga till underhållet för de representanter af prästerskapet, hvilka bevistade riksdagarna, oaktadt det icke därstädes hade representationsrätt, framgår af följande kongl. resolution: »Beläggande prästerskapets besvär, att prästerna i Ingermanland draga sig undan att gifva tärepennningar till den, som till herredagspräst förordnad varder, beropande sig på den frihet, de hafva af sina herrar, så skola alla präster, så väl där, som annorstädes öfver hela riket vara förpliktigade herredagspenningar att utgifva och ingen, undantagandes de, som äro i sina herrars tjänst, vara därför fri. (Registraturet den 1 augusti 1634.) Någon antydning om att Ingermanland varit representeradt vid svenska riksdagen, har författaren icke påträffat ibland den mängd handlingar rörande nämnde provins, hvilka han genomgått. Mot Ingermanlands representation på svenska riksdagen lade för öfrigt 46 paragrafen af 1634 års regeringsform hinder i vägen.

däraf, att intet enda ord om en dylik rätt förekommer i den ingermanländska landtakten, som i andra fall ofta åberopar svenska adelns privilegier, dels af den omständigheten, att ingermanländska adeln ansåg sig behöfva begära regeringens särskilda tillåtelse att få sända två ombud, som inför henne skulle framställa landets gravamina¹⁾, »ifall adeln och landssåtarne hade något viktigt att sollicitera». Detta hade naturligtvis varit mindre nödvändigt, om adeln haft rättighet att närvara vid den svenska riksdagen. Däremot sattes det i fråga, att staden Narva skulle få rätt att till svenska riksdagen sända sina deputerade, men detta afböjde regeringen blott på den grund, att frågan blifvit för tidigt väckt²⁾. Likväl hade invånarne i Ingermanland liksom i Sverige petitionsrätt, hvaraf adeln och borgarne³⁾ flitigt begagnade sig, i det de till regeringen insände sina gravamina, på hvilka hon, efter att i flesta fall hafva inhämtat vederbörande ståthållares mening, lämnade resolution. År 1643 erhöles adeln och landssåtarne i provinsen af generalguvernören det viktiga medgifvandet angående de extra gårdar och pålagor, som erfordrades till de därstädes belägna fästningarnes underhåll, att inga dylika utlagor skulle påläggas invånarne med mindre än, att »samtlige landskapet» sammankallades till en viss ort och till en dylik gård gaf sitt samtycke⁴⁾. Detta medgifvande skedde antagligen med regeringens goda minne, hvilket bland annat framgår däraf, att regeringen under de två följande sista åren af den tid, med hvilken vi här sysselsätta oss, icke utskref någon gård af större omfattning utan att förut hafva inhämtat landtdagens bifall. Detta är ock orsaken därtill, att på den korta tiden af två år icke mindre än tre landtdagar höllos. Härmed hade invånarne i fråga om beskattningen vunnit ganska mycket, fastän det ifrågavarande medgifvandet efter ordalydelsen icke skulle gälla beviljandet af några andra skatter eller gårdar än de, som behöfdes för fästningarnes underhåll och iståndsättande.

Förekom därför något beskattningsärende eller någon annan fråga, som antogs vara af synnerligen stor betydelse för provinsen,

¹⁾ Se regeringens svar på ingermanländska adelns gravamina. Livonica 120.

²⁾ Regeringen till N. Assersson den 12 april, registr. Enligt ODHNER, Sveriges hist., pag. 345, afsändes ombud från Ingermanland och Estland till svenska riksdagen.

³⁾ Här på finnas talrika exempel uti ingermanländska handlingar från denna tid.

⁴⁾ Se E. Gyllenstiernas resolution på ingermanländska adelns gravamina den 24 mars 1643. Livonica 120.

hände det, att regeringen i Stockholm genom sina utskickade kommissarier sammankallade adel, bojarer och landssåtar till en landtdag i Narva¹⁾. Men detta kunde också ske genom generalguvernörens eller guvernörens initiativ, utan regeringens särskilda befallning²⁾. Någon genom särskild lag stadgad skyldighet att sammankalla landtdagen hade regeringen icke, för såvidt det icke var fråga om gärder i och för fästningarnes reparation och underhåll. I ingermanländska landtakten finnes ej ett ord om någon dylik plikt, ej heller kan man påstå, att en dylik skyldighet ålåg regeringen på grund af den svenska lagen, alldenstund denna, trots regeringens afsikt under denna öfvergångsperiod, ej kunde i alla delar tillämpas. Det synes för öfrigt icke varit meningen, att ofvannämnda klasser skulle skicka deputerade till landtdagen, utan att de själfve skulle mangrant infinna sig, hvilket ock lät sig göra på grund af deras ringa antal. Detta framgår af själfva landtdagsförhandlingarne, ehuru väl det i landtdagsbeslutet heter, att det är antaget både på de närvarandes och frånvarandes vägnar³⁾.

¹⁾ Städernas borgerskap deltog ej uti landtdagens förhandlingar, utan särskilda möten höllos i hvarje stad.

²⁾ Exempel på båda fallen förekommo. Landtdagen 1644 sammankallades genom guvernören, utan regeringens initiativ. Landtdagen 1645 genom regeringens kommissarier i samråd med generalguvernören.

³⁾ Formerna för landtdagens sammanträden voro mycket enkla, och det är antagligt, att icke någon landtdagsordning fanns. Vi vilja här blott redogöra för huru det gick till vid den tredje landtdagens sammanträde. Adel, bojarer och landssåtar voro kallade till Narva den 20 mars, men en del af dem kunde ej komma fram på grund af det dåliga väglaget, förrän 2 dagar efteråt. Sedan de anländt blefvo de genom »solent trumslag inviterade» att låta anteckna sina namn i kansliet i Narva, hvilket ock skedde. Detta försiggick på en lördag. Måndagen därpå blefvo de uppkallade på slottet. När de kommit tillsammans därstädes, inträdde generalståthållaren och konungens kommissarie, hvilka redogjorde för de ärenden, för hvilka landtdagen sammankallats. Sedan ofvannämnda ämbetsmän aflägsnat sig, togo förhandlingarne sin början. Huru därvid tillgick, därom saknas noggrannare underrättelser. Att landtdagsbeslutet utföll efter regeringens önskan, därför synes lagläsaren P. Larsson Alebek hafva haft största förtjänsten. Han skrifver därom följande: — — — Och efter generalens Wälborne Herr E. Gyllenstjernas samt H. Commissariens Sölverstjernas begäran (sedan de deras proposition på E. K. M:ts vägnar till samtliga landssåtarne här på slottet gjort hade) hafver jag trädt med landssåtarne tillsammans föreläst dem E. K. M:ts allernådigaste skrifvelse, och sedan etter min högsta flit och skyldighet dem till E. K. M:ts allernådigaste *begäran* nogsamt intalt och flitigt förmant därtill godvilligt att bekväma. Lagläsaren P. Alebeks bref till regeringen den 31 mars 1645. Livonica 122.

Under denna tid höllos landtdagar i Koporje 1644 samt två i Narva åren 1644—45. Om landtdagen i Koporje finnas icke många underrättelser. Generalguvernören Gyllenstjerna sammankallade donatorerna, adel och landssåtare dit och framställde för dem H. K. M:ts önskan¹⁾, att de skulle anskaffa pelsar, skor och strumpor, afsedda för krigshärens behof. Efter ett häftigt motstånd åtog landtdagen sig att utgöra den äskade bevillningen. Landtdagen i Narva 1644 var sammankallad med anledning därpå, att de ofvannämnda folkklasserna ej ville erlægga den redan 1642 af regeringen bestämda årliga afgiften till prästerskapets aflöning²⁾. Om landtdagen, som hölls i Narva 1645 finnas något utförligare underrättelser. Med anledning af det tyska och danska kriget önskade regeringen erhålla penningebidrag af folket i Ingermanland, Estland och Liffland. Såsom regeringens kommissarier skickades J. Silfverstjerna till de svenska östersjöprovinserna, och nämnde herre höll landtdagar i Narva, Reval, Dorpt och Riga. Silfverstjerna var allt annat än viss om att kunna lyckas att genomföra det uppdrag, han erhölet, hvarför han vidtog vissa försiktighetsmått, innan landtdagen sammanträdde i Narva, t. ex. att icke för någon af befolkningen hvarken i städerna eller på landsbygden yppa, hvad hans egentliga ärende var, utan detta skedde just, när landtdagen sammanträdde³⁾. Efter mycket motstånd, hvilket lagläsare P. Alebek gjorde sitt bästa att öfvervinna, förmåddes landtdagen att för året 1645 bevilja 180 daler för hvarje häst, som läntagarne voro skyldige att utrusta för sina gods. Denna afgift voro de rustande villige att betala äfven för det kommande året⁴⁾, för den händelse att adeln i Sverige

¹⁾ Livonica 121, pag. 859. G. Gyllenstjerna till regeringen 1644.

²⁾ Se härom Ingermanlands kyrkliga förhållanden. Stabells embetsberättelse den 16 mars. Livonica 120.

³⁾ Livonica 122. Den 17 och 31 mars 1645. Silfverstjernas berättelse om landtdagen i Narva.

⁴⁾ Landtdagsbeslutet hade följande lydelse: »Wi efterskrifne af adel, bojarer och landssåtare uti Ingermanland göra veterligen, eftersom den stormäktigaste Förstinna och Fröken Kristina, Sveriges etc., vår allernådigste drottning och fröken hafver godt funnit genom sina därtill deputerade kommissarier de ädle, välborne och välbördige N. N. (E. Gyllenstjerna, herre till Nynäs, Ahrås, Gardenäs och Pintorp, Generalguvernör och J. Silfverstjerna, herre till Ludgonäs och Nygård. Livonica 122) att låta sammankalla oss här i Narven till att blifva underrättade uti hvad tillstånd H. K. M:ts krigsväsende så väl med den romerske kejsaren som konungen af Danmark (beror), såsom och att öfverlägga, huru H. K. M:t vid dessa besvärliga tider tillbörligen blifva assisterad och handgängen.

under denna tid betalade den afgift, som han erlagt under det föregående året¹⁾.

Ty hafva vi af skyldig trohet och lydno, så ock för den kärlek vi bära till H. K. M:t såsom vår af Gud föreställte rätte och ordentlige öfverhet, oss underdånigst här låtit finna tillstådes anhördt, hvad som blifvit proponeradt, såsom ock K. M:ts till oss afgångne nådig skrifvelse igenomläsit och tagit därpå allt uti väl och noga betänkande. Vi hugne oss först och främst, att Gud H. K. M:ts vapen så väl mot den romerske kejsaren, som särdeles konungen i Danmark med åtskilliga härliga viktories och framgångar hafver välsignat, önskandes, att den gode Gud än ytterligare med nåden ville anse H. K. M:ts rättfärdiga sak, gifva lycka och välsignelse till alla dess förtagande och all skada, fara och olycka mildeligen afvända. Tacke ock härjämte H. K. M:t underdånigst och ödmjukeligen för den höga kongl. omvårdnad och bekymmer, som vi högeligen spörja H. K. M:t icke mindre för oss än andra sina trogne undersåtar att draga, synnerligen att de där krigen, som itände äro och brinna, måge igen släckias och alla saker sättas uti god fred och rolighet. Näst detta hafver vi nogsamt förstått och iakttagit och kunna väl besinna och eftertänka, om någon ärlig, god och säker fred skall kunna vara till att nå, då vele vara nödigt, att H. K. M:ts vapen med kraft blefve förda. Men enkannerligen behöfvas därtill större och anseeligare medel. För den skull på den nådiga ansökning och begäran, som H. K. M:t till oss hafver låtit göra, vi icke hafva velat oss undandraga efter vår yttersta förmögenhet till att hjälpa, understödja och bära den stora last och börda, som vi märka H. K. M:t förmedelst ofvanberörda krig vara med besvärad, utan oaktandes och sättandes afsides, att ibland andra svåra olägenheter vi nu på några år efter hvarandra äro med stor missväxt upå våra land och åkrar af Gud hemsökte och risade vordne, hafve samtyckt och beviljat, som vi härmed samtycke och bevilje af våra gods, vi äga i Ingermanland, vele och skole för detta innevarande år gifva och erlægga till H. K. M:t och kronan 180 daler svenskt silfvermynt efter hvar häst, vi under den ingermanländska rusttjänsten nu hålla eller hålla böre, hvilka penningar vi utlofva allra längst till Johannes dag nästkommande oafkortadt till att vela låta leverera till de uppbörds män, som på H. K. M:ts vägnar af hans Excellens Wälborne Herr Generalguvernören etc. blifve förordnade och icke därmed att försumma vid straff och exekution af så mycken ränta i dens gods, som försumligen finnes, till dess det blifver betalt. En lika summa nämligen 180 daler svenskt silfvermynt, utlofva vi jämväl uti till kommande år, 1646, vele gifva efter hvar häst, som oss hålla bör under den ingermanländska rusttjänsten, där sådant då kan behöfvas, och såvida ridderskapet och adeln uti Sverige med deras beviljade contribution varder tillkommande år kontinuerandes, på hvilket fall vi ock vele förmoda, att H. K. M:t genom sin skrifvelse lär allernådigst med oss däröfver communicera, då vi oss såsom trogne undersåtare godviljeligen skole finna låta. Till visso att vi obrottsligen vilje hålla så väl för oss själfva som för alla, de där frånvarande äro och gods äge uti Ingermanland, bekräfte vi detta med våra egna händer och signet. — — — Detta beslut mottogs af rikskanslern A. Oxenstierna enligt hans egen anteckning å själfva dokumentet den 5 maj 1645. Ingrica 37.

¹⁾ Bevillningen beräknades uppgå till öfver 22,000 daler silfvermynt. Staden Narva beviljade 1,500 daler, Ivangorod 1,200 daler. Huru mycket Nyen och de öfriga hakeverken beviljade, nämnes ej i den ifrågavarande handlingen. Med synnerligt nöje mottog

regeringen underrättelsen om den ingermanländska landtdagens beslut i ofvannämnda anslagsfråga och fann sig på den grund föranlåten att sända invånarne en tacksamhetsskrifvelse för det beviljade anslaget, ur hvilken vi här blott anföra följande: »såsom nu detta allt lärer oss till särdeles gunstigt behag och nöje, så betacka vi därför Eder nådigst och vele betänkte vara sådant med all kungl. gunst och nåd emot Eder igen till att ihågkomma och erkänna». (Regeringen till landssåtarna i Ingermanland den 4 november 1645. Registr.)

IV.

Ingermanlands städer.

Ingermanlands hufvudstad Narva¹⁾ befann sig under denna tid i ett mycket utblottadt tillstånd, hvilket framför allt förorsakats genom de långa krig, som med få afbrott pågått, allt sedan Narva 1581 blef en svensk stad. Narvas äldre privilegier hade blifvit bekräftade af Johan III 1585, af Sigismund 1594 samt af Karl IX 1607²⁾. På därom framställd begäran bekräftade Gustaf Adolf stadens privilegier d. 28 nov. 1617³⁾. Härvid måste han dock taga hänsyn därtill, att Ivangorod under tiden blifvit svensk tillhörighet, och efter dessa orter lågo så nära hvarandra⁴⁾, var det ganska vanskligt att utfärda privilegier för den ena orten, utan att därigenom tillfoga den andra skada. Gustaf Adolf ansåg sig hafva undvikit denna svårighet därigenom, att han noga begränsade de båda städernas handelsområden. I inledningen till de privilegier, som konungen gaf Narva, utgår han från den synpunkten, att Sveriges lag och laga stadgar samt rikets beslut skulle uti stadens regering, rättegångar och domstolshandlingar lända till efterrättelse, hvarföre svenska språket också skulle begagnas i alla officiella handlingar, och i följd häraf borde stadens sekreterare vara svensk eller åtminstone förstå svenska. Narvas handelsområde ordnades på det sätt, att alla främmande köpmän, ryske köpmän dock undantagne, så väl som finska och estniska landssätare och innebyggare, som kommo seglande dit, skulle lägga till vid Narvas brygga. Sedan de därstädes kastat ankar och till kronan erlagt de stadgade afgifterna, stod det så väl borgarne i Narva som Ivangorod fritt att utan något »mäkleri» eller åtgörande från Narvas borgerskaps sida handla med dem⁵⁾. De främmande köpmännen åter kunde därefter fritt begifva sig öfver till Ivangorod för att därstädes bese det ryska köp-

¹⁾ Jfr bilagan 2.

²⁾ Då förf. gjort till sin uppgift att blott skildra en kort tidrymd af Ingermanlands historia, har han ej ansett sig böra redogöra för andra privilegier än sådana, som utfärdats under ifrågavarande tid.

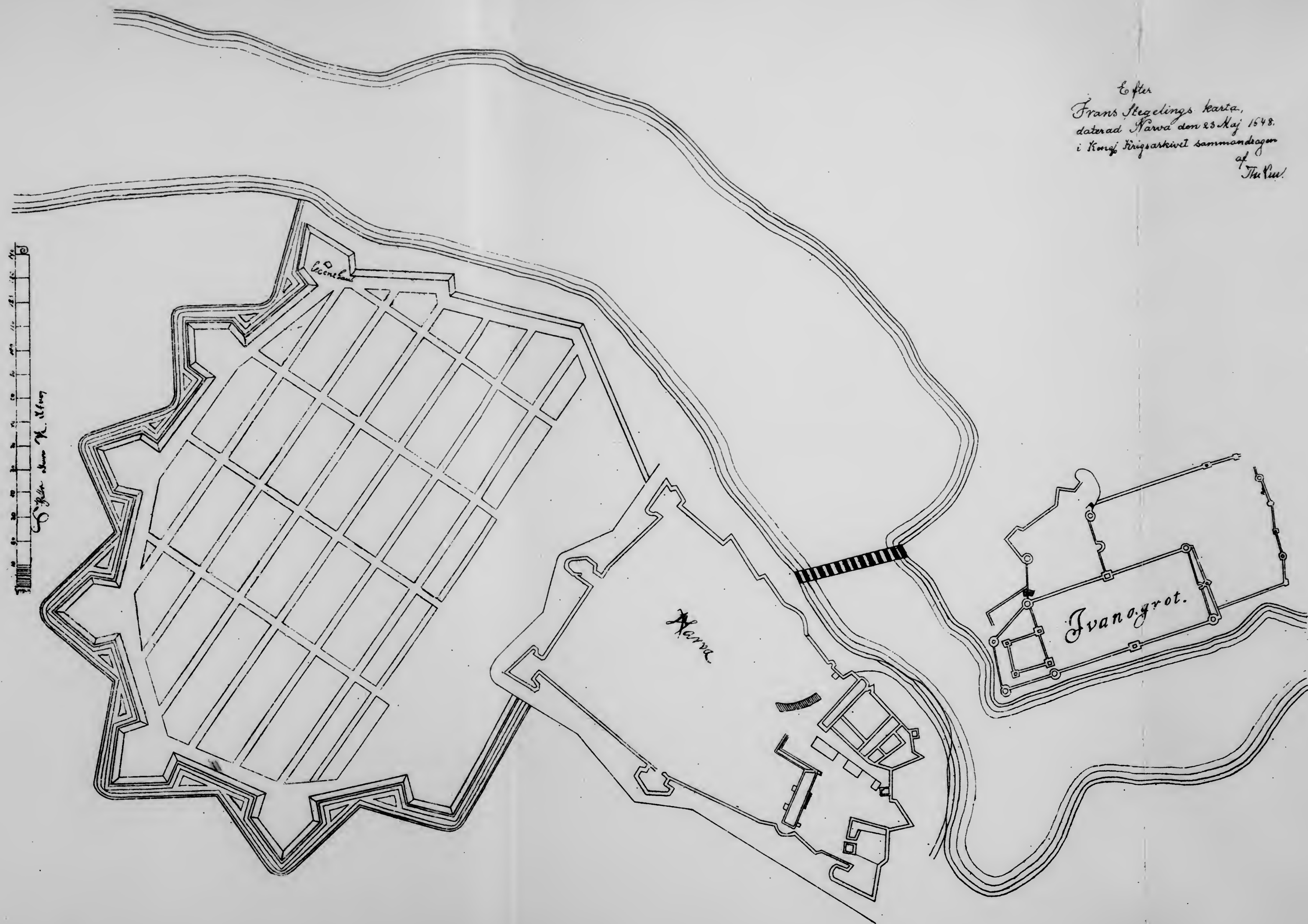
³⁾ Hans privilegier för Narva återfinnas uti Ingrica n:o 49.

⁴⁾ Jfr bilagan.

⁵⁾ Härigenom upphäfdes Narvas handelsordn. af 1615, se härom under rubriken handel i denna afhandling.

Efter
Frans Stigelings karta,
daterad Narva den 23 Maj 1648.
i Kongl. Krigsarkivet sammanslagen
af
Th. Rie!

mansgodset och inlåta sig i handel med de ryska köpmännen och sedan därifrån föra de inköpta varorna till Narva för att därstädes inskeppas. Allt gods, som ankom till stadens hamn, skulle föras upp i staden för att där försälas. Medförde köpmännen något tungt gods, såsom sill, salt, vin eller dylika varor, som på grund af sin tyngd voro allt för besvärliga att föras upp i staden, kunde de mot en afgift till stadskassan få uppläggas på stranden, hvarest så väl Narvas som Ivangorods borgare hade rätt att köpa sådana varor. Köpmännen från Dorpt skulle likaledes lägga till vid Narvas strand för att där ut och inskeppa sina varor.

Vid förlust af skepp och gods var det dem förbjudet att landa vid Ivangorod. Vågen skulle, såsom af ålder varit, få blifva kvar i Narva och allt gods, som skulle utskeppas, fick ej föras in på skeppen, innan det blifvit vägd. Regeringen förbehöll sig likväl rättighet att äfven i Ivangorod uppsätta en våg för att därpå väga de ryska varor, som kunde föras dit. Landtfolket uti Estland och Ingermanland erhöill rätt att fritt få fara till hvilken af Ingermanlands städer, de funno för godt, för att där försälja korn, boskap, humle och andra dylika varor och att samtidigt därstädes själfva uppköpa de varor, som de kunde behöfva. Staden erhöill rätt att för en tid af 8 år uppbära inkomsterna af en half by. I fråga om främmande handelsmän, skulle handelsordningen, som antagits på riksdagen i Örebro, lända till efterrättelse, och på grund däraf ägde nämnde köpmän icke rätt att genom de svenska länderna drifva handel på Ryssland. Fogdar, ståthållare, befallningsmän och tullmän, skrifvare eller andra deras likar förbjödos att drifva någon borgerlig näring med köpande eller säljande. Slutligen åläggas alla ämbetsmän uti Estland och Ingermanland att icke tillskynda borgarne något intrång i deras handel.

Men det dröjde ej länge, förrän Narvas invånare ansågo, att privilegierna borde förbättras, och, då staden ej hade rätt att skicka representanter till svenska riksdagen, togo borgarne igen skadan på det sättet, att de nästan ständigt till regeringen i Stockholm insände sina »gravamina» eller »postulata», en svaghet, som de hade gemensam med invånarne i de flesta städer, som Sverige ägde på andra sidan Östersjön. År 1628 biföll regeringen invånarnes begäran, att Ivangorods hakelverk skulle förenas med Narva till en stad¹⁾. Däremot ansåg hon sig år 1634 ej böra bekräfta stadens

¹⁾ Registr. 1628 d. 15 jan.

privilegier, utan uppskjöt denna frågas afgörande till drottningens myndiga år¹⁾.

Staden erhöll bekräftelse på sin af ålder innehafda jus patronatus öfver Tyska kyrkan, så att invånarne fortfarande ägde rätt att kalla predikanter och kyrkotjänare, men regeringen förbehöll sig inspektionsrätten öfver densamma²⁾. Den jord, som var anslagen till prästerskapets underhåll, fick staden fortfarande behålla, och regeringen utlofvade därjämte att hafva stadens bästa för ögonen, så att den genom handel och näringar åter kunde uppblomstra. Att staden genom åtskilliga olägenheter blifvit bragt till ruin och undergång, förklarade regeringen bero på tidsomständigheter, af hvilka slika besvärligheter förorsakades³⁾. Hon ansåg sig dock under dylika omständigheter böra behjerta stadens nödställda belägenhet, i det hon tillät borgerskapet att ytterligare under tre års tid fortfarande få uppbära 500 daler af recognitionspenningarne⁴⁾. Regeringen afslög dock borgerskapets begäran, att Narva ifråga om utskylder skulle blifva likställdt med de öfriga liffländska städerna⁵⁾. På borgerskapets klagomål öfver de många monopol, som fransmän, holländare och engelsmän erhållit, hvarigenom handeln märkeligt aftagit, svarade regeringen, att hon skulle vaka däröfver, att borgarne fingo åtnjuta sina privilegier. I sina gravamina framhålla de därjämte, att utländska personer anmäla sig till att erhålla borgerliga rättigheter i staden, hvilka de sedan lämna åt andra utlänningar, som till stadens stora skada sysselsatte sig med minuthandel. Guvernören erhöi af regeringen uppdrag att företaga en rannsaking angående detta förhållande. Regeringen förklarade för öfrigt sig ej förstå, att Narvas handel kunde försvagas genom de många nyanlagda städerna inom provinsen, alldenstund Nyen var den enda stad, som nyss därstädes blifvit anlagd, af hvilken de icke i sin handel kunde »præjudiceras»⁶⁾. Adeln brukade i sina egna hus i staden förvara en mängd spannmål, hvilken den sedan genom mäklare försålde. Detta förhållande förklarade regeringen skulle upphöra, så snart borgerskapet

¹⁾ Registr. 1634 d. 19 aug.

²⁾ K. M:ts resol. på »Narvas utskickade postulat» d. 19 aug. 1634, registr.

³⁾ Att reg. dock ej helt och hållet fritog borgarne från all skuld uti det förfall, hvari staden råkat, synes af reg:s skrifvelse till N. Assersson d. 23 augusti 1635. Registr.

⁴⁾ K. M:ts resol. på Narvas utskickade postulat d. 19 aug. 1634. Registr.

⁵⁾ D:o d:o d:o

⁶⁾ D:o d:o d:o

blef så förmöget, att det i stora partier kunde uppköpa spannmål. Slutligen utlofvade regeringen, att skråväsendet i staden skulle öfver ses, och därjämte skänkte hon för en tid af fyra år till kyrkornas och skolornas underhåll 500 riksdaler, hvilka skulle utgå från licent-medlen¹⁾.

Blott några år därefter insände borgerskapet nya postulata till regeringen, hvilka hon besvarade den 14 aug. 1640. Vid detta tillfälle bekräftade hon ånyo Johan III:s privilegier för Narva, enligt hvilka inga främmande köpmän skulle tillåtas att genom staden föra sill eller salt till Pleskow. Regeringen förklarade, att K. M. för öfrigt haft sina skäl till att flytta kornmarknaden från Ivangorod till Narva, alldenstund den skulle komma att lända den senare staden till gagn. Angående det ryska gästhuset, som nyligen blifvit flyttadt från Ivangorod till Narva, lämnar regeringen den föreskrift, att alla ryska köpmän, som kommo från Ryssland, skulle begifva sig dit och till staden erlægga en billig recognitionsafgift, konungens kabakrättigheter dock oförkränkta; däremot hade K. M:ts egne ryssar rätt att begifva sig till hvilkendera staden, de funno för godt. All handel på skeppen förbjöds. Varorna skulle föras från skeppen in i staden för att därstädes försälas. Däremot afslög regeringen borgerskapets begäran att få upp byggamjolkvarnar i strömmen, samt att borgarne skulle blifva befriade från att betala lilla tullen och kvarntullsmantalspenningarne. Af tullen på allt inkommande gods erhöi staden en daler för hvarje centner²⁾.

Ivangorods hakelverk³⁾ eller staden Ivangorod intog i socialt afseende en egendomlig ställning inom landet. Å ena sidan var Ivangorod det enda hakelverket i Ingermanland, som hade egna privilegier, att de öfriga hakelverken skulle haft dylika, därtill saknas hvarje spår i den tidens handlingar⁴⁾. Å andra sidan ville ej landets guvernör gärna erkänna Ivangorod för en privilegierad stad. Säkert är emellertid, att detta hakelverk sedermera erhöi sin egen rådhusrätt, med två borgmästare i spetsen, och så väl dessa som rådmännen och öfriga medlemmar af magistraten uppburo lön af staten. År

¹⁾ Se vidare härom i landets kyrkliga förhållande i denna afhandling.

²⁾ K. M:ts resol. på borgmästarens i Narven postulata d. 14 aug. 1640, Registr.

³⁾ Med hakelverk menades ursprungligen ett slags befästningar, som voro mycket vanliga uti Östersjöprovinserna. De bestodo af starka pålar och kunde stundom hafva formen af ett slags staket. Jfr Vyer öfver Jama och Koporje slott.

⁴⁾ Koporje erhöi sådana först 1651.

1617 erhöill Ivangorods hakelverk privilegier af Gustaf II Adolf¹⁾. I inledningen till denna urkund utgår han från den synpunkten, att hakelverkets invånare skulle hädanefter betraktas som svenskar. Så väl in- som utländska män erhöillo rätt att nedsätta sig i hakelverket och därstädes erhöilla borgarerättigheter. Hakelverkets ryska invånare erhöillo religionsfrihet, och på grund häraf fingo de behålla sin egen kyrka och sina egna präster. Handeln på Narva blef fri för Ivangorods invånare, så att de i nämnde stad ägde rätt att utan mäklare²⁾ köpa hvilka varor, de behagade, samt att bese de varor, som kunde finnas på köpmansskeppen i Narvas hamn. Alla köpmän ifrån Ryssland voro förpliktigade att med sina varor först begifva sig till Ivangorod för att därstädes handla med invånarne på platsen, men kunde sedan begifva sig därifrån till Narva för att där fortsätta sin köpenskap. De ryske köpmän, som kommo från Pleskow och Novgorod, voro underkastade samma bestämmelser. Ivangorods invånare erhöillo tillåtelse att på egna skepp föra sina varor till Finland, Reffle, Tyskland och Danmark, dock med det förbehåll, att de skulle begagna Narvas våg för allt vägbart gods, som de ämnade föra bort på sina skepp. Vid återkomsten voro de skyldiga att först lägga till vid Narva för att därstädes betala tull, innan de fingo fara öfver floden till Ivangorod. Dessa föreskrifter gällde dock icke, för den händelse lasten bestod af sill, salt eller dylika varor, ty då kunde köpmännen opåtaladt direkt begifva sig till Ivangorod. De erhöillo därjämte rätt att obehindradt enligt Stolbova-fredens bestämmelser drifva handel på Ryssland. Provinsens befolkning kunde fritt få sälja sina egna varor uti Ivangorod. Köpmännen från Sverige, Liffland och Finland, som kommo öfver till Narva, fingo därifrån fara öfver till Ivangorod för att där fortsätta sina handelsaffärer. Stadens invånare erhöillo tre års frihet från alla skatter och utgifter samt fingo på behaglig tid innehafva sina gamla kålgårdar och därjämte de åkrar, som lågo emellan dem. De förmögna borgarne tillåtos att i sina källare hafva upplag af alla slags dryckesvaror. Konungen förbehöll sig rätt att för framtiden förbättra och förändra dessa privilegier, af hvilket förbehåll regeringen sedermera gjorde ett för staden skadligt bruk. Borgarne uti Ivangorod liknade sina grannar i Narva därutinnan, att de ofta till regeringen

¹⁾ D. 26 nov. 1617. Ingrida N:o 41.

²⁾ Detta stridde mot Narvas handelsordning af år 1615. Jfr afdeln. handel i denna afhandling.

inlämnade sina gravamina eller postulata, genom hvilka de hoppades erhöilla förbättring af sina privilegier, så att dessa mera skulle kunna motsvara deras önsknings¹⁾. År 1626 medgaf regeringen dem rätt att fritt och utan några hinder handla på landsbygden med folket uti Jama och Koporje län och därstädes uppköpa alla varor, som de önskade. Borgerskapet frikallades dessutom från skyldigheten att biträda i fråga om skjutsning och erhöill därjämte alla egor, som förut legat under ett i närheten beläget kloster.

År 1634 inlämnade Ivangorods invånare till regeringen en skrift, som innehöll en stor mängd gravamina och postulata, öfver hvilka hon infordrade guvernörens i Narva utlåtande²⁾. I allmänhet kan man säga, att hans betänkande gick därpå ut att afstyrka regeringen från att bifalla de flesta af dessa fordringar, och det är mycket antagligt, att regeringens resolution öfver dessa gravamina utfallit i samma riktning. I fråga om frihet för skjutsfärder ansåg guvernören, att Ivangorods invånare fått njuta det fribref, de erhöillit, sig till godo, och endast när gesandter rest genom landet eller

¹⁾ D. 3 mars 1626.

²⁾ Då dessa jämte guvernörens utlåtande däröfver i många afseenden lämna viktiga upplysningar om Ivangorods inre förhållanden, har förf. ansett sig böra redogöra för innehållet, ehuru han ej kan afgöra, hvilka af nämnda gravamina regeringen godkände, då hennes resolution f. n. ej finnes i behåll.

Invånarne i Ivangorod begärde i sina postulata, som finnas upptagna i Liv. 183:

- 1) att blifva befriade från alla skjutsfärder;
- 2) att erhöilla förmedling af statien, alldenstund den förr utgick med blott 500 daler kopparmynt; nu fordrades af dem 1,000 daler;
- 3) att erhöilla bemedling af kvarntullen;
- 4) att utaf de sakören, som af de ryske falla, kan deras rådstuga icke få någon del;
- 5) att de ryska borgarne, som bekläda rådstugurätten, måtte förskonas därifrån eller ock erhöilla sin nödtorft; ty i annat fall utarnas de;
- 6) att staden måtte erhöilla 3 fiskerier till evärdelig egendom;
- 7) att af staden årligen fordras 8 man till att öfvervaka kabakerna och tullen, och dessa erhöilla ingen lön;
- 8) att de borgare, som inköpa gods från storfurstens land, måtte få införa det tullfritt uti staden, alldenstund de måste betala tull till Ryssland;
- 9) att de måtte erhöilla sådana privilegier, som alla andra Sveriges städer hafva efter stadslagen, samt att arfvingarne må fritt och obehindradt få tillträda sina afidne föräldrars egendom;
- 10) att Sveriges lagbok måtte öfversättas på ryska samt tryckas med ryska bokstäfver;
- 11) att för källare och förtäring få införa tullfritt de varor, som där behöfvas;
- 12) att icke hindras af Narvas invånare, när de på sina skepp vilja fara ut på Finska viken.

Guvern. N. Asserssons utl. öfver Ivangorods grav. återfinnes äfven i Livon. 183.

någon af rikets råd, generalguvernören själf eller någre af hans sändebud färdats genom provinsen, hade hakelverkets borgare liksom provinsens öfrige invånare deltagit uti skjutsfärder. Förmedlingen af stationen afstyrktes på den grund, att de icke erlade större afgift i detta afseende än provinsens öfriga invånare, och någon förmedling af kvarntullen borde af samma skäl icke äga rum. Hvad frågan om den del af sakören beträffade, som enligt Ivangorods invånares åsikt borde tillfalla deras rådstuga, motiverade guvernören sitt afstyrkande betänkande därmed, att man icke gärna kunde räkna hakelverket för en privilegierad stad, och dess förmän förstodo ej heller svenska lagen, hvarföre de ock ända till sista tiden hållit sina rättgångar på Narvas slätt. På den grund hade de ej heller erhållit större del af sakören, än som tillkommit dem i egenskap af målsägande part, och detta hade skett med så mycket större skäl, som i Ivangorod ej fanns något ordentligt rådhus, utan blott en stuga, i hvilken menigheten vid förefallande behof höll sina sammanträden. Att rådmännen uti Ivangorod skulle erhålla någon lön, anser guvernören obehöfligt, alldenstund de icke själfva förstodo svensk lag och rätt, utan om någon tvist uppstod, måste den slitas af andra, därtill mera kompetente personer. Ett ytterligare skäl till att afstyrka deras begäran finner guvernören dels däruti, att rättgångar så sällan höllas där i staden, knappast mer än en gång i månaden och dels af den omständigheten, att rådmännen i Narva ej hade någon lön¹⁾. Att staden måste hålla några män, som hade uppsikt öfver tullar och kabaker, var ett gammalt onus, som låg hakelverket redan under den ryska tiden. Guvernören ansåg ej detta besvär synnerligen tryckande, emedan många år gingo förbi, innan denna skyldighet återkom till samma person. Den begärda tullfriheten för ryska varor afstyrktes af det skäl, att en dylik eftergift stod i strid både mot gamla och nya tullordningen. Något hinder hade ej lagts i vägen för arfvingarna att tillträda arvet efter aflidna anförvanter, men det inträffade rätt ofta, att de aflidne testamenterat sin egendom till ett ryskt kloster, och i så fall hade guvernören icke ansett sig böra tillåta, att dylik egendom utfördes till Ryssland. Under pestilentietiden hade flera af invånarne uti Ivangorod dött, utan att man hade fått reda på någon person, som hade rätt att ärfva dem, och då hade deras egendom såsom danaarf hem-

¹⁾ Att detta var verkliga förhållandet visar sig däraf, att i 1629 års stat för Ingermanland icke finnes upptagen någon lön för magistraten i Narva.

fallit till kronan. Guvernören hemställde till regeringens eget behag, huruvida Sveriges lagbok enligt invånarnes egen begäran skulle öfversättas på ryska språket. Att så stora sakören föllo i Ivangorod, berodde därpå, att folket med ett oupphörligt »skällande» »diframerade» hvarandra och därför med rätta straffades.

År 1640 besvärade sig Ivangorods invånare däröfver, att kornhandeln blifvit flyttad till Narva, och att borgarne därstädes hindrade dem att köpa större partier spannmål, än de för sin egen räkning behöfde, samt ej tillåto dem att handla med tyska och engelska köpmän. Regeringen förklarade sig ej äga någon kännedom om ifrågavarande förhållande, hvarföre hon befallde generalguvernören att därom hålla rannsaking¹⁾. Vid drottning Kristinas tillträde till styrelsen satte regeringen sin länge närda plan i verket att förena Ivangorod med Narva till en stad. Hon vägrade att bekräfta hakelverkets privilegier och stödde sitt tillvägagående på den punkten i 1617 års privilegier, enligt hvilken konungen förbehållit sig rätt att förändra och förbättra dem²⁾. Därmed är dock icke sagdt, att det varit Gustaf Adolfs tanke att alldeles upphäfva dessa privilegier, som den nuvarande regeringen gjorde. Nekas kan dock icke, att det enda och säkraste sättet att göra slut på de ständiga tvisterna mellan Ivangorod och Narva, var att förena dem till en stad. Hvarken invånarne i Narva eller Ivangorod hade något emot, att båda städerna skulle tillsammans utgöra ett stadssamhälle, och detta så mycket mindre, som de själfva vid särskilda tillfällen gjort framställning därom. Däremot begick regeringen ett stort misstag, då hon ej tillät Ivangorod att bilda en förstad till Narva, utan helt enkelt befallde den förra stadens invånare att rifva ned hus och flytta öfver till den senare staden. Detta regeringens tillvägagående bidrog till att hos Narvas ryska befolkning alstra ett hat, som ej tog slut, förrän Narva upphört att vara en svensk stad.

Alltsedan äldsta tider hade den för handel välbelägna plats, där Nevafloden utfaller i Östersjön, ådragit sig de kringboende folkens uppmärksamhet, och århundradens strider hade utkämpats om herraväldet öfver densamma. Det är klart, att en sådan man som Gustaf Adolf genast med snillets skarpa blick skulle inse, hvilken stor så väl merkantil som politisk betydelse denna plats ägde. Redan 1618 reglerade han seglingen på Nyen och förbehöll svenska

¹⁾ Registr. d. 23 okt. 1640.

²⁾ Do d. 17 dec. 1645.

medborgare uteslutande rättigheten därtill. Att Gustaf Adolf, som framför allt var betänkt på att söka draga Rysslands handel till Sveriges östersjöprovinser, länge umgåtts med tanken att vid Neva-floden uppbygga en stad, är säkert. Men den första offentliga akt, genom hvilken han söker förverkliga sina planer i detta afseende, är en skrifvelse, daterad den 17 juni 1632¹⁾. I denna urkund säger han sig vilja grundlägga en stad vid Nyen och meddelade dem, som ville nedsätta sig därstädes, sex års frihet från all borgerlig tunga, hvilken förmån ytterligare utsträcktes under 6 år för dem, som på platsen ville uppbygga stenhus. Efter de sex frihetsårens förlopp, lofvade konungen att förse staden med nya privilegier²⁾. Två år därefter utfärdade den dåvarande förmyndareregeringen en skrifvelse, i hvilken hon, på åtskilliga ryska köpmäns begäran, genom beviljande af förmånliga handelsprivilegier, särskildt i fråga om tullen, sökte underlätta genomförandet af sin plan att transportera den arkangelska handeln till Nyen³⁾. En annan skrifvelse i samma syfte sändes samtidigt till några ryska köpmän, som på den tiden vistades på ofvannämnda ort⁴⁾. Emellertid motarbetade regeringen på sätt och vis sina egna bemödanden i fråga om den ryska handeln, därigenom att hon utfärdade ett förbud för alla främmande att segla in i Neva och Nyen, hvarigenom denna plats förlorade en af sina viktigaste näringskällor. Detta förbud varade dock ej länge ty på grund af invånarnes klagomål upphäfdes det samma år, och de erhöilo fri seglats på utländska orter, alldeles i likhet med Reval och Viborg⁵⁾. Såsom skäl för detta medgifvande anför regeringen den omständigheten, att staden redan var »på god begynnelse», och åtskilliga tecken tydde därpå, att här skulle uppstå en betydande handelsplats. Året därefter erhöilo borgarne uti Narva, Reval och Viborg rätt till fri handel på Nyen⁶⁾. Samma år inkommo Nyens invånare med särskilda gravamina till regeringen. I dessa beklaga de sig i synnerhet öfver en tulltjänsteman, som gjort dem stort afbräck i deras näring och handel, därigenom att han med sina män utskeppat en stor mängd spannmål, som han till

¹⁾ Se härom BONSdorffs Nyen, Act. Fen, Tom. XVIII, pag. 381.

²⁾ Kon. gaf därjämte samtidigt tvenne tyske herrar i uppdrag att söka locka ryssarne att »transportera» den arkangelska handeln på Nyen. BONSdorff, pag. 382.

³⁾ Registr. d. 7 mars 1634.

⁴⁾ D:o d. 12 mars 1634.

⁵⁾ D:o d. 28 sept. 1638.

⁶⁾ Ingrica N:o 6, d. 6 okt. 1639.

största delen bekommit på det sätt, att han hade mött bönderna på isen, innan de hunnit komma fram till staden, och därstädes köpt deras spannmål. Samme man hade därjämte pliktfällt flera borgare för landköp¹⁾. De klagade vidare däröfver, att flera köpmän hade rymt från staden för den höga tullens skull. De begärde att få hålla särskilda marknader i staden och att få uppbygga kvarnar uti strömmen. Emellertid läto de utlofvade privilegierna vänta på sig, hvilket delvis hade till följd, att den nya stadens handel och rörelse började aftaga.

År 1642 utfärdades de nya stadsprivilegierna för Nyen²⁾. I likhet med hvad förhållandet var i Narva och Ivangorod, skulle Sveriges stadslag äfven här lända både stadens egna invånare och de främlingar, som där uppehöilo sig, till efterrättelse. Till att skipa lag och rätt skulle i staden tillsättas en magistrat, bestående af borgmästare, rådmän, stadsskrifvare, kämnären och en vårdskrifvare³⁾. Tolf års frihet från lilla tullen och bakugnspenningar beviljades ytterligare staden, på det att han desto mera skulle »populeras». Borgerskapet befriades därjämte från att erlagga accis för allt öl och brännvin, som tillverkades inom staden eller inom dess jurisdiktion, samt fritogs från att hålla båtsmän och att erlagga alla öfriga för städerna vanliga kontributioner. I likhet med köpmännen uti stapelstäderna Viborg och Narva, ägde Nyens invånare rätt att så väl in- som utrikes drifva fri handel och seglation. Till stadens nödortfuga utrymme utlofvades, att han framdeles för detta ändamål skulle erhålla ett tillräckligt stort jorområde. Staden erhöil sin egen källare, hvarest alla slags främmande drycker uteslutande skulle försäljas, och inkomsterna där af användes till stadens bästa. Tiondedelen af allt arffallet gods, som bortfördes ur staden, skulle tillfalla stadskassan. Fast egendom borde vid dylika tillfällen efter »mätismanna ordom» lösas af stadens bofasta invånare. Borgerskapet befriades från gästning och allmänna skjutsfärder så till lands som sjös, dock med det uttryckliga förbehåll, att gästgifvare tillsattes och särskilda »taverner» inrättades, hvarest resande kunde bekomma härberge, förtäring, skjuts och all nödig »fordehskap». På det ingen skulle missbruka stadens privilegier och vid frihetsårens slut begifva sig därifrån, måste hvarje borgare med ed för-

¹⁾ 1639 Nyens gravamina Ingrica.

²⁾ Förut hade icke Nyen haft några dylika ämbetsmän, utan lydt under landsrätt.

³⁾ Den 20 sept. 1642 registrat.

binda sig att stanna kvar i staden 6 år efter nämnda tids förlopp och därunder betala alla borgerliga utskylder. För att befrämja handtverkeriernas uppkomst och utveckling stadgades, att inga »gångande ämbetsmän» finge drifva sin näring på landet på mindre än fyra mils afstånd från staden. Det är klart, att regeringen, som i fråga om handel och näringar alltjämt strängt fasthöll handelsparteringsens grundsatser, icke skulle låta tillfället gå sig ur händerna att vid utfärdandet af privilegier för en ny stad påbjuda, att handel och handverk skulle skiljas åt, så att samma person icke fick sysselsätta sig med båda näringsgrenarne på en gång. Ingen bofast borgare kunde häktas för skuld, så länge han kunde betala, ej heller för missgärnings skull insättas i kronans häkte, så framt det ej var fråga om crimen læse majestatis; begick han några andra förbrytelser, skulle han förvaras i stadens fängelse. Samma dag befallde regeringen Ingermanlands guvernör E. Gyllenstierna att i den ingermanländska staten upptaga 200 daler såsom aflöning för hvarje borgmästare i Nyen samt för samma ändamål 50 daler för hvarje rådman och 100 daler för stadsskrifvaren¹⁾.

¹⁾ Nyens privilegier lämnades antagligen såsom svar på invånarnes gravamina af d. 23 juni 1642. Livon. 119. Åtskilligt, som förekommer i denna skrift, finnes icke upptaget i privilegierna. Så är förhållandet med den religiösa frågan. Invånarne begärde, att blott protestantisk religion skulle tillåtas i staden, och att predikan skulle hållas på svenska och tyska språken. Vidare begärde de, att staden skulle befästas, och att licenten skulle nedsättas, samt att regeringen borde råda bot för oordningar med tullens erläggande uti Ryssland.

V.

Handel och öfriga näringar.

Knappt någon af de provinser, som under denna tid lydde under svenska kronan, hade ett för handel så gynnsamt läge som Ingermanland. Genom floderna Neva och Narowa kunde handelsvaror föras upp i Ladoga och Peipus samt därifrån ännu längre in i Ryssland, utefter de segelbara floder, som hafva sitt utlopp i nämnde sjöar. Genom hamnarne vid Östersjön stod det i förbindelse med det västra Europa, och i öster hade det bakom sig hela Ryssland. Det var visserligen en stor fördel för Sverige, att det genom Ingermanlands eröfring erhölet en säkrare gräns mot Ryssland, men Gustaf Adolf räknade det med skäl för en icke mindre vinst, att svenskarne genom denna landvinning kunde behärska en stor del af den ryska handeln. Till detta antagande hade han så mycket större skäl, som Ryssland efter Ingermanlands förlust ej då ägde någon bättre hamn vid något af de stora hafven än Arkangel, hvarest hafvet var tillfruset under större delen af året. Genom freden i Stolbova hade han sört för Sveriges handelsintresse därigenom, att han för svenska statens invånare utverkat fri handel uti Ryssland på samma gång, som ryssarne erhölet lika förmåner i Sverige¹⁾. Det gällde nu att i detta hänseende bygga vidare på den lagda grunden och på allt sätt underlätta handelsförbindelserna mellan de båda rikena, så att de ryske köpmännen snart skulle inse, att det låg mera i deras eget intresse att sända varor till de svenska Östersjöprovinsernas hamnar än på den vida längre vägen till Arkangel. Till en början sökte Gustaf Adolf förmå de mera förmögne ryske köpmännen att arrendera tullarne uti de större städerna i Östersjöprovinserna. Meningen härmed var naturligtvis den, att ifall dylika personer arrenderade tullarne, skulle de förmå sina landsmän att föra sina varor till nämnda städer, alldenstund det

¹⁾ Sveriges köpmän fingo hafva eget handelshus i städerna Novgorod, Moskwa och Pleskow och hemma i sina hus äga fri religionsöfning, men icke bygga några kyrkor. Ryska köpmän erhölet samma friheter i Reval, Stockholm och Viborg. Jfr. HALLENBERG, Gustaf Adolfs historia, del IV, pag. 583, 84.

naturligtvis låg i köpmännens intresse, att handeln därstädes blef så liflig som möjligt. Denna plan kom antagligen icke till utförande, och detsamma gäller äfven troligen om Louis de Geers plan att öppna handelsförbindelse med Ryssland. Genom Norrköpings borgerskap framställde han visserligen till regeringen en begäran om att erhålla privilegium på den ryska handeln, men det är antagligt, att hon icke utfärdade något dylikt¹⁾.

På åtskilliga ryska köpmäns begäran, af hvilka flera på den tiden uppehöll sig i Nyen, nedsatte regeringen i trots därpå, att den svenske tulluppsyningsmannen i dessa trakter däremot inlade en allvarsam föreställning²⁾, tullen på ryska varor därhän, att de ryske köpmännen ej behöfde betala mer än en krona centnern i tull för alla varor, som de exporterade och två kronor centnern för alla varor, som importerades. De erhöilo därjemte ett annat medgifvande icke mindre viktigt än det förra, i det att regeringen förklarade, att deras varubalar, kistor och kramfat ej vid förtullningen skulle öppnas³⁾. Anledningen till denna regeringens medgörlighet i fråga om tullen var den, att hon därigenom till en början ville ditlocka främmande köpmän för att drifva affärer. Hon vidtog dock det försiktighetsmålet att ställa detta privilegium in indifinitum för att, om någon missbrukat det, regeringen då kunde vara oförhindrad att indraga detsamma⁴⁾.

Enligt Odhner bildades⁵⁾ ett s. k. fransyskt kompani, i hvilket äfven svenska kronan ingick som delegare. Nämnade kompanis uppgift var att draga handeln från Arkangel till de svenska östersjöhamnarne⁶⁾. Hufvudmannen för detta företag var den franske sjö-

¹⁾ CRONHOLM, Gustaf Adolfs hist., del IV, pag. 374. Jfr rådsprot. d. 26 juli 1627.

²⁾ Se mera härom Livonica 112. Ifall regeringen biföll ryska köpmännens begäran, anhöll han om sitt afsked såsom tulluppsyningsman öfver Ingermanland, emedan han i så fall ansåge sig icke kunna vara kronan till något gagn.

³⁾ Desslikes att deras kistor, kramfat, packor eller hvad namn de hafva kunna, ej skola upptagas eller visiterade blifva, utan därmed hålles efter de konvojsedlar, som från Holland, Hamburg eller andra orter uppå bemälde persedlar föra kunna. Registr. den 7 mars 1634.

⁴⁾ Rådsprotokollet den 9 juni 1634.

⁵⁾ ODHNER, pag. 294.

⁶⁾ I frågan om själfva kompaniets existens stöder sig författaren uteslutande på Odhners utsago. Därjemte finnes en berättelse om A. de Quesnes handelsresor, jämte en redogörelse för de tulltrakasserier, i hvilka han råkade med tullbetjäningen. Denna berättelse ligger till grund för författarens framställning och finnes i Moscovitica i riksarkivet.

kaptenen Abraham de Quesne, hvilken 1629 infann sig hos Gustaf Adolf i Marienburg i Preussen och erhöil af honom rätt att idka handel på Narva, Nyen och Reval samt därjemte drifva handel på Ryssland. För alla varor, som han im- och exporterade, skulle han blott erlägga en procents tull. Därjemte fick han löfte om att erhålla arbetsfolk och nödigt virke för att i Narva uppföra en med tak försedd repslagarebana. Början att öppna handelsförbindelse mellan Frankrike och Östersjöländerna gjorde de Quesne därmed, att han från Dieppe utrustade två skepp lastade med handelsvaror och infann sig med dem uti Östersjön. När han kom dit, erhöil han underrättelse om att Gustaf Adolf vistades i Stettin, hvarför han seglade till nämnda stad, erhöil audiens och mottog då af konungen bref till generalguvernören i Liffland och guvernören i Narva, hvarjemte han äfven erhöil ett pass för sina varor. För att skaffa sig en styrman (lots) lade de Quesne till vid Reval. Borgarena därstädes önskade att få köpa hans varor, hvilket han dock afslog på den grund, att han lofvat konungen att sälja dem i Narva eller Nyen, och därjemte fruktade han att här nödgas betala den stora tullen. Revals borgare beklagade sig öfver Quesnes tillvägagående inför konungen, som då vistades i Stettin, men erhöilo det svar, att de franska skeppen icke skulle betala mera i Reval än i Narva och Nyen.

När de Quesne kom till Narva, uppvaktade han guvernören därstädes och framlämnade konungens bref. Ifrågavarande ämbetsman mottog honom mycket vänligt, öfverlät åt honom ett hus, i hvilket han kunde magasinera sina varor, och lofvade dessutom, att han skulle få åtnjuta sina privilegier. Samtidigt rasade pesten i Narva, och på den grund kunde de Quesne det året icke göra några affärer därstädes, och icke bättre lycka hade han i Nyen. Därefter begaf sig de Quesne till Dorpt för att därstädes träffa generalguvernören och kvarlämnade i Narva sin äldste son, hvilken därstädes skulle lasta ett skepp med handelsvaror. Till honom anlände då en skrifvelse från generalguvernören Skytte, i hvilken de Quesne erhöil det medgifvandet att icke behöfva betala mera tull i Nyen än i Narva och för de i Narva förtullade varorna skulle, om de fördes till Riga, icke betalas tull. På den grund begaf sig de Quesne till nämnda stad, hvarest myndigheterna till en början respekterade hans privilegier. Vid sin hemresa kvarlämnade han i nämnda stad en af sina handelsagenter, hvilken ämnade föra hans

varor från Riga till Dorpt. Rigaborna lade då kvarstad å nämnda varor och tvungo agenten att betala 8 procent i tull för dem, utan att de således respekterade de Quesne's privilegier under det föregifna skälet, att konungen väl kunde gifva bort sin rätt men icke deras.

Oaktadt dessa missöden anlände äfven år 1631 ånyo tvenne skepp från de Quesne lastade med salt och andra varor. I Reval behandlades dessa skepp icke bättre, än som varit fallet under det föregående året. Detta gaf de Quesne anledning att ånyo uppsöka konungen i Tyskland, hvarest han träffade honom i Wittenberg och klagade inför honom, att handelsprivilegierna hade blifvit brutna uti Östersjöländerna. Konungen lofvade att befalla ämbetsmännen därstädes att skaffa de Quesne rätt. Men på grund därpå, att den förre var öfverhopad med göromål, erhöll ej de Quesne någon resolution, utan hänvisades till rådet i Stockholm och erhöll där skrifvelse från riksrådet till guvernören i Ingermanland och generalguvernören i Liffland. Trots dessa missöden skickade de Quesne äfven år 1632 ånyo två skepp till sina kommissarier i Narva i den förhoppning att nu få åtnjuta de privilegier till godo, som han erhölet af konungen och af rådet. Den nye tullförvaltaren i Narva rättade sig dock icke härefter utan utkräfd den stora tullen. På grund härpå vände sig de Quesne ånyo till rådet i Stockholm med begäran, att hans privilegier skulle respekteras af vederbörande tjänstemän, samt att den tull, han mot sina privilegier nödgats erlägga, skulle återlämnas. Därjemte påminde han regeringen om att låta uppföra den repslagarebana i Narva, som konungen lofvat honom. Till slut önskade han att erhålla en rekommendation till vederbörande tjänstemän i landet, att de skulle betala sina skulder till honom.

Rådet beslöt att lämna honom den begärda rekommendationen, han skulle ock i öfrigt få åtnjuta de friheter, på hvilka han hade konungens bref¹⁾. 1633 resolverade rådet, att de Quesne skulle få den repslagarebana, hvilken konungen lofvat honom, och att under 6 år tullfritt få utföra alla där tillverkade varor. Efter nämnda års förlopp skulle de Quesne icke erlägga högre afgift än K. M:ts egna undersåter.

Huruvida ifrågavarande repslagarebana kom till stånd, eller om Ingermanland kom att skörda några fördelar af de Quesnes be-

¹⁾ Rådsprotokollet den 14 augusti 1633.

mödande, kan förf. ej afgöra, men anser det vara föga troligt. Hade repslagarebanan funnits, hade hon naturligtvis blifvit nämnd i den undersökning angående Narvas näringsgrenar och borgarnes sysselsättningar därstädes, hvilken hölls 1640, men så är icke fallet. De Quesnes verksamhet har ej heller lämnat några varaktiga spår efter sig i Ingermanland.

Men Gustaf Adolfs bemödande att åstadkomma en liflig handel uti Ingermanland, stannade icke vid de här ofvan omtalade åtgärderna. Som vi förut sett, hade ett holländskt kompani blifvit instiftadt med det tvåfaldiga syftet att dels uppbära skatterna inom provinsen och därför erlægga till regeringen en betydlig arrendesumma, dels ock att genom åkerbruk, handel och andra näringsgrenar höja landets välmåga¹⁾. Gustaf Adolf ansåg med rätta, att handeln var icke mindre viktig för ifrågavarande provins än åkerbruket, och på den grund tilldelade han nämnda kompani ganska stora handelsprivilegier. Det fick fritt drifva sin handel både till lands och och sjös inom hela svenska staten och därvid åtnjuta samma privilegier, som landets öfriga invånare.

De för handeln erforderliga byggnaderna kunde ifrågavarande korporation uppföra icke blott i de s. k. stapelstäderna Narva och Nyen, utan äfven på andra för nämnde yrkesdrifvande tjänliga platser. Dessa byggnader skulle gå i arf dock med den enskildes rätt oförkränt. Kunde dessa hus af brist på arbetsfolk icke tillräckligt fort uppföras, var det bolaget tillåtet, att därtill använda soldaterna på provinsens fästningar, förutsatt att dessa icke voro allt för långt belägna från byggnadsorten. Soldaterna kunde dock icke mot sin vilja tvingas till ett dylikt arbete, och kompaniet var skyldigt att lämna dem ersättning därför. Utan hinder från regeringens sida fick det fritt drifva sin handel så väl i Moskva och Archangel som i Narva och andra städer vid det Baltiska hafvet. I och för handelns befordran på Ryssland kunde nämnde bolag under regeringens namn och auktoritet, men på sin egen bekostnad, skicka några af sina medlemmar till storfursten af Moskva. Härigenom kunde ifrågavarande personer icke blott förskaffa sig en noggrannare kännedom om bästa sättet att där drifva sin handel, utan äfven genom det hägn, som svenska staten lämnade dem, erhålla större fördelar.

¹⁾ Jfr pag. 37, denna afhandling.

Alla slags varor ägde bolaget rätt att exportera, men om exportförbud utfärdades af regeringen för någon handelsvara, såsom spannmål eller dylikt, fick det i detta afseende icke åtnjuta större fördelar än landets öfriga invånare. Lika stor frihet ägde det ifråga om varor, som det önskade importera¹⁾.

För att kunna förskaffa sig de för handeln nödvändiga skeppen, erhöll bolaget rätt, att, på hvilken plats det fann för godt, bygga så många skepp, som det kunde anse vara af nöden och virket, som behöfdes för ifrågavarande ändamål, kunde de hugga och utföra från hvilken ort som helst inom det svenska området, så framt det blott skedde med ägarens bifall. De skepp, som kompaniet byggde af material, hämtadt från främmande länder, kunde det fritt försälja utan något hinder ifrån statens sida. De skepp däremot, som blifvit förfärdigade af svenskt material, skulle under 6 år användas i bolagets tjänst eller åtminstone under samma tid stanna inom riket. Nämda skepp voro fria från alla utlagor, både när de seglade bort och kommo åter. De skulle byggas så starka och utrustas så väl, att de kunde försvara sig själfva, om så erfordrades. Regeringen sökte visserligen beskydda sina undersåtars skepp, men det oaktadt kunde dessa oförmodadt öfverfallas af dunkerkiske sjöröfware eller andra pirater, och då var det bäst, om de kunde försvara sig själfva. Tvingades något af kompaniets skepp af storm att söka skydd i någon af det svenska väldets hamnar, hade det rätt att segla därifrån utan att erlagga accis eller tull. För att bolagets handel ej skulle hindras, utlofvade regeringen att icke utan nämnda korporations medgifvande lägga beslag på något af dess skepp, hvilket för denna tid var ett ganska viktigt medgifvande af skäl, som vi snart skola få se.

Dock förband sig bolaget, att, så ofta kronan var i behof af skepp, till hennes tjänst utrusta så många dylika som möjligt. Något hinder fick icke heller läggas i vägen för kompaniets tjänare, när det blef fråga om att lossa eller lasta kompaniets skepp, vare sig att detta skedde på kompaniets egen mark eller på något främmande område, allt under förutsättning att den enskildes rätt icke

¹⁾ Nec ullas merces excipimus sed indifferenter in omnibus liberam negociationem concedimus nimirum clenodiis laborato et non laborato auro et argento nec non serico et sericeis laneisque Anglicis Hispanicis gallicis et Misnicis pannis omnis generis operibus manufactis aromatis omnium nationum vino et sale omnibus opificiis ex stanno cupro ferro armis sculptis gladiis et ceteris amunitionum variis generibus omnibus adeo rebus quæ humanæ vitæ necessitatibus inserviunt.

därigenom kränktes¹⁾. Kompaniet erhöll därjämte ett skyddsmärke²⁾, som det uteslutande egde rätt att bruka så väl uti sitt sigill som till varumärke. Brukade någon annan än kompaniets egna medlemmar ifrågavarande märke, hade han därigenom förverkat gods och skepp. Som vi förut sett, återtog regeringen efter kort tid det holländska kompaniets privilegier, och denna korporation kom således icke att få någon betydelse för Ingermanlands framtid³⁾.

Ännu andra planer af vida större omfattning uppgjordes för att genom Ingermanland öppna vidsträckta handelsförbindelser med östra Europa och västra Asien. Det gällde nu ingenting mindre än att å nyo söka öppna den gamla handelsvägen, på hvilken under medeltiden så stora rikedomar strömmat till Wisby och därifrån till hela västra Europa. Initiativet härtill togs af hertigen af Holstein, hvilken försökte bilda ett handelskompani, som skulle hafva till sin hufvuduppgift att föra Indiens och Persiens dyrbara handelsvaror, såsom silke, kryddor m. m., landsvägen genom Ryssland till städerna Nyen och Narva samt därifrån till Holstein. Hans närmaste uppgift blef då att om denna plans realiserande inleda underhandlingar med de makter, som härskade öfver de länder, genom hvilka den tillämnade handelsvägen skulle tagas. I denna afsikt vände han sig i slutet af året 1632 till ryske tsaren, men erhöll af honom det svar, att första villkoret för hans medverkan till nämnda plans realiserande var, att hertigen af Holstein först af Sverige erhöill privilegium på denna handel⁴⁾. Redan i januari månad 1633 infunno sig holsteinska sändebud hos kanslern i Hall för att underhandla om de nämnda handelsplanerna. Kanslern syntes till en början icke hysa stora förhoppningar om denna plans realiserande, men rådde dock regeringen⁵⁾ i Stockholm att inlåta sig i underhandlingar med de holsteinska sändebuden, emedan han ansåg, att det ej kostade svenska kronan någonting, men, kunde planen realiseras, skulle det lända henne till stor båtнад.

Emedan här var en rent merkantil fråga å bane och Oxenstierna icke ansåg sig hafva tillräckligt djupa insikter uti detta ämne, uppdrog han åt P. Spierinck, en i dylika ärenden ofta och

¹⁾ Jfr Contractus S. R. M:ts cum D:n Abrahamo Sixt et consortibus 12 april 1630. Latin. Tysk. registrat.

²⁾ Skyddsmärket har utseende af ett **N** med ett **U** liggande på tvären däröfver.

³⁾ Se not 1.

⁴⁾ Oxenstiernas skrifvelse till rådet den 6 maj 1633. H. S. H. 26.

⁵⁾ Se not 4.

mycket betrodde man, att inlåta sig i underhandlingar med holstienarne, och det är antagligt, att det är resultatet af hans arbete i denna sak, som låg till grund för det för svenska staten fördelaktiga kontraktet, som sedan ingicks med holstienarne¹⁾.

Frågan förekom i svenska rådet hufvudsakligen i maj månad 1633. Rådsherrarne fäste stora förhoppningar vid de persiska handelsplanerna och ansågo, att, om de kunde realiserast, skulle den indisk-europeiska sjöhandeln, som hade sin stråkväg omkring Goda Hoppsudden, ruineras. Nekas kan dock icke, att åtskilligt talade för att deras förhoppningar kunde hafva goda skäl för sig, ty vägen från Persien och Indien genom Ryssland till de svenska Östersjöprovinserna beräknade man blott till 800 mil, och en stor del af denna sträcka kunde tillryggeläggas på Rysslands segelbara floder. Togs däremot vägen omkring Goda Hoppsudden till Europa, beräknades afståndet vara 3,000 mil²⁾. Den 31 maj förekom frågan å nyo i rådet, och då upplyste en af rådets medlemmar, att holstienarne under tio år traktat efter nämnda handel³⁾. Tillika öfverlade rådsherrarne om icke skäl förefunnos, att i och för de påtänkta persiska handelsplanerna en beskickning borde från Sverige afgå till Persien, hvilket dock afstyrktes af Axel Oxenstierna, och man nöjde sig i stället med att sända en post dit, hvilken skulle åtfölja de holsteinske gesandterna⁴⁾. Å Sveriges vägnar afslöt regeringen kontrakt med de holsteinska gesandterna angående den persiska handeln. Härvid betingade svenska staten sig mycket stora fördelar, så stora, att det är antagligt, att, om en handelsförbindelse med Persien kommit till stånd, det skulle varit omöjligt för holstienarne att betala de stora penningesummor, som Sverige och Ryssland gjorde anspråk på. Första året skulle Sverige erhålla 400,000 riksdaler⁵⁾, andra året 450,000, tredje året 500,000 och de följande åren 600,000 riksdaler⁶⁾. Just i dessa öfverdrifna fordringar låg fröet till kompaniets upplösning, innan det kommit till stånd.

Hösten samma år den 22 oktober sände hertigen af Holstein en ny legation, bestående af 34 personer, till Ryssland för att af

¹⁾ Jfr Axel Oxenstiernas bref till rådet den 6 maj 1633. H. S. H. 26.

²⁾ Rådsprotokollet den 27 maj 1633.

³⁾ d:o » 31 » 1633.

⁴⁾ d:o » 25 februari 1634.

⁵⁾ 100,000 daler här lika med en tunna guld. Jfr Nord. Familjebok, B. 16, p. 958.

⁶⁾ Kontraktet ratificerades till en början af hertigen af Holstein, men han ångrade sedan detta steg. Registr. den 6 juni 1633.

ryske tsaren begära tillåtelse för den till den persiska handelns befrämjande påtänkta ambassaden till nämnda land att fritt få resa genom Ryssland¹⁾. I Narva förenade sig en svensk beskickning med det holsteinska gesandtskapet²⁾. Svenska legationens egentliga ärende till Ryssland var dels att besvara ryssarnes besök i Stockholm, dels att klargöra Sveriges ställning till Polen med anledning af ett ifrågasatt svenskt-ryskt förbund³⁾. Visserligen skulle de äfven söka öppna underhandlingar med tsaren rörande den persiska handeln, men sedan öfverlämna fortsättningen därpå åt Spierinck och andra underordnade personer, som medföljde ambassaden. Rikskansleren blef allt mera intresserad för saken och föreslog t. o. m. rådet att sända storfursten och metropoliten ståtliga skänker, om underhandlingarne lyckades⁴⁾. Men å andra sidan ansåg han, att de svenska gesandterna särdeles Spierinck icke skulle visa sig allt för mycket angelägna om den holsteinsk-persiska handeln utan blott låta saken hafva sin gång. I grund och botten hyste rikskansleren stort misstroende till holstienarne, som han rent af betraktade som bedragare⁵⁾. Han kunde äfven icke hafva alldeles ogrundade skäl till sina misstankar, ty hertigen af Holstein upphäufde 1635 det kontrakt med svenska regeringen, hvilket han förut ratificerat, och angaf svenska beskickningens uppförande i Moskwa såsom skäl härtill⁶⁾.

Afslutandet af handelstraktaten motarbetades af holländerne, särdeles Rouselius, hvilken Oxenstierna rent af betecknade som en bof och föreslog, att sändebuden skulle försöka göra honom misstänkt hos tsaren, så att han kunde skickas till Sibirien⁷⁾. Tsaren fordrade 600,000 riksdaler om året för sitt bifall till de holsteinsk-

¹⁾ Jfr A. OLEARIUS Muscovitische und Persische Reyse, pag. 5.

²⁾ Jfr rådet till Oxenstierna den 17 augusti 1633. H. S. H. 26.

³⁾ Jfr rådsprotokollen den 31 juli, 21 aug., 9 okt., 20 nov., 18 dec. 1633 m. fl.

⁴⁾ Oxenstiernas bref till rådet den 6 maj 1633. H. S. H. band 26.

⁵⁾ Sedan så finnes också, att de holsteinske föga annat kunna skattas före än bedragare, som anten, det snarast till troende, är aldrig varde godt görandes, det de lofva eller folk inbilla vele, eller hvar de och något kunne, varda de och af åtskillige orsaker dirigerandes den negocie ifrån oss och på Arkangel. Derföre synes bäst, att man intet rör, mycket mindre drifver den saken mera hos hertigen af Holstein utan låter det löpa för sig sjläft. Går det an, så är det godt. Går det intet, så är förtreten så mycket mindre, och är säkert, att ju mera en står hos detta folket därefter, ju mindre varder man uträttandes och sig allenast deras spott underkastandes. Axel Oxenstierna till rådet den 14 augusti 1635. H. S. H. band 35.

⁶⁾ Se not 4.

⁷⁾ Oxenstierna till rådet den 12 juli 1633. H. S. B. 26.

persiska handelsplanerna. Holsteinarne åter underhandlade i smyg med tsaren om att draga den persiska handeln öfver Arkangel för att undgå att erlægga de stora summorna till svenskarne för tillträdet till östersjöprovinsernas hamnar. Härtill kommer hufvudmannen för de holsteinska ombuden Bruggmans dåliga uppförande. Alla dessa stridiga intressen voro ju i och för sig tillräckliga att tillintetgöra saken i fråga.

Emellertid gaf den ryska tsaren sitt bifall till holsteinarnes begäran, att den för Persien afsedda ambassaden skulle få resa genom Ryssland. De holsteinska sändebuden hade tagit sig god tid på sin ryska resa, ty de återkommo till Holstein först den 6 april 1635¹⁾.

Redan den 26 oktober affärdade hertigen af Holstein sin stora ambassad till Persien²⁾. Den bestod af icke mindre än 126 personer. Efter åtskilliga missöden besökte ambassaden Moskwa, och därifrån anträdde resan till Persien på fartyg utför floden Wolga ned till Kaspiska hafvet. Ambassaden åtföljdes af ett ryskt gesandtskap samt en svensk post. Det dröjde ända till den 13 juli 1639, innan ambassaden återkom till Holstein³⁾. På återvägen besöktes de svenska östersjöprovinserna, hvarest ambassaden mottogs gästfritt, men svenska regeringen afböjde en från B. Oxenstierna gjord framställning om att den skulle få resa genom det egentliga Sverige. Såsom skäl för sitt afslag anförde svenska regeringen den omständigheten, att ifrågavarande ambassad ej hade något direkt ärende till henne⁴⁾. På återvägen till Holstein åtföljdes ambassaden af en rysk och en persisk beskickning. Vid hos hertigen af Holstein erhållen audiens förkunnade den persiske gesandten, att hans herre skulle göra allt för att befordra den persisk-holsteinska handeln. Härmed syntes saken lyckligt vara bragt till ända, men vi hafva redan påpekat, att kompaniet redan bar fröet inom sig själft till sin undergång, innan det riktigt trädte i verksamhet. Huruvida några holsteinska handelsresor under den följande tiden verkligen företogos till Persien, kan författaren ej afgöra, emedan han ej kunnat påträffa några upplysningar därom. Men 1643 reste Olearius, en af de förnämste deltagarne i den persiska ambassaden till Moskwa, för att där sälja ett hus, som förut där blifvit inköpt för det holsteinska kompaniets räkning, samt igenlösa några dyrbara ädelstenar, som blifvit pant-

¹⁾ Jfr Olearius pag. 55.

²⁾ Se not 1.

³⁾ Jfr Olearius pag. 60. ⁴⁾ Rådsprotokollet den 30 Januari 1639.

satta hos holländarne i Moskwa. Allt detta tyder på att holsteinarne nu uppgifvit allt hopp om den indisk-persiska silkeshandeln¹⁾.

Silkeshandeln hade länge intresserat svenska regeringen, och innan det holsteinska kompaniet stiftades, hade hon ämnat att söka leda denna handel från Ryssland öfver Sverige till västra Europa. Föreståndaren för barnhuset i Stockholm, J. Furbrandt, hade för nämnda institutions räkning införskrifvit ett parti silke från Ryssland. Då han ej i tid betalade den ryske köpmannen, drogs saken inför rådet, som därigenom kom i tillfälle att närmare taga kännedom om den rysk-persiska silkeshandeln²⁾. Den 29 maj 1628 kom rådet åter i tillfälle att sysselsätta sig med silkeshandeln på grund däraf, att en rysk köpman, som då handlade med nämnda vara, hade företrädde inför detsamma. Af de upplysningar, som då lämnades, framgick, att ryske tsaren genom egna sändebud från Persien erhöil silket³⁾. Priset på denna vara hade stigit, emedan holländarne för en tid af tre år ville betinga sig rätt att uteslutande erhålla allt silke, som kom från Persien, och hade redan erlagt 20,000 riksdaler i förskott. De erhöilo blott tillsvidare löfte om silket för ett år⁴⁾. Nämnde köpman förklarade, att de ryske köpmännen icke gärna sågo, att holländarne erhöile silket, utan önskade hellre, att handeln kunde gå öfver Sverige, förutsatt att den blef fri. För egen del var han villig att ingå kontrakt med dem, som önskade köpa silke. Frågan drogs åter inför rådet i juni samma år med anledning däraf, att den ryske köpmannen beklagade sig öfver barnhusföreståndaren, som ej erlade likvid för det silke, han erhöilit. Den sistnämnde blef på den grund af rådet kastad i fängelse, till dess den ryske köpmannen erhöil likvid, hvilket ock skedde icke långt därefter⁵⁾.

Regeringen synes en tid sedan icke särskildt intresserat sig för silkeshandeln, hvilket är naturligt, då så väl det holsteinska som det holländska bolaget särskildt intresserade sig för nämnda handelsvara. Emellertid hade det lyckats en köpman, A. Bröijer, att 1634 förmå åtskilliga ryska köpmän att sända stora packor flocksilke till Nyen, men på grund däraf, att nämnde personer råkat i tulltrakas-serier med åtskilliga tullförvaltare, blef följden den, att nämnde han-

¹⁾ Jfr Livonica 120, pag. 525, den 8 juli 1643. E. Gyllenstierna till regeringen.

²⁾ Rådsprotokollet den 31 augusti 1626.

³⁾ Jmfr KATOSIJCHIN, Några ryska ceremonier, öfversatt af O. D. Barckhusen, handskrift N:o 68, kongl. biblioteket.

⁴⁾ d:o * 29 maj 1628.

⁵⁾ d:o * 17 och 26 juni samt den 28 juli 1628.

del upphörde i Nyen¹⁾. Således tillintetgjordes regeringens bemödande här af samma orsak, genom hvilken det de Quesneska handelsföretaget strandade.

Bröijer uppgjorde sedan ett förslag angående de åtgärder, som han ansåg att svenska regeringen borde vidtaga för att åstadkomma en lifligare handelsförbindelse med Ryssland²⁾. Ett hufvudvillkor härför var enligt hans åsikt, att svenska köpmän, som voro försedda med pass, utfärdade af vederbörande svensk myndighet, verkligen komma i åtnjutande af de handelsprivilegier, som ryssarne i Stolbovafreden tillerkänt svenska undersåtar. Dessa bestämmelser rörande handeln hade till den tiden i Ryssland blott existerat på papperet, hvarföre det tillkom svenska regeringen att genom underhandlingar med ryska tzaren söka åstadkomma rättelse härutinnan. Han ansåg därjämte, att lifländska tulltaxan borde införas i Nyen, och att de svenska köpmän, som drefve handel på Ryssland ej därstädes skulle nödgas betala högre tull för sina varor, än de ryska köpmännen gjorde uti Sverige. Så snart handeln på Nyen började tilltaga, därigenom att utländska köpmän dit införde en större mängd varor, afsedda för export på Ryssland, borde de af svenska regeringen erhålla den försäkran, att tullen ej skulle höjas, samt att

¹⁾ BONSDORF, Nyen, pag. 416.

²⁾ Om Bröijer, se BONSDORF, Nyen, pag. 416. Samme man uppgjorde en förteckning öfver de varor, som kunde införas till Ryssland och de varor, ryssarne hade att aflåta. Efter Ingrica 58 meddela vi här ett utdrag:

Specifikation på de varor, som kunna föras genom Nyenskants och till Ryssland:

Vthaf allehanda silfwerlygh, oförgyllt, vntzegull och silfwer:

2, 3, 4 brandh, leonsgull och silfwer, plattgull och silfwer, missuren, allehanda juveler, som gåå frij in vthi landet, allehanda colör sammet, dito atlasch, dammasch, taffit, sijden och vllen camlot, groff grün, florett af allehanda couleur, trijp, legatur och allehanda bömsij, engelscht och schlesischt kläde af allehanda couleur, boije af allehanda coloer, castor hattar, bredagske dito, hollans läreffit, bernsteen, elpenbens kannor, små fischbeen, som kallas på tyska Schneckenköpfe, papper och kortt, spegell, glass och allehanda krusser, messingstrå, stålstrå, harpesträngier, vngers pläten koppar, tenn, bly, lodh och kruth, pistoler, swafwell, alwn, stångjärn, järn pläter, spanscht wijn, rödt och blanckt franst wijn, cannel wattn, citron wattn, peppar, engefeher, cannel, neglikor, rusin, plommor, fijkon, muskotter, muskotteblommor, socker, rijss, saffran, calläppell, wästindische bäfrar, bäfvergäll, indigo quatimalo, laura dito, cotznellij, bleck, allehanda Norenbürger godz, brunsillj trää.

Specifikation på de varor som gå ut ur landet.

Oxehwdar, koohwdar, elendzläder, rughsilcke, zablar, mårdar, härmelin, och märker, gråwäreck, zoble swantzer, zoble bwkar, af allehanda kattfoder och caninfoder, vax, lijn, hampa, tallg, fläsk, träån, siälsäck, herssgryn, rödha jwffter, saffian, baranen, hermelijns foder, bäfwer vll eller håår, saltpetter.

Antonius Bröijer.

deras varupackor, i likhet med de ryska köpmännens, skulle utan att öppnas föras genom de svenska östersjöländerna. Det var därjämte nödvändigt att upprätta ett stort gästhus i Nyen, hvarest varorna kunde uppläggas, innan de exporterades¹⁾. Detta förslag blef dock af regeringen tills vidare lämnadt utan allt afseende.

Äfven väcktes fråga om att inrätta ett engelskt handelskompani med en tvåfaldig uppgift, dels att leda klädeshandeln från västra Europa till Ryssland genom de svenska Östersjöstäderna, främst Nyen och Narva, dels att söka kolonisera Ingermanland. Detta skulle dock icke verkställas af köpmännen själfva, utan därtill skulle användas annat folk från England. Initiativet togs hertill af England, som sände öfversten A. Forbus till Stockholm, försedd med kreditivbref från konungen af England. Frågan förekom till öfverläggning i rådet den 16 december 1636 och gaf anledning till en liflig diskussion. Engelsmännens fordran om fri religionsöfning väckte betänkligheter hos rådet, och de fleste rådsherrarne ansågo, att detta icke kunde medgifvas. För öfrigt synes den engelske konungen tagit Ingermanlands uppodling till täckmantel för sina egentliga planer, som var att för sina politiska syften i Tyskland kunna påräkna svenskarnes hjälp²⁾. Något vidare resultat af dessa underhandlingar rörande den ingermanländska kolonisationen synes ej kommit till stånd.

Sveriges kansler tröttnade dock icke att, i trots af dessa motgångar, ytterligare arbeta på att draga den ryska handeln från Arkangel till de svenska östersjöländerna. Han sökte dels förmå svenskarne att göra sig närmare bekanta med de ryska handelsförhållandena, på det att de sedermera desto lättare skulle kunna bemäktiga sig den ryska handeln, dels inledde han underhandlingar med Lübeck i samma syfte. Han erbjöd lübeckarne att drifva handel på Ryssland mot 2 % af alla in- och utgående varor. Ett möte i dylikt syfte hölls i Stockholm mellan ombud från Lübeck, Narva, Reval och Viborg³⁾. Lübeckarne hade andra åsikter rörande den ryska handeln än den svenska regeringen. De önskade, att den skulle koncentreras på några få ställen, och att de lübeckiske köpmännen ej skulle vara skyldige att hålla städernas invånare sina varor till salu under en längre tid än 14 dagar.

¹⁾ Bröijers förslag synes hafva inlämnats till reg. 1644. Livon 579.

²⁾ Jfr rådsprotokollet den 16 och 18 december 1636.

³⁾ Se härom ODHNERS, Kristinas historia, pag. 294.

På förslag af svenske residenten i Moskwa ¹⁾ upphäfde regeringen ryska gränstullen uti Narva. Hon förmåddes antagligen till detta steg genom de underrättelser, hon erhållit från tullöfveruppsyningsmannen inom provinsen angående den ryska handeln. Han fäste regeringens uppmärksamhet därpå, att ifrågavarande gränstull icke blott var utan allt gagn utan fastmer lände staden till skada, emedan det visade sig, att ryssarne förde sina varor i allt större mängd genom Liffland och afyttrade dem i de liffländska städerna ²⁾ eller ock förde dem hemligen in i landet ³⁾. Enligt regeringens beslut skulle handelsmännen, som kommo till Narva och Nyen, efter förordningen blott erlägga licenten och portoriepenningar, antingen de kvarstannade därstädes eller reste därifrån. Detta medgifvande skulle dock icke gälla om spannmål och lax samt annan salt fisk, som fördes till dessa orter, ty för dessa varor skulle tull erläggas efter den gamla taxan. Af alla andra ryska varor, som voro upptecknade på en särskild längd ⁴⁾, modererades tullen därhän, att af hvarje hundra skulle gifvas 2 % i licent och 1 % i portorio. På

¹⁾ Se härom registr. den 20 mars 1643.

²⁾ » Livonica 578 rörande tullarne uti Estland, Liffland och Ingermanland 1641—1654.

³⁾ Orsaken härtill var, att den liffländska tulltaxan var lägre än tulltaxan i Ingermanland.

⁴⁾ Taxation der Reussischen Wahren, welche auff 3 1/2 pro Conto gerichtet ist sich auch mit itzigen Königl. Lieff und Ingermanlandischen Licenten ungefähr vergleicht und nach welcher die Grenz und Landzölle zu Narva, Dörptt und Nijenhuesen, folgens beijgehenden vorschlag, gehoben werden könnten — Alss.

Peltrey.

Zobelen, So die Licenten nach der werthe bezahlen könnten, um besserer richtigkeit willen, vund damit man mit den Reussen in Wertierung derselben desto weniger disputen vund Parlaments zu befahren hette, nach Zimmeren berechnet, vund dass Zimmer, sie sein so köstlich oder schlecht sie wollen, weil man auss der Erfahrung woll weiss, was vor Gattung in Lieffland verführet wirdt, gesezet werden

auff . . . . . D. 8: — : —

Zobelen, Futter so schonn getragen, können ausgezehlet, vund die darin vernehete Zobeln nach Zimmeren gerechnet, vund dass Zimmer geseget werden

auff . . . . . D. 4: — : —

Zobell Bäuche, gut und schlecht durcheinander, dass Zimmer . . . . D: — 60 g. P. (?)

Zobell Schwänze . . . . . dass Zimmer . . . . . D: — 15 gr (?)

Marten, gut und schlecht durcheinander dass Zimmer . . . . . D: 1: 60: —

Mincken . . . . . dass Zimmer . . . . . D: 1: —

Hermellin . . . . . dass Zimmer . . . . . D: — 12 1/2 —

Ditto	dass Tausendt	D: 3: 45: —
Grawerek	dass Zimmer	D: —: 6
Ditto	dass Tausendt	D: 1: 60
Luxe	dass Stück	D: —: 30
Füchse	dass Zimmer	D: 3: 45
Ditto	dass Stück	D: —: 8
Wilde Katzen	dass Zimmer	D: 1: 60
Zahme Ditto	dass Zimmer	D: —: 20
Wolffs Felle	dass Stück	D: —: 4
Bieber	dass Stück	D: —: 6
Otter	dass Stück	D: —: 4

Alle andere Peltelij vund Fellewerek, so hierin noch nicht begriffen sein möchte, kan nach der Werthe gerechnet, vund von 100—3 1/2 gehoben, wass aber einer oder ander obiger sort zu vergleichen sein möchte, kann auch nach selbiger Tate gerechnet werden.

Allerleij Reussische Kauffmanns Wahren.

Heuff, es sei Rein oder Passheuff	1 Schip-pd.	D: —: 42
Flachs gemein	»	D: —: 43
Ditto rein oder geschwingen	»	D: —: 60
Falch	»	D: —: 72
Wachs	»	D: 2: 6
Hönig	»	D: —: 56
Ochsenleder	1 Decher	D: —: 56
Ditto gemein	»	D: —: 42
Juchteun	»	D: —: 84
Ditto	100 pd.	D: 1: 10
Borkleder	1 Decher	D: —: 20
Ziegenfell	»	D: —: 12
Saffian	»	D: —: 26
Borahnen	»	D: —: 4
Pferdheüte	»	D: —: 11
Butter	1 thonn	D: —: 67
Speck	1 schip-pd	D: —: 34
Bast	»	D: —: 8
Heede von Flachs	»	D: —: 14
Ditto von Heuff	»	D: —: 16
Kalbfell	1 Decher	D: —: 6
Wattman oder Reusch Baurlakenn	1 Ehlen	D: —: 1/2

Alle andere Reussische Wahren vund Manufacturen so hierinne nicht specificiret sein können nach der Werthe berechnet und von 100—3 1/2 gehoben, auch wass ellen vud gewicht guth ist nach dörptischen gewicht vud ellen, der zou gehoben werden. Wund weil man auch alle Sorten der Wahren, welche diese Landt- vud grenz zölle zu passieren pflegen, so genau vund eigentlich noch nicht wissen kan sondern es in einhebung desselben erst recht erfahren wirdt, so kan solches, im fall es in einem oder anderm nötig erachtet werden möchte. Ihr Königl. Maj:st vundt der hochläbl. Regierung, alss dan weier unterthäniget vorgetragen vund derselben gnädigste verordnung darüber erwartet werden. Livonica 118.

zobelskinn ansåg sig regeringen ej böra sätta alltför hög tull, emedan de utan svårighet hemligen fördes in i landet och bestämde därför tullen af ett timber zobelskinn, som hade ett värde af 100 riksd. och däröfver, till 2 riksdaler uti licent och 1 riksdaler uti portorio. Voro de ej värda så mycket, skulle blott en riksdaler i licent och en half riksdaler i portorio därför erläggas. Residenten i Moskwa uppmanades att göra allt, hvad han kunde, för att åstadkomma en liflig handelsförbindelse mellan Ryssland och Sverige.

Vi hafva sökt att, för så vidt det på grund af tillgängliga handlingar låtit sig göra, lämna en redogörelse för svenska regeringens bemödanden att åstadkomma en liflig handelsförbindelse mellan Sverige och Ryssland samt för hennes planer att draga den arkangel-ska handeln till Nyen, Narva eller Viborg. Men det var naturligtvis icke hennes mening att blott underlätta handeln för de ryska köpmän, som genom de svenska östersjöprovinserna ville skicka sina varor till västra Europa eller drifva handel på det egentliga Sverige. Hon fordrade, att de svenska köpmännen i Ryssland skulle åtnjuta samma friheter och samma tillmötesgående, som hon visade de ryska köpmännen i Sverige. Regeringen fick dock inom kort erfara, att hon i detta afseende grundligt misstagit sig, ty tsaren fann med sin fördel förenligt att göra sitt land så otillgängligt som möjligt för de svenska köpmännen. Orsaken härtill var tvåfaldig. Dels hade den sin grund i den hos ryssarne af gammalt rådande likgiltigheten för att lära känna främmande länders seder och bruk, och endast nöden tvingade dem att göra någon bekantskap med de »otrogne västerlänningarne», dels var Sverige den i europeisk bildning och militärisk utveckling mäktigaste af dessa båda stater, och detta var ett nytt skäl för den ryska tzaren att stänga sitt land för svenskarne¹⁾. Ryssarne gjorde allt för att i trots af det senaste fredsfördraget lägga så många hinder som möjligt i vägen för en lifligare handelsförbindelse med de svenska besittningarne²⁾. Detta skedde dels därigenom, att de belade de varor, som infördes till och från Sverige med höga tullar, dels spärrades vägarne för de svenska köpmännen³⁾. Passen fråntogos dem, och de förbjödos ofta att resa vidare samt utsattes för den mest skymfliga behand-

¹⁾ H. HJÄRNE, En rysk emigrant i Sverige. Hist. tidskr. 1881, pag. 53.

²⁾ K. M:ts svar på N. Asserssons punkter d. 27 aug. 1635. Registr.

³⁾ T. ex. till Pleskov, så att de svenska köpmännen fingo göra en omväg af 24 mil för att komma dit. Livon. 122.

ling. Det gick stundom så långt, att den ryska befolkningen vägrade att för betalning lämna dem lifsmedel och härberge¹⁾.

Ryssarne tvingade dessutom de svenska köpmän, som i Ryssland sålt sina varor, att för de penningar, som de erhållit därför, köpa ryska varor, och härvid tog man ej hänsyn till om nämnda köpmän ville inlåta sig i affärer eller icke. Skälet till att ryssarne gingo tillväga på detta sätt var, att de svenska köpmännen ej skulle kunna föra något ryskt mynt med sig ur landet. Under Sveriges dåvarande politiska ställning, ansåg sig svenska regeringen icke böra antaga ett alltför hotande språk mot ryssarne för denna kränkning af Stolbovafreden, utan hon befallde blott svenska sändebudet i Moskva, att hos storfursten anföra klagomål däröfver och yrka på rättelse i det förut nämnda missförhållandet. I motsatt fall skulle sändebudet fästa tsarens uppmärksamhet därpå, att de ryske köpmännen skulle komma att behandlas på samma sätt i Sverige²⁾. I trots af alla förut påpekade missförhållanden synes den svenska regeringens bemödande att draga ryska handeln öfver till Nyen och Narva ej varit helt och hållet fruktlöst, hvilket både visar sig däraf, att tullinkomsterna i nämnda städer ökades, och därigenom, att en mängd ryska varor, som förut gått öfver Arkangel, nu däremot fördes öfver de förut nämnda städerna. Detta ingaf svenska regeringen godt hopp om en ljusare framtid för Sveriges närgränsande provinser, hvarföre hon uppmanade vederbörande ståthållare att hafva noggrann uppsikt däröfver, att alla främmande köpmän, som kommit till Narva och Nyen för att där drifva sin handel, skulle behandlas »höfligen och med lämpa» och ej tillfogas någon »olidlig öfverlast och besvär», som kunde lända till hinder och »turbera commersen»³⁾.

Vi hafva sett, att regeringen uti de privilegier, som hon tilldelade städerna i Ingermanland, noga begränsade deras handelsområde. Så väl i fråga härom som angående den inrikes handeln i öfrigt sökte hon strängt tillämpa ordningsprincipen, under det hon med afseende på utrikeshandeln sökt mera tillämpa frihetsprincipen. Axel Oxenstierna stod härutinnan liksom i så många andra afseenden långt före sin tid. Han visade sig under drottning Kristinas

¹⁾ En utförlig skildring härom finnes hos BONSDORFF, Nyen, pag. 419.

²⁾ Se K. M:ts svar på N. Asserssons punkter d. 27 apr. 1629. Registr. Jfr K. M:ts svar på N. Asserssons punkter d. 4 juni och d. 27 aug. 1635. Registr.

³⁾ Reg. till B. Oxenstierna d. 16 apr. 1640. Registr.

förmyndareregering ej vara någon synnerlig vän af monopol, handelskompanier och dylikt, alldenstund han ansåg, att dessa mera skadade än gagnade handeln. Till dylika, mera fria åsikter hade han kommit antagligen genom beröringen med sin tids förnämsta handelsfolk, holländare, engelsmän och tyskar, under den tid han uppehöll sig i Preussen. Efter Gustaf Adolfs död följdes af pietet för hans minne under en tid hans grundsatser i fråga om handel och näringar. Snart började dock inom svenska regeringen friare åsikter i detta afseende göra sig gällande, hvilket bl. a. visar sig därutaf, att hon dels vägrade att bekräfta privilegierna för flera handelskompanier, emedan hon ansåg, att dessa mer skadade än gagnade handeln, dels icke gick in på att till förmån för inhemska näringsidkare utfärda exportförbud för åtskilliga varor¹⁾. Dock får man icke häraf draga den slutsatsen, att Axel Oxenstierna afgjort var en vän af näringsfrihet, men som en af sin tids förnämsta statsmän, kunde han icke undgå att inse, hvilken stor betydelse handeln hade för staten uti finansiellt hänseende, och han kom snart på den tanken, att staten borde från tullar och acciser hämta sina förnämsta tillgångar, och på den grund ansåg han sig böra »excolera» tullarne och gynna handeln. Detta var också grunden därtill att Axel Oxenstierna så ogärna ville inlåta sig på att afskaffa någon af nämnda tullar och acciser, ehuru de visade sig mången gång uppenbart skadliga för handel och näringar så väl i det egentliga Sverige som kanske ännu mer uti dess biländer. Isynnerhet var kanslern angelägen därom, att i Liffland och Ingermanland viss »jura och regalier» blefvo reserverade för kronans räkning. Dit räknade han i främsta rummet lilla tullen och kvarntullen, emedan dessa med tiden skulle komma att tillväxa, och, alldenstund de nu en gång voro beviljade, borde man akta sig för att afskaffa dem²⁾. Hvad nu särskildt Ingermanland beträffar, arbetade provinsens köpmän alltjämt på att få den liffländska tullordningen därstädes in-

¹⁾ Se härom ODHNER, Kristinas hist., pag. 262—3. Såsom mycket karakteristiskt i detta afseende vilja vi här anföra ett utlåtande af regeringen i fråga om ett handelskompani: Eftersom kommercen är af den natur och egenskap, att där som den skall florera och handel och vandel hafva sin tillbörliga gång, måste sådant ske genom frihet och inställande af allt det, som deras lopp kan hindra, och där än genom handelsrestrin- gerande något stode att vinna i begynnelsen skall sådant dock intet bestånd hafva kunna, utan bör magistraten arbeta på stadens uppkomst icke med tvång, hinder eller förbud utan genom consilis.

²⁾ Jfr AXEL OXENSTIERNAS skrifter, förra afdeln., band I, pag. 483.

förd, emedan hon i fråga om acciser och tullar var för dem fördelaktigare än den svenska tullordningen, som dittills blifvit följd uti Ingermanland. Men af samma skäl ville regeringen, att den sistnämnda tullordningen fortfarande skulle tillämpas, emedan hon ansåg henne fördelaktigare för staten. Man kan med skäl påstå, att detta inom provinsen utgjorde den tidens mest brännande fråga. Borgerskapet i Ingermanlands städer öfverhopade regeringen med gravamina och postulata rörande denna sak. Regeringen ansåg sig icke alltid böra med rent afslag besvara dess anhållan utan beviljade det en eller annan fördel uti merkantilt afseende. På grund af den rådande afundsjukan mellan köpmännen på landets förnämsta handelsplatser ansågo de, som uppehöll sig på den ort, som af regeringen ej blifvit ihågkommen med några nya merkantila fördelar, sig hafva rätt att af henne erhålla dylika i vederlag mot dem, som den andra ortens köpmän erhållit. Här af kan man förklara orsaken till regeringens vacklande hållning rörande tullagstiftningen för Ingermanland, hvilket på sätt och vis kunde uppmuntra borgerskapet till att fortsätta, såsom det börjat.

En af de afgifter, som var mest skadlig för handeln, var lilla tullen. Den infördes uti Sverige 1622 och skulle erläggas för alla »ätliga», »slitliga» och »förnötliga» varor, som genom stadsportarne infördes till städerna¹⁾. Den påbjöds antagligen samma år i Narva och Ivangorods hakelverk, afskaffades därstädes 1623²⁾, men infördes samma år ånyo i Narva³⁾. Uti Ivangorods hakelverk däremot fortfor lilla tullen allt framgent att uppbäras. Under ständigt knot erlades sedan denna afgift i Narva och uppbars af statens ämbetsmän till 1637, då borgmästare och råd därstädes för en tid af 3 år arrenderade densamma mot en afgift af 110 riksd. om året. Efter arrendeårens slut begärde borgerskapet att befrias från skyldigheten att erlægga lilla tullen. De motiverade sin framställning, hvilken understöddes af generalguvernören på platsen, B. Oxenstierna⁴⁾, därmed, att så framt tull skulle tagas vid Narvas portar, liksom förhållandet var i Sveriges och Finlands städer, blefve följden den, att handeln med ryska varor förminskades eller helt och hållet tillintetgjordes. Detta gällde framför allt om den spannmål, som dit-

¹⁾ Se härom WEIBULL, G. A:s hist.; del IV af illustr. Sv:s hist., pag. 96.

²⁾ 1623 d. 25 sept. Registr.

³⁾ 1623 d. 5 sept. Registr.

⁴⁾ Se härom B. Oxenstierna till reg. d. 29 dec. 1640. Registr.

fördes af tsarens undersåter, ty, skulle 10 öre för tunnan erläggas i tull, komme de helt säkert att föra sin spannmål till andra städer eller ock helt och hållet upphöra med sina handelsresor till de svenska östersjöprovinserna. Den vinst, som K. M. kunde påräkna af lilla tullen, förlorades i licenten. Handeln skadades därigenom betydligt, och staden Narva, som begynt att växa till och komma uti godt »esse», skulle däraf taga obotlig skada. I sina bemödanden att blifva fritt från lilla tullen erhöill borgerskapet denna gång en opåkallad hjälp i själfva tullinstitutionen i landet. I en skrifvelse angående tullarna i provinsen¹⁾ framhölls för regeringen den omständigheten, att staden Narva på grund af borgerskapets fattigdom, fåtal och ringa kredit ej kunde tillgodogöra sig de friheter, den nyligen erhöillit²⁾. Det första villkoret för att staden skulle kunna tilltaga i handel och välmåga och således gå framåt, var, att köpmännens antal förökades, därigenom att dugliga främmande köpmän inflyttade dit. Några dylika näringsidkare skulle dock icke finnas villiga att begifva sig till provinsen, såvida icke de många pålagor, hvilka därstädes tryckte handel och näringar, afskaffades. För öfrigt ansåg man, att regeringen icke måtte finna det mycket påkostande i pekuniärt afseende att afskaffa lilla tullen och öfriga smärre afgifter, som tryckte handeln, ty dessa kunde på sin höjd knappt inbringa mera än 1,000 riksdaler om året. De afgifter, som författaren ansåg nödvändigt, att regeringen borde afskaffa, voro lilla tullen, kontribution, mantals- eller kvarntullspenningar samt den staden Narva tillfallande inkomsten, som bestod i 1 % af tullen på alla inkommande varor, samt $\frac{1}{2}$ % af tullen på alla utgående. I stället för alla dessa afgifter borde ett portorium inrättas i staden, till hvilket skulle erläggas en afgift af 2 % af alla utgående och 1 % af alla inkommande varor, hvilken afgift borde betalas af köparen för de importerade och af säljaren för de exporterade varorna. De penningar, som på detta sätt inflöto, skulle på lika sätt fördelas

¹⁾ Skrifvelsen har ej något förf.-namn, men alla skäl tala för att den är förf. af A. Spierinck. Se vidare Liv. 578 om tullarna och licenten uti Estl., Liffl. o. Ingermanl.

²⁾ Genom regis resolution af d. 14 aug. 1640 (registr.) hade staden erhöillit rätt att uppbära 1 % af tullen på alla inkommande varor och $\frac{1}{2}$ % af tullen på alla utgående. I trots af regeringens förbud att inga främmande finge föra sill och salt till Pleskov, lyckades det dock Revals borgerskap att fortfarande få genom Narva föra dyl. varor till borgearna uti Pleskov, hvilket medgifvande i Narva rönt så stort motstånd, att reg. fann sig föranlåten att genom en särskild skrifvelse befalla borgerskapet därstädes, att icke hindra Revals köpmän i handel på Pleskov. Registr. d. 31 aug. 1641.

mellan kronan och staden. Så väl kronans som stadens inkomster skulle blifva större, invånarne därmed blifva tillfreds och Narva dessutom kunna vinna den fördelen att blifva nederlagsort för Pleskov, såsom förhållandet varit i forna dagar. Vare sig nu att regeringen påverkades af de här anförda skälen, eller att hon ifråga om tullagstiftningen för Ingermanland kommit på andra tankar, säkert är, att hon beslöt att år 1642 afskaffa lilla tullen och tolagen och i stället inrätta ett portorium i Narva¹⁾. Yrkandet, att mantalspen-

¹⁾ Dylika portorier funnos uti de flesta städer i Liffland. De kallades visserligen kollegier, hvilket ord dock här icke får tagas efter bokstafven, ty deras organisation var långt ifrån sådan, som utmärker ett verkligt kollegium. I de flesta fall hade de följande ämbetsmän: 1 prefectus regius, 2 stadspfundherren, 1 stadsnotarie, 4 hamnvaktmästare, 1 vaktmästare för själfva portorierummet. Medlemmarne af portorielkollegiet skulle infinna sig å ämbetsrummet alla söckendagar kl. 8—10 samt 12—2 eller längre allt efter mängden af göromål, som därstädes kunde förekomma. Af de 2 stadspfundherrarne skulle blott den ena alltid närvara. Hade prefecten förfall, intogs hans plats af licentförvaltaren i staden, och var stadsnotarien förhindrad att deltaga i portorigöromålen, utsåg stadens råd någon annan lämplig person till att innehafva hans befattning. Alla portoriets göromål skulle uträttas å portorierummet samt i närvaro af portoriets tjänstemän. Ingen af dem fick uppehålla sig ensam därstädes, mycket mindre företaga någon ämbetsåtgärd, så framt icke de öfriga ämbetsmännen voro närvarande. Böcker, skrifmaterial, portoriets sigill, växelpenningar skulle förvaras uti ett särskildt skrin och den öfriga portoriekassan uti ett annat skrin. Till nämnda skrin skulle prefectus regius och den ene af stadspfundherrarne hafva hvar sin nyckel. När göromålen för dagen voro afslutade, skulle ofvannämnda föremål läggas tillbaka uti sitt förvaringsrum. Alla handlingar, som rörde portoriet, skulle undertecknas af den kungliga prefecten jämte den ene af stadspfundherrarne eller stadsnotarien. Ofvannämnde tjänstemän voro skyldige att i särskilda böcker föra noggrann förteckning öfver skeppens lossning och lastning och se till att nämnda uppgifter stämde öfverens. — Portorielkollegiet ägde att tillsätta 4 hamnvaktmästare och aflöna dem med 2 riksdaler för hvarje vecka jämte hälften af allt gods, som togs i beslag. För nämnde ämbetsmän utfärdade portorielkollegiet en instruktion, hvilken de med ed måste förbinda sig att noggrannt följa. På grund härav voro de skyldige att noga taga reda på och förvara alla frisedlar för såväl utgående som inkommande fartyg, vare sig nämnda sedlar blifvit utfärdade af portorielkollegiet eller licentkammaren, och vid lossning eller lastning se till att uppgifterna uti frisedeln öfverensstämde med verkliga förhållandet. Alla dagar, såväl söcken- som helgdagar, skulle tidigt hvar morgon 2 af hamnvaktmästare infinna sig vid hamnen och se till att ingen försnillning fick äga rum. Vid lastning af spannmål och salt på skepp eller skutor skulle de noga gifva akt på huru mycket spannmål eller salt kunde finnas i hvarje säck, samt af huru många dylika säckar lasten bestod och noga anteckna de iakttagelser de gjort uti särskilda anteckningsböcker, som de i och för detta ändamål alltid borde bära på sig. De voro skyldige att underätta portoriet om de iakttagelser, de gjort, och nämnda myndighet sattes därigenom i tillfälle att kontrollera de uppgifter rörande lasten, de förut erhöillit af vederbörande skeppare. För att underlätta kontrollen vid lastningen af spannmål eller salt, stadgades,

ningar och åtskilliga andra afgifter skulle afskaffas i portoriets ställe, lämnade hon dock utan allt afseende. Därmed hade Narva i ett afseende erhållit likhet med de öfriga liffländska städerna i fråga om tullagstiftningen, och regeringen hade sålunda borttagit anledningen till de klagomål, som varat mer än ett fjärdedels sekel. Förändringen i tullstadgan gällde icke Ivangorod. Invånarne därstädes begärde 1643 att i detta afseende blifva likställda med borgerskapet i Narva, hvilken begäran regeringen ej fann för godt att bifalla¹⁾. Redan året därpå anhöllo Narvas borgare att blifva befriade från att erlægga licent för sill och salt, som de förde till Ryssland, hvilken anhållan regeringen dock afslog²⁾. Stora sjötullen var däremot under någon del af ifrågavarande period bortarrenderad till köpmännen i Reval, hvilket gaf anledning till många klagomål från Narvas borgerskap. Narvas borgare yrkade på att arrendet skulle upphävas³⁾, hvilken framställning regeringen ej biföll men förbjöd Revals borgerskap att i Narva tillvälla sig några rättigheter. De fingo ej därstädes köpa några varor, så framt det icke skedde genom Narvas och Ivangorods borgare⁴⁾.

Redan länge hade Gustaf Adolf varit betänkt på att ordna handel och öfriga stadsnärningar i Narva. År 1615 utfärdades en ny handelsordning för staden. Köpmännen ålades att med ed styrka, att de varor, som de införde, verkligen voro deras egendom. Tullen borde erläggas i silfvermynt. Främmande köpmän fingo icke handla med några ryska undersåtar, ej heller sinsemellan utan mäklare, och de varor, som på detta sätt såldes, skulle af stadsskrifvaren upptecknas i en köpbok, och en dylik anteckning borde äfven föras öfver de varor, som skulle vägas eller bortföras. Vid afresan från staden ålades hvarje köpman att vara försedd med ståthållarens pass och skulle därjämte innehafva intyg från vederbörande myndighet, att han riktigt förtullat sitt gods. Brott mot handelsordningen af-

att hvarje säck ej fick innehålla mer än 1 tunna af dessa varor, och hvarje vagnslast skulle blott bestå af 4 dylika säckar råg eller 3 salt. Drogo hamnväktarne misstankar, att säckarne innehöllo mera än 1 tunna af nämnda varor, eller att lasten bestod af flera säckar, än som uppgifvits, ägde de rätt att därom företaga undersökning. Befunnos deras misstankar grundade, blef lasten konfiskerad. Se vidare härom Livon. 578.

¹⁾ Svar på E. Gyllenstiernas punkter 1643. Registr.

²⁾ D:o d:o

³⁾ Registr. d. 21 dec. 1632.

⁴⁾ D:o d. 15 jan. 1628; klagomål af Narvas borgerskap.

dömdes af tullnären och tullbetjanten, men vid viktigare måls afgörande skulle ståthållaren eller fogden vara närvarande¹⁾.

I fråga om handels- och näringslagstiftningen utgör år 1626 epok i Ingermanlands historia. Under detta år vistades Gustaf Adolf en tid i Narva, och med sin vanliga energi grep han sig genast an med att söka upphjälpa staden ur det djupa förfall, i hvilket den sjunkit. Den egentliga orsaken till att staden blifvit utarmad var enligt hans åsikt brist på ordning. Var detta antagande riktigt, så var äfven medlet till Narvas upphjälpare funnet, ty då behöfde blott näringar och handel ordnas, för att staden åter skulle komma till välstånd²⁾. Det var just detta medel Gustaf Adolf valde för att upphjälpa Narva. Han påbjöd, att handelsparteringen skulle införas därstädes, så att handel och handtverk skiljdes åt, och samma person fick icke samtidigt sysselsätta sig med båda näringarna. Det var dock icke nog härmed, utan köpmännen förbjödos att i sina butiker handla med varor, som voro till sin natur alltför olika. Dessamma skulle äfven gälla om de öfriga näringsgrenarna. Särskildt uppräknas bryggare-, bagare- och slaktareyrkena, hvilka icke samtidigt fingo idkas af en person, utan hvar och en skulle sysselsätta sig med ett yrke. Guvernören befalldes att tillsätta dylika yrkesidkare och på samma gång till staden inkalla en mängd handtverkare, som kunde behöfvas så väl därstädes som i stadens omnejd. För att förekomma ingrepp i deras handtverk, påbjöds, att ingen landthandtverkare skulle få arbeta på mindre än 4 mils afstånd ifrån staden. Genom dessa åtgärder trodde Gustaf Adolf, att Narva åter skulle börja tilltaga i folkmängd och välstånd, men det visade sig snart, att resultatet ej motsvarade de stora förväntningarna. Tre år därefter framkom guvernören till regeringen med ett förslag, att, eftersom gatunäringen, hvilken han sökt införa i Narva, ej kunde vinna framgång, emedan blott få behållne borgare funnos i staden, det för någon tid skulle tillåtas borgerskapet att ifråga om handel och näringar få blifva vid den gamla ordningen. Härpå erhöi han af regeringen ett mycket onådigt svar³⁾, enligt hvilket hon påstod

¹⁾ Se vidare härom HALLENBERG, Gustaf Adolfs hist. D. III pag 352.

²⁾ Registr. d. 6 mars 1626.

³⁾ Att I i Eder skrifvelse påstår, att den gatunäring, som I där infört, skall intet vinna sin framgång för de få behållne borgare, som där nu äro förmenandes, att vi på någon tid till görandes ville låta staden blifva i sitt gamla skick med den ordning som hålles i de svenska och finska städerna de där intet utan vårt gagn och stadens förkofring ske skulle,

sig förstå den saken bättre än guvernören, som befann sig där på platsen, och ansåg, att en dylik gatunäring mycket väl kunde uppblomstra i Narva, om blott de, som därstädes hade något att befalla, gjorde sitt bästa. Därmed blef dock icke förhållandet i staden något bättre, ty samme guvernör klagade sju år därefter¹⁾, att det, i trots af allt hans bemödande, ej hade lyckats honom att förmå stadens invånare att rätta sig efter regeringens befallning i fråga om handelsparteringen²⁾. Med afseende på handeln och öfriga näringar ville de blifva vid gammal sedvänja med mångahanda »tappande och snoppande», och dylika åsikter hystes ej blott af menigheten utan äfven af borgmästare och råd. Köpmännen fortforo att i sina butiker hafva de mest olika varor till salu. Hos samme person kunde man t. ex. köpa skor, sidentyg, silfverpjeser men därjämte fisk och öfriga matvaror. På guvernörens uppmaning, att borgerskapet så väl i fråga om näringarna som i allt annat skulle ställa sig K. M:ts påbud till efterrättelse, svarade borgarne, att det var guvernören, som till deras fördärf utverkat ett dylikt påbud³⁾. Att icke den s. k. gatunäringen 1640 kommit ett steg närmare målet, synes däraf, att det enligt lagläsaren P. Alebeks berättelse⁴⁾ nämnde år i Narva blott fanns en köttmånglare, som sällan eller aldrig hade något kött att sälja. Med fisket stod det ännu sämre till, ty icke någon enda fiskare fanns i staden, utan borgerskapet i Ivangorod försåg stadens invånare med denna vara. Bagareyrket idkades blott af ett par gamla hustrur, som på sin höjd hade ett »baksel» i veckan att sälja, hvilket ock sällan inträffade; under denna snart sagdt to-

sådant förstå vi fast bättre och det väl se kunna, att man där en god gatunäring på framgång bringa kan, då I och andra, som där någon befallning hafva vele sig därom något mera vårda och med allvar därpå drifva. Ty att borgerskapet där så ringa till mantal och förmögenhet är, det våller intet annat än den ordning, som ibland dem finnes. Tvifla därför intet, där I med skäl dem därför disponera kunna, att de en gatunäring sig behaga låta, att borgerskapet sig därmed förmera och förkofre skall. D. 14 jan. 1629. Registr.

¹⁾ Registr. 1636.

²⁾ Att det var svårt, ja, nära nog omöjligt att i en så jämförelsevis liten och obetydlig stad, som Narva var, införa handelsparteringen torde icke böra väcka någon förvåning, då man af rådsprotokollet för den 17 och 18 April 1638 finner, att Stockholms borgerskap gjorde länge ett så ihärdigt motstånd mot handelsparteringen snart sagdt under regeringens egna ögon, att hon måste gifva borgerskapet därstädes en ganska allvarsam tillrättavisning. Jfr för öfrigt här ofvan citerade rådsprotokoll.

³⁾ Efter P. Alebeks ber. Se härom utförligare Liv. 118 d. 17 nov. 1640. Jfr Liv. d. 1 juli 1642.

⁴⁾ Jfr N. Asserssons berättelse om Narva 1636. Liv. 113.

tala brist på näringsidkare uti de ofvannämnda och andra närbesläktade yrken, kunde naturligtvis den i staden påbjudna accisen för dessa yrken ej utkrävas¹⁾.

På grund af de fakta, som vi härmed anført, kunna vi med skäl påstå, att regeringen helt och hållet misslyckades i sina bemödanden att på den väg, som hon funnit vara den bästa, göra Narva till en blomstrande och välmående stad. Men det kan dock ej förnekas, att hennes anordningar hade åtskilligt, som talade för sig. Hon försökte här tillämpa arbetsfördelningens stora princip, som först i våra dagar kommit till heders; men hon begick här två fel; dels däruti, att hon icke insåg, att en dylik princip blott kan utveckla sig på frihetens väg, dels glömde att taga stadens fattigdom och ringa folkmängd med i beräkningen.

Ett annat bevis på Narvas fattigdom och förfall lämna de många öde hus och platser, som funnos i staden. År 1634 begärde borgerskapet att återfå de hus och tomter, som kommit från staden under kronan²⁾, hvilket regeringen biföll, dock med det tillägg, att alla öde hus och tomter, som därstädes funnos, borde blifva bebyggda och befolkade. Därmed gick det dock icke fort, ty 1637 befallde regeringen generalguvernören att ålägga ägarne af dylika hus och tomter att antingen bebygga och befolka dem inom en tid af tre år eller ock sälja dem till andra personer, som voro villiga att uppfylla förutnämnda villkor. Skedde icke detta inom den bestämda tiden, skulle dylika hus och tomter tillfalla kronan. Detta påbud blef dock utan påföljd, ty 1640 voro tomterna ännu obebyggda, och de ifrågavarande husen stodo fortfarande öde³⁾.

På grund af den kännedom, som vi för öfrigt äga angående tillståndet i Narva under denna tid, hafva vi fullt skäl att antaga, att stadens handel, särskildt med västra Europa⁴⁾, var af föga be-

¹⁾ Se härom H. Larsson Ahlmarks bref d. 1 juli 1642. Liv. 119. De kunna icke bringas därhän, att med slakterier hvarken vissa slaktare, som stundom men nödtorftigt kunde förse, förordna, icke heller nödtorftiga slaktarhus eller lastbodar uppsätta, och, så länge därmed efter ordningen icke riktigt förordnad är, kan icke heller med bryggare och slaktareacciser riktigt tillgå. Vin och främmande ölaccis blifver här icke heller tagen, förmenandes, att de för densamma skola vara fria, efter de gifva licent och portoriepenningar. Fiskaccisen, synnerligast af sill och gäddor, hafva de afskaffat.»

²⁾ Registr. d. 19 aug. 1634.

³⁾ Liv. 117 Lagläsaren P. Alebeks ber. d. 17 nov. 1640.

⁴⁾ »Ty de som här bo äro merendels Lybeckska tjänare och är icke en af dem, som hafver någon handel på Holland eller västra Europa.» Se härom Lagl. Alebeks ofvann. berättelse.

tydelse. Gustaf Adolfs träffande omdöme, att Narva stod som i kvarstad och hvarken ville bättra eller öka sig¹⁾, gäller i det stora hela äfven under Kristinas förmyndareregering. Under åren 1626—32 gingo knappast i medeltal mera än 2 skepp årligen²⁾ med last från Narva till västra Europa, och under danska kriget afstannade denna handel helt och hållet. De varor, Narva hade att aflåta, voro hufvudsakligen lin, hampa, talg, spannmål, fiskvaror, kött, tran, tjära och hudar³⁾. De främmande köpmän, som kommo dit från västra Europa, brukade direkt inlåta sig i handel med de ryska köpmän, som de mötte, därstädes, hvarigenom borgerskapet i staden gick miste om den vinst, handeln kunde fört med sig, hvaröfver de högeligen beklagade sig⁴⁾. För att åstadkomma en lifligare förbindelse mellan staden och kringliggande landsbygd utfärdade regeringen vid många tillfällen förbud för landköp samt befallde borgerskapet i städerna att icke göra intrång på hvarandras handelsområde⁵⁾.

I Narva idkades rätt många handtverk, men blott få personer sysselsatte sig med hvarje yrke, så att de inkomster, denna förvärfskälla kunde förskaffa invånarne, voro icke mycket betydande. Bland handtverkare, som omtalas i stadens handlingar, märkas skraddare, sadelmakare, snickare, hattmakare, skinnare, murmästare, pottmakare, smeder, tunnbindare, linväfvere och skomakare. För att utröna, huru det var ställt med stadens näringar och handel, höll generalguvernören B. Oxenstierna på regeringens befallning en undersökning å Narvas rådhus. Emedan protokollet, som hölls vid nämnda tillfälle, lämnar mycket viktiga upplysningar angående Narvas inre förhållanden, meddela vi härnedan hufvudinnehållet af nämnda handling⁶⁾.

Huru stor folkmängd Narva hade vid denna tid, kan numera icke med säkerhet uppgifvas, emedan tillräckliga upplysningar därom

¹⁾ Registr. d. 6 maj 1626.

²⁾ Se KRONHOLM, Gustaf Adolfs hist. D. IV, pag. 296.

³⁾ Nederlaget i Narva 1640 bestod af 800 läster spannmål, 5,398 skeppund lin, 619 skålpund hampa, 340 skeppund talg, 20 fat öl, 8 tnr lax, 9 fat tran, 2 läster tjära, 14 deckar ox- och kohudar, 9 deckar bockhudar, 128 st. elghudar. Liv. 117.

⁴⁾ Liv. 117.

⁵⁾ Om landsköp uti Nöteborgs län d. 15 jan. 1628, registr., svar på N. Asserssons punkter. Viborgs invånare började landsköp i samma län. Regeringens ämbetsmän fingo befallning att gripa dylika landthandlare, när de påträffade dem, och föra dem jämte deras varor till fästningen för att där förvara dem till nästa ting. Se vidare Ingr. n:o 6, d. 28 nov. 1637.

⁶⁾ Se anm. i å nästa sida!

saknas. Att den var föga talrik framgår dock både af de förhållanden, som vi förut påpekat och af den omständigheten, att man känner, huru många hus då funnos i Narva. Vid ofvannämnda undersökning lämnades den uppgift, att Narva blott ägde fjorton stenhus och fyrtio trähus. Därtill kommo sjutton trähus tillhörande adelsmän, och tjugutvå, som ägdes af kronans officerare, således inalles nittiotre hus, af hvilka knappast hälften beboddes af det egentliga borgerskapet. Äfven med tidens ringa anspråk i fråga om bostäder måste man på grund af ofvannämnda förhållande komma till det resultat, att Narvas befolkning var mycket fåtalig. Största delen af borgerskapet tillhörde den tyska nationen. Tyskarna betraktade sig som stadens egentliga herrar och innehade till 1644 uteslutande alla ämbeten därstädes samt gjorde allt, hvad de kunde för att lägga hinder i vägen, för att regeringens planer till stadens upphjälpande skulle kunna genomföras. Mot de fåtaliga svenskar, som uppehöll sig i Narva, uppförde de sig stolt och öfvermodigt, och först sedan staden 1644 fått en svensk man till borgmästare¹⁾, inträdde en förändring till det bättre i detta afseende²⁾.

Det stod icke heller bättre till med Narvas andra hufvudnäring, åkerbruket, än med handeln och öfriga näringsgrenar. 1626 anbefalldes guvernören i Narva att tillsammans med rådmännen i nämnde stad hålla syn på Narvas och Ivangorods åker och därjämte samtidigt företaga en undersökning om huru det förhöll sig med äganderätten till nämnda jord, om de som brukade åkrarne också ägde dem. De ålades därjämte att till regeringen inkomma med förslag att på lämpligaste sätt fördela nämnda åkrar mellan rika och fattiga borgare och på samma gång undersöka, huru stora inkomster kronan kunde påräkna att erhålla såsom skatt för nämnda jord³⁾. Resultatet

¹⁾ Borgmästaren i Narva, köpman till yrket, var född i Altermark i Brandenburg, sju rådmän, alla köpmän, med undantag af en doktor och en apotekare, 27 borgare, 8 skraddare, 2 sadelmakare, 3 snickare och en timmerman, 2 hattmakare, 4 skinnare, 2 murmästare, 1 fältskär, 1 hattmakare, 8 smeder, 8 tunnbindare, 3 linväfvere, 6 skomakare. Liv. 117 d. 22 juni 1640.

²⁾ Härom yttrar sig lagläsaren P. Alebek på följande sätt: Men till att förakta de svenske, som här hos dem vistas måste, icke unnandes dem nästan en husplats eller att få bo hos sig här i staden. Ja understå sig att skiere oss svenske af stolrummet uti kyrkan, sägandes, att vi svenske, som här bo icke hafva någon arfsrätt uti kyrkobänkarna utan allenast tyskarne, hvarom en strid sig yppat hafver, som ännu icke tillända är kommen. Liv. 118 d. 17 nov. 1640.

³⁾ Registr. d. 6 mars 1626. Memorial för de saker, som K. M:t finner, att ståth. N. Assersson skall beställa uti landtregeringen.

tatet af nämnda undersökning blef, att största delen af dem, som brukade åkrarne, hvarken behöfde detta för egen räkning ej heller hade laglig rätt att innehafva dylik jord, och på den grund anbefalldes guvernören att indraga alla dylika åkrar till kronan. År 1629 erhöill staden 500 tnld till skänks af Gustaf Adolf, och samtidigt verkställdes den af regeringen anbefalda fördelningen af åkrern, så att hvarje gård i staden erhöill ett stycke jord¹⁾. Denna gåfva tillgodogjorde sig borgerskapet dock så litet, att nämnde åkrar 1635 till en god del lågo öde och obrukade, hvarföre guvernören hos regeringen gjorde en hemställan om att all dylik jord, som låg öde, skulle indragas. Regeringen ville dock ej »kassera» nämnda gåfva, utan befallde ståthållaren att förmana borgerskapet att bättre bruka sina åkrar, hvilka i motsatt fall skulle indragas af staten. Detta påbud blef dock utan resultat, ty 1637 låg åkern fortfarande öde. Regeringen befallde då guvernören att i stadens tänkebok taga reda på huru mycken åker, som hörde till hvarje hus i staden, och sedan hålla noga hand däröfver, att hus och åkrar alltid följdes åt och innehades af samme ägare. Då hon till slut fann, att det icke på detta sätt var möjligt att förmå borgarne att begagna åkrarna till sin nytta, befallde hon generalguvernören att till den mestbjudande arrendera bort jorden och använda inkomsterna däraf till stadens bästa samt till underhåll af kyrkor och hospital²⁾. Detta uppdrag lämnades åt borgmästare och råd i Narva, hvilken myndighet dock ej befattade sig med saken, så att den ifrågavarande jorden icke blef utarrenderad, och således strandade regeringens plan att genom frikostighet upphjälpa Narvas åkerbruk och på det sättet bidra till att förbättra stadens ekonomiska ställning. Regeringen hade således å nyo gjort ett misslyckadt försök att upphjälpa Narva ur dess vanmakt, och på grund af de fakta, vi förut påpekat, kunna vi med skäl påstå, att slutresultatet af regeringens verksamhet blir,

¹⁾ Liv. 113, 1636. Nils Assersson om Narva. »Så att bland andra ingen ringa välgärning af K. M:t varit förmeddels ett kungl. bref af år 1629 efterlåtes staden så mycken åkrar, som belöper sig till 500 tnld, och befallt att dela den emellan fattiga och rika, så att alla något bekomma måtte. När man med stort arbete och möda hade det förrättat, och det hvar hus sitt stycke aftaget, låta de bemälte åkrar blifva liggande en tid lång för fåtöt, och ingen vill dem bruka till sin nytta förutom några få egennyttiga personer, som nyligen hafva arrenderat gods på landet hafva sökt ut sig det bästa att bruka det till sin privata fördel, hvarutaf kronan så väl som staden, till hvilkens förkofring och uppbyggelse den lagd är, stor skada och nackdel lider, och alle ingen gagn däraf hafva kan.

²⁾ Se härom P. Larsson Alebeks ber. Liv. n:o 118.

att hon misslyckats i nästan alla sina företag i fråga om att åstadkomma en bättre tingens ordning i staden. Delvis låg skulden till en dylik utgång hos regeringen själf, i det hon dels sökte tillämpa principer i handel och näringar, som ej kunde sättas i verket i ett så fattigt land, dels ej tog med i beräkningen, att stadens köpmän saknade tillräckliga rörelsekapital¹⁾, som voro af nöden för att bringa en blomstrande handel till stånd. Å andra sidan lämpade sig Narvas borgerskap ej för att kunna utföra regeringens planer. De saknade den kraft, beslutsamhet och energi, utan hvilken inga så stora förändringar, som dem regeringen åsyftade, kunna åvägabringas. Att regeringens egna ämbetsmän slutligen började misströsta om att kunna uträtta något till att förbättra tillståndet i staden, framgår af det träffande omdöme, som provinsens utmärkte guvernör och förste landshöfding, Nils Assersson, efter en 17-årig, gagnande verksamhet till stadens och landets bästa, fällde öfver Narva, då han liknade staden vid en man, som nyligen blifvit död²⁾.

Vi hafva förut redogjort för den egendomliga sociala ställning, som hakelverket eller staden Ivangorod intog bland städer och hakelverk i Ingermanland. Enligt privilegierna hade Ivangorods köpmän blifvit hänvisade till handel med de ryske köpmännen och således fått Ryssland till sitt handelsområde. Detta hindrade dock icke, att de ofta lågo i delo med Narvas borgerskap angående privilegierna, och därtill kunde de hafva desto större skäl, alldenstund regeringen uppenbart gynnade Narva, som hon någon gång hade tänkt³⁾ att göra till hufvudstad för de svenska östersjöprovinserna, under det hon däremot mera styfmoderligt behandlade Ivangorod⁴⁾. På grund af stadens privilegier voro alla ryska köpmän skyldiga att först begifva sig dit och där erlægga tull, innan de fingo fara öfver strömmen till det gent emot liggande Narva. Till följd af Narvas privilegier måste Ivangorods borgare, både när de i handelsärenden seglade bort och återkommo från dylika färder, lägga till med sina skepp och farkoster vid Narvas brygga för att där erlægga tull, oaktadt tullhus fanns uti Ivangorod, innan de fingo fara öfver ström-

¹⁾ Större delen rörde sig med kapital från Lybeck och voro de lybeckske köpmännens agenter.

²⁾ Liv. 120. N. Asserssons redog. d. 28 aug. 1643.

³⁾ Se härom ODHNER, Sveriges inre hist., pag. 347, 48.

⁴⁾ Såsom då hon öfverflyttade spannmålsmarknaden och det ryska gästhuset från Ivangorod till Narva.

men till sina egna hem. Detta gällde om alla varor, som Ivangorods borgare kunde föra med sig, förutom när skeppen voro lastade med sill och salt, ty då behöfde köpmännen ej lägga till vid Narva utan hade rätt att omedelbart fara öfver till Ivangorod. En dylik inskränkning i handeln hade Ivangorods köpmän svårt att finna sig i, i synnerhet därför, att en sådan anordning var förenad med stora kostnader och stor tidsspillan, hvarför de äfven ofta däröfver anförde klagomål hos regeringen, hvilka dock blefvo utan påföljd. I fråga om tullar och andra afgifter hade Ivangorods invånare en vida sämre ställning än borgerskapet i Narva. Regeringen ville ej medgifva dem någon lindring däri, oaktadt de ofta anhöllo därom, och då borgarne 1643 begärde, att de i stället för lilla tullen skulle få erlägga portoricafgift, och att ett portorium skulle inrättas i Ivangorod, alldeles som nyligen skett i Narva, visade sig regeringen ej mera medgörlig än förut, utan vägrade att bifalla ofvannämnda framställning. Men alldenstund vi förut sett, att hon länge umgåtts med tanken att förena Ivangorod och Narva till en stad, kunna vi förstå skälet till att hon, innan hon 1645 tog steget fullt ut och helt enket befallde Ivangorods borgerskap att flytta öfver till Narva, visade sig så litet tillmötesgående mot Ivangorods borgare. Ifråga om handel och näringar var Ivangorod en vida lifligare stad än Narva, hvilket berodde därpå, att den förra stadens borgare visade sig mera företagsamma än borgerskapet i den senare staden. I Ivangorod lyckades regeringen bättre införa gatunäring än i Narva, ty i den förra staden fanns icke mindre än 11 bagare, 15 köttmånglare och 37 fiskare, som erlade accis¹⁾. Stadens invånare erhöilo 1643 det vitsordet, att, »oansedt de hållas för ett barbariskt folk, så bekväma de sig dock till all god ordning, som dem på K. M:ts vägnar föreslagne blifva och dem hörsamligen efterlefva²⁾».

Vi hafva förut sett, i hvilket syfte svenska regeringen anlade staden Nyen³⁾, och redogjort för de handelsprivilegier, nämnda stad erhöil, genom hvilka den i de flesta fall blef likställd med Viborg och

¹⁾ Vid en 1640 hållen undersökning angående Ivangorods borgerskap och de medel, hvarigenom det försörjde sig, framgick, att i Ivangorod funnos utom de ofvan anförda näringsidkare, 19 krämare, 2 handlingsmän, 29 förköpare med främmande, 5 skräddare, 6 skomakare, 2 guldsmeder, 5 grofsmeder, 25 linsvängare, 25 timmermän, 27 formän, 32 daglönare, 5 fiskmånglare, 4 lodjeskeppare, 4 dragare och 32 lösdrivare. Liv. 117.

²⁾ Se härom Nils Asserssons redogörelse 1643.

³⁾ Se bil. 5.

Narva. Det var just på den ryska handeln stadens tillväxt skulle komma att bero, men vi hafva också redogjort för orsaken därtill, att handeln med nämnda land icke blef af så stor betydelse, som man hade hoppats. Därmed hade de förutsättningar, under hvilka Nyen skulle hafva kunnat utveckla sig till en blomstrande handelsstad, gått om intet, och följden häraf kunde ej blifva någon annan än den, att Nyen allt framgent kom att föra en tynande tillvaro. Den moderation i tullen, som 1643 blifvit medgifven Narva för ryska varor, skulle äfven gälla för Nyen, men invånarne därstädes voro icke synnerligen belåtna därmed utan begärde, att liffländska licentordningen skulle införas¹⁾. På grund af ofvannämnda förhållanden och med afseende fästadt därpå, att staden under den tid, med hvilken vi här sysselsätta oss, icke längre än 3 år innehaft egentliga stadsprivilegier, kan man ej vänta, att handel och näringsgar därstädes under en så kort tid skulle hafva uppnått någon större utveckling. Detta var ej heller fallet, ty vid en undersökning, som hölls 1640²⁾, befanns det, att staden blott ägde 68 borgare jämte 12 andra personer, som ämnade nedsätta sig därstädes. Nämnda invånare hade ej några egna kapital utan voro blott faktorer åt andre köpmän. Det är därför lätt förklarligt, att importen samma år ej steg till mera än 1,600 riksdaler. Exporten däremot var betydligare, ty den uppgick nämnda år till 43,382 riksdaler³⁾.

¹⁾ Tullen af in- och utgående farkoster i Nyen 1638—1645. Bonsdorf 420.

Seglationstid	Främmande skepp		Inländska skutor		Ryska lodjor	
	Antal fart.	licent och »ungel- der» riksdaler	Antal fart.	licent och »ungel- der» riksdaler	Antal fart.	licent och »ungel- der» riksdaler
1638 ¹ / ₁ — ³⁰ / ₈	—	1,233: 58	—	512: 22	—	1,475: 26
1639 ¹ / ₁ — ³⁰ / ₉	—	788: 23	—	606: 23	—	2,088: 08
1640	14	784: 89	37	350: 50	45	1,185: 09
1641	29	1,795: 49	23	393: 19	55	1,729: 76
1642 ¹ / ₁ — ³¹ / ₇ ¹ / ₉ — ³⁰ / ₉	17	—: —	27	—: —	54	—: —
1643 ¹ / ₁ — ³¹ / ₁₂	15	1,408: 07	30	567: 57	47	1,752: 84
1644 ¹ / ₁ — ³¹ / ₁₂	17	1,234: 70	53	923: 26	37	1,221: 35
1645 ¹ / ₁ — ³¹ / ₁₂	18	1,010: 57	41	531: 09	53	1,663: 84

En ändring i tulltaxan infördes 1646. BONSDORF, Nyen, pag. 417.

²⁾ Livonica 117.

³⁾ BONSDORF, Nyen, pag. 421.

Främmande köpmän, som kommo dit, fingo därstädes drifva sin handel, som de funno för godt. Förutom de hinder, som ryssarne lade i vägen för en lifligare handel på Nyen, fanns det åtskilliga andra svårigheter, som nämnda stad ej kunde öfvervinna, på grund hvaraf han under hela svenska tiden förblef en obetydlig ort. Det förnämsta hindret för Nyens uppkomst var stadens grunda hamn. Smärre skepp om 60 läster kunde ej nalkas staden på kortare afstånd än 2 mil, och holländarnes stora skepp måste kasta ankar på den öppna redde 5 mil från staden. De varor, som dylika skepp förde med sig, måste på smärre farkoster föras till Nyen¹⁾. För öfrigt egnade sig staden ej till bosättning för den tidens mera framstående handelsfolk, holländare, engelsmän och tyskar, på den grund, att där rådde stor brist på födoämnen, så att för den händelse dylika köpmän nedsatte sig därstädes, de måste använda en betydlig del af sina kapital till att uppköpa stora förråd af matvaror och dylikt, som var nödvändigt för lifvets uppehälle. Regeringen erhöi därför det rådet, att göra Nyen helt och hållet till en rysk stad, emedan ryssarne med sina mindre lefnadsbehof bättre kunde reda sig därstädes än köpmännen från västra Europa. Således kom ej heller Nyen att motsvara de stora förhoppningar, som regeringen fäst vid nämnda stad, och det var först en senare tid och ett annat folk förbehållet att på nämnda stads ruiner grundlägga en stad, som nu i glans och rikedom öfverträffar flertalet af Europas mäktigaste städer²⁾.

Den viktigaste af provinsens exportvaror var utan tvifvel spannmålen, och detta gäller icke blott Ingermanland utan äfven om de öfriga östersjöprovinserna. Redan länge hade Gustaf Adolf varit betänkt på att skaffa svenska kronan några fördelar af spannmålshandeln uti östersjöstäderna, och därtill fick han med tiden allt större anledning, alldenstund Sverige var inveckladt uti svåra och långvariga krig, hvilka ej voro lämpade efter nämnda lands tillgångar. Vid flera tillfällen hade han förbjudit export af spannmål från ofvannämnda provinser³⁾, men det var dock först, sedan Preussen

¹⁾ Livonica 578. BONS DORF uppgifver, att hamnen var 18 fot djup, hvilken uppgift antagligen härleder sig från en senare tid.

²⁾ En utförligare framställning härom finnes i Livonica 578. »Kurze ungefähre Meinung, welcher Gestalt drä beyden Plätze Narva und Nyen etc.»

³⁾ Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxl., afd. II: 1. Euraäminne den 2 maj 1616, pag. 91.

blifvit skådeplatsen för det polska kriget, hvarigenom svenskarne kommo i besittning af de flesta preussiska hamnar, som Gustaf Adolf räknade på att erhålla någon större inkomst af spannmålshandeln och på den grund med allvar började tänka på att göra densamma till monopol för svenska kronan¹⁾. Tiden för spannmålsmonopolets införande var synnerligen väl vald. Genom polsk-svenska kriget spärrades Weichseln, och följden häraf blef naturligtvis den, att icke någon större mängd spannmål kunde från Polens rika slätter på denna bekväma handelsväg föras ned till de preussiska sjöstäderna. Samtidigt ödelades norra Tyskland af trettioåriga krigets allt förhärjande brand, så att någon spannmålsexport ej heller härifrån kunde påräknas för den europeiska marknaden. Härigenom stegrades priset på nämnda nödvändighetsvara ganska mycket, hvilket blef mycket kännbart för västra Europas folk, särdeles gäller detta om holländarne och engelsmännen. Det faller således af sig själf, att dessa måste vara betänkta på att från andra länder förskaffa sig den behöfliga spannmålen, så att de för denna viktiga varas erhållande ej uteslutande voro hänvisade till exporten från östersjöhamnarne. På grund häraf förstå vi, att nämnda folk skulle göra allt för att vidmakthålla spannmålsexporten från Arkangel, men detta åter stridde mot själfva grundprincipen i svenska regeringens handelspolitik, hvilken framför allt gick därpå ut att draga den ryska spannmålshandeln till de svenska östersjöhamnarne. Gustaf Adolf hade ett dubbelt syfte med spannmålsmonopolet. Dels hoppades han att därigenom erhålla klingande mynt till krigshärens aflöning samt spannmål till truppernas proviantering, dels räknade han på att kopparmyntet, som så mycket fallit i värde, genom nämnda handel skulle erhålla högre kurs, hvarigenom de skadliga följder, som detta mynts kursfall haft på handel och öfriga näringar uti östersjöprovinserna, skulle tillintetgöras.

År 1626 drog konungen redan växlar på de inkomster, som spannmålshandeln förskaffade honom²⁾. För att erhålla en tillräcklig mängd spannmål inlät Gustaf Adolf sig i underhandlingar med

¹⁾ Enär de flesta författare, som behandlat Sveriges historia från denna tid, alldeles icke talat om spannmålsmonopolet eller ock i likhet med Geijer och Odhner blott i förbigående omnämmt detsamma, har författaren ansett sig böra något utförligare redogöra därför, oaktadt nämnda monopol snart blef afskaffadt.

²⁾ G. A. till A. Oxenstierna d. 6 och 17 nov. 1627; se Axel Oxenstiernas skrifter, afd. II, band I, pag. 359—61.

ryske tsaren och sökte visa honom, att katolikerna i Polen och Tyskland voro på samma gång både Sveriges och Rysslands fiender, alldenstund de voro lika fientliga mot båda ländernas kyrkor¹⁾. Om tsaren i denna fråga hyst samma åsikter som Gustaf Adolf, eller om han ville göra sig Gustaf Adolf förbunden genom att gå hans önsknings till mötes, är icke så lätt att afgöra, säkert är, att han 1628 tillät svenskarne att i Ryssland uppköpa och tullfritt därifrån utföra 50,000 zeitwarts spannmål²⁾ och »andra ätande varor». Det var endast den ryska spannmål, som gick till de svenska östersjöprovinserna, som på detta sätt kom svenskarne till godo. Där emot finga de svenska köpmän, som kommo till Arkangel, icke någon nytta af tsarens privilegier, hvilket framgår däraf, att deras skepp finga gå tomma därifrån.

Först i 1629 års krigsstat upptog Gustaf Adolf spannmåls-handeln som en särskild inkomstkälla³⁾. Visserligen antager han, att rikskanslern A. Oxenstierna skall finna denna beräkning »något främmande», men anser dock, att mycket goda skäl tala därför, att planen skall lyckas, alldenstund spannmålen under tiden i Holland stigit så högt i pris, att en läst af nämnda vara där betalades med 80 riksdaler, under det att man samtidigt i Riga och Reval ej behöfde betala mer än hälften af denna summa för att erhålla ett lika stort parti spannmål⁴⁾.

Till en början syntes Gustaf Adolfs förhoppningar om ett godt resultat af spannmålshandeln komma att förverkligas.

De personer, som han utskickat i och för uppköp af spannmål för svenska kronans räkning, ansågo sig icke blott kunna uppköpa 2,000 läster af nämnda vara, om hvilket parti det förut blott varit fråga, utan de trodde sig äfven på detta sätt erhålla ett ännu större parti spannmål, och på grund här af gaf regeringen dem i uppdrag att uppköpa så mycket, de kunde, af denna vara⁵⁾. I en särskild skrifvelse uttalade Gustaf Adolf sin stora tillfredsställelse däröfver, att spannmålshandeln vann framgång, men han befarade tillika, att

¹⁾ Instruktion, hvarefter H. K. M. nådigst vill att A. Monier sig i Ryssland förhålla skall; d. 13 nov. 1629. Registr.

²⁾ Moniers instruktion.

³⁾ G. A. till A. Oxenstierna d. 30 dec. 1628; se Axel Oxenstiernas skrifter, afd. II, band I, pag. 452.

⁴⁾ Nyhamn d. 12 april 1629. G. A. till A. Oxenstierna, afd. II, band I, pag. 470.

⁵⁾ G. A. till A. Oxenstierna. Liessau d. 3 juni 1629, pag. 487. Jfr brefvet af den 7 juni på samma ställe.

de många personer, som hade befattning med nämnda handel, dels skulle exportera så mycket spannmål, att svenska krigshären kunde komma att lida brist på nämnda vara, dels »turkera» kommersen och skada kronan¹⁾.

Inom kort lyckades det ock för kronans spannmålshandlande att inköpa betydliga partier spannmål, såväl i östersjöprovinserna som i Ryssland. Och konungens agenter i Holland kunde på den grund sälja spannmål till flere holländska köpmän, hvilka tilläto konungen att i förväg draga växlar på den summa, de skulle betala för den spannmål, som svenska kronan skulle exportera till nämnda land²⁾. För framgången af dessa spannmålsaffärer arbetade D. Falkenberg, som nu vistades i Holland, med mycken ifver och stor framgång³⁾.

Men det visade sig snart, att, om spannmålsmonopolet skulle förskaffa kronan några betydligare fördelar, var det nödvändigt, att spannmålshandeln för hennes räkning drefs med flit, ordning och omtanke, och därtill erfordrades, att en man, utrustad med de här för erforderliga egenskaperna, sattes i spetsen för hela företaget. Till konungens synnerliga tillfredsställelse förklarade sig rikskanslern Axel Oxenstierna villig att blifva direktor för nämnda handel⁴⁾. I alla frågor, som rörde handeln, erhöi han oinskränkt makt och myndighet, och på grund här af förklarade konungen, att han i förväg gillade alla de åtgärder, som rikskanslern kunde komma att vidtaga i och för spannmålshandeln⁵⁾. Det var ett mycket vidtöfattande uppdrag, som Axel Oxenstierna härigenom erhöi, ty han skulle blifva direktor för spannmålshandeln⁶⁾ icke blott uti de svenska östersjöländerna, utan äfven uti Sverige och Finland⁷⁾. Med sätte i Elbing kom rikskanslern således att genom sina underly-

¹⁾ G. A. till A. O., fältlägret vid Marienweder d. 15 juni 1629.

²⁾ G. A:s skrifvelse i Liessau d. 7 juni 1629.

³⁾ Jfr KARL WITTICH, pag. 258. G. A. till A. Oxenstierna, fältlägret vid Stettin d. 4 och 8 augusti 1630. Oxenstiernas skrifter.

⁴⁾ Gust. Ad:s skrifvelse, fältlägret vid Stettin d. 4 aug. 1630. A. Oxenstiernas skrifter, afd. II: 1, pag. 627.

⁵⁾ Gust. Ad:s skrifvelse, fältlägret vid Stettin d. 2 dec. 1630. A. Oxenstiernas skrifter afd. II: 1, pag. 668.

⁶⁾ Fullmakt att hafva direktionen af spannmålshandeln. Gollnow d. 5 dec. 1630; anf. st. pag. 673.

⁷⁾ Gust. Ad:s skrifvelse, fältlägret vid Stettin d. 2 dec. 1630. Gollnow d. 4 och 5 dec. 1630, Stettin d. 28 febr. 1631; anf. st. pag. 669—72, 688.

dande ämbetsmän helt och hållet dirigera nämnda handel. I spetsen för det hela ställde han en särskild uppsyningsman, utrustad med stor makt och myndighet¹⁾. Grundtanken i Axel Oxenstiernas plan var, att svenska kronan skulle på det sättet tillgodogöra sig spannmålsmonopolet, att han tillsatte särskilda personer, hvilka för hennes räkning skulle uppköpa all spannmål, som de kunde komma öfver. Utgående från nämnda synpunkt utfärdade han äfven på grund af den uppmaning, han fått af Gustaf Adolf, en mycket vidlyftig instruktion för de personer, som skulle för kronans räkning inköpa spannmål²⁾. Den af Axel Oxenstierna tillsatta uppsyningsmannen ägde i mån af behof att i hvarje stad till sina biträden antaga sådana personer, som han ansåg vara lämpliga i och för ifrågavarande ändamål³⁾. — Det ligger i sakens natur, att invånarne i östersjöprovinserna ej hade rätt att sälja sin spannmål till några andra personer än till kronans köpmän. Kommo några utländska köpmän till ifrågavarande provinser i och för uppgörande af spannmålsaffärer, kunde detta endast ske genom kronans spannmålsagenter. För att hålla uppsikt däröfver, att icke någon smyghandel med spannmål skulle uppstå, tillsatte kronans köpmän särskilda uppsyningsmän i alla städer och orter, från hvilka den största spannmålsutskeppning plägade äga rum. De senare ålades att undersöka alla skepp, som seglade från nämnda orter, för att förvissa sig om huruvida dessa hade någon spannmål ombord. Befanns detta vara förhållandet, lades för kronans räkning beslag å lasten. Två tredjedelar däraf tillföll kronan och återstoden erhöll den person, som gjort beslaget⁴⁾. Kronans egna kommissionärer hade ej heller rätt att utskeppa någon spannmål för krigshärens behof, så framt de ej i och för detta ändamål kunde framvisa en fullmakt, som var daterad senare än den, som kronans egna köpmän innehade⁵⁾. Det faller af sig själf, att nämnde köpmän kunde inlåta

¹⁾ Det var tulluppsyningsmannen inom östersjöprovinserna, A. Spieringk, som erhöll detta uppdrag.

²⁾ Livon. 112. »Auss Special Befehl undt erlangter Macht Ihr. Königl. Maytt. Unsers aller gnedistenn Herrn hat Ihro Excell. der Herr Reichs Cantzler Axell Oxenstierna nachfolgende Instruction gegeben an den königl. Kornhändler Aert Spieringk und ihme befohlen sich allerdings imEinkäuffen des Roggens Weitzens, Gerstens und Mehls in Estlandt, Lüchflandt und Ingermanlandt zurichten und den gantzen Kornhandel zue dirigiren.»

³⁾ Jmfr § 10 i ofvannämnda instruktion.

⁴⁾ D:o § 11 d:o d:o.

⁵⁾ Se paragraf 4 i Oxenstiernas instruktion.

sig i affärer med köpmän från Ryssland och Polen samt med östersjöprovinsernas invånare utan att behöfva ställa sig de föreskrifter till efterrättelse, som rörde handeln och i dylika fall annars gällde för städernas borgerskap och landets öfriga invånare. Inga af landets myndigheter fingo lägga några hinder i vägen för kronans sädessuppköpare, och dessa behöfde ej i och för handeln rätta sig efter några andra befallningar än dem, som kommo från kanslern eller konungen¹⁾.

På det att utskeppningen af kronans spannmål ej af brist på manskap skulle förhindras, ålades städernas borgmästare att tillhandahålla kronans köpmän den härför erforderliga arbetsstyrkan²⁾. Fanns ej ett tillräckligt antal skepp eller farkoster tillgängliga i och för detta ändamål, ägde kronans köpmän rätt att lägga beslag på alla skepp, som de kunde komma öfver, hvarigenom handeln i östersjöprovinserna led stor skada³⁾. Det för handeln nödiga rörelsekapitalet skulle dels lämnas af kronans faktor i Holland, hvilken hade till sin speciella uppgift att i nämnda land försälja kronans spannmål, dels ägde köpmännen, när det var fråga om större partier spannmål, att härom vända sig till de personer, som hade kronans kassor om hand i östersjöprovinserna, och slutligen hoppades kanslern, att köpmännen skulle veta att för kronans räkning förskaffa sig kredit⁴⁾. Kanslern fastställde därjämte ett maximepris å den spannmål, som skulle uppköpas för kronans räkning, och vid uppgörandet af spannmålsaffären voro kronans köpmän naturligtvis skyldige att rätta sig efter denna föreskrift. Från medlet af november till början af april ändrades maximepriset för åtskilliga sädesslag⁵⁾.

Kronans köpmän voro i och för spannmålshandeln underkastade en trefaldig kontroll. I hvarje stad skulle magistraten tillsätta ed-

¹⁾ Se paragr. 12, 18, 40 i Oxenstiernas instruktion.

²⁾ Se » 9 i d:o d:o.

³⁾ Se » 16 i d:o d:o.

⁴⁾ Jmfr » 21—32, 33 i d:o d:o.

⁵⁾ En läst råg 40 riksdaler; en dito korn 30 rdr; en dito hvete 48 rdr; en dito mjöl 45 rdr. För den spannmål, som köptes på landsbygden, skulle ej få betalas mer än 40 rdr, inberäknadt forlön till närmaste sjöstad eller till någon annan hamn. — Om läst i bet. af mått, se FORSELL: Anteckn. om mynt, mått och mål, pag. 116. Ifrån medlet af november till början af april bestämdes priset af spannmål enl. följande belopp: för en läst råg 48 rdr; en dito korn 28 rdr; en dito hvete 42 rdr; en dito mjöl 42 rdr 29 franco. Oxenstiernas instrukt.

svurne män, hvilka hade till sin uppgift att mäta all spannmål, som utskeppades från den ifrågavarande orten och sedan därom till guvernören inlämna en noggrann rapport. Spannmålshandlandena voro dels skyldige att på licentkamrarne anmäla, huru mycket spannmål de utskeppade, dels ålåg det dem att hvar åttonde dag till vederbörande guvernör inlämna en noggrann uppgift på de partier spannmål, som under tiden blifvit utskeppade och äfven namngifva de personer, af hvilka spannmål blifvit köpt. Slutligen var Spieringk skyldig att, när handeln under vintern afstannat, resa till kanslern för att inför honom aflägga en fullständig redogörelse för det hela¹⁾.

På detta sätt ordnade Axel Oxenstierna svenska kronans spannmålshandel uti östersjöländerna. Att det var fullt allvar med den fullmakt in blanco, som Gustaf Adolf lämnat Axel Oxenstierna i och för spannmålshandelns ordnande, framgår däraf, att konungen dels lofvade att ej själf uppgöra kontrakt angående spannmålsleveranser med någon²⁾, dels ytterligare förklarade att han lagt spannmålshandeln helt och hållet uti kanslerns händer och ville på den grund ej »obligera» honom att sälja eller sända spannmål till någon, utan ägde han själf att söka konungens gagn och bästa, så godt han kunde³⁾. Såsom ett ytterligare bevis härför kan anföras, att Gustaf Adolf ej af egen maktfullkomlighet ansåg sig befogad att bevilja Gustaf Horn tullfrihet å 30 läster spannmål utan att begära Axel Oxenstiernas tillstånd, att Horn skulle få begagna den tullfrihet, han erhölet⁴⁾. Vid utöfvandet af den stora makt och myndighet, som Axel Oxenstierna erhölet, hade dock Gustaf Adolf fäst det villkor, att de anordningar, som han själf gjort med afseende på användandet af de penningar, som spannmålshandeln kunde komma att inbringa, ej skulle rubbas⁵⁾. Skälet härtill var, att nämnda inkomster, jämte de medel, som tullarna i Preussen och östersjöprovinserna kunde lämna, utgjorde de redbaraste och säk-

¹⁾ Jmfr §§ 7, 25, 42 i A. Oxenstiernas instruktion.

²⁾ A. Oxenstiernas skrifter och brefväxl. afd. II: 1. G. A:s skrifvelse af Stettin d. 28 febr. 1631, pag. 688.

³⁾ A. Oxenstiernas skrifter och brefväxl. afd. II: 1. G. A:s skrifvelse af Angermünde d. 11 mars 1631, pag. 698.

⁴⁾ A. Oxenstiernas skrifter, afd. II: 1. G. A:s skrifv. i Schwedt d. 26 mars 1631, pag. 703.

⁵⁾ A. Oxenstiernas skrifter, afd. II: 1. G. A:s skrifv. i Stettin d. 28 febr. 1631, pag. 688 m. fl.

raste tillgångar, som stodo Gustaf Adolf till buds i och för bestridande af de stora utgifter, som tyska kriget erfordrade. Jämte det, att Axel Oxenstierna innehade befattningen som direktör för svenska kronans spannmålshandel, blef han äfven utsedd att hafva högsta inseendet öfver tullarne i östersjöprovinserna¹⁾, hvarigenom hans maktbefogenhet ytterligare utsträcktes²⁾. Ehuru han var outtröttlig i sitt arbete för Gustaf Adolfs och Sveriges väl, kunde han dock icke alltid, trots de ifrigaste bemödanden, på utsatt tid anskaffa de penningesummor, som konungen behöfde, hvilket förorsakade den senare många bekymmer och mycken oro³⁾. Men det visade sig snart, att inkomsterna af spannmålshandeln ej blefvo så stora, som man hoppats. I stället för en vinst af 80,000 riksdaler, som man beräknat, att kronan skulle erhålla genom sin spannmålshandel uti städerna Reval, Pernau och Riga, fick hon nöja sig med icke fullt hälften af denna summa. Det ligger i sakens natur, att kronans vinst af spannmålshandeln skulle blifva mycket ringa uti Ingermanlands jämförelsevis obetydliga städer och hakelverk, oaktadt kronan äfven här gjorde icke obetydliga uppköp af spannmål. Att resultatet af spannmålsmonopolet ej blef fördelaktigare för kronan, berodde dels därpå, att det blott under en kort tid fortfor att vara gällande, dels lade man många hinder i vägen för kronans spannmålshandel uti östersjöprovinserna. Köpmännen därstädes höllo dels priset på sin spannmål ganska högt, emedan de med allt skäl räknade därpå, att exportförbudet för ifrågavarande nödvändighetsvara inom kort skulle upphävas och de således snart blifva i tillfälle att med större vinst själfva kunna utskeppa sin spannmål till utlandet, dels vägrade de att mottaga kopparmynt såsom likvid för sin spannmål, under det att kronans köpmän ej ägde rätt att lämna mera än hälften af den öfverenskomna köpesumman i silfvermynt, men återstoden i kopparmynt. Oaktadt Gustaf Adolf haft betydlig nytta af spannmålshandeln, började han dock snart inse, att nämnda handel ej blifvit så vinstgifvande, som han beräknat, och på den grund lämnade han Oxenstierna full frihet, antingen han ville låta spannmålsmonopolet upphöra och i stället höja ex-

¹⁾ A. Oxenstiernas skrifter, afd. II: 1. G. A:s skrifv. i Angermünde d. 13 mars 1631, pag. 700.

²⁾ A. Oxenstiernas skrifter, afd. II: 1. G. A:s skrifv. i Angermünde d. 13 mars 1631, pag. 697.

³⁾ Nyhamn d. 12 april 1629, pag. 476. Frankfurt a. d. Oder d. 22 april 1631, pag. 708.

porttullarna på spannmål eller ock låta nämnda monopol fortfarande vara gällande¹⁾. På grund af den ståndpunkt Axel Oxenstierna intog med afseende på tullar och monopol, valde han det första alternativet och lät spannmålsmonopolet i slutet af år 1631 tills vidare upphöra att vara gällande²⁾.

Under det att regeringen oupphörligt bemödade sig om att förskaffa Ingermanland lifliga handelsförbindelser så väl med östersom västerlandet, visade hon icke mindre intresse, när det blef fråga om att åstadkomma en lättare samfärdsel mellan provinsens skilda delar. I och för detta ändamål arbetade hon oupphörligt på kommunikationernas förbättrande genom anläggning af nya vägar och iståndsättande af de gamla, genom byggande af broar öfver provinsens talrika strömmar samt äfven genom gräfning af kanaler. Under denna tid påbörjades anläggningar af det vidsträckta vägnät,³⁾ som vid svenska väldets slut i östersjöprovinserna öfverkorsade landet i alla riktningar. Icke sällan lade regeringen vederbörande tjänstemän på hjärtat⁴⁾, huru viktigt det var, att landet erhöill goda vägar, och hon betraktade väganläggningarna och brobyggnaderna i landet såsom en gemensam plikt, som ålåg alla dess invånare. Ofta fingo dessa mottaga allvarliga uppmaningar af provinsens styresmän att icke försumma att fullgöra detta för provinsen viktiga åliggande, då de af vederbörande tjänstemän uppmanades därtill och att därjämte verkställa andra arbeten, som därmed stodo i sammanhang. År 1639 var guvernören särskildt angelägen om, att åtskilliga påbörjade brobyggnader inom nämnda års slut skulle blifva färdiga, och på den grund uppmanade han så väl de stora jordägarne som amtmännen på deras gårdar att ofördröjligen sända arbetsfolk för fullbordandet af ifrågavarande byggnader. Kronans befallningsmän skulle på samma gång se till att hennes egna bönder icke höllo sig undan från att deltaga i detta arbete⁵⁾.

Den största bro, som under denna tid blef byggd, slogs öfver Narovaströmmen mellan Ivangorod och Narva, hvarigenom färjan, som förut underhållit förbindelsen mellan dessa städer, blef obehöflig.

¹⁾ A. Oxenstiernas skrifter och brevväxl., afd. II: 1. G. A:s skrifv. Stettin d. 20 juni 1631, pag. 732.

²⁾ GEIJER: G. A:s hist., pag. 36, not.; G. A:s skrifv. till pfalzgreven Johan Kasimir d. 1 nov. 1631. Registr.

³⁾ Jfr kartan öfver Ingermanland.

⁴⁾ Registr. den 6 mars 1626.

⁵⁾ Jfr Nils Asserssons skrifvelse den 8 oktober 1639. Ingrica 7.

Det myckna arbetet med vägrödjning och brobyggnader, som fordrades af landets befolkning, gaf ofta anledning till rätt svåra klagomål från provinsens inbyggare, isynnerhet gäller detta om landets adel. Adelsmännen och bojarerna besvärade sig mest däröfver, att kronans tjänstemän midt under skördetiden påbjödo verkställandet af ifrågavarande arbeten. Generalguvernören förklarade sig ej haft kännedom om ett dylikt tillvägagående ifråga om tiden för nämnda arbetes verkställande men gaf ett bindande löfte, att något dylikt ej hädanefter skulle komma ifråga. Om kronobetjänningen det oaktadt befallde, att något dylikt arbete skulle verkställas under skördetiden, gjorde den sig saker till strängt straff¹⁾.

Samtidigt med det, att landskapet erhöill nya vägar och broar, upprättades med anledning af friskjutsens afskaffande 1639, stodoller (gästgifvaregårdar) i landskapet. Häraf begagnade sig äfven regeringen till postinrättningens utsträckande öfver Ingermanland och tillsatte samtidigt en postmästare i Narva. Guvernören utsåg bland de bönder, som bodde utmed vägarne, vissa stodollmästare, med hvilka han å kronans vägnar ingick särskilda kontrakt²⁾. För hvarje häst, som stodollmästaren förband sig att hålla till allmänhetens tjänst, erhöill han en viss afgift från landtränteriet i Narva, vanligen bestämdes detta belopp till 20 riksdaler.

Stodollmästaren var skyldig att för hvarje vecka kostnadsfritt skjutsa en kronans post. Genom en särskild taxa, som skulle lända så väl stodollmästaren som de resande till efter rättelse, fastställdes den afgift, som de senare skulle erlägga för att erhålla skjuts. Kronans tjänare betalte 4 öre silfvermynt milen för en ridhäst eller häst med vagn. För vagn med två hästar 8 öre samma mynt. Öfriga resande skulle betala 6 öre för en ridhäst eller häst med vagn, 12 öre för två hästar med vagn, allt pr mil. Elfva dylika stodoller inrättades uti Nöteborgs län³⁾.

I trots af regeringens bemödande att förskaffa Ingermanland en liflig handel och en betydande industri fortfor jordbruket alltjämt att utgöra provinsens hufvudnäring, och man måste erkänna, att detta, oaktadt de stora svårigheter, med hvilka det hade att kämpa, under denna tid gjorde åtskilliga framsteg, hvilket bland annat vi-

¹⁾ Svar på ingermanländska adelns gravamina den 4 mars 1643. Registr.

²⁾ Jfr kronans kontrakt med den ärliga och välförståndiga Johan Eskilsson att hålla två hästar vid Hapakangas. Ingrica nr 7 den 10 oktober 1639.

³⁾ Stodollordningen återfinnes i Ingrica nr 7.

sar sig däraf, att rusttjänsten under de sista åren mer än fördubblades, oaktadt obsetalet så mycket förminskades genom 1638—1639 års revision. Enligt tidens sed användes i Ingermanland äfven det i Sverige då vanliga brukningssättet, att blott två tredjedelar af åkerjorden hvarje år bar något af de i Ingermanland vanliga sädeslagen jämte lin, kålrötter eller rofvor, under det att tredjedelen af åkerjorden låg i träde. De förnämsta sädesslagen, som odlades inom provinsen, voro hafre, råg, korn och något hvete, af hvilka de tre första voro de vanligaste¹⁾. Åkerbrukets förkofran hindrades mycket under denna tid genom de ofta förekommande missväxt-åren, af hvilka år 1634 samt åren 1640—41—42 voro de svåraste. Under somliga af dessa år var nöden ibland landtbefolkningen så stor, att de måste gå omkring och tigga sin föda eller därtill använda agnar, bark m. fl. till föda mindre lämpliga ämnen. Stundom måste de för att kunna lifnära sig i talrika skaror begifva till Ryssland, hvarigenom stora landsträckor blefvo öde. Häraf blir det förklarligt, att guvernören kunde påstå, att i provinsen funnos lika många tiggare som välbehållna personer²⁾.

¹⁾ Regeringen till Nils Assersson den 12 april 1641. Registr.

²⁾ 1634. »Att sommarsäden utaf den långvariga och outhärdliga torkan, som i denna förlidna sommar varit hafver, mäktat är fördärfvad och stackot blifven, att hvarken skära eller lie bära däruppå, utan den, som vill något njuta därutaf, måste rycka upp med rötterna, och till befruktandes är, att bonden icke till sitt utsäde komma kan, alldenstund axen af hettan äre alldeles förtorkade och så små blifna, att de litet eller intet gifva kunna». Livonica 183. B. Oxenstierna till reg. den 10 april 1635. »Jag hade icke kunnat tro att så stort armod och hunger skulle finnas i landet, som jag i sanning hafver förfarit. Orsaken därtill är missväxt och räntornas förhöjning, Gifve Gud, att sådant kunde på något sätt blifva remedieradt och det fattiga folket någorledes komma sig före igen, att de många hundrade förrymda bönder kunde dragas tillbaka». Livonica 112. N. Asserssons bref till reg. den 18 oktober 1635. »Allmogen redan fastner än någonsin före är rymd öfver gränsen från deras hemvist att i sanning landet mestadels står öde, och en del gå ifrån den ena byn till den andra och tigga sig föda. Den 29 juni 1641. Förgånget år är säden på många orter ganska liten blifven, så att bönderna ej hafva förmått deras utlagor erlägga. Den 1 juli 1642, Livonica 119. »Hvad eljest denna landsortens tillstånd beträffar, så är det efter det onda ämnet, som af förlidne års missväxt sig försakat, utaf tämlig termins, så att hvar och en likväl hafver sett till, på hvad sätt åkrarne så mycket som möjligt hafva kunnat blifva besädda, endast det synes fuller, att all säd, som nu i denna förlidna vår är utsädd, icke all hafver spruckit». Livonica 119, den 1 augusti 1642. »N. Assersson skriver mig till att uti Ingermanland är en sådan nöd på bröd, som sädeskorn, att allmogen begynner hopvis till att förlöpa öfver gränsen, och så framt icke kronans bönder blifva med spannmål försörjde, är till befruktandes, att icke många skola blifva kvar, efter en stor del icke det ringaste korn hafver till att så, utan måste agnar och bark, samt andra obekvämligheter förtära».

Boskapsskötsel utgjorde provinsens andra hufvudnäring och synes hafva haft stor betydelse för landskapet, något som nära nog faller af sig själf, då man betänker, att landet var jämförelsevis glest befolkadt och dock icke ofruktbart utan ägde goda betesmarker. Hudar utgjorde en viktig exportvara. I fråga om boskapsskötseln hade invånarne stora svårigheter att öfvervinna, i det att i de stora skogstrakterna funnos talrika skaror vargar och björnar, som anställde betydande nederlag bland hjordarne och stundom kunde blifva farliga för invånarne själfva³⁾. Såsom vanliga binäringar kunna vidare jakt och fiske anföras, och isynnerhet idkade invånarne mycket flitigt elgjakt. De viktigaste fiskena, såsom t. ex. ålfisket, tillhörde kronan och bortarrenderades af henne till enskilda personer. Någon egentlig industri förekom icke i landet.

På grund af de fakta, vi på flera ställen i närvarande framställning påpekat, är det klart, att Ingermanland under den tid, med hvilken vi hafva att sysselsätta oss, icke gjorde några synnerligen stora framsteg uti materielt afseende. Vi hafva visserligen funnit, att regeringen och hennes ämbetsmän uppgjort viktiga planer i och för befordrandet af landets framåtskridande, och deras bemödanden äro i detta afseende värda allt erkännande, men slutresultatet kan visst icke kallas lysande. Vi hafva äfven sett, hvilka faktorer det varit, som motarbetade regeringens sträfvan i och för uppnåendet af det mål, hon föresatt sig med afseende på landets uppodling och kultur, och vi vilja här dessutom särskildt betona den omständigheten, att regeringen på grund af rikets behof af stora medel nödgades så att säga i förväg lägga beslag på skörden, innan utsädet mognat, och därigenom kom den utsädda plantan att borttvina, innan den hunnit sätta frukt. — Äfven ifråga om Ingermanland passar den förträffliga karakteristik, som Sveriges störste historieskrifvare satt såsom inskrift öfver hela vår stormakts-tid, särdeles öfver dess förra hälft: »att Sveriges ärorika tid var en tid af stora, lifvande idéer och på samma gång en tid under våldsam samt tvingande omständigheter. Idéernas verksamhet kväfdes, omständigheternas myndighet förblef — och gällde slutligen för vishet²⁾».

¹⁾ Vermehrte Moscovitische und Persianische Reisebeschreibung durch ADAM OLEARIUS ASCANIUS, pag. 117.

²⁾ E. G. GEJERS »Samlade skrifter», afd. I, band 6, pag. 361.

VI.

Lagskipningen.

Vid rättskipningen¹⁾ följdes i Ingermanland i allmänhet den svenska lagen och de svenska rättsedvänjorna. Till en början ämnade regeringen anbefalla detta förfaringssätt blott i fråga om svenskars och finnars rättstvister med hvarandra men däremot låta landets ryska och tyska invånare härutinnan följa sina gamla bruk och sedvänjor²⁾. Detta utlovades äfven i de privilegier, som invånarne mottogo, och den första guvernören öfver landet erhöll en dylik föreskrift i sin instruktion³⁾. Det dröjde dock ej länge, innan regeringen visade, att hon ej ville, att ett dylikt förhållande för framtiden skulle vara rådande⁴⁾, och faktiskt är, att den svenska lagen redan 1617 tillämpades vid rättstvister, i hvilka båda parterna utgjordes af ryssar. På landsbygden var häradsrätten lägsta instansen, och till en början utgjordes hela provinsen med undantag af Allentacka och Narva län, hvilka i juridiskt afseende räknades till Estland, en domsaga. Regeringen insåg likväl snart, att hela landet borde indelas i flere domsagor⁵⁾, och början gjordes därmed, att Nöteborgs län fick sin egen häradshöfding, under det att en

¹⁾ Någon särskild rättegångsordning för landet blef ej i trots af regeringens löfte utfärdad, ej heller någon särskild landsrätt inrättad. Se vidare Ingerm. landtakten § 22.

²⁾ Se härom registr. för den 28 november och 17 december 1617.

³⁾ Karl Karlsson Gyllenhjelm's instruktion den 7 december 1617. Registr.

⁴⁾ Redan i den andra ståthållarens instruktion uteslöts detta förbehåll. Registr. för den 22 augusti 1622.

⁵⁾ »I förmäle, Herr Generalguvernör, uti eder skrifvelse daterad den 29 september, huru såsom justitien uti Ingermanland skall vara illa beställd, synnerligen emedan där ingen underlagman är, och eljest så lagmannen som häradshöfdingen äro där lands ifrån. Vi låta oss denna eder påminnelse oss nådigt behaga och vele befalla både lagmannen och häradshöfdingen den fordringen att göra, det rättegångstiderna icke uti någon måtto, måtte försummade blifva, eftersom vi ock hålla före, det Ingermanland uti flera häradshöfdingedömen väl skulle vara att fördela såsom vår ytterligare mening häröfver I framdeles hafva att förvänta». Registr. den 6 december 1636. Reg. till Oxenstierna. Antingen samma år eller kort därefter skedde delningen, ty 1641 utnämndes J. Oxenstierna till häradshöfding öfver blott Ivangorods, Jama och Koporje län, under det Tönnes Langman omtalas såsom häradshöfding öfver Nöteborgs län.

»Ländtrichter» tillsattes i Narva län¹⁾. Provinsen utgjorde tillika en egen lagsaga. På grund däraf, att betydliga inkomster voro förenade med dessa tjänster, innehades de af medlemmar bland Sveriges förnämsta ätter²⁾. Då dessa herrar därjämte i de flesta fall innehade andra befattningar i statens tjänst inom det egentliga Sverige, så blef följden den, att de hvarken kommo att bo inom provinsen³⁾, ej heller själfva hålla ting. Visserligen föreskrets det så väl i lagmannens som häradshöfdingens fullmakter⁴⁾, att de själfva skulle hålla ting, försåvidt de ej voro hindrade af sjukdom eller af regeringen innehade något annat uppdrag, men dessa föreskrifter, obestämda som de voro, kringgingos lätt, så att man med allt skäl kan säga, att det stod illa till med lagskipningen inom provinsen. I stället för att själfva hålla ting, ditsände de ordinarie innehafvarne af domareämbetet, lagläsare och underlagmän, hvilka i de flesta fall hade liten eller ingen kunskap om svensk lag och till följd däraf illa skötte sina ämbeten⁵⁾. Stundom infunno sig ej ens dylika personer, så att rättskipningen af brist på domare under flera år helt och hållet låg nere, och detta i trots af att både guvernören i Narva och hofrätten i Dorpt uppmanade vederbörande tjänstemän att göra sin plikt⁶⁾. Sådant var förhållandet under åren 1636—39, under

¹⁾ Se Livonica 113. B. Oxenstiernas skrifvelse af 1636.

²⁾ Häradshöfdingens lön utgjorde 1515 daler, således lika stor som en riksrådslön i Sverige. Se ODHNER!

³⁾ Se reg:s skrifvelse till N. Assersson d. 6 dec. 1636. Registr.

⁴⁾ Utdrag ur Johan Oxenstiernas fullmakt såsom häradshöfding i Ingermanland öfver Janua, Koporje och Ivangorods län: — — — och skall han därstädes skipa rätt för hög och låg, fattig och rik. Desslikes skall han ock själf om året hålla laga ting, så framt han icke hindras af kronans tjänst eller af sjukdom, troligen låta förfärdiga 2 domböcker. Han skall bekomma 12 öre silfvermynt af ryttare, knektar, officerare, som gemene, torpare så helt- som halfbesuttna, och ingen vore därför fri, som gård och hemman hafver, eftersom beslöts i Linköping 1604. Men hvad sakören beträffar tillstår dem dels oss och kronan, dels målsägaren, dels häradet, men halfparten af häradets saköre skall tillfalla häradshöfdingen. Ingrica 2, 1641.

⁵⁾ Jämf. förh. i Sverige! Se vidare härom Livonica 113, B. Oxenstierna till reg. 1636.

⁶⁾ Se Ingrica n:r 5. Instruktion för P. Larsson, huru han skall svara för guvernören. Till generalguvernörens om justitiens undergång. »Min käre broder förhåller jag härmed tjänstvilligen, icke att oansedt jag åtskilliga gånger häradshöfdingarna häröfver Ingermanland, välborne Måns Månsson och Tönnes Langman, tillskrifvit och begärt, att de en lagläsare hitförscaffa vele, hvilket ock den kongl. hofrätten i Dorpt efter min begäran gjort, men likväl intet därpå följt, så att man öfver år och dag för det manglet inga lands-ting hafver hålla kunnat, och är befruktandes, att justitia alldeles underkommer. N. Assersson till generalguvernören B. Oxenstierna 1636. Ingrica n:r 5.

hvilken tid häradstingen blott tillfälligtvis kunde hållas, och detta kunde blott ske därigenom, att guvernören med knapp nöd förmodade fogden på Koporje att fungera som lagläsare, hvilket var i hög grad lagvidrigt, eftersom domare- och åklagareämbetet på detta sätt kom att handhållas af en och samma person.

Att ett dylikt förhållande skulle i hög grad bidra till att öka rättslösheten i landet är helt naturligt, och Ingermanland fick i rikt mått pröfva på de olyckliga följderna af en slapp lagskipning, en af den tidens värsta plågoris. Visserligen gjorde så väl regeringen i Stockholm som guvernören i landet och hofrätten i Dorpt sitt bästa för att i detta afseende införa en bättre tingens ordning, men i de flesta fall utan tillräcklig framgång, emedan roten till det onda låg i det system, som följdes under denna tid, alldenstund man betraktade lagmäns- och häradshöfdingetjänsterna som förläningar. Följden blef, att man i många fall vädjade till näfrätten, då domstolarne underlät att göra sin tjänst. Detta gäller icke blott om den lägre befolkningen i allmänhet, utan de förnämde amtmän kunde äfven tilllåta sig dylika olagliga handlingar. Bland den mängd exempel på dylika fall, som skulle kunna anföras från Ingermanland under ifrågavarande tid, vilja vi blott anför ett, som uti detta afseende är mycket upplysande för rättsförhållandet i landet, alldenstund två af Sveriges mera framstående släkter här uppträdde på skådebanan. Tvist uppstod nämligen om rätta gränsen mellan riksdrotset G. Oxenstiernas stora egendom Squoritz och Johan Skyttes friherreskap Duderhoff. Med iakttagande af alla laga former hade gränsen mellan nämnda herrars besittningar blifvit utstakad 1633, och häradsrätten i Nöteborg hade bekräftat det protokoll, som därvid fördes.

Vid nämnda förrättning hade dock ett fel blifvit begånget, i det att man i fråga om rå- och rörsmärken gått mycket primitivt tillväga, alldenstund man blott gjort kors i granar, tallar, björkar eller andra träd, som stodo på gränsen, eller endast uppsatt träpålar eller »fläckat» i träden. Detta var nu ett mycket vanligt sätt att beteckna gränsen i vildmarkerna, men det lämnar på samma gång förklaring öfver att en dylik tvist om gränsen kunde uppstå så kort efter, sedan rågången blifvit fastställd på tinget i Nöteborg.

1639 befann sig Johan Skytte i sitt friherreskap Duderhoff och befallde då sitt folk att hugga ned skogen i ett område, benämndt Semsenpallo, hvilket befanns vara upptaget i G. Oxenstiernas donationsbref. När råmärkena blott bestodo af träd eller pålar af dylikt

ämne, så var det ju så mycket lättare att förstöra dem, som skogen samtidigt afbrändes. Hvilken bevekelsegrund Skytte kunde hafva för sitt tillvägagående, är ej så lätt att afgöra, antingen hade han varit mindre väl underrättad om råmärkena mellan Oxenstiernas gods och friherreskapet Duderhoff, hvilket dock är föga troligt, då hans egna bönder väl kände till den rätta rågången, eller kanske ville han tillfredsställa sitt agg mot den Oxenstiernska släkten och försöka att utvidga sina besittningar på Oxenstiernas bekostnad, hvilket nu kunde gå så mycket lättare för sig, som den sistnämnde var mycket sjuklig och snart afträdde från lifvets skådeplats. På det upprädda området utflyttades 11 bönder, så att besittningstaggandet därigenom blef ett verkligt faktum, men dessa bönder funno dock för godt att erlægga tionde till Oxenstiernas amtmän på Squoritz, och dessutom bortförde amtmannen på Duderhoff hemligen om natten skörden från det omtvistade området, oaktadt amtmannen på Squoritz på häradstinget i Nöteborg 1640 utverkade sig kvarstad på skörden af det ifrågavarande området.

Det följande året uppodlade Skyttes bönder ånyo det omtvistade området. Allt gick lungt och fredligt, till dess skörden hunnit mogna, då amtmannen på Squoritz för att hindra amtmannen på Duderhoff att bortföra skörden, som skett det föregående året, inföll med tvåhundra man, beväpnade med bössor, svärd, yxor och påkar på det omtvistade området, bortförde så väl den skurna som den oskurna säden jämte lin, rofvor och hvad öfrigt, som man kunde komma öfver. Och slutligen nedtrampades den nysådda höstsäden. Skyttes amtmän klagade för sin herre i Stockholm, hvilken hänsköt saken till regeringen. På samma gång som nämnde myndighet i mycket allvarsamma ordalag uttryckte sitt ogillande öfver den ifrågavarande rättskränkningen, befallde hon guvernören att hålla en sträng rannsaking¹⁾ öfver de utförda

¹⁾ Christina med Guds Nåde etc.

Vår gunst och nådiga bevägenhet med Gud allsmäktig tillförene I hafven utaf inne-
lagda copia till att förnimma herr guvernator Nils Assersson, hvad välborne herr Johan
Skytte hafver i underdånighet hos oss andragit och sig besvärat öfver en Urban Jo-
hansson vid namn, som i nästförlidne tid skall med tvåhundra man vara fallen in uti fri-
herreskapet Duderhoff där deras säd, rofvor och hvad mera de hafva öfverkomma kunnat
jämval all rågen, som i höstas var utsädd, låtit förtrampa och sådant allt utaf en tvist, som
skall vara om gränserna mellan Duderhoff och (Sanoritz) Squoritz. Nu ställe vi till sin ort
och vele, så mycket själfva gränstvisten vidkommer, intet dömma, hvilken som kan hafva
rätt eller orätt, allenast kommer oss det sällsamt och underligt före, att man förbigående allt

våldsbragderna. Tillsvidare lämnade regeringen själfva kärnpunkten af stridsfrågan nämligen tvisten om rätta rå och rörmärken mellan Duderhoff och Squoritz å sido och fäste sig vid de af de respektive amptmännen föröfvade våldsamheterna. Öfver dessa skulle guvernören hålla rannsaking, hvilket ock skedde i Nöteborg 1642. Efter en mycket vidlyftig skriftväxling parterna emellan uppsköt själfva afgörandet af stridsfrågan till ett annat tingssammanträde, och de båda hufvudmännen i denna tvistiga sak måste skaffa borgen för sin inställelse till nästa ting. Att vidare redogöra för den slutliga utgången af denna tvist anser författaren ligga utanför sin egentliga uppgift, alldenstund han blott med detta exempel velat visa, att äfven den tidens store kunde anlita våld i stället för lag och rätt¹⁾.

På grund af de ständigt upprepade klagomålen öfver den försummade rättskipningen tillsatte regeringen nya ordinarie domare, hvilka ditskickade dugliga lagläsare, och en stor förändring till ett bättre synes i fråga om lagskipningen inträdd. I sin redogörelse inför regeringen i Stockholm angående sin ämbetsförrättning uti Ingermanland anser sig guvernören kunna vitsorda, att justitieväsendet i landet var stäldt på god fot. Antagligen skildrar han förhållandet i allt för ljusa färger, hvilket delvis torde hafva sin förklaringsgrund däruti, att det var den sista redogörelse, han i egenkap af landets guvernör aflade inför regeringen i Stockholm²⁾.

ordentlige rättegångsmedel drister sig att företaga slikt våld samt akter och handlingar, som oss uti ingen motto står att lida, och är fördenskull vår nådiga vilja och befallning, att I med första hälle däröfver en grann och noga rannsaking, och särdeles, om någon samling är skedd af bönderna och andra, hvilka som oss klagat varder, med beväpnad hand äro fallne in uti bemälte Duderhoffs friherreskap låtandes på det fallet den som hafver varit därtill upphofvet ställa för sig nöjaktig borgen, eller hvar han det icke kan då till sakens vidare utförande vara borgen själf, såsom ock förbjudandes vid liffsstraff, att icke någon ytterligare sig understår sådant tumult eller oplåp att företaga Gud allsmäktig Eder befallandes nådliga af Stockholm den 29 januari 1642. (Underskrifter.)

¹⁾ Författaren har såsom källor för sin framställning om gränstvisten använt de vidlyftiga rättegångshandlingar, som finnas i Livonica 119 angående häradstinget på Nyens. De äro orätt daterade, ty tinget hölls 1642, under det på en del af afskrifterna står antecknat, att det skulle hållits 1648. Såsom skäl för att det ej hållits 1648 utan 1642, kan bland annat anföras. Att Nils Assersson såsom guvernör var närvarande vid rättegångsförhandlingarna, hvilket han icke hade kunnat vara 1648, då han redan 1643 lämnade landet, och sedan blef landshöfding i Göteborg. Häradsrätten var här dubbel och bestod af 22 personer. Bland de öfriga personer, som voro närvarande, vilja vi här blott nämna, ståthållaren på Nöteborg Jakob Claesson, öfverstelöjtnant Ch. von Jagow.

²⁾ Justitieväsendet blifver i denna landsorten Ingermanland förmedelst de wälborne

Hvarje slotts län utgjorde ett härad. Tingen höllos på slotten, på tid, som därför af guvernören bestämdes¹⁾. Det är antagligt, att ting höllos 3 gånger om året, åtminstone omtalas vår-, sommar-, och höstting. På tinget infann sig guvernören vanligen tillsammans med ståthållaren i det län, inom hvilket tinget hölls, hvarjämte han äfven åtföljdes af någon eller några tjänstemän från kansliet i Narva²⁾. Häradsrätten var organiserad på samma sätt som i det egentliga Sverige, men nämndemännens antal var mycket växlande. I de flesta fall utgjordes nämnden af 12 personer, men icke sällan voro nämndemännen 15—18. Understundom var nämnden dubbel och bestod af 24 personer³⁾.

Sedan häradstinget var slutadt, skulle dagen därpå hållas lagmansting, hvilket dock snart nog icke ofta inträffade. Enligt sakens natur vädjades till detta ting från häradsrätten, i mål af den betydighet, att vad kunde få äga rum. Innan domarne verkställdes, vare sig de voro fällda af landets eller städernas domstolar, underställdes de hofrättens i Dorpt⁴⁾ pröfning, och af denna anledning ålåg det domaren att insända ett exemplar af domboken till hofrätten⁵⁾.

Adelsmännen och bojarerna hade i civila mål domsrätt öfver sina egna underhafvande samt rätt att verkställa sina domar⁶⁾.

herrarne lagmäns och häradshöfdingarnas tidiga försorg och återgå allt i deras ställförande under lagman och lagläsare väl administrerat, att man näst Guds hjälp ville förmoda, att ingen med någon fog skall sig kunna besvära, det dem icke är rätt plägat uti hvad han hafver att lamentera öfver, och det som i en eller annan måtto här på rådstugan som i landet passerar, det skickas allt till den kungl. hofrätten i Dorpt att öfverses, efter hvilkens utslag sedan execution sker. Nils Asserssons redogörelse d. 28 aug. 1643. Livonica 120.

¹⁾ Ingrica nr 6. Till Jesper Johansson om höstetinget, som hållas skall.

²⁾ 1635 voro vid ett ting närvarande guvernören öfver Ingermanland, underståthållaren på Narva, kamreraren öfver Ingermanland, slottsskrifvaren på Nöteborg jämte lagläsaren. Nämndens antal uppgick till 16 personer. 1642 hölls ett dylikt ting på Nyen, och nästan samma personer voro äfven här tillstädes. Nämnden var dubbel och utgjorde 22 personer. Många exempel på dylika fall skulle kunna anföras.

³⁾ Vid de tillfällen, då nämnden, enligt hvad som kommit till författarens kännedom, bestod af flera än 12 personer, voro svarandena bojarer. Huruvida nämndemännen utsågos af fogdarne eller landssåtarne, framgår ej tydligt af tillgängliga handlingar, men säkert är, att de utsågos för hvarje pogost inom landet, hvarvid äfven togs hänsyn till pogosternas olika storlek. Livonica 113.

⁴⁾ I fråga om vad till hofrätten från rådhusrätten i Narva skulle 6 mark erläggas.

⁵⁾ Se härom N. Asserssons redogörelse d. 28 aug. 1643. Livonica 120.

⁶⁾ Liberum etiam illis relinquimus — — — ut et illorum servitoribus et rusticis et omnibus illis subiectis potestatem in civilibus jus dicendi, coërcendi, et debitum modo iuxta juris et aequitatis — —. Ing. landtakten.

I kriminella mål skulle rätt skipas i enlighet med svenska adelns privilegier¹⁾. Vid rättegångar, i hvilka löntagarne själfva blefvo invecklade, hade de frihet att vädja till konungen och rådet. En dylik rätt hade äfven emphyteuticarierna, och konungens befallningsmän voro vid 500 thalers vite förpliktigade att inom fyra månader till regeringen i Stockholm insända handlingarne uti dylika mål²⁾. På grund af denna rättighet aktade ej landets tyska nybyggare nödigt att infinna sig inför landets domstolar, om de dit blifvit instämnda till följd af de tvister, i hvilka de kunde hafva råkat med landets öfriga invånare. Regeringen i Stockholm upplyste dem dock snart om deras plikt uti detta afseende och ålade dem att infinna sig inför landets domstolar, från hvilken skyldighet de icke genom sina privilegier blifvit fritagne³⁾.

Förekommo mål, som regeringen ansåg vara af större vikt och betydelse, förbigick hon den vanliga rättegångsordningen och tillsatte för hvarje gång särskilda domstolar, hvilka hade till uppgift att på ort och ställe hålla rannsaking öfver ifrågavarande mål, afhöra vittnen samt däröfver föra protokoll. Några utslag brukade dessa tillfälliga domstolar vanligtvis ej fälla, utan handlingarna i målet skickades till Stockholm, hvarest det slutligen afgjordes.

Dylika domstolar eller kommissioner, som hade något större mål att undersöka, tillsattes vid tre särskilda tillfällen under ifrågavarande tid. Till regeringens kunskap hade kommit, att arendatorerna af kronans inkomster i synnerhet B. von Rosen hade orättvist behandlat de bönder, som bodde i de landområden, som voro bortarrenderade. Arendatorerna anklagades bland annat därför, att de hade begagnat falska mått och vikter samt dessutom på mångahanda sätt förtryckt bönderna, så att flertalet af dem begifvit sig på flykten.

¹⁾ Se ingermanländska landtakterien.

²⁾ D:o d:o; såsom en särskild förmån utlofvade regeringen, att de ej skulle blifva besvärade med »olidliga, hastiga, extrajudikaliska och fiskaliska rättegångar».

³⁾ »Att såsom ofta kan hända, att bemälte lands tyskar kunna råka i några trätor och rättegångshandel med andra K. M:ts undersåtar uti Ingermanland, att K. M. förnimmer, att de hvarken till ting eller rådstuga komparera vele, när de citerade varda, skjutande sig på sina privilegier, och emedan uti bemälde privilegier icke finnes, att de icke skola svara lag och rätt, så är K. M:ts vilja, att de icke mindre än såsom andra landsåtarne skola vara lag och rätt underkastade och pliktige komparera på ting eller rådstuga, när någon deras sak så fordrar att svara till hvad dem kan tilltaladt varda.» Registr. d. 27 april 1629.

På grund häraf ditskickade H. K. M. Arvid Andersson, såsom den »landsens belägenhet och allmogens klagomål kunnig är», hvilken och i detta mål skulle blifva allmogens sakförare. Guvernören i Ingermanland A. Eriksson ålades kalla inför sig så väl A. Andersson och bönderna som B. Rosen och hans medintressanter. Till medlemmar i undersökningskommissionen skulle guvernören utse de flesta adelsmän eller eljest goda och beskedliga män och med dem draga från pogost till pogost och från det ena hakelverket till det andra upptagande och skärskådande, hvad parterna kunde hafva emot hvarandra. Vid undersökningen borde tillgå på det sätt, att den på förutvarande sätt utsedda kommissionen skulle föra protokoll öfver undersökningen och på den ena sidan i protokollsboken med klagandens egna ord oväldigt anteckna deras besvär och på den motsatta sidan uppteckna de skäl, som svarandena kunde hafva att andraga till sitt försvar. Därjämte skulle utdrag af salmanikernas böcker införas i protokollet. Hade någon af parterna vittnen, skulle dessa äfven höras på ed, och därefter skulle handlingarna i målet insändas till Stockholm¹⁾.

Att arendatorerna icke kände sig fullt säkra för efterräkningar framgår däraf, att H. Fleming ansåg sig behöfva sammankalla bönderna till Jama slott och söker där af dem utverka sig ett intyg därom, att han icke gjort sig skyldig till de förseelser, för hvilka han anklagades. Hans bemödande lyckades äfven²⁾. Läses däremot J. de la Gardies bref till Oxenstierna dateradt Reval den 6 februari 1623³⁾, kan man knappast undgå att finna Fleming saker till det brott, hvarför han anklagades.

Andra gången tillsattes en dylik kommission 1637⁴⁾, hvilken höll sitt första sammanträde den 1 juni nämnda år på Ivangorods slott. Kommissionens ledamöter utgjordes af guvernören Nils Assersson, ståthållaren Claes Galle och Evert Bremer samt slottsfogden Hans Hempling. Nämnda kommissions uppgift var att hålla rannsaking uti ett riksförräderimål, i det att några svenska undersåtar af den ryska nationen begifvit sig till Novgorod och besökt vojevoden och metropoliten därstädes. Andra åter ville icke i sina kyrkoböner bedja för den svenska konungen utan för Rysslands tsar.

¹⁾ Registr. d. 29 maj 1623.

²⁾ Oxenstiernas skrifter, afdel. II, band 5.

³⁾ Sammanträde hölls den 27 mars 1623. En utförlig och intressant skildring härom finnes i Oxenstiernska samlingen riksarkivet.

⁴⁾ Registr. d. 15 febr. 1637. Jfr Livonica 114.

Tredje gången sammanträdde en dylik kommission 1643, den 27 och 28 februari. Hans uppgift blef att företaga en rannsaking med anledning af ett upplopp, som några af Ivangorods invånare tillställt i själfva kyrkan mot superintendenten U. Stahell. Kommissionen bestod icke blott af generalguvernören öfver Ingermanland och Kexholms län och guvernören i Narva utan därjämte äfven af de flesta högre militärpersoner inom provinsen¹⁾.

Vissa mål ansåg dock guvernören i Narva vara af den beskaffenhet, att de hvarken kunde hänskjutas till häradsstingen eller rådstugurätterna. I och för afdömandet af dylika mål fungerade han såsom ordförande i en domstol, hvilken var sammansatt af särskilda personer, som han i och för detta ändamål tillkallat. Nämda domstol höll sina sammanträden på Narva slott. Enär det här på platsen var stor brist på personer, som voro nog kvalificerade att mottaga ett dylikt uppdrag, och det på den grund var förenadt med stora svårigheter att få en dylik domstol till stånd, föreslog guvernören regeringen att i Narva inrätta en borgrätt²⁾ med särskildt aflönade assessorer, alldeles som förhållandet var i Reval och Dorpat. Regeringen visade sig ej obenägen därför³⁾, men någon dylik domstol kom antagligen ej därstädes till stånd under ifrågavarande tid. Någon klassifikation af de mål, som skulle höra under borgrättens domvärjo, omtalades ej i det förslag, som guvernören inlämnade till regeringen, men det är antagligt, att meningen var, att, om en dylik domstol kom till stånd i Narva, skulle hon få samma uppgift som borgrätten i Reval⁴⁾. Sedan den nya kyrkoordningen blifvit införd

¹⁾ Då tillsättningen af denna kommission står i det närmaste samband med ingermanländska kyrkoreformationen och kommissionens verksamhet lämpligast upptages till behandling i samband med en redogörelse för provinsens kyrkliga förhållande, har författaren endast för sammanhangets skull här i förbigående vidrört dem.

²⁾ Utdrag ur guvernören N. Asserssons bref till generalguvernören B. Oxenstierna — — — »såsom och därhän beforder hos K. M:t, att en borgrätt måtte blifva här förordnad, och dess assessorer någon lön såsom i Reval och annorstädes bestådd blifver. Ty här fulla alltid sådana saker (= mål) före, som hvarken kunna eller böra till rådstufvan eller landstingen skjutas, utan måste borgrätten slitas, Gud vet, med hvad möda man under tiden kan så många karlar skrapa tillsammans, som den besitta, hvilka dock intet äro, såsom sig borde, edsvurne.» Ingrida n:r 6, d. 8 sept. 1634.

³⁾ Detta visade hon dels därigenom, att hon lofvade att taga guvernörens förslag i öfvervägande, dels bestämde, att det största ämbetsrummet uti landshöfdingeresidenset i Narva skulle användas till sessionsrum för borgrätten.

⁴⁾ Under borgrätten i Reval hörde 1:0 gods, som icke voro af harrisk, wierisk rätt; 2:0 Estlands trupper; 3:0 ämbetsmän och präster; 4:0 personer, som bo på dömen och

erhöll äfven guvernören domsrätt i åtskilliga kyrkliga mål angående de förbrytelser rörande kyrka och religion, hvartill de grekisk-katolske ryssarne kunde göra sig skyldige, under det att domsrätt i de flesta öfriga kyrkliga mål, som rörde landets lutherska befolkning, samtidigt uppdrogs åt konsistoriet i Narva.

Ingermanlands städer kunna med afseende på lagskipningen och förvaltningen under denna tid delas i två klasser, nämligen de egentliga städerna och hakelverken¹⁾. Till den första klassen räknades i början blott Narva. Sedermera erhöil äfven Ivangorod stadsprivilegier 1617—37 och Nyen 1638—42. Till hakelverken hörde Nöteborg, Jama, Koporje och Waske-Narva²⁾. I de af Gustaf Adolf 1617 bekräftade privilegierna för Narva föreskrefs, att stadens råd vid rättegångar skulle ställa sig Sveriges lag- och rättegångsordning till efterrättelse samt i offentliga handlingar endast skulle begagna svenska språket, hvarföre statssekreteraren på den grund antingen borde vara svensk eller åtminstone förstå nämnda språk³⁾. Men dessa föreskrifter förblefvo länge blott en död bokstaf. I trots af privilegierna innehades nämnda befattning en lång tid bortåt endast af tyskar, som hvarken hade reda på svenska lagen eller förstodo svenska språket⁴⁾, men likväl voro skyldige att föra protokoll och författa domböcker på nämnda språk. Följden här af blef också den, att hvarken hofrätten i Dorpt⁵⁾ eller kansliet i Narva⁶⁾

Tonisberget i Reval; 5:0 ärekränkningar och äktenskapsbrott; 6:0 en del skuldsaker; 7:0 beskattning. Om nämnda borgrätt skulle komma att motsvara den i landtaksen § 24 omtalade subsellia quorum judiciorum non solum ex nobilibus, verum etiam ex illorum numero selectioribus viris cohonestabuntur, framgår ej klart af nu tillgängliga handlingar. Om borgrätten i Reval, E. Fries, Erik Oxenstierna såsom Estlands generalguvernör, Historisk tidskrift 1885, pag. 327.

¹⁾ Se HALLENBERG, G. A:s historia, IV: 549.

²⁾ Kallades stundom Nyslott. Se Akiander, pag. 46.

³⁾ Registr. d. 28 nov. 1617.

⁴⁾ »Här hafver de för 3 år sedan antagit en stadsskrifvare, en utländer från Strassburg, kan icke svenskt ord och lika mycket af Sveriges lag, statuter och ordningar, hafver icke heller gjort sin ed i närvaro af landshöfdingen, min ringa person eller konungens fogde.» Lagläsaren P. Larsson Alebeks berättelse till B. Oxenstierna 1640. Livonica 118.

⁵⁾ Hofrätten i Dorpt inrättades enligt Weibull, G. A:s historia, pag. 87, 1629, och detta gäller sålunda endast efter den tiden.

⁶⁾ Ingrida n:r 5, 1636. Instr. för P. Larsson, hur han skall svara för guvernören. »Borgmästare och råd kan man ej heller disponera att de tillhålla stadens sekreterare sine protokoller ärligen från sig leverera, utan han ser på sin privata fördel, dem åtspord begifver sig hädan halfva året eller mera ute. När man någon rättelse uti en och annan

erhöllo några domböcker från rådhusrätten uti sistnämnda stad, och det oaktadt generalguvernören och hofrätten¹⁾ allvarligen påminte borgmästare och råd i Narva därom. Hela magistraten bestod för öfrigt blott af tyskar, af hvilka de flesta jämte själfva borgmästaren voro i hög grad okunniga personer med föga eller intet intresse för stadens bästa. Ofta var rådmännens antal så ringa, att guvernören för att få rådhusrätten fulltalig måste tillkalla medlemmar af slottspersonalen, hvilket gaf anledning till klagomål från borgarnes sida²⁾.

På grund häraf föreslog generalguvernören, att man helt enkelt i fråga om lag och rätt borde göra Narva till en tysk stad, hvilket regeringen likväl afslog³⁾. För att i detta afseende i staden införa en ny tingens ordning, anslog regeringen, i likhet med hvad som förut skett i några af det egentliga Sveriges städer⁴⁾, en bestämd lön åt magistratens medlemmar⁵⁾; därpå ditskickades⁶⁾ en svensk man till borgmästare, och därmed tog oredan i fråga om lagskipningen slut inom staden⁷⁾. Den nye borgmästaren grep sig genast

sak som till en god polities uppbyggelse kan behöfvas begärer, då skjuta de skulden på sin sekreterare, att han inte är hemma. När han då kommer hem, refererar han dem med sig på stadens gamla privilegier, att de icke äro pliktige slottsöfversten något besked uti ett eller annat att gifva, utan de hafva sin jus för sig och ingalunda låta sig bestämma till hvad man dem till politiens välstånd och stadens förkofring föreslår.»

¹⁾ Ingrida nr 5.

²⁾ D. 20 sept., 1642. Registr.

³⁾ Reg. till B. Oxenstierna d. 25 maj 1641. Registr.

⁴⁾ En dylik fördelning af magistratens medlemmar hade redan förut skett i Stockholm, Norrköping, Åbo, Göteborg och Uppsala. Jfr ODHNER, Sveriges inre historia, pag. 187.

⁵⁾ Se reg. d. 20 sept. 1642. Borgmästarens lön utgjorde 200 daler, stadssekreterarens 100 daler och hvarje rådmans 50 daler. Rådmännen voro 7; sedermera tillkommo 2, så att hela magistraten bestod af 10 personer.

⁶⁾ Svar på E. Gyllenstiernas punkter 5 juni 1643. Registr. »Att I ock vidare förmåler om några saker, politieväsendet angående och särdeles vara nödigt, att någon god svensk man till borgmästare i Narven varder förordnad, så hafva vi den saken eftertänkt och besinnandes, huru mäktigt slätt som med stadsmagistraten sammastädes nu en tid varit bestämdt, om de allenast ha en borgmästare och några få rådmän till förtiga, huruvida såsom deras capazität till sådant förslår sig rätt kan sträcka, fördenskull för godt och nyttigt funnit såsom I föreslår, att vi härifrån något bekvämt och kapabelt subjekt dit måtte förordna. Vi stå nu i tankarne om Jakob Fugt benämnd, som den orten icke är okunnig, och jämte det han några år hafver förtjant uti vårt kansli och redan skaffat sig i kommersen en temlig förfarenhet därtill att deputeras, den vi och med forderligaste dit öfver sända. — Fugt kom till Narva 1644.

⁷⁾ Se anm. 4.

an med att införa ordning och reda uti stadens förvaltning. På regeringens befallning genomförde han en arbetsfördelning bland magistratens medlemmar. Rådhusrätten fördelades uti tre kollegier, af hvilka det första, som bestod af borgmästaren och tre rådmän, hade till uppgift att bilägga alla mål, som hörde till lagskipningen¹⁾. Det andra kollegiet utgjordes af tre rådmän, hvilka behandlade alla frågor, som rörde handel, fabriker, skråväsen och öfriga näringsgrenar. Det tredje kollegiet, som likaledes bestod af tre rådmän, bildade ett slags drätselkammare, som skulle hafva uppsikt öfver stadens inkomster och utgifter. Särskilda protokoll fördes inom hvarje afdelning, och när någon fråga blef föremål för tvist, skulle den afgöras af hela magistraten. Genom borgmästarens energiska verksamhet blefvo sålunda regeringens planer angående regleringen af Narvas magistrat genomförda och kommo således ej blott att existera på papperet. Däremot lyckades han ej genast att få svenska språket infördt vid rådstugurättens förhandlingar, ty de första af nämnda rättsprotokoll, som insändes till regeringen i Stockholm, äro författade på tyska språket²⁾.

Innan Ivangorod erhöill stadsprivilegier, försiggick lagskipningen därstädes alldeles som i de öfriga hakelverken³⁾. Genom stadsprivilegierna bestämdes, att rådhusrätten skulle bestå af en ordinarie och en vice borgmästare samt åtta rådmän, hvilka erhöllo en bestämd lön af svenska staten. Vid rättegångstillfällen skulle svenska lagen tillämpas, men någon fördelning af magistraten uti särskilda kollegier förekom ej härstädes.

I Nyen fanns trots privilegierna ända till 1642 hvarken borgmästare eller rådmän, hvilket berodde dels därpå, att stadens borgerskap var alltför fåtaligt, dels fanns ej ibland dess medlemmar några borgare, som voro nog kvalificerade att förestå dylika befattningar, och på den grund sköttes magistratens åligganden här till en början af kronans ämbetsmän⁴⁾. Genom 1642 års privilegier erhöill staden en egen styrelse bestående af borgmästare och rådmän. I nämnda urkund omtalas icke, af huru många medlemmar magistraten skulle

¹⁾ Rättegångsdagar voro måndagar, onsdagar och lördagar. Nämnda kollegium utfärdade samma år en krögareförordning, en brandordning och en bröllopsordning för Narva.

²⁾ Huruvida någon kämnarsrätt fanns i Narva kan förf. ej afgöra, emedan nu tillgängliga handlingar icke nämna något därom.

³⁾ D. 28 nov. 1617. Registr.

⁴⁾ Livonica 117. D. 22 juni 1640.

bestå. Deras antal skulle ökas i mån af behof, allteftersom stadens folkmängd tilltog¹⁾. Staten lämnade bidrag till magistratens aflöning. Jämte borgmästare och rådmän fanns därjämte en magistratssekreterare. Mindre betydliga mål skulle afgöras af en kämnersrätt, som blott bestod af två medlemmar²⁾.

I Nyen infördes äfven en arbetsfördelning bland magistratens medlemmar, hvilka här blott fördelades uti två kollegier, af hvilka det ena förestods af justitieborgmästaren, det andra af handelsborgmästaren. När viktiga frågor, som antingen rörde regementet eller rättegångsväsendet, förekommo, skulle generalguvernören föra ordet vid magistratens sammankomster³⁾.

Hakelverken kunna betraktas som ett slags köpingar, hvilka ej ägde några egentliga stadsprivilegier. Här utöfvades den dömande myndigheten af underståthållaren uti vederbörande län eller af provinsens ståthållare tillsammans med några personer, som denne hade i sitt följe⁴⁾. Enär hakelverken lågo invid fästningarne, höllos rättegångarne inom dessa⁵⁾.

¹⁾ Se Carl Bonsdorf act. Fen. Tom 18, pag. 400.

²⁾ Se Bonsdorf, anf. arb., pag. 398.

³⁾ » » pag. 397 och 98.

⁴⁾ I öfverensstämmelse med förhållandet under ryska tiden, se härom Petruji krönika. 1633 utgjordes domstolen på Ivangorod af guvernören N. Assersson, underståthållare och 6 andra bisittare.

⁵⁾ Rättegångarna skola hållas efter gammal sed och beklädas af båda våra ståthållare, den svenska och den ingermanländska, som härtill hafver varit brukadt, intill dess vi framdeles härom stadgandes varder. (Se härom Ivangorods privilegier.)

VII.

Förvaltningen.

I olikhet med förhållandet uti Estland och Liffland fanns ej inom Ingermanland något inhemskt förvaltningssystem, från hvilket svenska regeringen kunde utgå i fråga om ordnandet af landets borgerliga och kyrkliga förvaltning¹⁾. Regeringens uppgift beträffande förvaltningens ordnande härstädes blef således att i detta afseende uppföra en alldeles ny byggnad. Innevarande period utgör med afseende på så väl detta som andra förhållanden en öfvergångstid, och först mot slutet af perioden bildar Ingermanland tillsammans med Keksholms län i afseende på förvaltningen ett själfständigt helt. Landets kyrkliga organisation blef först 1645 fullt färdig. Omedelbart efter Stolbovafreden anförtröddes högsta ledningen af landets förvaltning åt guvernörer, residerande i Narva. Dessa innehade så väl den högsta administrativa som militära myndigheten inom provinsen²⁾. Detta upphörde 1629³⁾, då landet blef förenadt med

¹⁾ Jfr CARLSON, Sveriges historia, band 2.

²⁾ Gyllenhjelm blef landshöfding i Ingermanland och ståthållare på Narva fästning, den 17 December 1617. Registr. I nordisk familjebok uppgifves Gyllenhjelm såsom generalguvernör — hvilket ej kan bevisas.

Henrik Fleming ståthållare öfver Narva och Ingermanland den 14 april 1620. Registr. Anders Eriksson ståthållare öfver Jama, Koporje, Narva och Ivangorods län den 22 augusti 1622.

Nils Assersson ståthållare den 5 Mars 1626. Registr.

³⁾ Skytte var generalguvernör öfver Ingermanland och Liffland från 1629 till 1634. Hans styrelse var mera skadlig än gagnande för landet. Härom skrifver G. Oxenstierna: »Och hafve vi alltsedan riksdagen ändades haft mycket här att göra med polniske liffländarnes och ryssarnes besvär, och hafve vi måst låtit falla halften af staterna i Liffland, så framt till hela landet icke skulle förlöpa, efter som väl tredingen, allareda skedt är. Och så framt till Skyttes regemente längre hade varit, hade Sverige om hela provinsen pericliterat. Med Ingermanland är äfven så procederat och så vidt kommet, att där dess ränta tillföre hafver dragett till 150,000, drager hon nu intet mera än 40,000.» Äfven om man i allmänhet på grund af den spänning, som rådde mellan Skytte och bröderna Oxenstierna, måste med försiktighet använda det yttrande, som parterna fölla om hvarandra, funnos dock i föreliggande fall så många andra bevis för Skyttes dåliga styrelse i Ingermanland och Liffland, att man därigenom kan bevisa att Oxenstiernas omdöme här är fullt sanningsenligt. (G. Oxenstierna den 7 september 1634. A. Oxenstiernas skrifter, afdeln. 2, band 3, pag. 341.)

Liffland till ett generalguvernement med säte för den nye generalguvernören i Dorpt, hvilket fortfor till 1642, då Ingermanland tillsammans med¹⁾ Keksholms län af regeringen i Stockholm bestämdes skola utgöra ett eget generalguvernement med säte för den nye generalguvernören i Nyen. Den 12 december 1640 väcktes i rådet fråga²⁾ om inrättande af ett nytt generalguvernörsämbete uti Ingermanland. Vid nämnda sammanträde anfördes såsom skäl till detta nya ämbetes inrättande dels, att en generalguvernör bättre skulle kunna med tillbörlig kraft och tillräckligt anseende uppträda mot vojevoden i Novgorod, med hvilken provinsens myndigheter rätt ofta kommo i delo, dels ansåg man, att en generalguvernör, som hade ett mindre område att vaka öfver, bättre skulle kunna sätta handeln och näringarna i ett mera tillfredsställande skick, än som hittills varit fallet. Ett tredje skäl, som talade lika mycket som de båda förra för att göra Ingermanland och Keksholms län till ett generalguvernement, var nationsprincipen, alldestund den till antalet öfvervägande befolkningen uti båda dessa provinser tillhörde ryska nationen. Denna omständighet framhölls dock icke vid rådets öfverläggningar öfver denna fråga, men det är mycket antagligt, att flertalet af rådsherrarna äfven tagit denna faktor med i beräkningen, då de fattade sitt beslut. Till förste innehafvare af den nyinrättade tjänsten utsågs landshöfdingen uti Wiborg E. Gyllenstierna, en för denna plats synnerligen lämplig person, dels därför att han genom sin landshöfdingebefattning i Wiborg lärt känna dessa traktors tillstånd och behof, dels därför att han 1634 deltagit i en beskickning till Moskva och således äfven fått kunskap om Rysslands inre förhållanden³⁾. Närmaste öfverinseendet öfver Ingermanlands förvaltning ålåg guvernören i Narva, och under honom stodo särskilda underståthållare, som residerade i Narva, Ivangorod, Koporje och Nöteborg⁴⁾, hvilket sistnämnda län dock 1643 erhöll sin egen landshöfding. Nämne tjänstemans ställning var i ett afseende olik alla andra dylika ämbetsmäns, i det att regeringen ej utfärdade någon särskild instruktion för honom utan öfverlät åt generalguvernörens i Nyen att göra detta⁵⁾. Guvernörens i Narva ställning till

¹⁾ Bengt Oxenstierna generalguvernör 1634—42.

²⁾ Tigerstedt bidrag till Keksholms läns historia. Åbo lyceii program 1876, pag. 3.

³⁾ Jfr Nordisk familjebok, band 6, pag. 340.

⁴⁾ D:o Ingermanländska staten. Ingr. 66.

⁵⁾ Den 10 maj 1643. Registr.

generalguvernören var mycket obestämd, och detta gäller så väl under den tid, under hvilken Ingermanland var förenadt med Liffland, som då det sedan slogs tillsammans med Keksholms län. Genomläser man deras instruktioner, så finnes icke uti dessa några särskilda föreskrifter, hvarigenom en skarp gräns uppdrages mellan deras funktioner. Utgår man från grundtankarne i rådsprotokollen för 1640, så synes det, som om generalguvernörens i Ingermanland hufvudsakliga uppgift skulle varit att tillvarataga landets intressen gent emot vojevoden i Novgorod samt med särskild uppmärksamhet sysselsätta sig med åkerbrukets förkofran, handels och öfriga näringsgrenars uppmuntran, men därtill inskränkte sig ingalunda nämnda ämbetsmans uppgift och befogenhet. Såsom den öfverordnade skulle naturligtvis generalguvernören hafva uppsikt öfver landshöfdingarna och andra ämbetsmän inom sitt generalguvernement, men några speciella föreskrifter angående omfånget och beskaffenheten af denna funktion förekommo ej i hans instruktion. Såsom en särskild uppgift för den ingermanländske generalguvernören kunna vi anföras hans skyldighet att, för så vidt det berodde på honom, söka hos landets invånare inplantera tillgifvenhet för den svenska styrelsen och det svenska väldet. Såsom högste vårdaren af freden inom provinsen ålåg det honom att flitigt brefväxla med Sveriges agent i Moskva samt med sina kolleger i Estland och Liffland. Ändamålet med denna brefväxling var att i tid få reda på, om någon ofred och fara hotade från Rysslands sida, och, på det att generalguvernören skulle kunna erhålla säkra underrättelser därom, var han förpliktigad att skicka särskilda personer in i grannriket, hvilka under föregifvande af att där idka handel skulle hafva till sin egentliga uppgift att taga reda på den politiska ställningen därstädes. Märkte de, att någon krigsfara hotade Sverige från Rysslands sida, voro de skyldiga att därom underrätta generalguvernören, hvilken i så fall hade att se till att fästningarna genast sattes i försvarsstånd¹⁾.

I fråga om militärväsendet i öfrigt hade generalguvernören samma uppgift som guvernören i Narva med några särskilda undantag²⁾. Egendomligt nog saknade de två första generalguvernörerna

¹⁾ Se baron E. Gyllenstiernas instruktion af den 20 juli 1642.

²⁾ I närvarande framställning använder författaren ej landshöfdingetiteln för guvernören uti Narva af det skäl, att den siste guvernören innehade sin befattning från 1626—43, således flera år efter det den nya landshöfdinge-instruktionen utkommit, och det

militärisk utbildning, och följden af detta blef, att dessa icke lämpade sig väl att föra uppsikten öfver den beväpnade styrkan i landet. Denna brist afhjälpte regeringen på så sätt, att hon under Skyttes tid uppdrog högsta uppsikten öfver krigsmakten så väl i Ingermanland som i Liffland åt guvernören i Narva. Den andre generalguvernören däremot fick öfversten La Barré till sin assistent, och naturligtvis kom han att föra högsta befälet öfver krigsmakten. Generalguvernören fick äfven till sitt biträde i och för tjänstens skötande en handbokhållare och en handskrifvare¹⁾. I Nyen skulle ett kansli inrättas alldeles lika med det, som fanns i Narva²⁾.

Ett egendomligt drag, som under denna tid utmärkte Ingermanlands förvaltning och särskildt karakteriserar henne, såsom varande på ett öfvergångsstadium, är det tillvägagående, som regeringen använde vid utfärdandet af befallningar till provinsens invånare, eller då något viktigare ärende skulle uträttas inom landet. Man skulle hafva väntat, att hon vid dylika tillfällen meddelat generalguvernören sina befallningar och uppdragit åt honom att gifva de öfriga tjänstemännen i landet del däraf. Detta skedde visserligen rätt ofta, men lika ofta inträffade det, att hon direkt till guvernören i Narva utfärdade sina befallningar, och denne åter brukade icke sällan rådfråga henne i ärende, som rörde provinsen, utan att förut därom hafva rådplägat med generalguvernören.

Mera än en gång inträffade det ock, att regeringen förbigick båda dessa myndigheter och vände sig i stället direkt till deras underordnade tjänstemän såsom t. ex. underståthållarne på slotten i landet eller till lagläsare och fogdar. Stundom gick regeringen i detta afseende ännu längre, i det att hon antingen kunde skicka kommissarier till Ingermanland, hvilka i förening med guvernören skulle uträtta åtskilliga ärenden, eller ock kunde dessa hafva fullmakt att på egen hand genomföra det uppdrag, de mottogo, utan att på något annat sätt taga landets egna myndigheters hjälp i anspråk än att möjligen inhemta deras råd, huru uppdraget på bästa sätt skulle kunna genomföras.

kanhända skulle ge anledning till missuppfattning om det ifråga om samma person å ena stället användes titeln landshöfding och å andra titeln guvernör.

¹⁾ Se härom E. Gyllenstiernas instruktion.

²⁾ En närmare beskrifning härpå torde vara obehöflig, enär en dylik lämnats öfver kansliet i Narva. Odhnars påstående, att generalguvernören i Ingermanland understöddes af en underlandshöfding jämte en sekreterare och en kamrerare, gäller blott efter 1643. ODHNER, Sveriges inre historia, pag. 171.

Ett af de märkligaste fallen är tillsättandet af den s. k. ingermanländsk-liffländska kommissionen i april 1626. Nämnde kommission skulle hafva till uppgift att söka bättre ordna rättsväsendet och åtskilliga grenar af den civila förvaltningen uti ifrågavarande länder. Att nämnde kommissions arbete äfven skulle tagas i anspråk för Ingermanland rörande det ofvannämnda förhållandet, synes af regeringens skrifvelse, ehuru väl ingen särskild instruktion utfärdades för kommissionens medlemmar i och för arbetet i Ingermanland. Det är möjligt, att det var en af nämnde kommissions medlemmar, som några år, därefter bestämde storleken af skatten till kronan uti Nöteborgs län. Om han gjorde detta i egenskap af kommissionsledamot eller enligt särskildt förordnande, framgår icke tydligt af den tidens handlingar. Kommissionens verksamhet för Ingermanland har för öfrigt icke lämnat några spår efter sig¹⁾.

Ett annat utmärkande drag för Ingermanlands förvaltning under denna tid var den omsorg, med hvilken regeringen gick till väga, då det blef fråga om att se till, att vederbörande ämbetsmän inom provinsen befunno sig vid full lifskraft och ägde full arbetsförmåga. Händes det, att någon af dessa ämbetsmän, antingen på grund af sjukdom eller ålderdom, ej fullt nöjaktigt kunde sköta sin tjänst, erhöill han en i detta afseende bättre utrustad kollega till sin hjälp²⁾.

Under denna tid innehades guvernörsbefattningen i landet af sex personer, af hvilka fyra voro guvernörer öfver hela provinsen, under det de två öfriga blefvo landshöfdingar öfver skilda delar däraf³⁾. Vid genomläsningen af deras instruktioner finner man ej någon stor skillnad mellan den ene eller den andre guvernörens åligganden, emedan deras uppgifter voro i det stora hela af samma beskaffenhet, om än vid olika tidpunkter den ena eller den andra af deras funktioner träder mera i förgrunden. Enligt sakens egen natur tog den militära delen af deras befattning under den första tiden mera deras tid och krafter i anspråk, alldenstund det då fram-

¹⁾ Registrat. 1627, pag. 171—177.

²⁾ Härpå finnas talrika exempel uti handlingar rörande Ingermanland för denna tid.

³⁾ Guvernörer öfver hela provinsen: Carl Carlson Gyllenhielm 1617—19; Henrik Fleming 1620—22; A. Eriksons Hästehufvud 1622—26; Nils Assersson Mannersköld 1626—43.

Landshöfdingar öfver delar af provinsen: Nieroth öfver Nöteborgs län 1643; H. Drake öfver Ivangorods, Koporje och Jama län.

militärisk utbildning, och följden af detta blef, att dessa icke lämpade sig väl att föra uppsikten öfver den beväpnade styrkan i landet. Denna brist afhjälpte regeringen på så sätt, att hon under Skyttes tid uppdrog högsta uppsikten öfver krigsmakten så väl i Ingermanland som i Liffland åt guvernören i Narva. Den andre generalguvernören däremot fick öfversten La Barré till sin assistent, och naturligtvis kom han att föra högsta befälet öfver krigsmakten. Generalguvernören fick äfven till sitt biträde i och för tjänstens skötande en handbokhållare och en handskrifvare¹⁾. I Nyen skulle ett kansli inrättas alldeles lika med det, som fanns i Narva²⁾.

Ett egendomligt drag, som under denna tid utmärkte Ingermanlands förvaltning och särskildt karakteriserar henne, såsom varande på ett öfvergångsstadium, är det tillvägagående, som regeringen använde vid utfärdandet af befallningar till provinsens invånare, eller då något viktigare ärende skulle uträttas inom landet. Man skulle hafva väntat, att hon vid dylika tillfällen meddelat generalguvernören sina befallningar och uppdragit åt honom att gifva de öfriga tjänstemännen i landet del däraf. Detta skedde visserligen rätt ofta, men lika ofta inträffade det, att hon direkt till guvernören i Narva utfärdade sina befallningar, och denne åter brukade icke sällan rådfråga henne i ärende, som rörde provinsen, utan att förut därom hafva rådplägat med generalguvernören.

Mera än en gång inträffade det ock, att regeringen förbigick båda dessa myndigheter och vände sig i stället direkt till deras underordnade tjänstemän såsom t. ex. underståthållarne på slotten i landet eller till lagläsare och fogdar. Stundom gick regeringen i detta afseende ännu längre, i det att hon antingen kunde skicka kommissarier till Ingermanland, hvilka i förening med guvernören skulle uträtta åtskilliga ärenden, eller ock kunde dessa hafva fullmakt att på egen hand genomföra det uppdrag, de mottogo, utan att på något annat sätt taga landets egna myndigheters hjälp i anspråk än att möjligen inhemta deras råd, huru uppdraget på bästa sätt skulle kunna genomföras.

kanhända skulle ge anledning till missuppfattning om det ifråga om samma person å ena stället användes titeln landshöfding och å andra titeln guvernör.

¹⁾ Se härom E. Gyllenstiernas instruktion.

²⁾ En närmare beskrifning härpå torde vara obehöflig, enär en dylik lämnats öfver kansliet i Narva. Odhners påstående, att generalguvernören i Ingermanland understöddes af en underlandshöfding jämte en sekreterare och en kamrerare, gäller blott efter 1643. ODHNER, Sveriges inre historia, pag. 171.

Ett af de märkligaste fallen är tillsättandet af den s. k. ingermanländsk-liffländska kommissionen i april 1626. Nämnde kommission skulle hafva till uppgift att söka bättre ordna rättsväsendet och åtskilliga grenar af den civila förvaltningen uti ifrågavarande länder. Att nämnde kommissions arbete äfven skulle tagas i anspråk för Ingermanland rörande det ofvannämnda förhållandet, synes af regeringens skrifvelse, ehuruval ingen särskild instruktion utfärdades för kommissionens medlemmar i och för arbetet i Ingermanland. Det är möjligt, att det var en af nämnde kommissions medlemmar, som några år, därefter bestämde storleken af skatten till kronan uti Nöteborgs län. Om han gjorde detta i egenskap af kommissionsledamot eller enligt särskildt förordnande, framgår icke tydligt af den tidens handlingar. Kommissionens verksamhet för Ingermanland har för öfrigt icke lämnat några spår efter sig¹⁾.

Ett annat utmärkande drag för Ingermanlands förvaltning under denna tid var den omsorg, med hvilken regeringen gick till väga, då det blef fråga om att se till, att vederbörande ämbetsmän inom provinsen befunno sig vid full lifskraft och ägde full arbetsförmåga. Händet, att någon af dessa ämbetsmän, antingen på grund af sjukdom eller ålderdom, ej fullt nöjaktigt kunde sköta sin tjänst, erhöi han en i detta afseende bättre utrustad kollega till sin hjälp²⁾.

Under denna tid innehades guvernörsbefattningen i landet af sex personer, af hvilka fyra voro guvernörer öfver hela provinsen, under det de två öfriga blefvo landshöfdingar öfver skilda delar däraf³⁾. Vid genomläsningen af deras instruktioner finner man ej någon stor skillnad mellan den ene eller den andre guvernörens åligganden, emedan deras uppgifter voro i det stora hela af samma beskaffenhet, om än vid olika tidpunkter den ena eller den andra af deras funktioner träder mera i förgrunden. Enligt sakens egen natur tog den militära delen af deras befattning under den första tiden mera deras tid och krafter i anspråk, alldenstund det då fram-

¹⁾ Registrat. 1627, pag. 171—177.

²⁾ Härpå finnas talrika exempel uti handlingar rörande Ingermanland för denna tid.

³⁾ Guvernörer öfver hela provinsen: Carl Carlson Gyllenhielm 1617—19; Henrik Fleming 1620—22; A. Eriksons Hästehufvud 1622—26; Nils Assersson Mannersköld 1626—43.

Landshöfdingar öfver delar af provinsen: Nieroth öfver Nöteborgs län 1643; H. Drake öfver Ivangorods, Koporje och Jama län.

förallt gällde att betrygga den nya eröfringen mot hvarje anslag från Rysslands eller Polens sida¹⁾. Sedermera fick likväl denna verksamhet träda mera i bakgrunden för den rent administrativa uppgiften, som framförallt gick därpå ut, att landet skulle så mycket som möjligt uppodlas och erhålla en talrikare befolkning. Först mot slutet af denna period blef deras ämbets tid i betydligare mån upptagen af landets kyrkliga angelägenheter²⁾.

I fråga om provinsens kyrkliga angelägenheter tillkom det både guvernören och generalguvernören att indela pogosterna uti särskilda socknar samt på tjänliga ställen uppbygga prästgårdar och kyrkor. Härvid hade nämnde ämbetsmän en ganska svår uppgift, emedan kronan icke lämnade några bidrag till ifrågavarande ändamål utan fordrade, att allmogen skulle frivilligt åtaga sig detta besvär³⁾. Därjämte ålåg det dem att vaka öfver att tionden och öfriga afgifter till prästerskapet ordentligt inbetalades. Sedan Ingermanland erhållit en egen superintendent, blefvo ofvannämnda ämbetsmän skyldige att biträda den förre vid reformationens införande. Därvid kunde han taga deras hjälp i anspråk, både när det gällde att förmå folket att närvara vid de talrika visitationerna och att hindra störande uppträden vid den allmänna gudstjänsten⁴⁾. Öfver prästerskapetsandel hade guvernören och generalguvernören en öfvervakande myndighet, i det att de kunde inför konsistoriet i Narva anklaga de präster, som förde ett tadelvärdt lif⁵⁾.

Med afseende på lagskipningen innehade guvernören en öfvervakande och exekverande myndighet. På den grund var han skyldig att infinna sig både vid tingen och vid rådhusrätternas sammanträden, i hvilkas förhandlingar han dock icke ägde rätt att deltaga, utan skulle blott genom sin närvaro dels gifva domstolarne större anseende, dels se till, att allt tillgick lagligt och ordentligt. Tingsterminerna på lands-

¹⁾ Registr. d. 14 april 1620. Instr. för H. Fleming öfver ståthållareskapet öfver Ingermanland: »Hålla fästn. till Sveriges krona samt akte på konungens af Polen anslag mot fästningarne. Därföre skall han allvarligen tillhålla borgerskapet uti Narvens stad så väl som uti hakelverken med de andra fästningarne, att de ingen hysa eller herbergera, förrän de hans namn och ärende uppå slottet kungjort hafva, och där någon gör däremot må han straffas, som saken är till.» — Ut i Ivang:s fästning fick ingen främmande person insläppas. Se härom Gyllenstiernas instruktion.

²⁾ Jfr i detta afseende H. Flemings, A. Erikssons och N. Asserssons instruktioner.

³⁾ Jfr registr. d. 22 juli 1618. Biskop Eliemi instruktion.

⁴⁾ Jfr Stahells instruktion.

⁵⁾ Se generalgub. E. Gyllenstiernas instruktion.

bygden bestämdes af guvernören, som genom särskilda skrivelser till fogdarne¹⁾ underrättade allmogen därom. Genom sin närvaro vid tingen kunde han bättre vaka öfver att inga grofva brott lämnades ostraffade, eller några personer, som begått gröfre förbrytelser, fingo gå fria. Öfver domarne på landsbygden och i städerna sträckte sig hans öfvervakande myndighet därhän, att han var skyldig att se till, det ifrågavarande ämbetsmän gjorde sin plikt och ordentligt iakttog tingsterminerna och rättegångsdagarne, samt att de i rätt tid insände sina domböcker till hofrätten i Dorpt och kansliet i Narva²⁾. Guvernörens exekverande myndighet³⁾ bestod däri att, sedan de af vederbörande domstolar utfärdade domarne vunnit laga kraft, ombesörja, att dessa utan anseende till personen ginge i verkställighet⁴⁾.

Emedan icke någon krigsöfverste fanns inom provinsen, innehade guvernören i Narva högsta befälet öfver fästningarnas garnison. Denna befattning förklarades skild från guvernörsämbetet 1635, men dåvarande guvernören fick tills vidare för sin person behålla nämnda funktion. Härigenom kommo ståthållarne på de särskilda slotten äfven i militära mål i ett underordnad förhållande till guvernören i Narva. Annars var det praxis, att fästningskommendanterna intogo en sidoordnad ställning till landshöfdingen i det län, inom hvilket fästningarna voro belägna. Som öfverbefälhafvare ålåg det honom att en gång hvarje månad hålla mönstring på fästningarna för att undersöka, om besättningarna voro fulltaliga. Därjämte var det hans plikt att anskaffa proviant och vaka öfver att den ordentligt användes och fördelades, samt att ammunition och öfriga persedlar noga vårdades, och att fästningarna höllos i godt stånd⁵⁾. Till följd däraf, att Gustaf Adolfs anordningar⁶⁾ till fästningarnas underhåll ej kunde bringas i verkställighet, var det ingen lätt sak att förse fästningarna med proviant, synnerligast under de svåra missväxtåren, under hvilka de måste förses med sina förnö-

¹⁾ Ingrida n:o 6.

²⁾ Ingrida n:o 5. Nils Asserssons instr. för P. Larsson.

³⁾ Om guvernörens domsrätt i fråga om de kyrkliga förseelser, hvartill de grekisk-katolske ryssarne kunde göra sig skyldige, se jemför landets kyrkliga förhållanden i denna afhandling.

⁴⁾ Angående dessa förhållanden se för öfrigt C. C. Gyllenhielms instr. af d. 17 dec. 1617. H. Flemings dito af 1620. A. Erikssons dito af 1622 samt H. Drakes till Hagelsrum, registr. d. 24 jan. 1645.

⁵⁾ Livon. 119. ⁶⁾ Jfr pag. 46 i denna afhandling.

denheter från det egentliga Sverige och Finland¹⁾. Däremot var guvernören i Narva befriad från en af de svåraste uppgifter, som landshöfdingarne hade att utföra i det egentliga Sverige, därigenom att icke någon utskrifning af soldater förekom inom denna provins. Landets rusttjänst skulle hvarje år mönstras af generalguvernören och guvernören i Narva, hvilka för den händelse, att de rustande ej fullgjorde sin plikt, skulle söka att med godo ställa tillrätta, hvad som var i olag eller i svårare fall hänskjuta saken till K. M:t²⁾.

När förvaltningsformerna inom en provins befinna sig på ett öfvergångsstadium, såsom förhållandet var i Ingermanland under denna tid, tages de högre ämbetsmännens öfvervakande myndighet mera i anspråk än eljest, emedan det då gäller att gifva stadga åt de nya formerna. På den grund måste guvernören uti Narva ständigt och jämt vara i verksamhet för att vaka däröfver, att alla stadgar och förordningar efterlefdes så väl af ämbetsmännen som af provinsens öfriga invånare, så att icke någon tillfogades oförrätter, utan att alla fingo njuta lag och rätt till godo³⁾. En sådan uppsikt påkallades ytterligare af det skäl, att rättigheten att uppbära kronans inkomster under en del af denna tid var bortarrenderad till enskilda personer, hvilka genom sina fogdar rätt ofta förtryckte och misshandlade landets invånare. Guvernören hade rätt att i fråga om lifssak fängsla nämnde fogdar samt att för öfriga förbrytelser, till hvilka de kunde göra sig skyldige, stämma dem inför härads- eller lagmansrätt. Att en dylik kontroll var väl behöflig, visade de många berättigade klagomålen, som från folkets sida riktades mot nämnda fogdar för deras rofgririghet och för det sätt, hvarpå de fullgjorde sin befattning⁴⁾.

Å andra sidan kunde äfven kronans fogdar och öfriga tjänare stundom gå allt för långt i att söka tillgodose statens intressen och därigenom tillfoga arrendatorerna oförrätter. Till och med en Jakob de la Gardie kunde tillfogas dylika, såsom då kommissarien E. Andersson icke ville erkänna den förlängning af arrendet af Nöteborg och Kexholms län, som den förre erhållit, oaktadt han visat

¹⁾ Se N. Assersson till reg. Livon. 112.

²⁾ Se H. Drakes instr. jämte andra handl. fr. denna tid.

³⁾ Se härom C. C:n Gyllenhielms instr. 1617.

⁴⁾ Detta gällde särskildt B. von Rosens fogdar. Att klagomålen icke voro obefogade, visar sig bland annat däraf, att H. Fleming, som innehade hälften af B. von Rosens arrende, under ett enda år hade en ren vinst af öfver 10,000 dal. silfverm. HALLENBERG, G. A:s hist., del 4, pag. 885.

från kammarrådets bref därpå. E. Andersson utkräufde icke desto mindre kronans skatt af bönderna i detta län och uppbar 1,300 daler, hvilka de la Gardie med rätta ansåg vara sin egendom. Därjämte sände E. Andersson en post till konungen och ville yrka på, att arrendekontraktet skulle upphävas, och tillskyndade dessutom de la Gardie mycken annan förtret. Under sådana tilldragelser måste naturligtvis guvernören i Narva gripa in, skipa rätt och bevaka arrendatorernas intressen. Att de la Gardie kunde hafva skäl att beklaga sig öfver nämnde person för sin vän, rikskansleren A. Oxenstierna, måste man medgifva, ehuru man å andra sidan, vid läsningen af hans bref, strax märker, att hans franska blod lätt kunde komma i allt för häftig svallning, oaktadt han annars af Gustaf Adolf ansågs vara af ett trögt temperament¹⁾.

Oaktadt friskjutsen 1639 inom provinsen afskaffades²⁾, och ingen hade sedan, med undantag af konungens egna sändebud, rätt till en dylik frihet, fortforo dock många att olagligen begagna sig af denna förmån, hvarför guvernören oupphörligt måste ligga i öppen fejd med dem, som gjorde sig skyldiga till ett dylikt brott.

¹⁾ »Därtöre kan jag icke förbigå min K. B. att opteckia, hvad förtrett jag än dageligen måste lidha aff den bofven Erick Andersson, i dett han icke sigh låter åtnöija hvad harm och skadhe han kan hafve giortt migh allt hærtill, uthan nu sedhan jag hafver sentt honom Cammerodhs breff tilhanda, att han inte skulle betatta sigh medh begge lehen Kexholm och Nöteborg, efter Hanss Kon. M:t migh dem haffver vidhare förarrenderat, uthan låta mine tienare därmedh beställa, efter contractens lydhelse, lickvell vill han dett icke efter komma, uthan seijer sigh hafve afterdigadh en påst till Hanss Kon. M:t dett alt om stöta. Och talar ändo så hönst och spost därom, att efter h. Jahan Skytt dett icke haffver medh underskrifvedh haffer dett inte myckedh på sigh; ty om Canzleren är feltherrenss befördrare så haffver han h. Jahan Skytt till befördrare, som allt sådant vill skall omstöta, eller om jagh dett skulle beholla, vill han dett migh så pöppra att jagh inte skall stort kunne däraff haffve. Sådant lettferdighett och skelmst tall för han i all sin ölekröger och gör sigh så bredh och stor att ingen skall vara Hanss Kon. M:t så trogen eller så höchtt ackta som han. (Slothållarne töress inte stort tala emott honom och alle bajjorer och utaff adell som i Ingermanland bo måste hålla hatten i handh för den skellmen). I en summa, jagh må icke allt så skrifva, såsom den bofvens pussar ähr, allenert kan jagh min K. B. icke förhåla, att migh detta så hortt till hierta går, att jagh ville heller aldrih vara födh än att en sådan skelm migh skall tribulera. Jagh redess och före alt om dett icke blifver anners, att jagh dett gör af förtrett dett som de mine kunne komma till sorghs, ty för än jagh den harmen skall lidha aff den skelmen skall jagh så rette honom till att han dett aldrih skall göra någon ährlig man mehr.» (Jakob de la Gardie till A. Oxenstierna, Riga d. 26 sept. 1624. Oxenstiernas skrifter, afdeln. 2, band 5, pag. 300).

²⁾ Jfr pag. 67.

Fastän regeringen nästan misslyckats i sina planer att ordna handel och näringar uti städerna efter handelsparteringens grundsatser, afstod hon dock icke därigenom från sin afsikt, utan befallde guvernören att dels vaka däröfver, att nämnda ordningsregler följdes i de orter, hvarest de med framgång blifvit tillämpade, såsom t. ex. uti Ivangorod, dels att i de orter, hvarest det dittills misslyckats att få parteringen införd, arbeta på att den infördes. I samband med handelns ordnande tillkom det äfven guvernören att draga försorg därom, att riktiga mål, mått och vikter användes¹⁾ samt att förhindra, det falskt mynt kringspriddes inom provinsen²⁾.

Ofvannämnda ämbetsplikter omfatta blott en sida af den in-germanländske guvernörens verksamhetsfält i fråga om den egentliga landtregeringen. En annan icke mindre svår uppgift förelåg honom genom regeringens fordran, att han skulle se till, att kronans regalier inom provinsen ej förminskades. Detta lyckades ej guvernören att hindra eller förekomma, dels på grund af de ofta återkommande missväxtåren, med hvilka landet hemsöktes, dels emedan ett så stort antal af landets befolkning begaf sig på flykten till Ryssland. Guvernören gjorde visserligen allt, som stod i hans förmåga, för att äfven i detta afseende efterkomma regeringens befallningar, men resultatet af hans verksamhet motsvarade icke hennes förväntan³⁾. Icke mindre vaksamhet erfordrades från guvernörens sida, då det gällde att tillse, att kronans fisken, kabaker, tullar och andra dylika regalier, som ej grundade sig på jordbruket, ordentligt sköttes, så att hon genom deras vanvård ej blef lidande uti sina rättigheter⁴⁾. Alldenstund kronan inom provinsen ständigt hade flera kungsgårdar under eget bruk, tillkom det guvernören

¹⁾ »Efter Kongl. Maj:t förnimmer, att med vikt och mått man emellan stor okun-nighet finnes, hvarföre skall ståthållaren allt, hvad oriktigt som finnes afskaffa, att på Narrveska sidan må förblifva ss. det af ålder varit hafver och på den Ivangorodska ss. det varit på ryssens tid. Registr. d. 6 mars 1626.

²⁾ Instrukt. för A. Eriksson d. 22 aug. 1622, registr. Detta var behöfligt, enär falskmyntare funnos i landet. Åtskilliga af dessa grepos och ställdes inför rätta.

³⁾ De förrymda böndernas gods utarrenderades för en ringa penning till andra bönder, i hvilkas intresse det naturligtvis låg, att de förrymda bönderna ej skulle komma tillbaka. Detta sökte reg. på allt sätt att motarbeta, hvarföre hon befallde fogdarne att bruka dylik jord för kronans räkning och föra skörden till hennes magasin eller ock helst sätta nya bönder på ödehemmanen.

⁴⁾ Registr. d. 29 mars 1633.

att hafva noggrann uppsikt däröfver, att dessa ordentligt sköttes, så att sådd och skörd verkställdes i rätt tid¹⁾.

Med kronans uppbörd uti provinsen hade guvernören tidtals ej stort besvär, emedan arrendatorerna genom sina egna fogdar uppburo kronans inkomster. Under de mellantider, då dessa ej voro utarrenderade, uppburos de antingen af häradsfogden eller häradsskrifvaren, hvilka voro skyldiga att inför guvernören redovisa för sin uppbörd²⁾. För att kunna kontrollera nämnde ämbetsmäns uppgifter var guvernören skyldig att upprätta en förteckning öfver landets inkomster och utgifter. På grund af det egendomliga beskattningssystem, som här i landet var rådande beträffande kronans bönder, ålåg det honom också att utse några af landets ämbetsmän att resa omkring och förrätta syn på de åkrar, som dessa bönder innehade, och bestämma, huru stor afgift de skulle erlagga till kronan. För detta ändamål författade den af guvernören utsedda beskattningsnämnden under tiden särskilda längder, upptagande namnen på de respektiva byarna och deras åboar, hvarjämte äfven antecknades, huru stor skatt hvar och en skulle betala. Dessa längder insändes sedan till guvernören, som skulle granska dem, innan de skickades till Stockholm.

Guvernören var icke blott pliktig att vaka öfver att kronans inkomster och ränta ordentligt uppburos och redovisades af vederbörande tjänstemän, utan han skulle äfven ansvara för att de användes för de ändamål, hvartill de blifvit bestämda³⁾. Därföre var han skyldig att tillsammans med generalguvernören akta på att staten »conserverades»⁴⁾, och på den grund ägde icke de öfriga tjänstemännen rätt att utan de förres medgifvande utlämna räntorna, vare sig dessa influtit i penningar eller in natura, för annat ända-

¹⁾ När tröskningen försiggick på dessa gårdar, skulle kronans bokhållare eller skrifvare vara närvarande och mäta spannmålen samt låta införa den i magasinet, till hvilket slottsfogden och fogden hade hvar sin nyckel. Se Gyllenhielms instr. d. 17 dec. 1617. Jfr registr. d. 22 aug. 1622.

²⁾ Extra ordinarie skatter uppburos af särskilda, därtill förordnade personer, som tillsattes för hvar gång en dylik skatt pålades. Landtdagen i Narva 1645 lät generalguv. tillsätta uppbördsmän för det anslag, den då beviljade.

³⁾ För att införa en bättre hushållning på kronans slott, anbefalldes guvernören att för civilstaten införa gemensamt borgbord och icke utlämna särskild kost åt någon. Registr. d. 17 nov. 1617.

⁴⁾ Registr. d. 27 aug. 1635.

mål än det, hvartill de voro afsedda¹⁾. Såsom guvernörens biträde i att föra kontroll öfver kronans räntor och öfriga inkomster lofvade regeringen att tillförordna en landtfiskal²⁾.

Guvernörens närmaste män voro ståthållarne på de slott, som voro belägna inom provinsen. Deras hufvuduppgift synes hafva varit att föra befälet öfver krigsfolket³⁾, som låg i garnison uti fästningarna, men de kunna därjämte äfven betraktas såsom guvernörens ställföreträdare i fråga om den egentliga landtregeringen. De voro närvarande vid tingen⁴⁾, som höllos inom deras län, och vid de ofta förekommande synerna på kronoböndernas åkrar var det mestadels ståthållarne uti ifrågavarande län, som tillsammans med kronans fogde eller bokhållare utförde detta uppdrag. Det hände ej sällan, att regeringen lämnade dem uppdrag, som man skulle väntat blott tillkomma guvernören att utföra⁵⁾.

På landsbygden voro fogdar och häradsskrifvare guvernörens handtlangare. I 1630 års stat upptagas landsfogdar för Narva, Jama och Koporje län, men dylika finnas icke upptagna för Nöteborgs län utan ersättas där af häradsskrifvare. Fogdarnes särskilda uppgifter voro att uppbära skatterna, underrätta folket om tingsterminerna, vara allmänna åklagare vid tingen och kunde någon gång af guvernören användas såsom domare i häradsrätten. Till deras uppgift hörde vidare att uppbåda folket till verkställande af allmänna arbeten, såsom vägrödjning och brobyggnader. Hvarje månad voro de skyldige att till guvernören insända rapport öfver tillståndet i sina respektive distrikt och på samma gång lämna underrättelse om, hvad de själfva under den sist förflutna tiden ut-

¹⁾ Därföre skulle ock guvernören innehafva en nyckel till kronans magasin.

²⁾ 1645. Svar på E. Gyllenstiernas punkter.

³⁾ Stundom hände det, att regeringen uti Stockholm tillsatte s. k. slottshauptmän jämte ståthållaren på de särskilda slotten, och antagligen förde nämnde ämbetsmän befälet på sina resp. fästningar, men att detta var blott tillfälligtvis synes däraf, att inga dylika ämbetsmän upptagas uti den ingermanländska staten för år 1630. Ståthållarne kunde äfven af regeringen erhålla ett biträde i tjänsten om de voro gamla, och regeringen ej ansåg sig hafva skäl att afskeda dem.

⁴⁾ Se Livonica 112 m. fl.

⁵⁾ »Till det tredje skall han rannsaka och förfråga hos allom, som jordagods i bemälda län besitta, med hvad rätt, skäl och bevis de till samma jord hafva kunna och då han där någon finner vare sig hele eller halfve, som skulle hafva Kongl. Maj:ts confirmation, då skall han ånyo taga dem under befästningen.» Regeringen till ståth. B. v. Rosen d. 21 april 1620.

rättat därstädes. Inkommo icke dylika underrättelser på utsatt tid, kunde fogdarne erhålla en allvarsam skrapa¹⁾.

Från ryska tiden bibehöllos åtskilliga kommunala ämbetsmän, af hvilka vi här endast i förbigående vilja nämna några af de mest betydande. Främsta rummet ibland dessa intogs af starosterna, af hvilka en vanligtvis fanns inom hvarje pogost. Deras förnämsta uppgift var att föra ordet för den ryska allmogen vid dess förhandlingar med provinsens ämbetsmän, vare sig det nu var fråga om skatternas inbetalning, utgörandet af nya sådana, eller om allmogen gjort sig skyldig till någon förbrytelse, för hvilken orsaks skull regeringen kunde finna sig föranlåten att anställa ransakning med densamma. Vidare ålåg det dessa att se till, att bönderna stannade kvar på det hemman, dit de hörde och, om de flydde in på andras område, att då återfordra dem.

Det ålåg dessutom starosterna att vara närvarande vid de mantalsskrifningar, som höllos inom provinsen, och superintendenten fordrade, att de skulle vid de många generalvisitationerna biträda med att förmå folket att så talrikt som möjligt bevista desamma. Antagligen valdes starosterna här af allmogen, liksom förhållandet var i Kexholms län²⁾. En funktion, som starosterna innehåft under det ryska väldet, förlorade de under den svenska tiden, i det att de numera ej hade någon befattning med att uppbära skatterna, åtminstone ej på landsbygden³⁾. Antagligen erhöilo de i Ingermanlands, liksom i Kexholms län, en årlig lön för sina besvär, ehuru väl ej någonting talas därom i den tidens samlingar, fastän allmogen så ofta klagade öfver de många och stora skatterna.

Starostens medhjälpare voro sannolikt de s. k. salmanikerna, hvilka synas motsvarat de uti Kexholms län förekommande kymmenekerna. De voro ett slags edsvurne män, som antagligen hafva haft en uppgift liknande den, som allmogens edsvurne skrifvare uti det egentliga Sverige innehade⁴⁾. De skulle således vara närvarande vid uppbörden af skatterna och därvid föra nog-

¹⁾ Månads aviserna de i så hit till kanzeliet som räknekammaren efter därpå utgågne befallning i rättan tid inleverera skall ser man också försumligen med tillgå därför är så nu som ofta tillförne i lika måtto min befallning i så laga att samma aviser allud vid månadens utgång kunde vara här inlevererade på det man må veta hvad därutinnan passerat är. (Rätter eder häreffter. Den 15 april 1637. Ingrica n:o 5.)

²⁾ TIGERSTEDT: Kexholms läns historia, Åbo lyceii program 1876, pag. 64.

³⁾ KATOSJICHIN: Några ryska ceremonier, handskrift n:o 68 i Kongl. biblioteket.

⁴⁾ Jfr HALLENBERG, G. A:s historia, del 5, pag. 157.

granna protokoll öfver huru mycket hvarje bonde erlade, hvarigenom de sedan kunde kontrollera fogdarnes tillvägagående vid skatteuppbörden, och på den grund är det förklarligt, att regeringen kunde 1623, när den stora kommissionen, som hade till sin uppgift att undersöka de klagomål, som de skattskyldige anförde mot kronans arrendatorer, skulle sammanträda, befalla dess medlemmar att i protokollet intaga utdrag ur salmanikernas böcker¹⁾. Regeringen var mycket angelägen om att salmaniker skulle tillsättas i de socknar, inom hvilka de förut icke funnits, och förbjöd att afskaffa dem i de socknar, hvarest de förut funnits²⁾.

Prestafverna synas uti Ingermanland hafva varit permanenta ämbetsmän och haft en uppgift snarlik en rättstjänares befattning i det egentliga Sverige. I detta sistnämnda land tillsattes dylika ämbetsmän blott tillfälligtvis och hade till uppgift att uppvakta främmande länders beskickningar, särskildt Rysslands gesandter³⁾.

Innan den nya landshöfdinginstruktionen utkom, fanns inom provinsen en talrik ämbets- och tjänstepersonal upptagen på de särskilda slottens stat⁴⁾, så att inga nya tjänstemän behöfdes i och för styrelsens ordnande enligt nämnda instruktion.

¹⁾ Den 29 maj 1623, registr.

²⁾ Den 29 maj 1623, registr.

³⁾ Jfr för öfrigt H. Hjärne: En rysk emigrant i Sverige, Historisk tidskrift 1881, pag. 69, not.

⁴⁾ *Ingermanländska staten för 1630:*

Gubernatorn Nils Assersson	1,272 daler	40 bösseskyttar	1,640 daler
Underståthållaren	500 »	1 slottsprofoss	46 »
Slottssekreteraren	400 »	3 vaktmästare	148 »
Slotts- och landsfogden	288 »	2 utridare	82 »
Öfverste vaktmästaren	158 »	Ladugårdsfogden vid Haakhoff	48 »
Slotts- och provianskrifvaren	250 »	Fäpigan	46 »
Arkeliskrifvaren	200 »	Skarprättare	36 »
Arkelimästaren	138 »	Predikanten vid Nyslott	122 »
Underfogden	66 »	9 lodjebåtsmän	378 »
» skrifvaren	60 »	1 rysk skrifvare	60 »
Landstolken	60 »	1 tegelslagare	100 »
Vaktmästaren	96 »	Kommissarien Georg Justus v. Steinn	600 »
En gammal arkelimästare	36 »	Kyrkoherden herr Jöns	270 »
Underarkelimästare	50 »	Tyske prästen	100 »
2 låde- och hjulmakare	132 »	Svenske kapellanen	30 »
2 arkelismeder	138 »	Finske predikanten	30 »
1 lodjekapten	120 »	Slottsbarberare	128 »
2 skeppare	96 »	Organisten	40 »
8 pråmbåtsmän	336 »		

För öfrigt infördes ej därigenom några nyheter i förvaltningen, utan regeringen verkställde blott en noggrannare arbetsfördelning mellan de särskilda ämbetsmännen och införde ordning i de former, som förut faktiskt förefunnos. Visserligen erhöll guvernören i Narva, i likhet med de andra guvernörerna, del af den nya landshöfdinginstruktionen, men man kan knappt säga, att den i Ingermanland faktiskt var genomförd, förrän den nye landshöfdingen A. Drake 1643 tillträdde sin befattning i Narva. Alltsedan 1626 hade landet i det stora hela förvaltats på ett utmärkt sätt af Nils Assersson Mannersköld, en af den tidens utmärktaste ämbetsmän, hvilken sedermera i en annan gränsprovins åter fick tillfälle att göra sitt fosterland viktiga tjänster. Med allt skäl gaf regeringen sitt erkännande åt hans förtjänster. Detta tog bland annat sitt uttryck, dels i de gods, han erhöi i Ingermanland, hvilka befriades

Slottets reparation	300 daler	<i>Köporje län:</i>	
30 tnr salt till proviantet	100 »	Ståthållaren	736 daler
<i>Ivangorods stat:</i>		Slottsfogden	360 »
Ståthållaren	700 »	Landsfogden	198 »
Provianskrifvaren och Slottsfogden	300 »	» -skrifvaren	68 »
Underskrifvaren	60 »	Korn- »	60 »
Ryske kansliskrifvaren	60 »	Arkelimästaren	60 »
» kornskrifvaren	60 »	Vaktmästaren	56 »
» tolken	200 »	6 bösseskyttar	246 »
Underfogden	70 »	Underfogden	51 »
2 vaktmästare	112 »	2 utridare	82 »
1 arkelimästare	80 »	Ladugårdsfogden	56 »
12 bösseskyttar	492 »	1 kanslist hos Bogislaum så framt spannm.-handeln continuerar	300 »
1 utridare	50 »	En predikant	250 »
Kommissarien E. Andersson	2,000 »	<i>Nöteborgs län:</i>	
2 kammarsskrifvare	600 »	Ståthållaren	700 »
Kamreraren Mårten Augustinson	1,000 »	Slottsfogden	300 »
2 läredrängar	200 »	2 häradsskrifvare	244 »
2 kammarposter	160 »	1 arkelimästare	66 »
Tyske predikanten	300 »	2 smed- och hjulmakare	92 »
<i>Jama slott:</i>		1 vaktmästare	56 »
Slotts- och landsfogden	242 »	8 bösseskyttar	324 »
Ryske kornskrifvaren	88 »	1 kyrkoherde	100 »
Arkelimästaren	61 »	1 slottsskrifvare	170 »
6 bösseskyttar	246 »	1 rysk skrifvare	40 »
Vaktmästare	56 »	1 » tolk	100 »
2 utridare	82 »	1 fiskfogde	150 »
		10 fiskare	940 »

från alla utlagor¹⁾, dels äfven i andra former²⁾. Att regeringen under sådana förhållanden mot en så förtjänt ämbetsman ej skulle så strängt hålla på de nya formerna, är naturligt. Emellertid vidtogs redan 1633 åtskilliga förberedelser till landshöfdingeinstruktionens efterlefnad, i det att guvernören då anbefalldes att låta uppföra de »mak», som voro behöfliga för det afsedda ändamålet. Detta arbete synes likväl ej hafva blifvit utfördt med synnerlig brådska, alldestund regeringen ännu 1645 var oviss om huruvida ifrågasvarande byggnad blifvit fullbordad³⁾.

Enligt den nya ordningen erhöilo sekreteraren och kamreraren i Ingermanland nya namn. De kallades nämligen båda handskrifvare och blefvo landshöfdingens dagliga tjänstebiträden, liksom de förut varit guvernörens. Den ene af dessa fick till sin uppgift att biträda landshöfdingen i alla ämbetsgöromål och var därför pliktig att åtfölja honom på hans ämbetsresor inom länet. Öfver alla ärenden, som förekommo inför landshöfdingen, skulle han föra dagbok och därjämte författa ett register öfver alla till landshöfdingeämbetet inkomna skrivelser.

Den andre handskrifvaren skulle föra böcker öfver alla länets inkomster och utgifter och till följd häraf äfven undersöka, huru mycket kronans inkomster förminskades genom missväxtår eller andra olyckor. Det ålåg honom därjämte att författa alla länets räkenskaper och sända särskilda utdrag därur till generalguvernören.

Båda handskrifvarne ålåg det att författa och kopiera alla bref och skrivelser, som utgingo från landshöfdingeämbetet.

Redan 1622 finner man de första spåren till ett kansli i Narva⁴⁾, i det guvernören ålades dels att föra diaries öfver inkommande och utgående skrivelser, dels att sekret föra bok öfver alla inkomster, som härrörde från de icke bortarrenderade kungsgårdarne liksom ock öfver hvad som inflöt från andra håll, och därjämte skulle han i samma bok anteckna alla utgifter, som gjordes af honom eller af länets öfriga ämbetsmän. På grund af de många missförhållanden, som förefunnos i landet, blef guvernörens arbete i kansliet ganska

¹⁾ Jfr Ingermanlands copiebok n:o 697. Liv.

²⁾ K. M. består gubernatorn för hans långvariga, Sveriges krona bevista, trogna tjänster, foder och mål på 6 hästar och 4 klippare där vid befästningen i Narven att bekomma, hvilket hans successores inte skola draga sig till något exempel, utan låta sig nöja med den ordning, som för en gubernator införd varder».

³⁾ Se Drakes instr. d. 24 jan. 1645. Registr.

⁴⁾ Se härom instr. för A. Eriksson d. 22 aug. 1622. Registr.

ansträngande, så att det upptog alla så väl helg- som söckendagar »från mörker till mörker», och den nya kansliordningen kunde därför ej i detta hänseende tillämpas i landet¹⁾. Guvernören och öfriga kansliämbetsmän voro annars pliktige att infinna sig i kansliet kl. 8 hvarje söckendag och börja arbetet, i det landshöfdingen då inkallade inför sig de personer, som hade något ärende att andraga. Efter ett uppehåll från kl. 11 till 2 skulle arbetet ånyo börja. Guvernören var skyldig att lämna skriftliga svar i fråga om viktigare ärenden. Mindre betydande sådana däremot behöfde han blott muntligen besvara²⁾.

Kontroll öfver den ingermanländske guvernörens verksamhet utfödade regeringen dels genom generalguvernören, dels därigenom, att den förre oupphörligt brevväxlade med henne och hänsköt en mängd ärenden till hennes afgörande samt ofta inlämnade förslag till landets upphjälpande, på hvilka hon lämnade sin resolution³⁾.

¹⁾ Se härom guvernören N. Asserssons instr. för underståth. 1636. Ingrida n:o 5. Instr. för P. Larsson, huru han skall svara för guvernören, 1636: Huru kansliordningen alla söckendagar hållas skall, och vill man förmoda intet vara försummadt, så mycket som mänskligt varit att göra, ty här på denna orten får man under tiden intet vara någon viss tid tillbunden utan måste under tiden för sakernas myckenhets skull mest alla dagar så väl söndagar och andra högtidsdagar och söckendagar städs från mörker till mörker akta uppå kansliet där att uträtta, hvad som förefalla kan både med sollicitanterna så väl som andra parterers affärdande, hvilket allt af handskrifvaren väl blifver annoteradt, som registatur och diaries bevisa.

²⁾ Kansliet skulle innehålla tre rum, af hvilka ett borde användas till arkivrum. Det andra rummet var afsedt till ämbetsrum för landshöfdingen och hans handskrifvare. Det tredje rummet, som var något större och prydligare, skulle användas till mottagningsrum för sollicitanterna samt ss. sessionsrum för borgrätten. I arkivrummet skulle finnas fem skåp, hvaraf

n:o 1 skulle innehålla alla länets handlingar rörande skolor, kyrkor och hospital med deras ordningar samt allt, hvad som angick den andliga staten;

n:o 2 alla rättegångshandlingar och domböcker så väl från härads- som lagmansting med allt, hvad justitien tillkommer;

n:o 3 längder och mönsterrullor på garnisonerna och deras mantal, vapen, värjor, ammunition och proviant;

n:o 4 landshöfdingens fullmakter och instruktioner, alla riksdagsbeslut, mandater och ordonnantier, lands- och stadsprivilegier samt ämbets- och häradsordonnansier;

n:o 5 alla räkningar, jordböcker, register och längder, bref och missiv, kvittenser, sedlar och kontanter. Landshöfdingen och landssekreteraren skulle hafva hvar sin nyckel till kansliet. Se vidare härom i reg:s resol. för H. Drake d. 24 jan. 1645. Registr.

³⁾ Detta gäller företrädesvis om den siste guvernören N. Assersson Mannersköld. Under den tid han styrde landet, gick knappast en månad förbi, under hvilken han icke sände regeringen en stor mängd skrivelser. Talrika exempel finnas härpå i Ingrida och Linovica.

Därjämte ålåg det honom att hvarje år till regeringen inlämna en berättelse om landets tillstånd samt att på samma gång redogöra för hvad som under det föregående året blifvit uträttadt till provinsens bästa. I och för detta ändamål behöfde han ej personligen infinna sig i Stockholm utan kunde skicka en person i sitt ställe¹⁾. Slutligen var han i likhet med andra landshöfdingar inom svenska väldet skyldig att hvar tredje år infinna sig i hufvudstaden för att afgifva en utförligare berättelse om landets tillstånd.

¹⁾ Det var vanligt, att underståthållaren i Narva reste i guvernörens ställe och erhöll af denne i och för detta ändamål en särskild instruktion.

VIII.

Landets kyrkliga förhållande.

Det är klart, att sådana män som Gustaf Adolf och A. Oxenstierna, hvilka hade en så klar blick för mänsklighetens högsta mål, skulle vara synnerligen angelägna om att söka sprida bildning och upplysning ibland de folkstammar, för hvilka de stodo i spetsen, och detta gäller icke minst om Ingermanlands invånare. Gustaf Adolfs och förmyndareregeringens bemödanden gingo här ut på att söka förmå provinsens ryska befolkning att antaga den lutherska läran. Härtill bevektes de ej blott af religiösa skäl, utan de ansågo detta vara den säkraste vägen, på hvilken någon bildning och upplysning kunde bibringas landets invånare, hvarigenom dessa kunde ryckas upp ur det barbari, i hvilket de befunno sig. Men därtill kom ock den omständigheten, att svenska regeringen från sin synpunkt måste betrakta den grekisk-katolska kyrkans läror såsom delvis kätterska och de ceremonier, som nämnde kyrka begagnade vid sina gudstjänster, såsom idel vidskepelse. Följden häraf blef den, att hon med misstroende bemötte sina grekisk-katolske undersåtar. Tänker man sig närmare in i den tidens ställningar och förhållanden, kan man knappast förvåna sig öfver regeringens tillvägagående i denna sak, ty då stodo kyrka och stat i den närmaste förbindelse med hvarandra, och det var rätt ofta kyrkan, som enligt de grundsatser, hon sökte göra gällande hos statsmännen, reglerade så väl statens inre som yttre politik.

Att medborgare inom samma land tillhörande särskilda trosamfund skulle kunna lefva i fred och vänskap med hvarandra och tillsammans arbeta för det gemensamma fosterlandets bästa, ansåg man under denna tid vara snart sagdt omöjligt, och det fordrades århundradens strider, innan en dylik åsikt kunde göra sig gällande i det allmänna medvetandet. Under sådana förhållanden är det klart, att någon religionsfrihet efter vår tids begrepp ej gärna kunde komma i fråga, och det högsta, man då i detta hänseende kunde komma till, var, att de olika kyrkornas bekännare kunde fördraga hvarandra. Redan detta var för den tiden ett oer-

hörddt stort framsteg på tankefrihetens område, och det var just en dylik ställning, som svenska regeringen intog gent emot sina grekisk-katolska undersåtar uti östersjöprovinserna. Detta hindrade dock icke, att hon, under det hon öppet förklarade, att icke någon borde tvingas för sin tros skull, utan tvekan ålade sina grekisk-katolska undersåtar att vid vite besöka den lutherska kyrkans gudstjänst, något som hon alls icke ville räkna såsom samvetstvang, hvilket det dock i själfva verket var. Orsaken härtill var den, att hon af statsskäl trodde sig vara förpliktigad att med alla till buds stående medel verka för att inom det svenska statsområdet uppnå enhet i religionen, hvilket hon med rätta ansåg vara en af grundpelarne för statens välfärd och bestånd. Detta är nu den rent politiska sidan af frågan, hvilken till en början dock icke trädde så öppet i dagen.

Om ryssarne i Ingermanland kunde förmås att öfvergå till den lutherska läran, så skulle följden blifva den, att de af sina anförvanter i Ryssland betraktades såsom kättare och affällingar, så att de på den grund blefvo tvungna att närmare sluta sig till svenskarne. Detta är den andra förklaringsgrunden till svenska regeringens oafslåtliga bemödanden att förverkliga ofvannämnda plan. I fredsfördraget i Stolboya talas icke om religionsfrihet för ryssarne i Ingermanland, men detta förutsattes genom förbudet för de ryska prästerna att utvandra från provinsen, något som däremot var tillåtet för bojarer, borgare och munkar. Borgerskapet i Ivangorod erhöill regeringens försäkran om fri religionsöfning¹⁾, hvilket ock regeringen i sina skrivelser antager såsom en gifven sak äfven för provinsens öfriga grekisk-katolska invånare. På grund här af kan man med allt skäl påstå, att den grekisk-katolska kyrkan i Ingermanland var ett af svenska regeringen erkändt religionssamfund. Under den ryska tiden hade landet i kyrkligt afseende tillhört Novgorods stift, och metropoliten²⁾ därstädes antog, att detta skulle blifva fallet äfven sedan Ryssland afträdte landet till Sverige. Till en början visade sig svenska regeringen mycket medgörlig i detta

¹⁾ Se härom Ivangorods privilegier 1617.

²⁾ Oaktadt författaren följer svenska regeringens exempel och använde metropolit-titeln för ärkebiskopen af Novgorod, anser han dock icke nämnda ämbetsman hafva haft full rätt att bära densamma. Att invånarne i Novgorod gjort anspråk på nämnda titel för ärkebiskopen är säkert. Se RAMBAUD, pag. 88.

afseende och tillät metropoliten att fortfarande viga präster¹⁾ och sända dem till de grekisk-katolska församlingarne i Ingermanland. Ofvannämnde kyrkofurste var dock ej nöjd härmed utan befallde genom särskilda skrivelser det grekisk-katolska prästerskapet i provinsen att vid de stora högtidsdagarne infinna sig i Novgorod för att därstädes mottaga hans »benediction». Svenska regeringen, som med rätta ansåg, att dylika möten icke höllos så mycket för religionens skull som fastmer för politiska syften, förbjöd det ingermanländska prästerskapet att vidare besöka Novgorod²⁾. Emellertid ansåg regeringen, att något måste göras för ordnandet af de grekisk-katolska församlingarnes kyrkliga angelägenheter, och att det i synnerhet gällde att se till, på hvad sätt nämnda församlingar skulle erhålla andra präster i stället för dem, som afidit³⁾. Då nu-

¹⁾ »Vi vele eder Herr Karl Gyllenhjelm icke förhålla, att ändå vi tillförene hafver gjort den besked, det de ryske prästerna uti Ingermanland icke skulle söka till metropoliten i Novgärden om deras prästvigning och välsignelse, eftersom de förr pläge vara vane, så hafve vi nu likväl så väl för Teodor Aminoffs underdåniga flitiga intercessioners skull, som eljest andra orsaker nådigst efterlåtit, att de ännu på någon tid tillgörandes efter deras vis måga söka dit och taga välsignelse, tildess vi oss annorledes där inlåta och icke taga uti något straff, där de sig dit begifver, allenast i hafven därmed inseende, att icke därunder något sker med kunskapare eller annat, som vi kunne taga skada utaf.» Registr. den 28 september 1618.

²⁾ Registr. den 23 december 1619. »Vi hafve, Herr Karl Gyllenhjelm, utaf Eder skrifvelse, vår rikskansler tillskrifven, daterad Narva den 13 november såsom ock af de medföljande ryska bref nådigst förnummit, att en hop med sådana bref skola vara förskickade från den novgorodske metropoliten till de ryske präster, som under vår jurisdiktion uti Ingermanland beroendes äre, med hvilka han dem råder och förmanar, att de så nu som tillföre sig på vissa tider uti Novgärden skola inställa, hans benediktation att undfå och andra ceremonier, som deras religion medbringa att öfva och bevara. Men alldenstund ett sådant hans skrifvande och påbjudande oss icke allenast är mycket prejudice utan och storligen suspect, att därigenom icke så mycket skall sökas att fordra och befrämja religionen, som undersåtarne från oss hemligen att afdraga, hvilket i framtiden oss och riket till det som största skada och förtret lända kunna. Därför är vår nådiga vilja och befallning, att i prästerskapet uti de län, som Eder anbetrodde äre, strängeligen och allvarligen tillsäga och påbjuda låta, att de med sådana resor afstå och sig vid straff tillgörandes därifrån hålla, låtandes sig åtnöja med den benediction, de tillföre kunna bekommit hafva, till dess de antingen med en egen metropolit kunna försörjde eller att någre andre medel uppfunna blifva, hvarigenom deras stånd kan blifva främjadt och vid makt hållet. Vi befallde ock nådeligen, att i med första lägenhet vojevoden uti Novgärden tillskrifver, det Eder förundrar, att sådant skedd är af metropoliten etc.

³⁾ På det att den rätte christeliga läran om tron och ett ärligt letverne må desto bättre hos dem vinna framgång, ålade Gustaf Adolf biskopen i Wiborg att till sig taga några åldrige personer af våra ryske finnar, som färdige äro i det språket och lära dem korteligen religionen på det språket sammaledes färdigt läsa biblen, psalmerna, Syrach, Nya

mera icke några dylika tjänstemän fingo hämtas från Novgorod, beslöt regeringen att tillsätta en särskild grekisk-katolsk biskop öfver Ingermanland, hvilken skulle invigas af patriarken i Konstantinopel. För detta ändamål uppmanade hon landets grekisk-katolska befolkning att utvälja tre personer, som voro så kvalificerade, att de kunde mottaga prästämbetet. Dessa skulle sedan på regeringens bekostnad få begifva sig till ofvannämnda stad för att invigas af patriarken därstädes, och en af dem skulle därpå erhålla biskopsvärdigheten öfver Ingermanland¹⁾. Denna plan blef dock icke utförd, ty några dylika personer blefvo hvarken utsedda för detta ändamål ej heller afskickade till Konstantinopel. Regeringen synes ej mycket bekymrat sig därom, och detta var helt naturligt, ty såsom hon uppfattade saken, låg det icke uti hennes intresse, att ett grekiskt-katolskt biskopsdöme upprättades inom provinsen, emedan innehafvaren af ett dylikt ämbete naturligtvis skulle motarbeta hennes reformationsplaner. Då de ryska prästerna emellertid dogo bort, utan att några andra kommo i stället, begärde ryssarne att få hämta präster från P(ł)eskov eller Hvita Ryssland²⁾, hvilken anhållan regeringen afslog men förnyade sitt förra medgifvande att skaffa landet en särskild biskop³⁾. Invånarne i Ivangorod erhöilo rätt att taga de präster, som de kunde påträffa inom provinsen⁴⁾. Ställningen blef numera betänklig, alldenstund ryske tsaren började inblanda sig i saken och lät genom bref till svenska regeringen anhålla, att ryssarne i Ingermanland skulle få taga sig präster från Novgorod⁵⁾. Att regeringen gaf ett vägrande svar, därom vittnar hennes fortfarande hållning i frågan⁶⁾. Emellertid infann sig i Ingermanland en munk från Konstantinopel, hvilken uppvisade en

Testamentet och catechismum med de stycken, som höra till prästämbetet på samma språk item föra ett godt lefverne i Guds församling att de sedan blifva präster och tjäna församlingarne till salighet och komma i rysseprästernas ställe till dess Gud ju tackes lärdare personer i sinom tid mildeligen förläna. Jfr Tigerstedt, Åbo Lycei progr. 1877—1878 pag. 33.

¹⁾ Registr. den 5 jan. 1625.

²⁾ d:o » 22 aug. 1634.

³⁾ d:o » 22 » 1634.

⁴⁾ Registr. den 22 september 1634. Jfr Ingrica 41. »Den tid, vi först lefde under K. M:ts och Sveriges krona hade vi sex präster och en diakon. Nu äro alla våra präster och diakoner döde; därför äro nu många kristna själar afsomnade utan skriftermål och sakrament och barn utan dop liksom oskälige djur».

⁵⁾ Livonica 111.

⁶⁾ Skytte rådde henne att gifva tsaren ett »dilaterande» svar. Livonica 111.

skrifvelse, enligt hvilken han blifvit invigd till biskop af patriarken därstädes.

Trots ryssarnes ifriga protester ville guvernören dock icke erkänna honom såsom Ingermanlands grekisk-katolske biskop, därför att han, innan han kom till Ingermanland för att taga sitt stift i besittning, icke uppvaktat regeringen i Stockholm och erhållit hennes bekräftelse på utnämningen. Afirmager blef därför tillsvidare satt i förvar på Ivangorods slott, skickades sedan till Reval och därifrån på ett skepp till Danzig. Att regeringen gillade guvernörens handlingssätt framgår däraf, att denne munk ej vidare omtalas, och att någon grekisk biskop under denna tid ej blef tillsatt. Regeringens sista ord i denna för ryssarne så viktiga fråga blef, att deras biskop skulle invigas af den nye superintendenten, som skulle hafva sitt säte i Narva eller Nyen¹⁾. Tager man detta regeringens tillvägagående i närmare skärsådande, finner man lätt, att det framför allt gick ut på att vinna tid²⁾, på det att hennes eget reformationsarbete därigenom skulle ernå en större utveckling. På hösten 1640 infann sig en beskickning från ryssarne uti Ingermanland hos regeringen i Stockholm. Nämnde beskicknings syfte med resan till Stockholm var att hos regeringen därstädes söka erhålla tillåtelse att skaffa präster åt Ingermanlands grekisk-katolska invånare. Regeringen utsåg P. Brahe och häradshöfdingen uti Ingermanland J. Oxenstierna att emottaga ifrågavarande beskickning. Af det samtal, som fördes mellan nämnde herrar och beskickningens medlemmar, framgår klart och tydligt, hvilka åsikter regeringen hyste angående den religiösa frågan uti nämnde provins. Hon ansåg, att den grekisk-katolska och den lutherska kyrkans lärosatser stämde så mycket öfverens med hvarandra, att de olikheter, som förefunnos, voro af underordnad betydelse och kunde med tiden utjännas. På den grund måste regeringen betrakta det motstånd, som hon i den religiösa frågan fick röna af ryssarne, antingen såsom härledande sig af okunnighet eller envishet, hvilket hon

¹⁾ Detta utslag fingo ryssarne på en å nyo framställd begäran att få viga sin biskop i det Hvita Ryssland.

²⁾ »Ryssarnes lamentationer, rop och skrik så ofta jag är uti Ingermanland, om ryska präster och deras föga religionsexercitum, men jag håller dem uppe från den ena tiden till den andra, huru jag kan, och är intet tvifvel att, så framt E. K. M. täcktes efterlåta dem sina präster, att en stor myckenhet af folk skall komma af Ryssland, så att hela Ingermanland med idel ryssar inom en kort tid besättas kunde». B. Oxenstierna till regeringen den 18 mars 1640. Livonica 117.

på allt sätt borde söka öfvervinna. Häraf kan regeringens handlingssätt angående Ingermanlands kyrkliga förhållande förklaras, och betraktadt från denna synpunkt blir det fullt konsekvent¹⁾.

¹⁾ »Gref Peder gaf consilia: 1) sända goda präster och alltid hafva evangeliske finske kyrkor; 2) att ingen präst dem bestås, som icke kan catechismum; 3) att han kommer hit till regeringen, och regeringen försäkrar, att han skall lära sina åhörare bemälda cateches; 4) att man med något oblikerar dem. Per Brahe och Johan Oxenstierna utsågos att i saken förhandla med ryssarnes deputerade, och då föreföll följande samtal (genom tolk):

Gref Peder: K. M:t och k. regeringen vill intet förta dem den gamla grekiska religion, vi improbera intet den, våra symbola komma öfverens, det fattas allenast, att prästerna äro olärde och veta icke Fader vår, mycket mindre något af skrifterna.

Herr Johan befallde tolken säga dem, att K. M:t vill intet förhindra dem uti deras religion.

Gref Peder befallde tolken fråga dem, om icke den bör mer känna, som lärar en, än den, som läres. Svar: ja!

Gref Peder befallde åter att fråga dem, om de hafva läst det Ivan Vasilovitz hafver låtit publicera, att de bilder intet kunna hjälpa dem, utan skola vara som äminnelse.

De svara, att de hafva en Gud, den de tro uppå.

Gref Peder: Prästerna äro så oförfarna, att de intet veta till det, hvad de skola andra förhålla. Uppräknade sedan för dem korteligen, hvad uti catechismo contineras.

Gref Peder befallde tolken säga dem, att honom och Herr Johan är pålagdt att tala med dem, om de finna godt det, som nu hålles uti Kexholms gebit, så kanske att vi förmå drifvat därhän, att hos dem det samma ock blifver anrättadt.

De svara: där tala de finska: eljest begära de, att det så må hållas med dem, som det sker med de andre, men de veta intet den modum. — Därpå refererade Gref Peder, huru där tillgår, att de ville draga till Konstantinopel att låta ordinera präster, men efter den vägen faller dem för lång, hafva vi förmått H. M:t vill förordna dem präster, hvilka skola: 1) läsa catechismum; 2) schripturam; 3) docebunt lecta auditores; 4) auditoribus skola de intet förmena att gå uti våra kyrkor; 5) Sacerdotes skola intet försmäda på vår religion.

Frågade dem sedan, om de icke tro Trefaldigheten? Responsio: ja, deras barn döpas på samma sätt som våra: Sacramento cænæ administreras på samma sätt som hos oss.

Hvarför hafva de då smädat på vår religion? Vi hafva ock en Gud, en öfverhet, en tro in generalibus, hvi skulle vi då icke komma öfverens?

Befalldes sedan tolken säga dem, att vi vele så mycket förmå, att efter vi äre så när öfverens med dem att så med dem skall förhållas som med de ryssar uti Kexholms län, på det att de icke må draga bort med suckan. Därmed voro de till freds.

Collationsbrefven skola de taga af H. K. M:t, när några skickas hit och fordrar därpå, skola de bekomma dem.

Herr Johan: H. K. M:t vill ock draga försorg därför, att prästerna göra deras ämbete, som dem bör, och allt går skick- och redligen till.

De fråga, hvadan prästerna skola tagas.

Herr Johan: de skola föreslå och förevisa dem hit, här af H. M:t att constituerar till dess däröfver kan på annar sätt stadgadt blifva, nu pro tempore kan det vara lika, hvadan de tagas, allenast de äro förfarna uti den heliga skrift: för denna gång vele vi intercedera

Resultatet af samtalet blef, att ryssarne för denna gång erhöilo rätt att taga präster, hvarest de kunde påträffa dylika.

Men det var härmed icke sagdt, att ryssarne i Ingermanland skulle låta sig nöja med regeringens ofvan nämnda beslut i biskopsfrågan. Detta gjorde de ej heller, utan det var med harm och förbittering i hjärtat¹⁾, som de förnummo, att deras biskop skulle invigas af den lutherske superintendenten, som de från sin ståndpunkt måste betrakta såsom en kättare. Utsikterna att inom den närmaste framtiden erhålla präster, för hvilka hon kunde hysa fullt förtroende, blefvo allt mörkare för Ingermanlands grekisk-katolska befolkning, och följden häraf blef närmast den, att af brist på dylika ämbetsmän måste den grekisk-katolska kulten på flere orter helt och hållet inställas. Det var dock så långt ifrån, att den grekiska kyrkans bekännare uti Ingermanland härigenom fällde modet, att de fastmera uppeldades att med alla medel, som stodo dem till buds, försvara sin kyrka och sin religiösa tro, och mot regeringens alla bemödanden i detta hänseende satte de den sega motståndskraft, som är karakteristisk för den ryska nationen²⁾. Regeringens hand-

för dem, att de få sex präster, flere kan dem intet efterlätas. Prästerna, när de komma hit till att constituerar, skola de hafva bevis af församlingen.

Ryssarne begärde att prästerna måtte examineras uti Narven af prosten där Herr Johan.

Det kan framdeles fuller efterlätas, men nu första gången skola de här af H. M:t och regeringen blifva därtill förordnade och här taga collation på pogosterna.

Ryssarne begärde, att deras präster måge ordinerar uti Ryssland. Det efterläts dem för denna gång att taga sig präster, hvar de dem kunde bekomma. Och där än några nu äro under dem, som hafva hållit sig hemlige kunna de namngifva, där de finnas bekväme kunné man dem därtill förordna. Därmed voro ryssarne tillfreds.

Slutligen resolverade regeringen:

Ryssarne tillåtas hafva präster, prästerne förblijverade: 1) lära catechismum; 2) biblen lära deras åhörare enkannerligen ungdomen, och på det de må det med flit göra skall præpositus af vår religion vara dem underkastad uti examina et informatione.

Jfr rådsprotokollet för den 18 september 1640. Finnes äfven tryckt hos TIGERSTEDT i hans Kexholms läns historia.

¹⁾ Detta visade de därigenom, att de hvarken i sina kyrkor höllo förböner för Sveriges konung, utan för ryske tsaren, ej heller efterkommo regeringens befallningar att ej resa till Novgorod, dit de tvärtom begåfvo sig i stora skaror, dels för att öfvervara gudstjänsten, dels för att uppvakta metropoliten. Se vidare härom Livonica 114 den 24 juni. Jfr registr. af den 19 oktober 1650.

²⁾ Se Karl Mörnars skrifvelse till regeringen den 19 oktober 1650. »Att såsom erfarenheten gifver vid handen, hvad flit, konster och anslag man använt mot de ryssar, som här uti Ingermanland stå på intetdera sätt från deras religion att bringa, utan landet

lingssätt härutinnan vart ett stort misstag, ty mot sin vilja gjorde hon ryssarne uti Ingermanland till martyrer för hela den grekisk-katolska kyrkan, och följden blef närmast den, att Rysslands invånare från tsaren till den ringaste af nämnda lands befolkning visade dem det djupaste deltagande. I spetsen för alla gick dock metropoliten i Novgorod, som dels genom bref, hvilka hemligen skickades till provinsen, dels genom de möten, han höll med provinsens invånare, då de i handelsärenden kommo till Novgorod, uppmuntrade dem att stå fasta i sin tro¹⁾. Äfven från andra håll kommo skrivelser uti samma syfte till provinsen²⁾, och allt detta

märklig afsaknad och skada, där man dem fördrifva skulle, på annat sätt står det icke att utrota, emedan de af forna konungar privilegierade äro att få blifva vid deras religion».

¹⁾ Jfr Livonica 114 den 24 juli 1636, där ett mycket intressant sammanträffande omtalas mellan metropoliten och de ryske köpmännen.

²⁾ Då författaren icke är i tillfälle att meddela något bref från metropoliten i Novgorod till Ingermanlands ryska befolkning, anföres i stället här ett annat, som i ifrågavarande fall är mycket upplysande. »Med patriarken från Jerusalem jag fromme Gafriel Metropolit de Nassareners, och jag fordom Anfinohen eller A(r)chimandrit Nasareners samt Ignumen Dekonskj. Skrifver till Eder bröder välaktade Kristi Älskare och Rätte Kristne borgare uti Guds bevarade stad Ivanegoråd, Önskandes Eder Kristi välsignelse och fred nu och till evighet, han stadfäste Eder uti densamma kristeliga trona. Jag beder Eder, bröder i Kristo flitigt, att I ville vinnlägga Eder om den kristeliga trona, de grekiske välberömlige kyrkor västan till, vår moder, faller intet af utan beder Eder nådiga fru och drottning det H. K. M:t ville förkunna Eder vid Ivanegoråd att hafva en biskop, emedan den hele kristelige trona består uti en biskop, skoner intet, bröder, Eder ägodelar, men befördren fast mer Edra själar och att de väster på kyrkorne må blifva vid makt hållne, ty I se själfva, att I blifven fördärfvade till Eder själar, och förde på en orättan väg, ifrån sanningen, efter I intet vele befordre Eder själfva, och Edra präster hafva ingen herde, utan fara ville som får. Jag beder Eder, bröder i Kristo, vår skapare påminner och förmanar oss, att vi skola öfvergifva allt världsligt och befordre våra själar att besitta den himmelska härligheten. Därföre bröder, skonen intet Edra ägodelar ej håller Edert lif utan låter omdöpa Eder i blod för densamma kristeliga läran, och I, som för någre och K. M:t närmaste äre, kunna bäst drifva detta verket, men I vela intet, I äre så förblindade genom denna världens vällust, och satan hafver förstärkat Edert hjärta med girighet, eller veta I icke, bröder, att Gud lærer fordra räkenskap af Eder, som Äldste äre och Råd och makt hafva, för deras själar, som utan aflösning och utan dop och kristendom döda äre att svara, bemanner Eder, I bröder och blifven fasta och går intet uti fördärf. Apostelen Paulus säger, att uti denna farliga tiden hafver man ingen varaktig stad, därför, I bröder, skoner intet Edra ägodelar, vinnläggen Eder om en Biskop för en timlig skatt och köper Eder en evinnerlig skatt, kommer ihåg, hur vår Herre Kristus oss med sin heliga blod igenköpt hafver. Käre bröder, befördren Edra själar, och vinnläggen Eder om en sann tro. Gud ser till, käre bröder, att jag är bekymrad om Eder af allt hjärta och vill gärna leda Eder ifrån otrona till den sannskyldige grekiske tron, allenast I förmår hos H. K. M:t, att jag må blifva Eder biskop, som är vid namn Aron Semblicerscoi af

utgör mer än tillräcklig förklaringsgrund därtill, att, oaktadt rätt många ryssar öfvergingo till lutherska kyrkan, det stora flertalet af dem dock under hela svenska tiden stod fast vid sin grekisk-katolska tro.

Sedan landet blifvit afträdt till Sverige, förenades det i kyrkligt afseende med Wiborgs stift, och regeringen uppdrog åt dess biskop Elimæus¹⁾ att göra början med reformationens införande uti Ingermanland. Uti den instruktion, som han erhöi, betonades särskildt hans uppgift i förhållande till »de i vidskeplig afgudadyrkan försjunkna och mot vår kristliga religion alldeles strävige Ryssarne uti Kexholms län och Ingermanland, att dessa skulle ifrån deras villfarelse omvändas och Gudi vunne och behållne blifva». Detta skulle ske dels därigenom, att lärde och välförfarne prästmän tillsattes såsom lärare i landet, dels ock att i samband härmed kyrkor och prästgårdar uppbyggdes på tjänliga ställen²⁾.

Slovemins släkte, Arkimandrit från Nassaret, I vele genom Iwan Morosoff låta mig skriftligen få veta, om Eder vilja härutinnan är eller ej, jag förundrar mig icke litet, bröder, att jag för detta har skrivit Eder till, men intet svar af Eder tillbaka bekommit, om I ville hafva till Eder en biskop, eller om Eder Drottning icke hafver beviljat därtill, jag beder, bröder i Kristo, att i draga försorg om Edra själar, och att I icke fördärfvens, förgören icke Edra själar och Edra själers frukt uti trona, beder H. K. M:t om en biskop, och I skolen finna en beredd därtill uti mig, därså Eder Drottning behagar. Jag har ifrån Jerusalem och den helige patriarken paisi och mitropoliten ifrån Nazaret Gafriels tillstånd om den kristeliga trona, att den hos Eder icke måtte utrotas och om herdar att vara bekymradt att icke förskingrens som får och fördärfvens, har också ett bref till bröderna, hvilket jag nu intet kan öfversända, förrän I skriva mig till, och låta mig få veta, då är jag själf tillreds att resa till H. K. M:t och Eder, bröderna Patriarken ifrån Jerusalem och metropoliten ifrån Nazaret voro i Muskou att undfå allmosa, och jag kom ock till Muskou att undfå allmosa från Desnitz stad och Woseresenia Kristova kloster under polotzko. Härmed önskar jag bröderna hälsan å Kristo Andrei Docutsarief, Jakob postnik, Jwan Filipiopvitz Lebed, Gregorei papef, Antsonei Svisenik, samt andre både store och små uti den heliga kristelige gemenskapen. Muskou, Anno 1651 eller 1661 den 20 juni.» Brevet återfinnes bland Ingermanländske guvernörens bref för 1655.

¹⁾ Biskopar öfver Ingermanlands och Wiborgs stift voro: Elimæus 1618—1629, N. Magni 1630—1632, G. Milartopaus 1633—1641. Jfr TIGERSTEDT, Kexholms läns historia.

²⁾ »De skulle fogligen och med saktmodigom anda med undervisande och förmaning öfvertala dem och inpredika i dem sanningens kunskap». Redan långt förut hade Gustaf Adolf varit betänkt på att undervisa ryssarne i religionen, och på hans befallning hade hans hofpredikanter, J. Rudbeck och J. Palma, hållit ett religionssamtal med ryssarne i Ivangorod. På grund häraf förlämnades en skrift, hvori den lutherska och den grekiska kyrkans lärosatser jämfördes med hvarandra. Boken är daterad Narva den 24 augusti 1614. HALLENBERG, Gustaf Adolfs historia del IV, pag. 847—848. Schück anser, att nämnda bok först trycktes 1640. Se härom hans litteraturhistoria, pag. 556.

Gustaf Adolf lade hufvudsakliga vikten vid den sedliga och moraliska beskaffenhet hos de präster, som ditskickades. De borde nämligen genom sina framstående egenskaper visa sig så mycket öfverlägsne de ryske prästerna, att de senares åhörare därigenom skulle dragas till de förre. Hade Gustaf Adolfs planer i detta fall kunnat realiserast, så torde nog reformationen fått en vidsträcktare utbredning och större framgång, än som nu blef fallet. Men alldeles motsatsen af det, som Gustaf Adolf åsyftat, inträffade i det, att de lutherske präster, som skickades till de ryska församlingarne, voro både okunniga och förde en lastbar vandel, så att den grekiska kyrkans anhängare rent af hade skäl att förakta dem. För öfrigt kan man draga i tvifvelsmål, huruvida Elemæus var den rätte mannen på den rätte platsen i fråga om reformationens införande i Ingermanland. Han besökte 1622 Gustaf Adolf i Narva och begärde ytterligare föreskrifter i detta ämne. Konungen erinrade honom om de föreskrifter, som han förut gifvit rörande denna fråga, och ålade honom att fliteligen se till, att icke någon man »utan hufvud» användes i de ryska församlingarne. Han borde akta sig för att dit befordra präster »af en vrångvis och egensinnig natur, ty af dylika personer hade församlingarne intet annat än buller och stor oro att vänta». De lutherska prästerna ålades att hvarken i kyrkan eller annorstädes öfverfalla ryssarne med otjänliga skällsord eller otidig ifver utan tjäna dem med kristlig undervisning i trons artiklar och föregå dem med ett oförargligt lefverne, så framt de icke utan all nåd straffade blifva. Däremot ålades redan nu alla personer af den grekisk-katolska bekännelsen att höra prästerna både af »vår och deras religion», till dess Gud tänker vidare upplysa dem. Därjämte vidhåller konungen det af honom förut utfärdade förbudet för ryssarne att hämta sig präster från Ryssland¹⁾.

På grund af biskop Elimæi höga ålder och af det stifts stora omfång, hvars öfverherde Elimæus var, blef icke mycket genom hans eget initiativ uträttadt för reformationens genomförande uti Ingermanland, utan regeringen måste själf taga hand om saken. Hon befallde 1623, att landet skulle fördelas i socknar²⁾.

Därvid skulle pogosten tagas till utgångspunkt, så att hvarje

¹⁾ Jfr TIGERSTEDT, Kexholms läns historia.

²⁾ Registr. den 16 mars 1623.

dylikt område skulle bilda en församling, men om pogosterna voro allt för stora, skulle de fördelas i flera socknar¹⁾. Denna befallning måste förnyas 1626²⁾.

Att regeringen i Stockholm ej var belåten med biskop Elimæi verksamhet i Ingermanland, framgår bland annat äfven däraf, att hon 1627, då hon beslutit sända den berömde biskopen i Wästerås, Johannes Rudbeck, till Estland för att därstädes hålla en general-visitation, äfven befallde honom verkställa en dylik i Ingermanland. Med kraftig hand uträttade J. Rudbeck sitt uppdrag uti Estland, men på grund däraf, att han under sin vistelse därstädes föll i en häftig sjukdom, kunde visitationen icke utsträckas till det egentliga Ingermanland. Den berörde blott själfva gränsen af provinsen såsom Ivangorod och närliggande område. I det till Ingermanland sedermera räknade distriktet Allentaka hölls visitationer i hvarje församling. Äfven en och annan präst från det östra Ingermanland besökte prästmötet i Reval. Visitationen uti Ivangorod hölls icke utaf Rudbeck personligen utan af andra personer, som han därtill gifvit fullmakt. Inför dessa lämnade de kyrkoherdar, som bodde i västra delen af Ingermanland, en redogörelse öfver tillståndet i församlingarne därstädes³⁾.

Emedan total brist på ryska böcker var rådande inom provinsen, befallde regeringen, att Luthers lilla katekes skulle öfversättas på ryska, och hon var äfven betänkt på att låta öfversätta flera böcker till nämnda språk⁴⁾. Reformationen gjorde emellertid föga framsteg ibland ryssarne i Ingermanland under de första tretton åren efter freden i Stolbova, och det var så långt ifrån, att landets

¹⁾ Befallningen utfärdades till guvernören A. Eriksson och kamreraren E. Andersson. Biskopen i Viborg skulle deltaga i sockenregleringen men fick, om han hindrades af svaghet, skicka ett eller två ombud. Registr. den 29 maj 1623.

²⁾ Registr. den 6 mars 1626.

³⁾ Jfr Rudbecks visitationsbok. Livonica 249 a.

⁴⁾ Registr. den 10 juni 1625 till Hans Flörri: »Är vår nådiga vilja, att du vorterar den lilla katekesen på ryska, så att utläggningen blifver på rätt ryska, men hvad som af bibeln citeradt är icke förändras, utan som det står. Efter vi vele hafva flere böcker på ryska transfererade vilje vi, att du med det första inkommer, så skall du härom besked erhålla». Ett ryskt boktryckeri inrättades i Stockholm, boktryckaren hette P. von Soloron. Se Akiander, pag. 4. HALLENBERG kallar honom Siloro. Gustaf Adolfs hist., pag. 84. Äfven andra personer öfversatte katekesen på ryska. Så rysstolken B. Mattson och kyrkoherden i Nyen, H. Fatebrer. En förklaring öfver Luthers lilla katekes utgafs på ryska af superintendenten H. Stahell. Mattson öfversatte därjämte evag.-boken och utarbetade ett ryskt lexikon. Se härom TIGERSTEDT, Kexholms historia. Åbo gymn. progr. 1878. p. 41. Jfr registr. den 24 augusti 1634.

lutherska befolkning kunde förmå de personer, som voro af grekisk-katolska bekännelsen, att öfvergå till sin lära, att dessa tvärtom förmådde landets finska inbyggare att öfvergå till den grekisk-katolska kyrkan¹⁾. Denna kyrkas bekännare voro ännu 1630 vida talrikare än lutheranerna, i det att de förra ägde 48 kyrkor och 17 präster, då de senare blott hade 8 kyrkor och 6 präster. Detta gick regeringen mycket till sinnes, och hon befallde därför den nye biskopen i Viborg²⁾ att i alla vakanta pogoster tillsätta finske präster af luthersk bekännelse och i de öfriga pogosterna jämte den förut varande ryske prästen tillsätta en finsk luthersk präst, hvilken skulle aflönas med statens medel och kostnadsfritt gå invånarne tillhanda uti alla kyrkliga förrättningar. Samtidigt ålades den grekisk-katolska kyrkans bekännare att en gång hvarje söndag öfvervara den lutherska gudstjänsten³⁾. Meningen med dessa anordningar var, att ryssarne så småningom skulle vänja sig vid den lutherska kyrkans präster, så att de, när deras egna präster dogo, skulle ifråga om kyrkliga förrättningar vända sig till den lutherska prästen. För att afskräcka folket från att affalla från den lutherska läran erhöill guvernören rätt att till lifvet straffa den, som öfvergått till grekisk-katolska kyrkan⁴⁾. Äfven de präster, som omdöpte

¹⁾ Detta gäller hufvudsakligen om de finnar, som voro i tjänst hos ryssar. Se J. Skyttes skrifvelse till reg. 1634. Livon.

²⁾ Nikolaus Magni. Se härom Akiander, pag. 6.

³⁾ Registr. d. 9 febr. 1630. Svar på J. Skyttes skrifvelse.

⁴⁾ Registr. d. 9 febr. 1630. Svar på J. Skyttes skrifvelse. »Ecclesiastika belängandes se vi ogärna, att där är 17 ryske präster och 48 ryska kyrkor och dock intet emot mer än 6 våre präster och 8 evang. kyrkor, och fördenskull först, att I se till om I med god lämpa att småningom kunna insätta en af våra präster i hvar pogost och hålla ryssarne till, att fastän de måste drifva deras egen gudstjänst hos deras egne präster, de likvisst hvarje söndag måste åtminstone en gång höra den finske, på det att de således vänja sig till våra, och när den ryske affaller, den finske må då inträda och förstå församlingen igen. Och efter det är mest angeläget att allmogen icke blifver förargad af våre prästers leifverne, så skolen I på det noggrannaste tillse, att bemålte våra präster må få deras nödtorft till underhåll af oss och kronan och ingalunda låta dem vid stort straff tillgörandes taga något af åhörarne för hvarjehanda gudstjänst de göra dem, eftersom Henrikus Thomæ till deras omvändelse nådeligen håller. För det tredje skolen I gifva oss tillkänna huru många omdöpta finnar där kunna vara, så vele vi oss vidare därom betänka. Dessemellan skolen I strängeligen förbjuda, att ingen präst fördristar sig någon att omdöpa, vid straff, som i andra kristelige regemente därpå stadgade äro, efter man förnimmer att bemälte finnar ej af någon deviation utan mera evpidstal lueræ låta sig således omdöpa, så må I andra till varnagel låta straffa dem till lifvet, som sig härnäst efter påbudet omdöpa låter».

någon luthersk finne, skulle erhålla strängt straff¹⁾. Följderna af dessa anordningar visade sig snart. Sedan en stor del af den grekisk-katolska kyrkans präster dött²⁾, och det till följd af regeringens tillvägagående blef snart sagdt omöjligt för ryssarne uti Ingermanland att erhålla präster af sin egen bekännelse, nödgades de att i fråga om verkställandet af kyrkliga handlingar, såsom begravingar, barndop m. m., vända sig till den lutherska kyrkans präster, förutsatt att de ej heller ville utvandra till Ryssland³⁾. En stor del af dem valde likväl denna utväg för att undslippa religionstvånget, men äfven härigenom befordrades regeringens planer, ty i samma mån som de grekisk-katolske ryssarne utvandrade, inkommo i stället finnar af luthersk trosbekännelse till provinsen. Dessutom bildades lutherska församlingar uti garnisonsstäderna samt på de svenske herrarnes härstädes belägna gods, och detta utgör en tillräcklig förklaringsgrund öfver hur det var möjligt, att det på en kort tid kunde bildas icke mindre än 17 nya lutherska församlingar, så att redan innan konsistoriet i Narva inrättades, funnos 25 dylika församlingar i landet⁴⁾.

Emellertid insåg regeringen snart, att, om något väsentligt skulle kunna uträttas inom provinsen i och för reformationens genomförande bland dess ryska befolkning, behöfde den lutherska kyrkan därstädes erhålla sin egen målsman. Regeringen hade länge tänkt därpå och frågan om att tillsätta en egen superintendent för Ingermanland med säte i Narva eller Koporje förekom i rådet den 5 juni och 4 juli 1637 samt d. 24 maj 1638⁵⁾. Till nämnde befattning borde utses en kvalificerad person, som vore »simplex som columba och prudens såsom serpens». Regeringen ansåg, att en dylik ämbetsman nu vore mera af nöden påkallad därstädes än förr, alldenstund hon befarade, att en villfarande religion skulle inrota sig i provinsen, eftersom några ryska präster smugit sig in

¹⁾ 1630. Registr.

²⁾ Så är nu hos ryssarne händt att mestadels deras präster äro genom döden afgångna. Skyttes skrifvelse till regeringen. Livon. III.

³⁾ De uti Ivangorods län boende hafva begärt af prästen darsammastädes att döpa deras barn efter de ingen rysk präst hafva, hvilket ock till stora hopar skedt är. Skytte till regeringen 1634. Livonica III.

⁴⁾ Jfr AKIANDER, De luth. församl. i Ingermanland, pag. II.

⁵⁾ Jfr rådsprotokollen för nämnda år och dato.

därstädes. Hon begärde äfven svenska prästerskapets betänkande öfver frågan¹⁾.

När biskop Melartopaeus i Viborg, till hvars stift Ingermanland hörde, 1641 gick ur tiden, satte regeringen sin länge närda plan i verket och utnämnde domprosten i Reval, H. Stahell, till superintendent öfver Ingermanland och Allentacka²⁾. Stahell hade inlagt stora förtjänster om Estlands kyrka och på estniska språket utgifvit en predikosamling samt en Hand- und Hausbuch i 4 delar, som utkom åren 1632—1638. Denna har blifvit mycket berömd och haft en epokgörande betydelse för Estlands kyrka. Den innehåller bland annat öfversättningar af evangelium och epistlarne, passionshistorien, Esaias 53 kapitel samt några Davids psalmer³⁾. Han hade därjämte författat en ordbok och grammatik öfver det estniska språket⁴⁾. Slutligen var han en af de män, som fått det makt-påliggande uppdraget att utarbete en kyrkoordning för Estland⁵⁾.

Det var på den grund icke underligt, om regeringen trodde sig i Stahell hafva påträffat rätte mannen och ställt honom på den rätta platsen. Den 24 juli 1641⁶⁾ fick den nye superintendenten företräde inför rådet i Stockholm. Rikskanslern redogjorde då för de skäl, som förmått regeringen att inrätta en ny superintendents-befattning i Narva, och framhöll då, att det egentliga motivet, som förmått regeringen att taga ett dylikt steg, var kristligt nit för Guds ords spridande ibland folket i Ingermanland. Hon hade därjämte umgåtts med den tanken att om möjligt söka draga den

¹⁾ Punkta och ärende, som K. M. begär prästerskapets betänkande d. 17 juni 1637. Registr., § 4. »Så behöfde fuller Ingermanland sin egen superintendent för dess vidd, folkens barbariska lefverne, religionens och tungomålens åtskillnad och andra ordningars skull. Ty ändock, att det provincialiter slagits till Wiborg, så är dock Wiborg i sig själf så stort, att en biskop det intet kan väl och såsom honom bör förestå mycket mindre de där skulle blifva under ett. Hvarföre synes församlingens tarf och nytta fordra, det till Ivangorod eller Koporje en superintendent måtte förordnas, och någre bekväme män namngifvas, den som kunde tagas därtill att förestå församlingen med nytta, och måste enkannerligen i denna mannens val ses uppå hans lefverne och lärdom, är till det fallet och kallet bekväm och enkannerligen, att de må föra en nitälskan att utvidga församlingen.»

²⁾ Fullmakten finnes i registrat. d. 22 juni och 16 juli 1641.

³⁾ WESTLING: Kyrkohist. studie öfver förarbet. till den est. öfversättningen af Nya testamentet, pag. 5.

⁴⁾ Jfr samme författares meddelande om den Kyrkliga kulturen i Estland, pag. 20.

⁵⁾ Jfr samme författares arbete om Kyrkolagen och kyrkolagsarbeten, pag. 12.

⁶⁾ Jfr rådsprotokollet för samma dag; se vidare TIGERSTEDT, Kexholms läns historia. Lycei i Åbo program för 1879—80, pag. 66.

ryska nationen till den lutherska kyrkan. I detta syfte hade Stahell blifvit utnämnd till superintendent öfver Ingermanland. För öfrigt erinrade rikskanslern honom om hans skyldighet att, då han ibland sin hjord påträffade personer, som vore »illa grundade» i sin religionskunskap, göra sin flit, för att dessa skulle blifva mera undervisade i detta ämne. Andra personer åter funnos, som saknade all kristendomskunskap, och dessa borde superintendenten söka locka till att mottaga undervisning i kristendomens hufvudstycken. Först och sist betonade dock kanslern, att Stahell i allt sitt görande och låtande skulle begagna sua moderatione, och det hade ländt Ingermanlands kyrka till största båtad, om superintendenten mera gjort denna erinran till rättesnöre för sitt handlingssätt, än som blef fallet.

Stahell var en man utrustad med många goda egenskaper. Han var nitisk och oförtruten i sitt kall samt ifrade för att från vidskepelsens och okunnighetens mörker rycka den hjord, som var anförtrodd åt hans vård. Med rätta intresserade han sig mycket för ungdomens undervisning, och om ej frukterna af hans bemödande i detta fall kommo att svara mot det myckna arbete, som blifvit nedlagdt därpå, så var det ej ensamt hans skull.

Han ägde goda kunskaper så väl i teologien som i de döda språken, och att han icke saknade insikter i predikans teori, därom vittna de mycket goda råd och anvisningar, som han lämnade unga predikanter. Därtill var han en god organisatör, hvilket kom honom väl till pass såsom chef för Ingermanlands kyrka. Men å andra sidan var han behäftad med många och svåra fel. Han var ytterst häftig och kunde i uppbrusningens ögonblick icke beherska sig själf utan öfveröste sina åhörare eller andra personer, som då kommo i hans närhet, med skällsord och hotelser¹⁾. Hans hersklystnad och hänsynslöshet förmådde honom att söka så mycket som möjligt utvidga sitt maktområde, hvarigenom han icke sällan invecklades i häftiga och bittra strider med de borgerliga myndigheterna, hvilket lände den sak, som han hade sig uppdraget att befordra, till största skada. Allt detta gjorde, att hans verksamhet i Ingermanland ej kom att bära så rika frukter, som man väntat. Därtill kom, att han under ifrågavarande tid ej var fullt mäktig det ryska språket utan måste begagna tolk, hvilket lade stora hinder i vägen för hans ämbetsförvaltning.

¹⁾ Jfr hans strid med Narvas borgeriskap i denna afhandling.

Den första uppgiften, som den nye superintendenten erhöi af regeringen, var att skaffa sig en så noggrann kännedom som möjligt om Ingermanlands kyrkliga förhållanden, hvilket han gjorde både genom att hålla en visitation i provinsen och genom att sammankalla dess prästerskap till en synod i Narva. Resultatet af de undersökningar, han då gjorde, föreligga i ett bref, som han sände till regeringen i Stockholm ¹⁾.

Den berättelse om det kyrkliga tillståndet i provinsen, som han på grund häraf inlämnade till regeringen, är hållen i mycket mörka färger. Han förklarade, att han funnit den kyrkliga ställningen i landet så eländig, att han icke trodde, att det någonstädes i hela världen bland några kristna kunde vara sämre stäldt än här. Kyrkoregementet låg alldeles nere. Han kunde naturligtvis icke förneka, att biskoparne i Viborg hållit visitationer därstädes, men lämnar i sitt värde, hvilken nytta landet haft häraf. På samma sätt förhöll det sig äfven med prostvisitationerna. Landet led stor brist på kyrkor, så att flera pogosters invånare tvingades att besöka en och samma kyrka, hvarigenom de kunde få tillryggalägga flera mils väg, innan de hunno till målet.

De kyrkor åter, som sparsamt förekommo i landet, voro antingen icke fullt färdiga eller illa underhållna och saknade både kyrkoföreståndare och tillgångar att fylla de nödvändigaste behofven. Icke bättre var det beställt med prästerskapet. Prästerna voro utfattiga och hade så kläna inkomster, att de på den grund icke väl kunde förestå sina ämbeten. Okunnigheten hos dem var mycket stor, så att de icke ens hade reda på själfva grundelementen i kristendomen. De voro försumliga i sina studier, okunniga i den heliga skrift, oerfarna i teologernas skrifter och förde dessutom ett förargelseväckande lif. De underlätto mycket, som de bort uträttat med den största ifver, voro försumliga i sina ämbetsförvaltningar, hvarigenom de ådrogo sig folkets förakt, och följden blef den, att så väl ryssarne vände sig ifrån dem, som att åtskilliga finnar öfvergingo till den grekisk-katolska kyrkan ²⁾.

Hvad nu ryssarne beträffar, så ansåg Stahell med rätta, att de på grund däraf, att de antoge det Nicenska symbolum, måste be-

¹⁾ Brevet dateradt d. 22 september 1641; finnes i Livonica 118.

²⁾ Livonica 118. Stahells skrifvelse d. 22 september 1641. Jfr vidare Stahells förslag till kyrkoförvaltningens ordnande i Ingermanland. Skriften är odaterad, men finnes i Livonica 119.

traktas såsom kristna, men han fann dem så blinda och okunniga uti deras tro, att de icke visste eller förstodo någonting däraf, och deras präster och skolmästare fingo skulden därför, emedan dessa blott sysselsatte sig med påfliga ceremonier och bekymrade sig icke om bibeln och den rätta tron. De ville hvarken själfva vandra den väg, som ledde till lifvet, ej heller leda och föra sina åhörare dit. Om ryssarne gjorde Stahell sig den förhoppningen, att de genom Guds nåd skulle kunna vinnas för den rätta läran, så snart han komme att bosätta sig i Ingermanland och dagligen umgås med dem.

De ryska prästerna ansåg Stahell vara mycket hårdnackade, så att de icke ens ville infinna sig till ett samtal med honom. Några diakoner (diakoner) visade sig däremot mera tillgängliga och mottog Luthers katekes af Stahell samt lofvade, att de till den visitation, som skulle hållas följande år, skulle lära barnen några psalmer och böner samt Nicenska symbolum. Dessutom gingo åtskilliga föräldrar in på att låta sina barn lära sig katekesen.

I de finska församlingarna fann Stahell tillståndet föga bättre, alldenstund deras lärare voro alldeles oskickliga och odugliga till prästämbetets förvaltning. Därjämte förde de ett förargelseväckande lefverne, voro försumliga i sina studier, skötte gudstjänsten vårdslöst och voro i många andra afseenden tadelvärda. I ett afseende fann han dock, att de finske prästerna gjorde sig förtjänta af erkännande, därför att de lärde sina åhörare Luthers katekes.

Sådant var det kyrkliga tillståndet i Ingermanland, och det gällde nu för Stahell att visa sig vara den man, som kunde råda bot för alla dessa brister. Han försökte ock göra sitt bästa, i det han till regeringen i Stockholm insände ett mycket vidlyftigt förslag, hvari han framställde sina åsikter, huru Ingermanlands kyrkliga förhållanden bäst skulle ordnas, så att regeringen där skulle uppnå det mål, hon föresatt sig angående provinsens kyrkliga organisation. Regeringen tog sig nära nio månaders betänketid, innan hon lämnade sin resolution på Stahells inläga, hvilket skedde först den 16 juni 1642. Svaret fick på samma gång tjäna som instruktion för Stahell själf ¹⁾.

Under tiden höll Stahell en ny synod ²⁾ i Ivangorod i början

¹⁾ Jfr de förut citerade handlingarna, Livonica 118 och 119.

²⁾ Synoden inleddes därmed, att prästerskapet först för superintendenten i original uppvisade sina ordinationsbevis. D. 8 febr. predikades på svenska språket, hvarefter sup-

af år 1642. Till nämnda möte hade icke blott Ingermanlands protestantiska och grekisk-katolska prästerskap infunnit sig, utan därjämte de förnämsta bojarerna i landet samt Ivangorods borgare. Vid detta tillfälle sökte Stahell visa, att en reformation var nödig icke blott för Ingermanlands grekisk-katolska utan äfven för dess evangeliske invånarne, hvilka nu erhöilo förmaningar att arbeta därför; särskildt fingo prästerna mottaga föreskrifter, huru de i detta fall skulle bete sig, och han lofvade att genom en särskild skrifvelse ytterligare inpränta dessa ¹⁾. Det omdöme, som Stahell på

int. höll en oration. D. 9 febr. hölls predikan på finska språket, och därefter öfverlade prästerskapet om kyrkoceremonierna. D. 10 febr. hölls rysk predikan. Därefter förekom samtal mellan det grek.-kat. och det luth. prästerskapet om öfverensstämmelsen mellan båda kyrkornas läror. D. 11 tacksägelsepredikan, och därpå hölls en latinsk oration. Liv. 118. Synoden hölls innan konsistoriet i Narva blef upprättadt. Se Stahells berättelse därom d. 19 sept. 1642. Liv. 118.

¹⁾ Stahells herdabref (Liv. 119) hade följande lydelse: »Wördige Wällärde N. N. Nåd och frid af Gud genom Christum samt med broderlig vänlighets tilljudelse. Wördige wällärde H. Pastor i Christo käre Broder och gode vän jag tviflar icke E. W. kommer ännu väl ihåg, hvad jag det vördiga prästerskapet så väl uti synnodo, som ock hållen visitation hafver förehållit och på ämbetsens vägnar pålagt, men icke dess mindre på det att hos mig icke någon brist må spörjas, hafver jag aktat nödigt vara E. W. med denna skrifvelse att besöka och mina förra trogna förmaningar korteligen repetera. Är förden-skull uti Hennes Kongl. Maj:ts min aller nådigste utkorade drottningens namn samt på mitt dragande kall och ämbetes vägnar till E. W. min allvarsamma begäran: 1) Att E. W. för alla ting vinnlägger och beflitar sig om en sann gudsfruktan och sedan på det högsta flyr och skyr allt fräserier, svalg, tapperi, slagsmål, uti en summa allahanda synder och laster och häremot förer ett kristligt lefverne, på det att alla Ingermanlands invånare måge se edra goda gärningar och prisa Gud. 2) Till det andra att E. W. innerligen åkallar den nådefulle och barmhärtige Guden morgon och afton hemma så väl som uti kyrkan, han ville mildeligen gifva sin välsignelse och önskelig framgång till denna på-begynta reformation och förläna nåden, att de som ännu lefva i det andliga mörkret vidare måge genom evangeli klara ljus upplyste varda och till sanningens kunskap komma, att de klenrogne måge i trone tillväxa och stärkte varda, att de trogne måge uppehållne och bevarade blifva allesammans uti sin kristendom fullkomligen gjorde och uppbygde varda till det eviga lifvet. 3) Att E. W. fliteligen läser och öfverväger den heliga bibeln, således att han utaf hvar och ett kapitel något märker och behåller. 4) Att E. W. Hafenrefferi locus Theologicus eller ock hans kompendium med största allvarsamhet och nit genomläser, på det att han dem så väl som sitt fader vår må veta och förstå. 5) Att E. W. sina predikningar icke utur gamla schartecker framdrager eller, som man plägar säga, skakar utur armen utan dem fliteligen premediterar rena och klara skrifteligen författar, lämpar efter åhörarena och församlingen uti en sann devotion och andaktighet troligen förehåller. 6) Att E. W. sin församling efter den art och sätt, som jag lärt och undervist hafver tillstundande vår med det första localiter visiterar utaf Katekesmo undervisar och allt annat, som till sådan visitation hör, troligen förvaltar ytterst och till ett

grund af de erfarenheter, han gjort vid den första synoden, fällt öfver de ryska prästernas stora okunnighet, bekräftades nu ytterligare. De erhöilo nu af Stahell sträng befallning att både för egen del lära sig Luthers katekes samt att äfven undervisa ungdomen däri. Diakonerna hade däremot bättre fullgjort den uppgift, som de erhöilit, i det att de vid visitationerna framvisade flera unga personer, hvilka de lärt den Nicenska trosbekännelsen jämte åtskilliga böner och psalmer.

Prästerna uti Ingermanlands evangeliska kyrkor hade icke heller försökt sedan förra visitationen att afhjälpa de brister, som Stahell funnit hos dem. De hade icke ställt sig någon af de föreskrifter, de erhöilit af Stahell, till efterrättelse, och kunde icke för de sista 8 eller 10 åren framlämna någon skrifven predikan. Som skäl för denna försummelse anförde de sin stora fattigdom, som gjorde det omöjligt för dem att kunna förskaffa sig några böcker, hvilken ursäkt Stahell icke tog för god, utan uppmanade dem allvarligen att göra sin plikt ¹⁾.

Medlemmarne af den ryska nationen intogo till en början en fientlig hållning mot superintendenten, emedan de togo för afgjort, att han med våld ville tvinga dem att öfvergifva den grekisk-katolska kyrkan. Efter det predikan på ryska språket blifvit hållen i Ivangorods kyrka af en finsk präst ²⁾, förklarade superintendenten, att han icke ville disputeras med dem, som tillhörde den grekisk-katolska trosbekännelsen, om deras religion utan blott hålla ett samtal med dem angående skillnaden mellan den lutherska och den

beslut att E. W. hvar och en casum, som härefter det Gud förbjude kan sig tilldraga med alla omständigheter antecknar och mig, när Gud vill, jag kommer tillbaka igen öfverantvarar.

Om nu E. W. sig härutinnan på ett tillbörligt sätt, som jag hoppas, förhåller så varder den högste Guden all använd mödo och arbete rikligen honom belönandes, och jag skall finnas villig och redobogen honom till att promovera och befordra men där E. W. sig försumlig och ohörsam, hvilket jag icke förmodar, förhåller, varder det maledictus qui facit opus domini fraudulentum och det straff med hvilket de motsträfvige och genstörtige uti vår kyrkoordning varder hotade ingalunda uteblifvandes hvarför jag E. W. härmed vill hafva varnat uti en viss tillförsikt E. W. icke varder förändras sig själfvom uti Guds onåd och vrede och sine förmäns straff, Gud med oss af Ræffle d. 5 mars anno 1642.

¹⁾ Wie ich dieselbe eines bessern erinnert, ermahnet, gewarnet, gedriwet, ja auch gescholten. Jfr Stahells skrifvelse d. 27 febr. 1642. Livonica 119. Jfr Nils Asserssons skrifvelse d. 19 febr. 1642. Livonica 119.

²⁾ Ryssarne åhörde predikan zwar ihrer theils mit grosser devotion und andacht, theils aber mit einem getummel und murmeln. Livonica 119. Stahell d. 27 febr. 1642.

grekisk-katolska kyrkans trosläror, hvarvid bibeln skulle tagas till utgångspunkt¹⁾. Detta hade till följd, att sinnesstämningen hos de närvarande ryssarne blef lugnare, så att de både besvarade de frågor, som ställdes till dem öfver det ofvan angifna ämnet, och en och annan bland dem uttalade t. o. m. sin tillfredsställelse däröfver, att regeringen ditskickat en man, som ville arbeta på att folket skulle få en bättre religionsundervisning²⁾ samt lofvade att låta sina barn och tjänare lära sig katekesen³⁾. Ryssarne fortforo äfven under en tid att i detta afseende hysa en vänlig sinnesstämning och omfattade med välvilja superintendentens bemödanden, så att de infunno sig både vid möten och öfriga samkväm, jämförde sin egen kyrkas lära med den lutherska och funno dem mycket stämma öfverens med hvarandra. De tilläto sina barn fortfarande lära sig Luthers katekes, och detta skedde med den framgång, att inom en kort tid i en enda församling nära Narva öfver sjuttio personer funnos, som lärt sig nämnda bok. Detta goda förhållande blef dock snart afbrutet genom regeringens tillvägagående, när det gällde att anskaffa grekisk-katolska präster åt ryssarna samt genom ett par okloka handlingar, hvartill Stahell gjorde sig skyldig.

Sedan synoden i Narva 1642 afslutats och Stahell delvis visiterat sitt stift, begaf han sig till Reval för att där biträda med revision af Estlands kyrkoförfattning. Från början af mars uppehöll sig Stahell därstädes under en stor del af sommaren och återkom till sitt stift först i början af augusti⁴⁾. Under tiden hade naturligtvis reformationsarbetet i Ingermanland fått hvila, då därtill kom, att Stahell icke förr än under sin vistelse i Reval mottog regeringens svar på sin förut omtalade till henne inlämnade inläga angående ordnandet af Ingermanlands kyrkliga förhållanden. Vill man jämföra regeringens instruktion för Stahell med den nyss omtalade inlagan⁵⁾, så faller det genast i ögonen, att det var så långt ifrån, att regeringen blindt följde Stahells förslag, att hon tvärtom afslog rätt många af hans fordringar eller förbigick dem med tystnad⁶⁾. Emellertid grep sig

¹⁾ Jfr N. Asserssons skrifvelse till reg. d. 19 febr. 1642. Liv. 119.

²⁾ Livon. 119. N. Asserssons skrifvelse d. 19 febr. 1643.

³⁾ Se härom N. Asserssons berättelse. Liv. 120, af d. 28 aug. 1643.

⁴⁾ Stahells bref den 3 augusti 1642. Livonica 119.

⁵⁾ Jfr Stahells förslag Livonica 119 med hans instruktion af d. 16 juni 1642 regist.

⁶⁾ Vi vilja här blott i korthet nämna de viktigaste af Stahells förslag, som regeringen nu icke ville gå in på. Dit hör i första rummet hans önskan, att regeringen skulle befalla ryssarna att erkänna honom som sin metropolit. Vidare var regeringen icke nu

nu Stahell an med att enligt den instruktion, han fått, ordna Ingermanlands kyrkliga angelägenheter. I främsta hand gälde det nu att upprätta ett konsistorium eller domkapitel. Konsistoriet i Narva skulle bestå af superintendenten själf såsom preses samt af en svensk, en tysk, en finsk och en rysk pastor såsom assessorer. Därtill kommo en notarie och en tolk för det ryska språket.

Att i Narva kunna inrätta ett dylikt konsistorium var för superintendenten en ganska svår och vanskelig uppgift, emedan blott få personer funnos inom provinsen, som voro kompetenta att mottaga ett dylikt uppdrag. Med stor möda lyckades dock superintendenten att snart nog kunna anställa en svensk och en tysk pastor såsom assessorer uti konsistoriet¹⁾, och till en början bestod nämnda institution af blott dessa tillsammans med superintendenten²⁾, ty någon lämplig person, som kunde användas till notarie, fanns ej genast att tillgå, utan superintendenten måste själf till en början åtaga sig att tillika sköta hans befattning. Från Åbo inkallades en finsk pastor, hvilken erhöi anställning som kyrkoherde i den finska församlingen uti Narva och utnämndes på samma gång till medlem

sinnad att genast införa den svenska kyrkoordningen i fråga om ceremonierna o. d. utan befallde i stället Stahell att författa en agenda, som liknade den svenska kyrkohandboken men skulle naturligtvis vara mera lämpad efter landets verkliga behof. Hans önskan att erhålla stipendiaten från Dorpt för att sändas till Novgorod i och för inhämtandet af ryska språket förbigår regeringen med tystnad likasom frågan om ett särskildt konsistoriehus.

Regeringen var äfven långt ifrån att gå in på hans förslag att tilldela konsistoriet en så vidsträckt domsrätt, som han begärt, likasom hon ej gillade förslaget om att vad från konsistoriedomar endast skulle få äga rum till K. M:t. Icke medgörligare var regeringen att bevilja hans begäran om världsliga straff för religiösa förbrytelser. Lika litet gick regeringen in på Stahells begäran om biträde åt konsistoriet af kungliga fiskaler, eller att statorerna vid visitationer skulle föra in folket till visitatorn. Med tystnad förbigår regeringen äfven Stahells begäran att i vissa fall få tillsätta präster i pastoraten. Ej heller erhöi han ett latinskt-svenskt- och ryskt boktryckeri, som han begärt. Dessutom upptager icke regeringen frågan om prästerskapets aflöning till behandling uti Stahells instruktion utan utfärdar en särskild förordning rörande detta ämne. Men Stahell hade allt framgent sina förslag i godt minne och efter några år inkom han till regeringen med åtskilliga postulata, i hvilka han upptager de flesta af regeringen nu förkastade förslagen och då med bättre framgång, i det att hon vid det tillfället biföll flertalet. (Jfr vidare Stahells förslag med hans instruktion.)

¹⁾ Antagl. voro dessa assessorer kyrkoherdarna uti Narvas tyska och svenska förs., ehuru Stahell ej nämner något därom. För öfrigt hafva alla assist. uti domkap. innehaft andra tjänster, af hvilka de haft sitt uppehälle, alldenstund ingen af dem med undantag af superintendenten, såsom konsistoriales hade någon särskild lön. Se vidare härom AKIANDER pag. 11 jämte not. Jfr Stahells skrifvelse till regeringen d. 19 sept. 1642.

²⁾ Stahells bref d. 19 sept. 1642. Livonica 119.

af domkapitlet därstädes. Den ryska prästen uti Ivangorod erhöi transport till en annan församling, och hans befattning i nämnda stad gafs åt en svensk pastor, som kunde ryska språket. Samtidigt kallades han att i egenskap af rysk pastor taga säte i domkapitlet. Att anskaffa en rysk tolk rön-te däremot icke någon svårighet, och slutligen påträffades äfven en person, som var lämplig att mottaga sekreterarebefattningen. Härmed var domkapitlets organisation fullbordad¹⁾. När assessorerna tillträdde sitt ämbete, voro de skyldiga att med ed förbinda sig att i sitt ämbetes förvaltning förhålla sig redligt och uppriktigt samt icke uppenbara det, som borde hållas hemligt. De utlofvade därjämte att efter bästa förstånd döma och »förfascka» alla konsistorialsaker samt att såsom assessorer i allt sitt görande och låtande endast hafva Guds ära, kyrkans, skolans och hospitalets bästa samt människornas sjä-lars eviga välfärd såsom högsta målet för sin verksamhet.

Notarien ålades att genom ed förbinda sig att förvalta sitt ämbete med största trohet och flit, vara tyst och sekret samt noga vårda alla kapitlets akter och handlingar. På samma sätt måste äfven ryska tolken förpliktiga sig att uppriktigt och fullkomligt »translatera» och »förtolka», hvad som föredrogs på det ryska språket, så ock att äfven från sig gifva det, som befaldt och pålagdt blifver²⁾.

Till konsistoriets i Narva åligganden hörde att draga försorg därom att kyrkor, skolor och hospital höllas vid makt samt att präster, skollärare, hospitalföreståndare och alla öfriga personer, som voro anställda uti ofvannämnda institutioners tjänst, gjorde sin plikt. Det skulle därjämte föra ett ordentligt kyrkoregemente och vaka däröfver, att synod- och prästmöten samt alla visitationer årligen höllas på bestämda tider. Att handhafva kyrkodisciplin och handlägga öfriga mål, som därmed stodo i sammanhang, tillhörde äfven dess uppgift, men det borde dock i detta fall noga akta sig för att underkasta de i landet boende ryssarna någon kyrkotukt, innan dessa genom Guds nåd kunde komma till likhet med de andra evangeli-ska församlingarna inom provinsen. De brott och förseelser, till hvilka

¹⁾ Därtill kom sedermera teol. lektorn vid Narva trivialskola. Konsistoriates be-nämnas här assessores. Staten för konsist. upptager 900 daler såsom aflöning åt superin-tendenten, hvilken sedermera därjämte erhöi 4 obser jord till landtgård. Konsist. nota-rien och ryske tolken erhöiio hvardera 130 daler. Se härom vidare Ingerm. staten för skolor och kyrkor, bestämd genom regeringens beslut af d. 26 juni 1642. Registr.

²⁾ Se vidare H. Stahells instr. af år 1642.

ryssarne i detta hänseende kunde göra sig skyldiga, skulle beifras af guvernören i landet och af honom bestraffas med penningeböter¹⁾.

Uti mycket viktiga mål kunde superintendenten tillkalla präs-terna, som bodde i de Narva närmast belägna kontrakten, och hålla öfverläggningar med dem angående ifrågavarande ärende. Öfver alla mål af vikt, som förekommo inför konsistoriet, skulle noggrant föras protokoll, och alla konsistorii domar skulle under-skrifvas af samtliga konsistorii medlemmar. Andra protokoll, som skulle meddelas parterna, behöfde blott underskrifvas af superinten-denten i hans eget och domkapitlets namn²⁾.

Någon detaljerad framställning om konsistoriets i Narva verk-samhet under de första åren kunna vi på grund af de nu tillgäng-liga, knapphändiga underrättels. därom ej lämna. Allt gifver dock vid handen, att det haft mycket arbete i och för ordnandet af pro-

¹⁾ Se vidare H. Stahells instr. af år 1642. Jfr Stahells skrifvelse till regeringen d. 19 sept. 1642. Livonica 119.

²⁾ Att Stahell hade mycket stora anspråk i fråga om konsistoriet i Narva domsrätt synes af följande: »An dieses Consistorium zu erkennen, und unter die Kirchen disciplin zu ergeben, alle und jede ergerliche Personen, so wider die Erste und andere Tafel des Gesetzes, und wider die Schwedische Kirchen Ordnung handeln, insonderheit alle die, so streitigkeiten wider die Christliche Lere und den rechten Brauch der Hochwürdigen Sacra-menten erregen, die keine gleicheit der Ceremonien halten, die mit Abgöttereyen, Zaubern, Segnen, Warsagen und dergleichen Sünden umgehen, die könisch, spöttisch, freventlich, ergerlich wider Gottes Wort, die hochwürdige Sacramenta, und Christlichen Ceremonien re-den oder thun, die sich wider Kirchen und Schuldiener, inner oder ausser der Kirchen und Schulen mit worten oder wercken aufflehnen, die die Kirchen verschliessen, die Gottes Wort vorsetzlich verachten, zur Kirchen nicht gehen, und das H. Abendmahl nicht be-suchen, die die bekehrte Reussen wegen ihrer Bekerung verfluchen, verfolgen oder sonsten beleidigen, die an fest- und Sontagen, Bier, Brantwein, Wein unter der Predigt verschenc-ken, Item alle aufführische, halstarrige, muthwillige, der Obrigkeit dem Predigamt, und Eltern ungehorsame, Alle unverstündliche Todtschläger, denen das Leben von der Obrig-keit geschencket, Alle Ehebrecher hurer, Unzuchtige, dessgleichen alle Seuffer und Epi-curer, Item alle Ehesachen, Verlöbnussen, Ehescheidungen, Verlassungen, verbottene gra-dus, sonderlich so weit sie die conscientien betreffen, und der Weitlichen Obrigkeit juris-diction nicht vorgreifen, Item alle Reuber, Ungerechte Wucherer, so mit falscher masse-gerwichte, grentz verfelschungen umgehen, Alle Meineydige, falsche zeugen, und die mit falschen Brieffen herum lauffen, Item alle gewalt nnzucht und frewel so den Kirchen, Kirchöfen, widmen, Schulen, Hospitalen und dero dienern zugefüget werden, Item alle Klagen wegen nicht bawung, und nicht Zahlung der Kirchen, Schulen und Hospitalen Schulde, und vorenthaltung dero Diener Besoldung, Item alle zwistigkeiten und Spaltungen der Kirchen und Schuel-diener, wie auch alle anklagen deroselben, auch in civilibus & criminalibus quoad primam instantiam. In summa alle öffentliche ergerliche Sünder, so der Weltlichen Obrigkeit Perdon erlanget, damit sie sich bekeren und Salig werden. Liv. 119.

vinsens kyrkliga förhållanden, och till detta antagande hafva vi så mycket större skäl, som den nye superintendenten var en kraftfull och energisk man. Om arbetet i domkapitlet lämnar han själf den underrättelsen, att därstädes förekom en stor mängd ärenden att handlägga och däribland mål, som härrörde från tilldragelser, som timat för 10, 12, 16, 20 år sedan, med hvilkas afgörande konsistoriales dagligen hade så mycket arbete, att de knappast fingo tid att »premiditera» dem, innan de skulle föredragas i konsistoriet¹⁾.

Förutom de ämbetsåligganden, som tillkommo superintendenten såsom preses i domkapitlet, ålägger hans instruktion honom att vinnlägga sig därom, att så framt det berodde på honom söka bibehålla undersåtarne i pliktig hörsamhet och »devotion» och framför allt arbeta därpå, att det goda skulle uppehållas och stadfästas samt det onda och förargliga afskaffas.

Uti likgiltiga saker (= adiaphora) anbefalldes han att bruka mildhet och »lämpa» allt i det syftet, att de af landets invånare, som bekände sig till den evangeliska läran, skulle stadfästas i densamma, och de åter, som tillhörde den grekisk-katolska kyrkan, kunna med »maklighet» dragas till sanningens kunskap, hvilket regeringen ansåg säkrast och lämpligast kunna ske därigenom, att de senare undervisades med mildhet och foglighet. Däremot förbjöd regeringen honom att med våld tvinga någon att antaga lutherska läran.

Superintendenten var skyldig att två gånger om året hålla prästmöte; det ena skulle hållas i januari månad med stiftets prostar och kyrkoherdar, det andra uti juli månad med prostarne och diakonerna. Vid dessa tillfällen ålåg det honom att noga göra sig underrättad om huru det stod till i kyrkligt afseende inom stiftet. Under dessa möten borde prästerskapet sysselsätta sig med att hålla predikningar, orationer, diskussioner och disputationer, i hvilka öfningar dock icke finge förekomma några »onyttiga saker», utan blott sådant skulle i dem framhållas, som kunde tjäna till bibelns förklaring och religionens rätta förstånd samt bidra till befrämjandet af goda seder. Hufvudsyftet med dessa öfningar var, att prästerskapet därigenom kunde erhålla större insikt i de teologiska disciplinerna, hvilket här komme dem väl till pass, då det gällde att försvara den lutherska kyrkans lärosatser mot de angrepp, som gjordes på dem af kättare och falska lärare.

¹⁾ Se härom Stahells ämbetsber. för år 1644.

Enligt sin instruktion var superintendenten därjämte förpliktad att en gång hvarje år hålla visitation inom hvarje församling i hela stiftet¹⁾, hvilket ingalunda var en lätt uppgift i ett land, som var uppfyllt af träsk, moras och vildmarker samt därjämte ej ännu erhållit ett så pass utveckladt landsvägsnät, som sedan blef fallet. För att så vidt möjligt var söka undvika de hinder, som landets naturbeskaffenhet lade i vägen för dessa visitationer, plägade superintendenten vanligen hålla dem vintertiden²⁾.

På det att allt skulle tillgå ordentligt vid den allmänna gudstjänsten i stiftets församlingar befalldes superintendenten att i och för detta ändamål författa en agenda eller kyrkohandbok. Därvid skulle den i det egentliga Sverige gällande handboken tjäna honom som mönster. Agendan skulle följas i alla stiftets kyrkor och fortfara att vara gällande, till dess hon af K. M:t kunde blifva öfversedd och stadfästad.

Såsom stiftschef tillkom det superintendenten att hafva omsorg och vård om stiftets skolor, och därjämte borde han tillse, att vid hvarje kyrka å landsbygden inom stiftet en person funnes, som kunde undervisa ungdomen i läsning och skrifning. Socknens kyrkotjänare ålåg det att vidtaga åtgärder och finna utvägar till nämnda personers underhåll.

Öfver hospitalet i Narva skulle superintendenten hafva noggrann uppsikt och vaka däröfver, att hvar och en därstädes gjorde sin plikt, samt att inrättningens egendom och inkomster ej bortslösades utan användes i och för det ändamål, hvartill de blifvit bestämda.

I fall någon förvirring till följd af reformationsarbetet skulle uppstå inom provinsen, ålåg det superintendenten att med försiktighet söka afhjälpa och stilla densamma. Behöfde han därtill guvernörens eller generalguvernörens bistånd hoppades regeringen³⁾, att dessa ämbetsmän ej skulle underlåta att göra sin skyldighet i allt, som sakens vikt kräfde och fordrade⁴⁾.

Sedan konsistoriet i Narva kommit till stånd, företog sig den nye superintendenten att ordna kyrkostyrelsen på landsbyggden. I

¹⁾ I och för dylika resor använde han under de första åren friskjuts, hvilket gaf anledning till klagomål från bojarernas sida. Se deras gravamina 1643.

²⁾ Se härom Stahells instruktion.

³⁾ Hon anbefälde därefter guvernören i Narva genom en särskild skrifvelse att biträda Stahell vid reformationens införande.

⁴⁾ Se härom Stahells instruktion.

likhet med förhållandet i det egentliga Sverige indelades provinsen i prosterier eller kontrakter, hvart och ett omfattande 8—9 socknar. Denna indelning kunde dock icke fullt genomföras under innevarande tid, emedan nya församlingar alltjämt bildades därstädes¹⁾. Prostarna utnämndes af superintendenten och voro hans ställföreträdare²⁾. Deras första uppgift blef att upptaga alla inom kontraktet förekommande konsistoriemål och söka afhjälpa dem, så vidt det var möjligt. Befanns någon sak vara »af särdeles betänkande och vikt», borde hon antingen omedelbart remitteras till domkapitlet i Narva, eller ock skulle de protokoll, som blifvit förda vid undersökningen af dylika mål, jämte alla öfriga dithörande akter insändas till ofvannämnda myndighet.

Prostarna voro skyldiga att två gånger om året, i april och oktober, hålla visitation i alla församlingar inom kontraktet. Syftet med dessa visitationer var i främsta hand, att visitator skulle få noggrann kännedom om det sätt, på hvilket vederbörande prästerskap skötte sina tjänsteåligganden. Därvid gällde det först och främst att undersöka, huruvida ifrågavarande ämbetsmän ofta och troget höllo predikan, förrättade dop och skriftermål, besökte sjuka samt noggrant fullgjorde alla öfriga dylika åligganden, som hörde till deras befattning. Därjämte var visitator pliktig att genom samtal med socknens invånare göra sig underrättad om huru vederbörande prästerskap uppförde sig i sitt dagliga lif. Befanns detta i någon mån vara klandervärdt, så att prästerna t. ex. voro girige, trätosamme eller »dryckesbullar», hvarigenom de åstadkommo allmän förargelse, ålåg det visitator att härför »korrigera och karpera dem».

Genom katekesförhör skulle visitator utröna, huru det stod till med folkets kristendomskunskap och därjämte taga reda på, huru socknens invånare uppförde sig i sitt dagliga lif samt om de gärna gingo i kyrkan. Därvid borde visitator noga underrätta sig om,

¹⁾ Antagligen var det regeringens mening, att den svenska kyrkans lagar och författningar skulle så småningom äfven i Ingermanland blifva gällande, sedan denna provins blifvit ett eget stift, ehuru något därom ej nämnts i Stahells instruktion eller i öfriga ingermanländska handlingar från denna tid. Att tydliga föreskrifter i detta afseende snart nog lämnades, framgår af superintendenten Bängs skrifvelse, som antagligen är författad någon af åren 1679—87 och således från en långt senare tid, men af hvilken skrift man dock ser, att redan 1660 hade landets adel gärna underkastat sig kyrkoordningen, handboken, prästernas privilegium, plakat om ed och sabbatsbrott så ock alla andra kungl. stadganden, som ecclesiasticum conserverar och försäkrar etc. Se vidare härom superintendentens i Narva gravamina och desideria af ofvannämnda år.

²⁾ Vid synoden 1643 funnos endast 4 prostar i Ingermanland.

huruvida de bojarer, adelsmän och öfriga personer, som innehade stora jordegendomar och således ägde många tjänare och bönder att råda öfver, tilläto dem att ofta gå i kyrkan, eller om nämnde jordinnehafvare ordentligt betalade tionden och andra afgifter, som voro anslagna till prästerskapets underhåll. Befanns något i pastoratet vara i olag, tillkom det visitator att med lämpa och försiktighet ställa allt till rätta eller ock remittera ifrågavarande ärende till superintendenten och konsistoriet i Narva.

För att förmå kontraktets präster att sysselsätta sig med teologiska studier ålåg det kontraktsprostarne att 4 gånger om året sammankalla dem tillika med kontraktens diakoner och klockare och med dem »pie et placide» konferera om den lutherska läran. Därvid skulle Hafenreffers berömda dogmatik, Loci theologici, läggas till grund och kursen så anordnas, att deltagarne skulle kunna genomgå nämnda arbete under ett år¹⁾. Efter hvarje konvents slut borde kontraktens prostar underrätta sig om hurudant tillståndet varit i kontraktens församlingar efter den sista visitationen. Såsom mycket betecknande för tiden och landet kan anföras, att vid dessa partikularkonvent var öfverflöd i mat och dryck förbjudet, och på det att detta förbud skulle noggrant efterlefas, var superintendenten pliktig att efter hvarje dylikt mötes slut hålla rannsaking därom på det sätt och manér, som han funne för bäst. Öfver allt, som förekom vid de förutnämnda lokal-visitationerna, skulle visitator föra ett noggrant protokoll, hvilket han fyra veckor efter avslutad visitation, skulle insända till konsistoriet i Narva.

Inom hvarje församling borde finnas en kyrkoherde, som dock icke, vare sig han bodde i någon af provinsens städer eller på landsbygden, fick innehafva någon annexförsamling. Till hans biträde skulle inom hvarje socken tillsättas en komminister och klockare. För att kunna utnämnas till komminister fordrades att hafva ett godt vittnesbörd om en ostrafflig vandel, kunna väl bestå i examen samt därjämte innehafva de öfriga egenskaper, som för en duglig församlingslärare äro af nöden. Innan ordination fick äga rum, var prästkandidaten skyldig att visa sig innehafva tillräcklig kunskap i finska och ryska språken. Så väl kyrkoherdarne som komministrarne, klockarne och diakonerna tillsattes i början af superintendenten, utan att han i dylika fall förut behöfde inhämta vederbörande församlings mening. Detta gaf anledning till en

¹⁾ Om nämnda bok se H. SCHÜCK, Sv. Litteraturhistoria, pag. 576.

likhet med förhållandet i det egentliga Sverige indelades provinsen i prosterier eller kontrakter, hvart och ett omfattande 8—9 socknar. Denna indelning kunde dock icke fullt genomföras under innevarande tid, emedan nya församlingar alltjämt bildades därstädes¹⁾. Prostarna utnämndes af superintendenten och voro hans ställföreträdare²⁾. Deras första uppgift blef att upptaga alla inom kontraktet förekommande konsistoriemål och söka afhjälpa dem, så vidt det var möjligt. Befanns någon sak vara »af särdeles betänkande och vikt», borde hon antingen omedelbart remitteras till domkapitlet i Narva, eller ock skulle de protokoll, som blifvit förda vid undersökningen af dylika mål, jämte alla öfriga dithörande akter insändas till ofvannämnda myndighet.

Prostarna voro skyldiga att två gånger om året, i april och oktober, hålla visitation i alla församlingar inom kontraktet. Syftet med dessa visitationer var i främsta hand, att visitator skulle få noggrann kännedom om det sätt, på hvilket vederbörande prästerskap skötte sina tjänsteåligganden. Därvid gällde det först och främst att undersöka, huruvida ifrågavarande ämbetsmän ofta och troget höllo predikan, förrättade dop och skriftermål, besökte sjuka samt noggrant fullgjorde alla öfriga dylika åligganden, som hörde till deras befattning. Därjämte var visitator pliktig att genom samtal med socknens invånare göra sig underrättad om huru vederbörande prästerskap uppförde sig i sitt dagliga lif. Befanns detta i någon mån vara klandervärdt, så att prästerna t. ex. voro girige, trätosamme eller »dryckesbullar», hvarigenom de åstadkommo allmän förargelse, ålåg det visitator att härför »korrigera och karpera dem».

Genom katekesförhör skulle visitator utröna, huru det stod till med folkets kristendoms-kunskap och därjämte taga reda på, huru socknens invånare uppförde sig i sitt dagliga lif samt om de gärna gingo i kyrkan. Därvid borde visitator noga underrätta sig om,

¹⁾ Antagligen var det regeringens mening, att den svenska kyrkans lagar och författningar skulle så småningom äfven i Ingermanland blifva gällande, sedan denna provins blifvit ett eget stift, ehuru något därom ej nämnts i Stahells instruktion eller i öfriga ingermanländska handlingar från denna tid. Att tydliga föreskrifter i detta afseende snart nog lämnades, framgår af superintendenten Bångs skrifvelse, som antagligen är författad någon af åren 1679—87 och således från en långt senare tid, men af hvilken skrift man dock ser, att redan 1660 hade landets adel gärna underkastat sig kyrkoordningen, handboken, prästernas privilegium, plakat om ed och sabbatsbrott så ock alla andra kungl. stadganden, som ecclesiasticum conserverar och försäkrar etc. Se vidare härom superintendentens i Narva gravamina och desideria af ofvannämnda år.

²⁾ Vid synoden 1643 funnos endast 4 prostar i Ingermanland.

huruvida de bojarer, adelsmän och öfriga personer, som innehade stora jordegendomar och således ägde många tjänare och bönder att råda öfver, tillåto dem att ofta gå i kyrkan, eller om nämnde jordinnehafvare ordentligt betalade tionden och andra afgifter, som voro anslagna till prästerskapets underhåll. Befanns något i pastoratet vara i olag, tillkom det visitator att med lämpa och försiktighet ställa allt till rätta eller ock remittera ifrågavarande ärende till superintendenten och konsistoriet i Narva.

För att förmå kontraktets präster att sysselsätta sig med teologiska studier ålåg det kontraktsprostarna att 4 gånger om året sammankalla dem tillika med kontraktens diakoner och klockare och med dem »pie et placide» konferera om den lutherska läran. Därvid skulle Hafenreffers berömda dogmatik, Loci theologici, läggas till grund och kursen så anordnas, att deltagarne skulle kunna genomgå nämnda arbete under ett år¹⁾. Efter hvarje konvents slut borde kontraktens prostar underrätta sig om hurudant tillståndet varit i kontraktens församlingar efter den sista visitationen. Såsom mycket betecknande för tiden och landet kan anföras, att vid dessa partikularkonvent var öfverflöd i mat och dryck förbjudet, och på det att detta förbud skulle noggrant efterleivas, var superintendenten pliktig att efter hvarje dylikt mötes slut hålla rannsaking därom på det sätt och manér, som han funne för bäst. Öfver allt, som förekom vid de förutnämnda lokal-visitationerna, skulle visitator föra ett noggrant protokoll, hvilket han fyra veckor efter avslutad visitation, skulle insända till konsistoriet i Narva.

Inom hvarje församling borde finnas en kyrkoherde, som dock icke, vare sig han bodde i någon af provinsens städer eller på landsbygden, fick innehafva någon annexförsamling. Till hans biträde skulle inom hvarje socken tillsättas en komminister och klockare. För att kunna utnämnas till komminister fordrades att hafva ett godt vittnesbörd om en ostrafflig vandel, kunna väl bestå i examen samt därjämte innehafva de öfriga egenskaper, som för en duglig församlingslärare äro af nöden. Innan ordination fick äga rum, var prästkandidaten skyldig att visa sig innehafva tillräcklig kunskap i finska och ryska språken. Så väl kyrkoherdarne som komministrarne, klockarne och diakonerna tillsattes i början af superintendenten, utan att han i dylika fall förut behöfde inhämta vederbörande församlings mening. Detta gaf anledning till en

¹⁾ Om nämnda bok se H. SCHÜCK, Sv. Litteraturhistoria, pag. 576.

mängd klagomål från adelns, bojarernas och landssåtarnes sida, hvilket hade till följd, att dessa folkklasser sedermera erhöilo stort inflytande, när det gällde att tillsätta dylika ämbetsmän, i det att konsistoriet och superintendenten antingen satte 3 personer på förslag och församlingen fick välja en af dessa eller ock hade församlingen rätt att föreslå en person till den ifrågavarande befattningen. I senare fallet ägde konsistoriet rätt att antingen förkasta eller stadfästa församlingens val. Adelns bemödande att här förskaffa sig jus patronatus blef utan påföljd under denna tid¹⁾.

I den instruktion, som den nye superintendenten lämnade stiftets kyrkoherdar, betonade han, att de framför allt voro pliktiga att vinnlägga sig om att predika den rena lutherska läran och beflita sig om en ostrafflig vandel. En följd häraf var, att de i sina predikningar, katekesförhör och vid öfriga dylika förrättningar blott fingo grunda sina föredrag på bibeln, jämte de tre symbola, hvarföre de ock företrädesvis skulle studera nämnda arbeten jämte de ortodoxa kyrkolärornas skrifter. Sina predikningar skulle de lämpa efter åhörarnes ståndpunkt och därvid icke begagna ord, hämtade från latinska språket eller något annat främmande tungomål, hvilket åhörarne icke förstodo. Berättelser, hämtade från profanhistorien, fingo icke förekomma i deras religiösa föredrag, och ännu mindre var det tillåtet att i dem använda citat från hedniska författares skrifter. Endast bibliska berättelser borde vid sådana tillfällen användas. De uppmanades att noga præmeditera sina predikningar och sedan nedskrifva dem²⁾.

Såsom församlingslärare skulle prästerna icke blott genom sina predikningar söka inverka på sina åhörare, utan de borde ock genom sin vandel gifva dem ett godt föredöme och icke genom någon »olidlig procedur» stöta dem för hufvudet, utan hellre borde deras bemödanden gå ut därpå, att allt skulle lända åhörarne till uppbyggelse och evig välfärd. För öfrigt gör superintendenten det till en samvetsplikt för de ingermanländska prästerna att beflita sig om alla kristliga dygder, väl förestå sina hus, uppfostra sina barn i gudsfruktan samt dagligen undervisa så väl dem som tjänstefolket i katekesen.

¹⁾ Se K. M:s resolution på samtliga adels och landssåtarnes punkter d. 30 april 1651. AKIANDER, pag. 271.

²⁾ Orsaken härtill var, att prästerna vid generalvisitationerna voro pliktiga att lämna fram sina predikningar för superintendenten.

Den ingermanländske pastorn måste inskränka sin verkningskrets till sin egen församling och ägde hvarken rätt att utan superintendentens medgifvande hålla predikningar i en annan socken ej heller på annat villkor tillåta någon främmande präst uppträda i sin egen församling. Mot de ryssar, som bodde inom pastoratet, skulle kyrkoherden visa sig vänlig och förekommande samt med all flit se därpå, att de med goda ord och »bevekliga argument» i all saktmodighet utan bitterhet och tvång kunde dragas till den lutherska kyrkans gudstjänst. Låto ryssarne förmå sig därtill, blefvo de befriade från att betala metropolitpenningar. De lutherska prästerna ålades att noga se till, att icke någon rysk präst hemligen smög sig in i deras pastorat och utan vederbörande pastors medgifvande utöfvade några kyrkliga handlingar. Vile ryssarne däremot hafva sin egen präst, voro de pliktige, att innan denne fick tillträda sitt ämbete, skriftligen förbinda sig att det oaktadt allt framgent aflöna den lutherska kyrkans prästerskap¹⁾.

Det ålåg kyrkoherden att tillsammans med komministern och den ryske prästen eller, om icke någon sådan fanns inom socknen, med den ryske diakonen därstädes, två gånger om året, i mars och september, hålla visitationer eller husförhör i sin församling²⁾. Vid dylika möten borde visitorerna framför allt taga sig till vara för alla egennyttiga handlingar, såsom frässeri och dryckenskap, hvilka förhindrade visitationen och gjorde prästerskapet »illa stinkande» för folket. Tiden för dylika sammankomsters hållande skulle tillkännagifvas från predikstolen fjorton dagar förut, och dessutom ålåg det pastor att särskildt underrätta de ståndspersoner och amtmän, som bodde inom socknen därom, på det att dessa skulle blifva i tillfälle att förmå sina underlydande att infinna sig på mötet. Huruvida socknen i och för ofvannämnda ändamål fördelades i särskilda områden eller rotar, nämnes icke³⁾. Sedan de förutnämnde visitorerna infunnit sig på ett »torp eller hof», borde de kalla inför sig samtliga dess invånare och för dem redogöra för ändamålet

¹⁾ Jfr registr. d. 30 april 1651. K. M:s resolution och förklaring öfver de punkter och ärenden, som på samtliga adels och landssåtarnes i Ingermanland vägnar deras deputerade gifne äre.

²⁾ Enl. Stahells egen instr. I den instruktion, som han genom prostarne lät tillställa kyrkoherdarne, säges det, att superintendenten själf skulle bestämma tiden för dessa möten.

³⁾ Det är antagl. att en dyl. indelning ägt rum, ehuru det ej speciellt antydes i den tidens handlingar. De största hofven synas hafva utgjort egna rotar.

med sammankomsten. Förhöret börjades därefter med bön och psalmsång, och så väl gamla som unga voro, pliktiga att deltaga i detsamma. Ett undantag härifrån gjordes dock för adliga personer, som voro öfver tolf år gamla. Det var visitorernas skyldighet att vid dessa tillfällen icke blott taga reda på om folket kunde recitera Luthers katekes, utan de skulle äfven genom frågor söka utröna, om det förstod nämnda boks innehåll, och härvid borde de icke sky någon möda för att vinna detta mål. Efter afslutadt förhör skulle en undersökning hållas i det syftet att få reda på huru folket uppförde sig under sitt dagliga lif. Därvid borde visitatorn särskildt betona, huru viktigt det var, att åhörarne gingo flitigt i kyrkan, ofta använde nådemedlen samt dagligen höllo husandakt och icke lefde i kif och tvedräkt med hvarandra. Befanns det, att någon af åhörarne gjort sig skyldig till någon förseelse eller uppfört sig mindre väl, erhöi han en varning med tillagd förmaning att för framtiden bättra sig.

Allt, hvad som förefallit vid dessa visitationer, ålåg det visitatorerna att noggrant anteckna i det protokoll, som fördes vid dessa sammankomster, hvilket sedan dels skulle uppvisas vid nästa prostvisitation, dels i afskrift omedelbart insändas till superintendenten i Narva¹⁾.

Till att vårda sockenkyrkornas ekonomi och på samma gång i detta och dylika fall vara kyrkoherdarne till hjälp, tillsatte superintendenten till en början i hvarje socken s. k. tutores ecclesiae eller kyrkoföreståndare²⁾. I Narva tillsattes nämnda ämbetsmän af magistraten därstädes, och 1650 erhöi landsförsamlingarne en dylik rätt. I den af superintendenten för nämnda ämbetsmän utfärdade instruktionen²⁾ ålades de först och främst att föra ett ostraffligt lefverne och därjämte biträda pastor i alla kyrkliga saker, akta på kyrkans egendom samt hålla så väl själfva kyrkan som byggnaderna däromkring jämte kyrkogården vid makt. Det tillkom dem att föra räkenskap öfver kyrkans inkomster och utgifter samt förse räkenskaperna med nödiga verifikationer och avsluta dem så tidigt, att de vid generalvisitation kunde framläggas för superintendenten. På lokalvisitationerna borde en af dem medfölja visitatorerna för att tramhafva folket samt för dem äfven gifva tillkänna, hvilka personer, som gömt sig undan och ej kunde anträffas. De uppburo dessutom skole- och djäknepenningarne och lämnade dem till pastor samt förvarade de medel, som influtit

¹⁾ Instructio pastorum. ²⁾ Livon. 120. Instructio tutorum.

till vin och oblater. För alla sina besvär erhöi de ingen annan ersättning än fri lägerstad i kyrkogården samt fri klockringning för sig och sina anhöriga, när någon af dem aflidit. Det var därför icke underligt, att knappt någon ville mottaga en dylik befattning, och det blef på den grund starkt satt ifråga att bötfälla de personer, som vägrade att mottaga ett dylikt uppdrag.¹⁾

Det blef nu därjämte nödvändigt att klargöra den ryske prästens och diakonens ställning till de lutherska präster, som funnos i samma pastorat. Detta skedde genom en af den nye superintendenten för de ryska prästerna utfärdad instruktion, genom hvilken de sistnämnde helt och hållet underordnades det lutherska prästerskapet. För sina egna personer ålades de att flitigt studera bibeln och katekesen, hvilken senare bok de voro skyldige att kunna recitera ur minnet, om så fordrades. Vid lokalvisitationerna voro de skyldige att vara närvarande för att bistå de svenska prästerna och hjälpa dem att examinera det ryska folket. Men därjämte ålåg det dem att resa omkring i hvar sin pogost, ifrån den ena gården till den andra, för att lära ungdomen katekesen, och de blefvo på det sättet ett slags folkskollärare för sina landsmän. Däremot var det dem förbjudet att utan den svenska pastors goda minne och medgifvande förrätta någon kyrklig handling eller ämbetsåtgärd, såsom att döpa barn, viga brudfolk eller förrätta jordfästningar²⁾. Erhöi de ett dylikt medgifvande af den förutnämnde ämbetsmannen, voro de på samma gång pliktiga att föra en noggrann förteckning öfver alla kyrkliga handlingar, som de under tiden utfört, och sedan därpå ofördröjligen lämna nämnda skrift till superintendenten och synoden. Den ryske pastor, som troget följde de föreskrifter, han fått, hade att motse en god »besoldning» af regeringen

¹⁾ Dessutom omtalas i Stahells förslag till kyrkoordning för Ingermanland samt äfven i visitationshandlingarna tjänstemän, som kallas Küster, hvilka enligt Stahells förslag skulle hafva följande uppgifter: Ich solle die Küster dazu ermahnen das sie in der Kirchen fleisig auffwarten und desshalben bei Ihrer Bestallung schriftlich instruiren ausser der Kirchen aber mit dem Pastore und Sacellano zu krancken auff die Conventus und Synodos reisen. Livonica 119.

²⁾ På ett par bojarers anhållan och med guvernörens och konsistoriets bifall ändrades sedan bestämmelserna därhän, att den ryske prästen icke behöfde någon särskild tillåtelse af vederbörande lutherske pastor till att besöka de sjuka med det villkor, att de ryske prästerna icke skulle försumma att besöka någon sjuk samt att anteckna namnen på alla de sjuka, som de besökte, och för hvarje sjukbesök icke fordra mera än 8 öre kopparmynt. (Stahells bref, Livonica 120, signerad 221.)

i Stockholm, hvilken på Per Brahes råd¹⁾ beslutit sig för att med världsliga fördelar befordra sina planer i fråga om ryssarnes omvändelse till lutherska läran. Detta skedde genom ett särskildt regeringens beslut af år 1642²⁾, hvilket Stahell närmare utvecklar i sin instruktion för de ryska prästerna på det sätt, att han lofvar, att hvarje rysk pastor, hvilken både själf för egen del lärt sig Luthers katekes och därjämte kunde vid visitationen uppvisa tjugu personer, som han lärt samma bok, skulle årligen från ränteriet erhålla 4 tunnor spannmål och 4 tunnland jord, för hvilken han ej behöfde erlägga någon skatt. För 40 personer utbetalade regeringen 8 tunnor spannmål och 8 tunnland jord o. s. v. Öfverträdde ryske prästen de föreskrifter, han erhållit af superintendenten, så att han vid visitationerna icke kunde framvisa några barn, som han lärt Luthers lilla katekes, skulle han första gången straffas med penningböter, andra gången med fängelse. Gjorde han ej heller därefter sitt bästa i nämnda sak, skulle han förlora sitt ämbete³⁾.

På detta sätt sökte superintendenten Stahell, hufvudsakligen med ledning af den instruktion, han erhållit, ordna Ingermanlands kyrkliga angelägenheter utan att i detta afseende under de första åren påkalla någon lagstiftningsåtgärd från regeringens sida. Hans instruktioner för prostarne, de lutherska och de ryska prästerna, voro helt enkelt blott utdrag ur den vidlyftiga instruktion, han själf erhållit, försedda med ett eller annat oväsentligt tillägg. När man närmare ger akt på denna nya, på ofvannämnda sätt åstadkomna kyrkoordning för Ingermanland, faller det genast i ögonen, att i densamma föreskrifves, att en så stor mängd af möten eller visitationer årligen skulle förekomma. Detta hade dock icke skett utan mogen öfverläggning, ty dessa möten hade en för landet oerhördt stor betydelse; de utgjorde snart sagdt det enda medel, hvarigenom någon bildning och religionsundervisning kunde meddelas åt ett så okunnigt, för att icke säga barbariskt folk, som flertalet af Ingermanlands invånare då var. På böcker rådde det stor brist under denna tid, och om tillgången därpå äfven varit större, än som verkligen var förhållandet, så hade därmed blott föga varit vunnet, emedan blott ett fåtal af folket kunde läsa. Dylika anordningar voro för öfrigt icke egendomliga för det ingermanländska stiftet utan återfinnas äfven samtidigt inom det egentliga Sverige. Det är

¹⁾ Jfr pag. 170 not 1 i denna afhandling. ²⁾ Se registr. d. 15 juni 1642.

³⁾ Jfr Stahells instrukt. för pastores Ruthenorum.

otvifvelaktigt, att regeringen vid utfärdandet af Stahells instruktion, genom hvilken hon afsåg ordnandet af Ingermanlands kyrkliga angelägenheter, haft svenska förebilder för ögonen¹⁾.

Redan 1623 hade en tredjedel af tionden anslagits till prästerskapets aflöning²⁾. Saken rönt mycket motstånd, isynnerhet från bojarernas sida, och det dröjde därför länge, innan den kunde fullt genomföras. Till boställe erhöles prästerna dessutom två obser jord. Detta förändrades sedermera därhän, att en half hake jord skulle utgöra prästgården, och en half hake jord innehafvas af bönder, som voro skyldige att förrätta arbete för prästens räkning och erlägga sina utskylder till honom³⁾. Samtidigt med det, att de kyrkliga angelägenheterna ordnades inom provinsen, bestämdes ock närmare prästernas inkomster. Deras lön utgjordes dels af den nämnda boställsjorden, dels af andra inkomster in natura, hvilka lämnades af socknens invånare; därjämte hade de rätt att för åtskilliga kyrkliga förrättningar uppbära en afgift i penningar. Prästerskapets boställen skulle allt framgent bestå af 2 obser jord⁴⁾, hvilka borde vara belägna invid kyrkan. Var jorden förut upptagen därstädes, tillbytte sig regeringen densamma mot annan jord. I de pogoster, som voro bortgifna till enskilda personer, tillkom det innehafvaren att utan ersättning afstå en jordvidd af nämnda storlek till prästgård⁵⁾. Uppbyggandet af nödvändiga hus på jorden skulle guvernören ombesörja. Löneregleringen gällde endast pro-

¹⁾ Det är påtagligt, att reg. haft Paulinii, biskopens af Strängnäs »constitutiones quædam ecclesiastica» för ögonen, när hon bestämde Ingermanlands nya kyrkoordning. Om denna bok, se SCHÜCKS Litt. hist., pag. 532.

²⁾ Se registr. d. 29 mars 1623.

³⁾ Förordningen utgafs af generalguvernören B. Oxenstierna. Statien, accisen och mantalspenningarne skulle dessa bönder dock erlägga till kronan. Se härom B. Oxenstiernas kyrkoordn. af Dorpt d. 7 aug. 1639. AKLANDER, pag. 138.

⁴⁾ Det dröjde länge, innan denna jordrymd lämnades till alla prästgårdar i stiftet. Se härom superintend. Bångs skrivf. till reg. 1679—82.

⁵⁾ Jorden fördelades på följande sätt mellan kyrkans ämbetsmän. Kyrkoherden erhöles 20 tnd, komministern 12 och kyrkobonden lika mycket samt klockaren 6 tnd. In natura erhöles kyrkoherden från hofven och sätesgårdarna 12 kappar råg, 12 d:o korn, 6 d:o hafre, 2 lass ved, 1 lass hö, hvilket allt skulle erläggas för ett hakland jord. För en half obs skulle erläggas 8 kappar råg, 8 d:o korn, 6 d:o hafre, ett lass ved och ett half lass hö; efter en fjärdedels obs skulle erläggas 4 kappar råg, 4 d:o korn, 4 d:o hafre, ett lass ved, $\frac{1}{4}$ lass hö samt af alla hemman, små eller stora, 1 mark lin och 1 höns. Komministern fick från hvarje hof 1 tunna spannmål, af bönderna efter hel obs 2 kappar korn. Jura stolte bestämdes på följande sätt: Pastor erhöles för brudfolks lysning 4 öre;

vinsens lutherska prästerskap och således ej de ryska prästerna. Emellertid tvingades äfven de grekisk-katolska ryssarne att efter samma grunder, som landets lutherska befolkning, bidraga till de lutherska prästernas aflöning¹⁾.

Efter sin återkomst från Reval företog Stahell d. 16 augusti 1642 en handling, som blef af stor betydelse för hela hans följande ämbetsförvaltning uti landet, och som på samma gång lade ett öfverstigligt hinder i vägen för framgången af hans arbete bland ryssarne, åt hvilka han i främsta rummet enligt regeringens åsikt borde ägna sina krafter. Det var hans behandling af Elisæi kloster. Nämda inrättning utgjordes af en helt liten obetydlig träbyggnad af fem famnars längd och två och en half famnars bredd. Hon var därjämte mycket förfallen och nästan upprutten och plågade blott en gång om året användas till gudstjänstens hållande²⁾. I en dylik liten byggnad kunde naturligtvis endast ett ringa antal munkar uppehålla sig. Efter den siste munkens död lät Stahell uppskrifva klostrets tillhörigheter³⁾, som voro af ett jämförelsevis obetydligt materiellt värde, men dessa föremål betraktades dock af ryssarne såsom heliga ting, hvilka de ansågo blifvit profanerade genom denna behandling. Isynnerhet uppeldades deras religionsnit därigenom, att Stahell lät ifrån det ifrågavarande klostret bortföra trettiofem böcker, hvilka ryssarne särdeles mycket värderade⁴⁾. Nämda böcker innehöllo helgonlegender, Chrysostomi homilier, äfven evangelierna jämte den ryska liturgien. Därjämte yrkade Stahell, att klostret skulle förstöras såsom en hård för afguderier, hvilket

för ringning 8 öre; för barndop 6 öre; för jordfästning 1 daler, för man och hustru 1 daler, för ett barn $\frac{1}{2}$ daler och för tjänstehjon 1 öre samt påskapenningar från hvarje hemman. Klockaren erhöll för barndop 1 öre, för ringning 2 öre, för hvar begrafning 2 öre. Registr. d. 2 juni 1642.

¹⁾ Livonica 119, pag. 435.

²⁾ Stahells bref d. 5 nov. 1642. Liv. 119.

³⁾ Livonica 119, pag. 435.

⁴⁾ Inventarieförteckning uti Elisæi kloster: Livonica 119.

2 st. små klockor; 1 mässingskrona; 32 målade beläten af trä; 11 små silfverkors; 3 förtennade kopparfat; 1 kalk af trä; 2 skålar; 1 fat; 2 små Kristi och Marias beläten af silfverkors; 1 Kristi beläte af koppar; 2 rökelsekar af järn; gamla prästkläder af dräll och lärft; 35 ryska böcker.

Att detta af oss undertecknade inventerats och strax efter munkens död funnits, betyga vi med våra egna handskrifvelser.

Actum uti supra:

Eric Johannes Albogii. Eric Larsson. Bengt Persson.

regeringen äfven synes hafva verkställt. Härigenom förlorade Stahell det förtroende, han vunnit hos ryssarne, och dessa blefvo fullt och fast öfvertygade därom, att han med våld ville föra dem från deras faders tro. Häremot hjälpte icke några försäkringar från hans sida, och det var med största fruktan, som ryssarne sedermera sammanträffade med Stahell, särdeles när han någon gång besökte deras kyrkor.

Såsom den närmaste följden af Elisæi klosters upphäfvande kan tumultet mot Stahell uti Ivangorods kyrka betraktas, och den djupaste anledningen härtill var ryssarnes fruktan, att Stahell skulle beröfva dem deras gamla religion. De borde dock för öfrigt icke varit helt och hållet okunniga om Stahells uppgift rörande religionen, efter de förut af honom begärt och erhållit ett utdrag af hans instruktion¹⁾. Närmaste anledningen till tumultet var ett besök, som Stahell aflade uti Ivangorods kyrka. För att få reda på innehållet i de böcker, som Stahell tagit och bortfört från Elisæi kloster, hade han kallat till sig ett par ryska borgare från Ivangorod jämte hakelverkets ryska prästerskap och af dem begärt upplysning härom. Helt naturligt hade man äfven då kommit att tala om den grekisk-katolska religionen. Därvid hade superintendenten uttryckt den önskan att någon gång besöka borgarne i deras kyrka för att få reda på huru prästerskapet undervisade barn och ungdom. Församlingen blef underrättad om superintendentens tillämnade besök, men icke om dagen. Den 31 oktober, reformationsdagen, besökte Stahell den ryska kyrkan uti Ivangorod. Till en början vägrade kyrkvaktaren honom inträde, men när han sedan gick in, rusade hela folkmassan efter af fruktan, att han skulle beröfva dem deras böcker. När menigheten en längre stund än vanligt hade knäböjt med hufvudena mot kyrkgolfvet och sedan uppstigit från sina platser, ville Stahell börja ett samtal med dem. Men detta lät sig icke göra på grund af det oväsen, som då uppstod, i det att hela församlingen ropade, att de ej ville veta af Stahell eller hans nya lärdom. Efter fåfångt upprepade försök att börja ett samtal med ryssarne måste han med oförrättadt ärende begifva sig därifrån, sedan de tvingat honom att återtaga den katekes, som han lämnat dem²⁾.

¹⁾ Jfr Stahells bref till K. M. den 3 augusti 1642. Livonica 119, pag. 484. Det utdrag af instruktionen, som lämnades till Ivangorod, återfinnes äfven på samma ställe.

²⁾ Den pålitligaste underrättelse om tilldragelsen i Ivangorods kyrka lämnar den vittnesskrift, som inlämnades till kommissionen af personer, som varit ögonvittnen till upp-

Emellertid kunde icke provinsens styrelse låta ett dylikt uppträde gå oanmärkt förbi, utan på Stahells anmodan företog guvernören Nils Assersson en förberedande undersökning och beslöt att

trädet, och bifogas här som not: Sannfärdig relation, hvad som är skedd uti den ryska kyrkan i Ivangorods hakeverk mellan superintendente M. H. Stahellum och dem, som där församlade voro, den 31 oktober 1642.

När superintendente jämte oss nalkades till ryska kyrkan, stod en ryss, bemälad Ivan Moross, utanför dörren, hvilken strax begynte skamligen bruka mun och icke ville tillställa superintendente att ingå i kyrkan, skakande sitt hufvud och stampande med fötterna, förbärandes: »du hafver intet göra med oss, det är emot vår religion, att dig i vår kyrka inlåta».

Då superintendente gick in i kyrkan, stormade hela menigheten efter, och så snart de voro inkomna, föllo de alla tillika neder på golvet och slog för deras beläten sina hufvuden i kyrkgolvet af iffrén och förtret, längre liggandes neder, än deras plägsed för deras beläten vara plägar. Men, sedan de uppstått, ville superintendente med dem tala, då begynte de alla med eno stämma ropa: »Vi vele här nu intet höra», utan såsom vanskinniga människor sorlade de, och ropet växte mer och mer, och ibland dem voro i synnerhet deras principaler, som icke ville gifva audients, nämligen först ryske prästen Åsip ropade och sade: »Detta folket vill icke mottaga Catechismum, ty hon är icke rätt, ej heller hafva vi något med Luther att göra», och stöter sig obeskedligen, sägande till superintendente: »tag igen din Cateches, vi hafva med den intet att göra», icke afstående, förrän superintendente i allas deras presentia måste igentaga catechesen.

Sedan bød superintendente dem, de ville honom sin mening uttala låta, då framträdde starosten Issdan och sade till superintendente: »Du hafver intet att göra i vår kyrka, och förrän vi öfvergifva vår gamla tro och plägsed, förr vilja vi lifvet mista», demonstrerande på sin egen hals. Då bad superintendente såsom tillföre några gånger fliteligen, de ville honom höra, de visste ju intet, hvad han ville, men han uträttade intet hos dem, ehuru Feodor Popoff dem förmanade, ty de principal-tumultanter ville icke tillställa någon tala med superintendente. Då sade superintendente till dem: »Är eder tro anten än vår? Hvilken tron I på?» Alltså var där en bland folket, hvilken beskedligt svarade superintendente på några questiones ex symbolo apostolico desumtas, och hans responsa berömde högeligen superintendente, och många voro, som sade det vore bättre, att superintendente toge några af församlingen och med dem talade, men i synnerhet prästen, starosten Moross och Ivan Solkuni, ville icke tillåta, att dem skulle något gifva sig in med superintendente, och tillökade bullret helt och hållet högre och högre. »Vik bort, vi vilja icke höra dig med din lärdom». Och emedan Affanas Assimick och Alea Monostsoff m. fl. kommo in i kyrkan och superintendente med dem var bekänd, bad han dem, de ville menigheten, i synnerhet deras principaler, tysta, men de gingo bort, läto honom stå och sade: »Vi förmå icke något dem att verka». Huru väl superintendente några gånger på det flitigaste och för Guds skull bad, efter de icke hade hört hans proposition och icke visste för hvad orsaks skull, han till dem uti deras kyrka kommen var, de ville honom höra, han förhoppades, att de med fröjd och glädje skulle hem gå och nytta och gagn af det samtalet hafva. Nödgades så superintendente gå ur deras kyrka och icke fick sin mening från sig säga.

(Underskrifter.)

Livonica 120, pag. 185.

uppkalla anförarne för tumultet till ett särskildt förhör på slottet. Där bland i främsta rummet Ivan Moross, hvilken dock till en början höll sig undan. I stället infann sig en stor skara af Ivangorods invånare framför slottet och ville komma in därstädes. Endast starosten blef kallad inför guvernören och betedde sig inför honom såsom en vanskinnig, åtog sig själf ansvaret för hela uppträdet och sattes på grund här af i fängsligt förvar på slottet. Tidigt på morgonen följande dag återkommo hakeverkets invånare ännu talrikare än dagen förut utanför slottet och önskade få tala med guvernören. Några af dem blefvo insläppta, däribland en af de ifrigaste uppviglarne för upploppet. Denne blef tillfrågad, om han visste, hvad Stahell ville göra i kyrkan, men afgaf ett nekande svar. Såsom slutresultat af den mycket vidlyftiga undersökningen framgår, att ryssarne voro fullt och fast öfvertygade, att Stahell ville beröfva dem deras religion. Följden af undersökningen blef emellertid den, att så väl starosten som Ivan Moross jämte ett par andra sattes i förvar till generalguvernörens ankomst¹⁾.

Därpå hölls inför konsistorium ett förberedande förhör med de bägge ryska prästerna, som deltog i tumultet. Den ene af dessa var mycket medgörlig men visste icke, hvem som börjat tumultet, ogillade detsamma och förklarade, att det icke stått i hans makt att lugna den upphetsade massan. Den andre däremot uppförde sig mycket trotsigt, ville icke direkt besvara någon fråga och förklarade, att församlingen hade ålagt honom att motsäga superintendente, hvilken uppgift vid närmare undersökning icke visade sig vara sanningsenlig. Ivangorods invånare försökte att mot borgen utverka frihet för fångarna, hvilket dock misslyckades, alldenstund de icke kunde anskaffa de utlofvade borgesmännen.²⁾

I en skrifvelse till K. M:t söker Stahell visa, huru högst nödvändigt det var, att regeringen befordrade uppviglarne till hårdt straff, ty i motsatt fall skulle hela kyrkoreformationen gå under och han själf icke kunna uträtta något. Härpå tager han Gud till vittne, att han i denna sak är alldeles oskyldig, och däruti kan han möjligen hafva rätt, fastän flera betydande män uti Ingermanland hyste helt andra tankar om den saken. Hans häftiga lynne och hans tillvägagående i klosterfrågan kunna dock icke fritaga honom från all skuld uti ifrågavarande tumult³⁾.

¹⁾ Redogörelse för N. Asserssons undersökning i detta mål finnes i Livon. 120, p. 130.

²⁾ Stahells bref d. 5 nov. 1642. Livonica 119.

³⁾ Stahells bref den 5 November 1640.

Sedan regeringen uti Stockholm erhållit underrättelse om tilldragelsen uti Ivangorods kyrka, anbefallde hon generalguvernören E. Gyllenstierna att såsom ordförande för en särskild i och för detta ändamål utsedd kommission hålla en noggrann rannsaking öfver ifrågavarande uppträdde, hvilket ock skedde den 27 februari 1643 på Narva slott. I olikhet med de öfriga kommissionerna, som regeringen tillsatte i Ingermanland under denna tid, erhöi den nu nämnda kommissionen äfven domsrätt i det mål, han hade att undersöka. Några viktiga nya upplysningar angående ifrågavarande tilldragelse än de, som lämnats vid de förberedande undersökningar, som hållits rörande detta mål, förekomma icke uti kommissionens vidlyftiga rättegångshandlingar, som ännu finnas kvar. En del ryssar hade visserligen blifvit uppretade därför, att de trodde, att superintendenten haft en hund med sig in i kyrkan, hvilket dock vid en närmare undersökning visade sig icke hafva varit fallet. Kommissionen dömde starosten Issdan Samsanoff till 120 riksdaler species böter, den ryske prästen Åsip till 100 riksdalers böter, och konsistoriet frantog honom tjänsten, samt en annan ryss Wolkowsky till 30 riksdalers böter¹⁾.

1643 års synod ämnade Stahell hålla i Nyen, men på grund där af han föll i en svår sjukdom, sammanträdde synoden i Narva. Vid nämnde tillfälle ville icke medlemmarne af den ryska nationen infinna sig i kyrkan för att höra synodalpredikan. Stahell höll i stället ett samtal med dem om den fullkomliga öfverensstämmelse mellan det Nicenska och det Apostoliska symbolum och försäkrade dem, att de genom att tro på innehållet i dessa symbola skulle kunna blifva saliga. Hvarken han eller svenska regeringar

¹⁾ Anno 1643 den 27 februari blef efter Hennes K. M:ts nådiga order till Wälborne Generalguvernören Herr E. Gyllenstierna de dato Stockholm den 4 januari om ett tumult, som de Ivangorodske ryssarne den 31 oktober 1642 i deras kyrka uti Hans ärevördighet K. superintendentens närvaro anrättat hade uppå Narvens slott, en noga och accurat inquisition och ransaking hållen in presentia Wälborne Herr Generalguvernören; Wälborne Herr Guvernören Nils Assersson; Ståthållaren på Koporje Wälb. Jacob Jonsson; Öff.-Lieut. Wälb. Frantz Jonsson; Rytthemest. Wälb. Johan Brakell; Öff.-Lieut. Wälb. Christof. Jago; Öff.-Lieut. Johan Kuleman; Underståth. Wälb. H. Per Larsson; Borgmästare i Narven Wälb. H. Diedrich Warnicken; Borgmästare i Nyen Wälb. H. Peter Hansson; Rådsherrar i Narven Herr Cort Poppelman, Herr Jacob von Cöllen, Herr Jurgen Lasslio, Herr Herman Herbers; Landssätare och ryske hojarer, Lieut. under landssätarnes rusttjänst: Erick Larsson, Wälb. Köln Rapp; Bojarer: Wasilie Sabataioff, Alexander Rupssen, Esai Aminoff, Stefan Aminoff, Michaila Aminoff och Gregorie Colinowitz. Livonica 119.

skulle beröfva dem denna tro, men det var högst angeläget, att de lärde sig förstå dessa symbola¹⁾.

Synoderna voro af en oerhördt stor betydelse för det ingermanländska prästerskapet och fingo ännu högre värde genom det sätt, på hvilket Stahell anordnade dem²⁾. Den praktiska sidan af den teologiska bildningen tillgodosågs vid synoden därigenom, att stiftets bästa förmågor uppträdde och höllo predikningar på de fyra språk, som talades inom provinsen. Dessa predikningar tjänade tillika de mindre försigkomna prästerna såsom mönster, hvarefter de själfva kunde författa sina egna predikningar. Den teoretiska

¹⁾ Stahells skrifvelse den 28 Februari 1643. Livonica 120.

²⁾ Af det rikhaltiga programmet för synoden i Narva den 8 januari 1643 vilja vi här anföra följande:

Den 8 januari. Erlandus Jonæ skulle hålla en svensk predikan om föräldrarnes och barnens ämbete. Eftermiddagen samma dag Abraham Beronius Törne hålla en svensk predikan om sann gudfruktighetens öfning af söndagens epistel första versen, och därefter Martinus Beer senior ministerii skulle på tyska språket hålla en kort predikan öfver den andra versen om Guds viljes rätta kunskap och fullbordan.

Den 9 januari håller Herr Ericius Johannis Falk en svensk predikan af den andra psalmen v. 10, 11, 12 om verldslig öfverhets pliktskyldige omsorg och embete det helga evangelii lopp till att befordra. Efter predikan håller superintendenten en oration om de hinder, som uppehålla evangelii fria lopp. På aftonen prosten H. Fatebur inlagda relation uppläsas och ventileras.

Den 10 januari håller prosten Johannes Lofmannus en finsk predikan om en predikants plikt till att befordra evangelii cursum. Efter predikan presiderar superintendenten för en disputation de præcognitis Catecheticis responderer Ambrosius Vinter och Erik Nicolai. Eftermiddagen Johannes Lofmanni relation ventileras.

Den 11 januari. Prosten Eric Albogius håller en rysk predikan med Johannes 3: 36 att vi utan tron på Christum uti evangelium uppenbarad icke kunna salige varda. Efter predikan anställer superintendenten ett colloquium med ryssarne angående likheten mellan det apostoliska och det Nicenska symbolum. Eftermiddagen ventileras prosten E. Albogii relation.

Den 12 januari. Prosten Andreas Besicke håller en tysk predikan öfver Titus 3 kap. 1, 2 vers, om undersätarnes pliktskyldiga hörsamhet att efter Guds vilja och öfverhetens befallning befordra evangelii lopp. Därpå håller superintendenten ett tal om consistorium och consistoriales hvilka blifva introducerade i sina ämbeten. Prosten Besickes relation ventileras.

Den 13 januari. Franc. Illyricus håller en predikan på estniska språket öfver den 96 psalmen och uppmanar sina åhörare till tacksägelse mot Gud för den påbegynta reformationen. Efter predikan vill jag med en kort tysk oration denna synodum concludera och därpå examen uti skolan anställa och efter måltiden agenda ecclesiastica afläsa låta, terminos visitationis generalis mox subsequenda distribuere och det ärevärdiga ministerium demittera. Livon 120.

sidan af den teologiska bildningen tillgodosågo synoderna därigenom, att disputationer anställdes öfver något teologiskt ämne¹⁾, och prästerna fingo härigenom ett osökt tillfälle att såsom extra opponenter visa, huru de hade skött sina egna teologiska studier.

Slutligen voro kontraktsprostarne skyldige att till hvarje synod en gång om året inlämna en skriftlig redogörelse för det kyrkliga tillståndet i sina respektive kontrakt. Nämnda redogörelser upplästes och ventilerades vid någon af synodens sammankomster, vid hvilka tillfällen så väl superintendenten själf som åtskilliga andra synodmedlemmar kunde blifva i tillfälle att lämna viktiga upplys-

¹⁾ *Jova Juva. Disputatio Synodica Aestivalis, Quam Deo Ter Optimo Ter Maximo Adjuvante. Sub/præsido. M. Henrici Staheln, Superintendentis Narvensis in Ingermannia et Allentaccia, ibidemq; Regij Consistorij Præsidis, Defendent Viri Reverendi et Docti. Dn Christiernus Georgii, Diaconus Duderensis. Dn Martinus Henrici, Fattbur, Diaconus Nievensis Habebitur Disputatio ad d. 27 Junij, Anno 1643.*

Omnes qui 1) baptizantur aqua in nomine Patris, Filij et Spiritus Sancti, 2) Symbolum Nicenum amplectuntur, 3) per solum Christum salvari cupiunt, et 4) student bonis operibus, sunt Christiani Rutheni sunt tales. E. Rutheni sunt Christiani. Major sua lucet luce, ac operos a non indiget probatione. Minor, quæ negatur fortean a nonnullis, explicanda, et demonstranda. Subjectum quod attinet, illos intelligimus, qui in Esthonia, Ingria, Allentaccia degunt, de cæteris, qui extus sunt, et nihil ad nos, parum solliciti.

Prædicati tria priora membra ipsa nituntur exeperientia, omni exceptione majori teste, et colloquijs, quæ eum in Synodis, Jwanogrodensi, anno 1642, ad diem 10 februar: ac Narvensi, hoc ipso anno ad d. 11 Januar: demandato Serenissimæ et Patentissimæ Reginæ ac Dominae, Dn Christinae, Svecorum, Gothorum, Wandalorumq; designatæ Reginae, etc. Reginae ac Dominae nostrae elementissimæ publice et solenniter, præsentibus omnium ordinum Viris spectatissimis plus quam multis, celebratis tum et in Visitationibus localibus, et Generali, secundum tenorem prædictæ Sacrae Regiae Majestatis Instructionis, feliciter, per Dei gratiam, mensibus Ianuario, Februario, et Martio anno præterlapso et currente institutis, cum Ruthenis, Ingris et Allentaccicis sunt habita. Quartum quod concernit Prædicati membrum, sanctos, et ab omni labe immunes proclamare sicut non possumus Ruthenos: Ita, Deo et veritate testibus, asseverare non dubitamus, illos publica scandala et vitia, quantum fieri potest, aversari, bonisque operibus, non quidem ut mereantur salutem, sed ut fidem, sine operibus mortuam, contestentur, studere, ac vel in excessu vel in defectu peccantes disciplina Ecclesiastica severe coercere. Ergo sequitur Conclusio: Rutheni sunt Christiani quod erat demonstrandum. Nota. Accuratissime observanda est distinctio inter bonos et non bonos, inter informatos et non informatos, inter dociles et non dociles, inter seductus, et seducentes, de illis, non de his, potissimum nobis est sermo.

Votum, Domine doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu. Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam. Psalm 143: 10.

Revalie, Typis Henrici Westphali, Gymnasij Typographi, Anno 1643.

ningar om hvad vederbörande pastorer hade att iakttaga för att rätt kunna handhafva vården och uppsikten öfver sina församlingar.

Stahells sjukdom synes blott hafva afbrutit själfva synoden men icke generalvisitationen på landsbygden och i haketverken. På landsbygden upptogs visitationen mycket väl af det stora flertalet af dess invånare, hvilka lofvade att med hustru och barn infinna sig på de följande visitationerna. Stahell fann det vara klen bestådt med de finska prästernas förbättring, och flera af dem kallades att infinna sig inför konsistoriet i Narva, hvarest de för denna gång sluppo undan med en skrapa men måste afgifva en skriftlig försäkran därom, att de skulle för framtiden så väl i sina studier som i sitt uppförande i öfrigt vinnlägga sig om flit och ett bättre lefverne. I motsatt fall kunde de befara att mista sina befattningar.¹⁾

Några ryska präster accommenderade sig, men Stahell fick äfven reda på att allt flere ryska präster, som blifvit ordinerade i Moskwa, hade insmugit sig i provinsen. Andra ryska präster och åtskilliga af Ivangorods invånare förkastade däremot bibeln och motarbetade på allt sätt reformationen. Däremot hyste Stahell numera ganska goda förhoppningar om att de svenska, finska och tyska invånarne i Ingermanland skulle göra goda framsteg i sin kristendoms kunskap, och liknande förhoppning hyste han äfven om de ryska bönderna.

Vi hafva förut sett, att inbyggarna i Allentacka icke ville, att deras land med afseende på den världsliga förvaltningen skulle förenas med Ingermanland, och lika litet voro de benägne för att Allentacka skulle utgöra en del af Narva stift.

Adelsmännen i Luggenhausen och Jewe förbjödo sina kyrkoherdar att ställa sig den nya kyrkoordningen till efterrättelse. På grund af den ed, som prästerna aflagt, voro de ock själfva mycket tveksamma, huruvida de skulle kunna efterkomma Stahells påbud om att infinna sig på synoderna i Narva.²⁾ Adelsmännen åter vände sig till landtråden i Estland för att genom deras mellankomst utverka, att Allentacka fortfarande skulle få tillhöra Revals stift. 1642 höll Stahell visserligen en visitation i Allentacka men blef ej där synnerligen väl mottagen af de lifländske adelsmännen, som oaktadt de befunno sig i sina hem, hvarken själfve ville infinna sig på visitationerna ej heller lämna honom någon skjuts, hvilket däremot

¹⁾ Stahells bref den 28 Februari 1643. Livonica 120.

²⁾ Jfr Stahells skrifvelse den 19 september/5 november 1642. Livonica 119.

mot amtmännen på de svenske herrarnes gods gjorde. Det kyrkliga tillståndet i denna landsände fann Stahell vara mycket uselt. Enligt hans vittnesbörd hade i två socknar under flere år så många synder och laster gått i svang, att något dylikt icke förekommit ens hos själfva ryssarne, hvilka dock anses för barbarer. Kristendomskunskapen bland bönderna befanns dock vara tämligen god.¹⁾

1644 höll Stahell åter en synod i Narva. Det visade sig nu både genom de predikningar och tal, som förekommo, och af de disputationer, som höllos, att prästerskapet sedan förra synoden gjort stora framsteg i sina studier, öfver hvilket superintendenten kände stor tillfredsställelse.

Generalguvernören, som under denna tid uppehöll sig i Narva och bevistade synodens alla sammanträden, var äfven synnerligen nöjd med de framsteg i studier, som det ingermanländska prästerskapet gjort. Så väl han själf som guvernören i Narva omfattade Stahells arbete med stor välvilja och gjorde allt, hvad på dem berodde, för att befordra detsamma. De erkände häri stora förtjänster i detta afseende och ansågo, att han under den korta tid, han vistats i landet hunnit med att uträtta mycket godt både i de ryska och de lutherska församlingarna. De hyste stora förhoppningar om hans arbete för framtiden och beklagade blott, att han icke långt förut blifvit skickad till provinsen²⁾.

Omedelbart efter synodens slut höll superintendenten generalvisitation öfver hela stiftet³⁾. De erfarenheter, han därunder gjorde,

¹⁾ Jfr Stahells bref af den 19 september och 5 november 1642. Livonica 119.

²⁾ Livonica 120. Den 28 augusti 1643. N. Asserssons berättelse till regeringen.

³⁾ Tvenne dylika generalvisitationer höllos inom stiftet åren 1642 och 1644. Genom på svenska eller tyska språket tryckta cirkulär underrättades vederbörande pastorer, när dylika visitationer skulle försiggå inom deras respektive församlingar. Så snart superintendenten anländt till ort och ställe, ålåg det honom att kalla till sig pastor loci, diakon och klockare, och i enrum samtala särskildt med en hvar af dem och på samvete fråga dem, om det inom församlingen fanns någon eller några personer, hvilka lefde i uppenbara synder mot den första eller andra taflan eller i öfrigt förde ett förargligt och lastbart lefverne. Härefter tillkom det pastor loci att för superintendenten redogöra för sina teol. studier och på samma gång till honom lämna sina skrifna predikningar jämte kyrkans räkenskaper samt en inventarieförteckning öfver hennes lösegendom. Kyrkoböcker började vid denna tid föras inom provinsens församlingar, hvilket bl. a. visar sig däraf, att pastor loci vid nämnda tillfällen äfven var skyldig att framlämna den längd, han fört öfver de kyrkliga handlingarne, han förrättat inom sin församling, såsom dop, brudvigsel och begrafningar. Sedan skulle folket församlas i kyrkan, hvarest pastar loci höll en predikan och därpå anställde katekesförhör med de närvarande. Slutligen tillfrågades dessa, om de

voro af glädjande natur. Arbetet för en bättre undervisning i religionen visade sig redan hafva börjat att bära frukt, ty icke någon rysk församling påträffades, inom hvilken ej några af dess medlemmar lärt sig Luthers katekes¹⁾. Somliga hade lärt sig hela katekesen och visade sig därjämte hafva förstått innehållet af densamma. Hvad som i detta afseende kunde brista, trodde superintendenten kunna förbättras, så snart han fått sin egen förklaring öfver Luthers lilla katekes färdigtryckt²⁾. Efter slutad visitation på landsbygden höll Stahell visitationer uti Narva och Ivangorod. I Narva fann Stahell församlingarnas tillstånd någorlunda hjälpligt, men bättre stod det till uti Ivangorod, hvarest endast några personer påträffades, som icke kunde läsa, och äfven dessa lofvade att bättra sig. Den ryske prästen Åsip, som på grund af sitt deltagande uti tumultet uti Ivangorod 1642 blifvit dömd sitt ämbete förlustig, hade vid flera tillfällen sökt återfå detsamma men kunde dock icke för-

hade några klagomål att anföra mot socknens präster. Före visitationens början hade pastor loci antagligen genom vederbörande kontraktsprost från superintendenten erhållit en uppsats, hvilken innehöll en hel mängd frågor, som den förre var skyldig, att innan visitationens början besvara. Frågorna hade vid första visitationen följande lydelse: 1) om åhörarne gå flitigt i kyrkan; 2) om de gärna och ofta begå den heliga nattvarden; 3) om någon af åhörarne, sedan de mottagit nattvarden, supa, spela, raffa och slåss; 4) om före och efter predikan öl och vin utskänkes; 5) om någon affaller från vår tro och öfvergår till ryska läran; 6) om trolldom, signeri på sjuka och få och Guds förnekelse sker; 7) om föräldrar och hufvader sina barn och tjänare till kyrkan och till bön synnerligen att läsa den heliga katekesen och kristliga dygder vänja och hålla; 8) om barn och tjänare äro gudfruktiga och sina föräldrar lydige visa och sig förhålla; 9) om dråp och oförsonlighet och fiendskap i socknen finnes; 10) om äkta makar lefva i hat, oenighet och oförsonlighet; 11) om äktenskapsbrott, hordom m. m. ondt går i svang; 12) hvad kyrkan har för inkomster; 13) om kyrkan är försedd med dugliga och flitiga föreståndare; 14) om öfver inkomster och utgifter riktiga räkningar föras; 15) om kyrkor tillbörligt byggas; 16) om pastorerne hafva sitt nödtorftiga uppehälle; 17) af hvilka och huru diakoner betalas; 18) huru många pogoster hvar och en pastor hafver, och huru de heta; 19) huru många hof i hvarje pogost finnes, och hvad de heta; 20) huru många byar till hvarje sätesgård; 21) huru många bönder i hvarje hof; 22) om küster vid kyrkan och huru desamma underhållas. Se vidare härom Livonica 118. Trots noggranna efterspaningar har det ej lyckats författaren att få reda på några af vederbörande pastorer gifna svar å dessa frågor, hvilka antagligen skulle varit af stor vikt och betydelse i och för kännedomen om Ingermanlands invånares sedliga lif. Livonica 118.

¹⁾ Nämnda bok föll ryssarne mycket i smaken, hvilket synes af det följande: »Dock begär prästerna här boende ödmjukt, att de måtte få hit några exemplar utaf den på ryska tryckta katekismus i Sverige, efter ryssarne den mycket behaga.» Livonica 111. Skytteskrifvelse.

²⁾ Som vi sett, hade han författat en förklaring öfver katekesen på ryska språket.

mås att resa till Stockholm för att begära nåd. Ryssarne uti Ivan-gorod hade äfven tidt och ofta hos Stahell inlagt förböner för ho-nom, och Stahell hade äfven ingifvit dem förhoppning om att återfå sin präst, om så väl prästen själf som invånarne uti Ivangorod grundligt förkofrade sig i sin kristendoms-kunskap. Vid ifrågava-rande visitation fingo Ivangorods borgare sin åstundan uppfylld, emedan det visat sig, att de uppfyllt de villkor, som Stahell upp-stäldt, för att de åter skulle erhålla Åsip till pastor¹⁾.

Det ligger i sakens natur, att en så stor förändring i kyrkligt afseende, som den regeringen åsyftade, ej kunde genomföras utan stort motstånd från invånarnes sida, och detta gäller icke blott om landets ryska befolkning utan äfven de öfriga folkstammarna, som voro bosatta därstädes. I spetsen för motståndet gick adeln, så väl den svenska och tyska som de ryska bojarerna. De ville hvarken erlægga tionde eller betala öfriga afgifter, som regeringen hade på-bjudit skulle utgå till prästerskapets aflöning. Däremot gjorde de anspråk på att själfva få tillsätta präster inom sina respektive för-samlingar och, om de funne för godt, äfven afsätta dem. För att i detta afseende åstadkomma en bättre tingens ordning samman-kallade generalguvernören på superintendentens begäran adel, boja-rer och landssätare till en landtdag i Narva²⁾. Så snart landtdagen sammanträdde därstädes, redogjorde superintendenten för regeringens planer och påbud angående ordnandet af provinsens kyrkliga ange-lägenheter, och särskildt framhöll han hennes nyligen utfärdade för-ordning om prästerskapets aflöning. Han erinrade landtdagens medlemmar därom, att de såsom trogne undersåtar voro skyldige

¹⁾ Livonica 121, sid. 640. Stahells ämbetsberättelse den 16 mars 1644. Det Ivangorodska hakeverket hafver utan återvändo såväl hos Hans Nåde generalguvernören såsom ock hos mig och konsistorium supplicando anhållit, att deras priverade präst måtte restitueras. Vi hafva dem svarat, så framt de och prästen sig förbättra, kunde de bönhörde blifva, och eme-dan de förmente, de hade sig förbättrat, alltså begaf sig Hans Nåde generalguvernören med ett stort comitat af officerare och köpmän ifrån Riga, Reval, Dorpt och Narven, Nyen, Wiborg och andra orter utur Tyskland så och jag med prästerskapet i deras kyrka, där mesta parten af menigheten och ungdomen sig församlade och alla partes Catechesmi reci-terade så och på mina questiones responderade, att alla, som därstädes voro, med stor för-undring lust och fröjd anhörde. När jag nu concluderat collegium, kommo de alla samt-ligen till H. generalguvernören och mig bedjandes, att de deras präst kunde få igen, jag sva-rade den och sade med generalguvernörens samtycke, emedan de oss hade fröjdat, så skulle de och fröjdas, och deras präst restituerader varder, hvilket och så nästföljande dagen publicæ i consistorio skedde.

²⁾ Livon. 120.

att åtlyda så väl denna som de öfriga K. Mts befallningar. Med tillhjälp af generalguvernören, som var närvarande under landtda-gens förhandlingar, förmådde superintendenten med möda landtda-gen att nedsätta sina anspråk och med afseende härpå gifva ett sådant svar, med hvilket superintendenten förklarade sig vara nöjd¹⁾.

Att de nyheter, som infördes i Ingermanlands kyrkliga förhål-landen, ej skulle falla åtskilliga af stiftets präster i smaken, kan knap-past väcka någon förvåning, när man betänker, huru mycket deras arbete blef förökadt genom den nya kyrkoordningen. Detta gällde företrädesvis om de präster, som icke fattat den egentliga inne-börden af sina ämbeten, utan i främsta rummet blott hade de jordiska fördelar, som nämnda ämbete kunde förskaffa sina innehafvare för ögonen. Genom superintendentens och konsistoriets förmaningar och hotelser väcktes dock dessa präster ur sin slummer och tvin-gades härigenom att åtminstone uträtta något i och för befordran-det af sina församlingars kristendoms-kunskap. De präster åter, som djupare fattat sin uppgift, voro synnerligen belåtna med de nya förändringarne, emedan de med rätta betraktade dem såsom nyttiga hjälpmedel för upplysningens och en sannare religionskuns-kaps spridande bland folket²⁾.

Under de sista tio åren hade i Narva vidtagits flera åt-gärder, som hade till mål att befrämja de kyrkliga intressena där-städes. Genom en af regeringen 1643 gifven donation sattes bor-gerskapet i stånd att grundligt reparera sin kyrka samt därjämte förse henne med ny inredning, däribland en ny orgel och en ny altartafla. En vacker kyrka uppfördes äfven därstädes för den fin-ska och den estniska församlingen, hvilka turvis skulle begagna den-samma³⁾. Som vi förutsett, visade rådet i Narva stor motsträfvig-het mot svenska regeringen, när hon ville ordna handel och närin-gar därstädes,⁴⁾ samt därjämte yrkade på att lagskipningen skulle på

¹⁾ Stahells ämbetsberättelse för år 1644 den 16 mars. Livonica 120 och 122.

²⁾ »De präster, som Gud frukta och till hans rikets utvidgande lust hafva fröjda sig däröfver, emedan härtilldags tvenne synoder, tvenne visitationer genom hela stiftet, tvenne visitationer locales i hvar sin församling icke utan församlingens besynnerliga nyttigheter årligen hållne och anställde äre, och oansedt E. K. Mts instrukt. Flere conventes parti-culares, visitationes locales hade skolat blifva anställde, då hafver tidens och denna ortens lägenhet ej sådant kunnat medgifva. Livonica 122.

³⁾ Nils Assersons redogörelse den 28 augusti 1643. Livonica 120.

⁴⁾ Jfr pag. 113 i denna afhandling.

ett mera tillfredsställande sätt handhafvas¹⁾. Och man kan utan öfverdrift påstå, att rådet då föga frågade efter hennes befallningar. På grund här af är det naturligt, att borgmästare och råd i Narva ej skulle visa sig mera tillmötesgående, när det blef fråga om att i staden införa den nya kyrkoordningen, oaktadt regeringen genom en särskild skrifvelse underrättat magistraten, att Stahell blifvit superintendent. Det uppstod också snart nog en häftig strid mellan nämnda myndigheter å ena sidan och superintendenten jämte konsistoriet därstädes å den andra sidan angående betydelsen af jus episcopale. Rådet ansåg, att jus episcopale var inbegripet i stadens patronaträtt, och efter denna åsikt behandlade det också i stadens kyrkliga angelägenheter. Superintendenten och konsistorium förnekade på det bestämdaste, att staden ägde en sådan rätt, hvilket nämnda myndighet ansåg strida mot sin jus ecclesiasticum. Att superintendenten skulle hafva rätt till uppsikt öfver kyrka och skola, förnekade visst icke borgmästare och råd, hvilket de ej heller gärna kunde, alldenstund regeringen 1634 förbehållit sig en dylik inspektion. Men däremot protesterade nämnda myndighet på det bestämdaste mot att superintendenten skulle äga rätt att utan dess hörande utfärda stadgar och förordningar rörande kyrka och skola samt tillsätta kyrkoföreståndare. Hetsig, som superintendenten var, synes han hafva glömt, att en dylik strid uppstått mellan biskopen i Reval och åtskilliga folkklasser inom hans diocess under den tid, då Stahell var domprost därstädes. Regeringen i Stockholm gaf nämnde biskop orätt, då han ville utfärda stadgar för kyrkan, och förklarade, att hans ämbete förnämligast hade till uppgift att vaka öfver att predikanter och lärare gjorde sin plikt samt att, hvad som kunde vara skadligt, afskaffades. Men ifråga om föreskrifter, som för god ordnings skull kunde vara nyttiga att införa uti församlingen, borde detta ske endast genom ståthållarne eller regeringen, hvarvid man här i östersjöprovinserna alltid borde bruka den bästa moderation och beskedlighet²⁾. Men just det senare hade Stahell ej sinne för, och detta motarbetade i mångt och mycket framgången af hans arbete.

Striden fördes med stor bitterhet å ömse sidor. De klagomål, som Stahell och konsistoriet hade att anföra mot borgmästare och råd i Narva, voro hufvudsakligen följande:

¹⁾ Jfr pag. 143 i denna afhandling.

²⁾ Jfr J. Silfverstiernas bref den 17 Mars 1645, Livonica 122.

Borgmästare och råd hade nekat att infinna sig till några samtal med superintendenten och konsistoriet, antastat nämnda myndighet med oförsvarliga skrifter, kasserat konsistorii domar, hållit kyrkan stängd i tre dagar för superintendenten, slagit låsen från bänkarna, till- och afsatt åtskilliga kyrkliga ämbetsmän. När de instämdes att svara inför konsistoriet, ville de icke infinna sig, de hade infört nya kyrkoceremonier, tagit hus och inkomster från det svenska pastoratet, och ej heller velat lämna ifrån sig det tyska pastoratets räkenskaper. Två borgare hade därjämte tillsatt en skolpojke såsom conrektor i skolan.

På den grund förklarade superintendenten, att så väl han själf som konsistoriet icke ogärna skulle se, att K. M:t lämnade staden jus episcopale, liksom han redan förut hade jus patronatus. I motsatt fall önskade nämnde myndighet, att K. M:t ville straffa rådet, därför att det velat tillerkänna sig jus episcopale och därjämte allvarligen förjuda detsamma att ej vidare förgripa sig på konsistoriets myndighet.

Borgerskapet däremot påstod, att, oaktadt superintendenten själf var tysk till börd, han förtryckte det tyska borgerskapet i Narva till den grad, att detsamma väl behöfde bedja Gud blifva fritt från ett dylikt förtryck. Han försökte först på hemliga vägar afskaffa tyskarnes privilegier, men, då han fann, att detta icke kunde gå för sig, så talade han föraktligt om dessa¹⁾ och öfverföll borgarne med smädelser så väl från predikstolen som vid andra tillfällen²⁾; ville hafva den ena foten på predikstolen och den andra på rådhuset;

¹⁾ — — — ist also im ab gewichenen Jahre auff die Canzel kommen, und unter andern auss geschulteten heftigen worten, in diese nachfolgende eingefallen: Wan du nicht weiter kommen kanst, da ruffestu privilegia, nun sollen die Königlichen Regalien deinen verfluchten privilegien weichen — hier ist aber nur zu fragen, welches ein grossers Regale ist des Herrn Superintendents instruction oder dieser Stadt privilegia?

²⁾ — — — Mit worten in unterschiedenen Predigten besonders nun fast umb ein Jahr, auff den Palmsonstage, da er auff uns so aussgefahren, dasz einem jeden der darauff gehöret die haar zu berge gestanden: und waren diese unter andern seine worte: Ihr lieben Bürger die Ihr zu emptern nicht gezogen seydt gedancket festiglich, Gleich wie der Palmzweig je mehr er untter gedrückt wird, je mehr und mehr grünet er, also ihr auch ab ihr schon hier verachtet, so sollet ihr doch gleichwol grünen in dem ewigen reuhe Gottes die andern aber die Euch verstossen werden ewig dafür leiden müssen.

Hierauff ist nach Mittage als die vesper vollendet, der ganze Rath von dem H:n Superint. in die Garve Cammer gefodert worden, da dan Sehl. Bürgermeister Wernike und der Gerichts vogt Cord Poppelman nebenst dem Secretario hinzugehen deputiret, und da der H. Superint. in gegenwarth des Ehrenvesten und hochachtbarn herrn Stadthalter Peter Larsen seine Sachen wegen vorhaben der Kirchen ordnung proponirte, und anzog

ett mera tillfredsställande sätt handhafvas¹⁾. Och man kan utan öfverdrift påstå, att rådet då föga frågade efter hennes befallningar. På grund här af är det naturligt, att borgmästare och råd i Narva ej skulle visa sig mera tillmötesgående, när det blef fråga om att i staden införa den nya kyrkoordningen, oaktadt regeringen genom en särskild skrifvelse underrättat magistraten, att Stahell blifvit superintendent. Det uppstod också snart nog en häftig strid mellan nämnda myndigheter å ena sidan och superintendenten jämte konsistoriet därstädes å den andra sidan angående betydelsen af jus episcopale. Rådet ansåg, att jus episcopale var inbegripet i stadens patronaträtt, och efter denna åsikt behandlade det också i stadens kyrkliga angelägenheter. Superintendenten och konsistorium förnekade på det bestämdaste, att staden ägde en sådan rätt, hvilket nämnda myndighet ansåg strida mot sin jus ecclesiasticum. Att superintendenten skulle hafva rätt till uppsikt öfver kyrka och skola, förnekade visst icke borgmästare och råd, hvilket de ej heller gärna kunde, alldenstund regeringen 1634 förbehållit sig en dylik inspektion. Men däremot protesterade nämnda myndighet på det bestämdaste mot att superintendenten skulle äga rätt att utan dess hörande utfärda stadgar och förordningar rörande kyrka och skola samt tillsätta kyrkoföreståndare. Hetsig, som superintendenten var, synes han hafva glömt, att en dylik strid uppstått mellan biskopen i Reval och åtskilliga folkklasser inom hans diocess under den tid, då Stahell var domprost därstädes. Regeringen i Stockholm gaf nämnde biskop orätt, då han ville utfärda stadgar för kyrkan, och förklarade, att hans ämbete förnämligast hade till uppgift att vaka öfver att predikanter och lärare gjorde sin plikt samt att, hvad som kunde vara skadligt, afskaffades. Men ifråga om föreskrifter, som för god ordnings skull kunde vara nyttiga att införa uti församlingen, borde detta ske endast genom ståthållarne eller regeringen, hvarvid man här i östersjöprovinserna alltid borde bruka den bästa moderation och beskedlighet²⁾. Men just det senare hade Stahell ej sinne för, och detta motarbetade i mångt och mycket framgången af hans arbete.

Striden fördes med stor bitterhet å ömse sidor. De klagomål, som Stahell och konsistoriet hade att anföra mot borgmästare och råd i Narva, voro hufvudsakligen följande:

¹⁾ Jfr pag. 143 i denna afhandling.

²⁾ Jfr J. Silfverstiernas bref den 17 Mars 1645, Livonica 122.

Borgmästare och råd hade nekat att infinna sig till några samtal med superintendenten och konsistoriet, antastat nämnda myndighet med oförsvarliga skrifter, kasserat konsistorii domar, hållit kyrkan stängd i tre dagar för superintendenten, slagit låsen från bänkarna, till- och afsatt åtskilliga kyrkliga ämbetsmän. När de instämdes att svara inför konsistoriet, ville de icke infinna sig, de hade infört nya kyrkoceremonier, tagit hus och inkomster från det svenska pastoratet, och ej heller velat lämna ifrån sig det tyska pastoratets räkenskaper. Två borgare hade därjämte tillsatt en skolpojke såsom conrektor i skolan.

På den grund förklarade superintendenten, att så väl han själf som konsistoriet icke ogärna skulle se, att K. M:t lämnade staden jus episcopale, liksom han redan förut hade jus patronatus. I motsatt fall önskade nämnde myndighet, att K. M:t ville straffa rådet, därför att det velat tillerkänna sig jus episcopale och därjämte allvarligen förbjuda detsamma att ej vidare förgripa sig på konsistoriets myndighet.

Borgerskapet däremot påstod, att, oaktadt superintendenten själf var tysk till börd, han förtryckte det tyska borgerskapet i Narva till den grad, att detsamma väl behöfde bedja Gud blifva fritt från ett dylikt förtryck. Han försökte först på hemliga vägar afskaffa tyskarnes privilegier, men, då han fann, att detta icke kunde gå för sig, så talade han föraktligt om dessa¹⁾ och öfverföll borgarne med smädelser så väl från predikstolen som vid andra tillfällen²⁾; ville hafva den ena foten på predikstolen och den andra på rådhuset;

¹⁾ — — — ist also im ab gewichenen Jahre auff die Canzel kommen, und unter andern auss geschulteten heftigen worten, in diese nachfolgende eingefallen: Wan du nicht weiter kommen kanst, da ruffestu privilegia, nun sollen die Königlichen Regalien deinen verfluchten privilegien weichen — hier ist aber nur zu fragen, welches ein grossers Regale ist des Herrn Superintendenten instruction oder dieser Stadt privilegia?

²⁾ — — — Mit worten in unterschiedenen Predigten besonders nun fast umb ein Jahr, auff den Palmsonstage, da er auff uns so aussgefahren, dasz einem jeden der darauff gehöret die haar zu berge gestanden: und waren diese unter andern seine worte: Ihr lieben Bürger die Ihr zu emptern nicht gezogen seyde gedancket festiglich, Gleich wie der Palmzweig je mehr er unter gedrückt wird, je mehr und mehr grünet er, also ihr auch ab ihr schon hier verachtet, so sollet ihr doch gleichwol grünen in dem ewigen reuhe Gottes die andern aber die Euch verstossen werden ewig dafür leiden müssen.

Hierauff ist nach Mittage als die vesper vollendet, der ganze Rath von dem H:n Superint. in die Garve Cammer gefodert worden, da dan Sehl. Bürgermeister Wernike und der Gerichts vogt Cord Poppelman nebenst dem Secretario hinzugehen deputiret, und da der H. Superint. in gegenwarth des Ehrenvesten und hochachtbarn herrn Stadthalter Peter Larsen seine Sachen wegen vorhaben der Kirchen ordnung proponirte, und anzog

bröt de löften, som han gifvit att icke störa deras privilegier¹⁾; sökte att göra rådet föraktligt inför menigheten²⁾; ville låta fängsla hela rådet³⁾; förfarit grymt mot åtskilliga församlingsmedlemmar.

Då striden fördes med så mycken hetta och förbittring å båda sidor, kan man lätt förstå, hvarför regeringens tjänstemän i landet ansåg den så oroväckande⁴⁾ och försökte genom att förmana båda parterna till eftergifvenhet få fred sluten, men allt detta var förgäfvets. Generalguvernören använde alla möjliga medel för att uppnå detta mål, men med all sin möda kunde han dock icke uträtta någonting, emedan de båda parterna voro så förbittrade mot hvarandra, att de icke ville bekväma sig till någonting. Hvarken borgmästare och råd eller superintendenten kunde förmås att sammanträda för att öfverlägga om saken. Under sådana förhållanden ansåg sig generalguvernören icke i stånd att kunna uträtta något utan måste hänskjuta saken till K. M:t. Regeringen syntes i det längsta vilja undvika att taga någon del i denna tvist utan uppmänade båda parterna att förlika sig med hvarandra. Särskildt förmanades Stahell att afhålla sig från all tvist, som blott kunde leda till att åstadkomma förvirringar, hvilket han ock lofvade men påstår »dass auff des Consistorii seiten alle bescheidenheit, sanfftmut

dass der H. Christus als er am Palmsonstage seine Einreitung in Jerusalem gehalten hernach in den Tempel gangen und herauff getrieben alle die kaufer und Verkaufte etc. Und der Sehl. Bürgermeister mit sanften Muth darauft antwortete: Herr Superint. Ihr habet heute E. Rath hart angegriffen, der Herr Christus ist sanfftmutig zu Jerusalem eingezogen. Do hat der H. Superint. den Sehl. Mann mit solchen ungestümen Schimpff Worten überfallen, dass dem Sehl. Manne die zunge im Munde erstarret: ja er hat noch des folgenden Tages im Gerichte geklaget, dass es nicht hette gefehlet als dass Er nur eine Peitsche genommen und auff ihn zugeschlagen: Dass auch vor wolgedachter herr Stadthalter Peter Larsen bekennen müssen, er könnte seinen Stalljungen nicht ärger anfahren und aussmachen.

Verschmähete Er. die löbliche ordnung so I Königl. Mtt. auss allergnädigster Vorsorge gestiftet in dem er anno 1643, im Synodo öffentlich von der Canzel gar laut aussgeruffen, dass es nicht recht were dass die Politici im geistlichen Consistorio solten gebraucht werden den Sie vermehreten des Teuffels Reich.

Er hat auch er Rath in beysein der Bürger wie er solches nicht wird verneynen können für Kerlls gescholten als wennwi solche värechtliche leute weren die nicht werth weren mit dem Ampts oder sonst unserm eigenen Nahmen geneunet zu werden.

Hat er den andern Tag in den verwichen neu Weynachten. E. Rath für naseweise klügeling gescholten sagende die jungen Naseweise klügelinge wollen nicht zulassen dass die geistlichen disponiren sollen über die Kirchen gelder.

¹⁾ Livonica 122. ²⁾ Livonica 122. ³⁾ Livonica 122.

⁴⁾ Silfverstiernas bref den 17 mars 1645. Livonica 122.

und glimpff gebraucht¹⁾. Att detta påstående icke är mycket sanningsenligt, hafva vi förut visat.

Då nu det syntes omöjligt, att ifrågavarande tvist kunde biläggas genom ömsesidigt tillmötesgående parterna emellan, måste regeringen gripa in och genom en särskild resolution göra slut på denna fejd. Hon förklarade sig hafva haft fullt giltiga skäl att kalla båda parterna inför sin domstol och, sedan det genom rannsakingen blifvit klargjort, hvilken af parterna haft största skulden till fejden, då strängt straffa den skyldige.

Hon åtnöjde sig emellertid för denna gång med att allvarligen förmana så väl superintendenten och konsistoriet som borgmästare och råd att för framtiden taga sig till vara för dylika och andra tvister, som kunde lända Guds församling till förargelse, så kärt det dem vore att undvika K. M:ts onåd och straff. Men för att vara säker på att icke någon dylik strid vidare skulle uppstå mellan dessa båda myndigheter uti Narva, ansåg hon sig böra närmare begränsa deras verksamhetsområden, hvarvid hon i många afseenden gaf magistraten rätt gent emot konsistoriet.

Med afseende på konsistoriets och magistratens förhållande till hvarandra i fråga om mål, som rörde kyrkodisciplin, stadgade regeringen, att dylika mål skulle dragas inför magistratens forum för att afdomas. Sedan skulle de underkastas konsistoriets censur och dom, ifrån hvilken intet undantag eller vad fick äga rum. Försummade magistraten att i detta afseende göra sin skyldighet, stod det konsistoriet och superintendenten fritt att öfver dylika mål tillbörligen »inquirera och förfara».

I fråga om kyrkoceremonierna föreskref regeringen, att, om några dylika skulle införas, som tjänade till godt skick och god

¹⁾ På hvad sätt Stahell som officiel ämbetsman iakttog den bescheidenhet som regeringen ålagt honom att visa uti sina handlingar, framgår af följande skrifvelse. Dessutom kunna vi intet låta falla vår auktoritet och myndighet den oss allernådigast gifven och ombetrodd är, hvarföre vi hafva aktat det, citera såsom ock på H. K. H. och vårt dragande kall och ämbetets vägnar vi härmed och i detta vårt öppna brefs kraft för det kungl. konsistorium första, andra och tredje gången och alltså preemtorie D. D. Rath till den 18 november citera velandes, att de antingen själfve eller genom deras fullmäktige på satter termin comparera hörandes, hvad dem blifver föredraget svarandes till sådant och ett rättmätigt afsked förväntandes, så framt de contumaciam poenam undvika vele, hvarefter rådet hafver sig att rätta och för straffet att vakta.

Datum uti vårt consistoria den 14 november 1644. På consistorio vägnar M. Henricus Stahell, Preses. Livonica 122.

ordning inom församlingen, om hvilket icke fanns något stadgadt i den svenska kyrkoordningen, så kunde detta blott få äga rum för den händelse, att superintendenten och konsistoriet samt borgmästare och råd förenade sig därom. Sedan svenska kyrkoordningen¹⁾ blifvit af K. M:t stadfäst, skulle hon utan undantag tillämpas äfven i Narvas tyska församling. Staden fick fortfarande behålla sin jus patronatus, som skulle utöfvas af hela församlingen. Hennes medlemmar voro dock skyldige att, innan de utfärdade kallelse för någon prästman eller kyrkotjänare, därom underrätta superintendenten och konsistoriet och inhämta deras betänkande om ifrågavarande person.

Föreståndare för kyrka, skola och hospital skulle allt framgent tillsättas af borgmästare och råd. Blef det fråga om att bygga eller reparera något af nämnda institutioner hus eller att för deras behof sälja något, så tillkom det ofvannämnda föreståndare att därom först öfverlägga med stadens råd och mottaga dess befallning om ifrågavarande sak. Nämnde ämbetsmän voro skyldige att inför borgmästare och råd aflägga räkenskap för de medel, de haft om händer. Ett exemplar af deras räkenskaper skulle skickas till räknekammaren i Stockholm.

Vi finna här af, att regeringen ej visade sig synnerligen tillmötesgående mot superintendenten och konsistoriet angående de anspråk, som nämnda myndighet hyste i fråga om staden Narva. Om jus episcopale, själfva hufvudfrågan i striden, nämner ej regeringen i sin resolution ett ord. Hon ansåg antagligen detta vara obehöfligt, då hon redan förut i stadens privilegier förbehållit sig uppsyningsrätt öfver dess kyrka²⁾.

Vi hafva förut sett, hvilken utgång ryssarnes tumult emot Stahell fick samt det straff, som drabbade upploppets ledare. Under den följande tiden brukade Stahell ofta infinna sig uti Ivangorods kyrka såsom åhörare. Vid sådana tillfällen åtföljdes han vanligen af en munk, som öfvergått till den lutherska läran och förstod ryska språket, hvilket Stahell till sin och stiftets skada icke var fullt mäktig. Hans afsikt med dessa besök var att grundligt studera ryssarnes ceremonier, och han fann, att dessa någorlunda öfverensstämde med papisternas. Han hade också i konsistoriet talat några gånger med

¹⁾ Menas antagligen den kyrkoordning, som Stahell införde i provinsen.

²⁾ Se vidare K. M:ts resolution på superintendenten H. Stahells underdånigst andragna punkter. Sthlm d. 8 nov. 1645.

deras präster och uppmanat dem att afstå från helgonens åkallan, förböner för de döda jämte några andra stycken, men allt hade dock varit förgäfvat. Han ämnade under den följande sommarsynoden ytterligare tala med dem därom. Emellertid hade han låtit prosten, E. Albogius, uti generalguvernörens och åtskilliga utländska personers närvaro i Ivangorods kyrka hålla en rysk predikan. Ryssarne hade därtill visserligen icke stort behag, emedan det stred emot deras vana, men lofvade dock, sedan superintendenten efter predikans slut särskildt undervisat dem, att härefter gärna åhöra en rysk predikan.

Emellertid hade Ivangorods invånare stora skäl att beklaga sig öfver prosten Albogius rörande accidentalerna. Oaktadt han endast var anställd såsom slottspräst uti Ivangorod och således icke laglig tillsatt pastor öfver Ivangorods hakeverk, fordrade han att af dess invånare erhålla samma afgifter, som prästerna på landet erhö. De klagade, att han gick så långt, att lik fingo länge stå öfver jord och barn dö till och med odöpta, ifall föräldrar eller anhöriga icke kunde anskaffa medel att till honom erlägg jura stolae.

Klagomålen häröfver anfördes hos regeringen i Stockholm, hvilken uppdrog åt Stahell och konsistoriet att rannsaka om detta förhållande. Af rannsakingen framgick, att han visserligen icke kunde fällas saker till alla de klagomål, som hakeverkets invånare framställde emot honom, men å andra sidan däremot icke fritagas från flertalet af dem. Hans tillvägagående var i tvåfaldigt afseende straffvärdt. Dels hade regeringen åtagit sig att i alla ryska församlingar, hvarest ryska präster funnos, såsom förhållandet var i Ivangorod, själf aflöna de lutherska prästerna. Dels hade han icke någon rätt att uppbära några dylika afgifter, alldenstund han därtill icke ägde K. M:t tillåtelse och den nya löneregleringen blott hade afseende på landtpäster, i hvilket han såsom medlem af konsistoriet och såsom prost icke bort vara okunnig. Följden kunde icke blifva någon annan än den, att domkapitlet efter slutad undersökning förklarade, att han saknade all rätt att betunga hakeverkets invånare med dylika afgifter men att ålägga honom att återbära, hvad han på detta sätt orätt uppburit, kom icke i fråga¹⁾.

Bönderna inom provinsen gjorde det minsta motståndet mot reformationsarbetet. Till en början förstodo de icke meningen med de många mötena, som den nya kyrkoordningen föreskref, hvarföre

¹⁾ Jfr Stahells bref den 5 februari 1646. Ingrida 34.

blott ett fåtal af dem infann sig vid dylika tillfällen, eller ock brukade de t. o. m. gömma sig för att slippa vara närvarande. Så småningom började de dock inse, hvad man åsyftade med dessa möten, och följden blef den, att de bönder, som bekände sig till den lutherska läran, voro tacksamma för att dylika möten höllas, hvarföre de ock gärna bevistade dem. De ryska bönderna åter vinnlade sig med all flit om att lära sig Luthers lilla katekes, »bordläxorna», morgon och aftonbönen samt den lutherska trons förnämsta spörsmål. Detta deras arbete började ock snart att bära frukt, ty vid medlet af år 1645 funnos öfver 2,000 ryssar inom provinsen, hvilka antingen kunde recitera hela Luthers katekes eller åtminstone en stor del af nämnda bok samt hade därjämte lärt sig några psalmer. Innan superintendenten kom till landet, hade nämnda personer ej haft reda på att en dylik bok fanns, mycket mindre kunnat redogöra för dess innehåll. Tager man landets glesa folkmängd och den korta tid, som blifvit ägnad åt detta arbete, i betraktande, måste man, äfven om man rimligtvis icke kan antaga, att alla, som kunde recitera katekesens innehåll, kunde läsa innantill i bok, dock medgifva, att detta arbete burit goda frukter¹⁾.

1645 års generalvisitation hade icke fullt kunnat verkställas under vintern på grund af vägnarnes ofarbarhet, men på det att underrättelse icke dess mindre skulle komma superintendenten tillhanda öfver tillståndet i församlingarna, huruvida de aftogo eller tilltogo, hade dock kontraktsvisitationer blifvit anställda, därefter hållits ett convent och strax därpå en synod. Superintendenten anser sig på grund af hvad som presterats vid mötet och af de underrättelser, han fått kunna betyga, att den Högste hade välsignat arbetet. Men åtskilliga missljud läto det oaktadt höra sig vid detta tillfälle. Så hade superintendenten ordinerat en rysk diakon till präst, men den ryska församling, hvilkens pastor han skulle blifva, vägrade att mottaga honom, så framt han icke lät viga sig uti Novgorod. Dessutom fruktade Stahell, att i de ryska församlingarna skulle uppstå en allmän resning på grund af det stora missnöje, som de hyste angående den kyrkliga ställningen uti landet,

Sedan superintendenten under fyra år förestått sitt stift och därunder tvenne gånger visiterat alla dess församlingar, hade han därigenom både fått tillfälle att i grund och botten lära känna stiftets tillstånd och behof och äfven delvis sett, hvilka frukter den

¹⁾ Se härom Stahells ämbetsberättelse för 1645. Livonica 122.

af honom hufvudsakligen med ledning af hans egen instruktion utfärdade nya kyrkoordningen hade burit. På grund af de erfarenheter, han under sin tjänstetid vunnit, inlämnade han 1645 till regeringen i Stockholm åtskilliga postulata¹⁾, genom hvilka han inför henne föreslog de åtgärder, han enligt hans förmenande borde vidtaga för att befordra reformationsarbetet inom provinsen. Han visade här, att han icke hade glömt sina gamla förslag. Hade man förut tagit till grundsats att, så vidt möjligt var, afhålla sig från alla tvångsåtgärder mot landets grekisk-katolska befolkning och i stället försökt att med »maklighet» draga henne till den lutherska kyrkan, ansåg nu Stahell, att regeringen borde beträda en alldeles motsatt väg, och yrkade på, att hon skulle vidtaga åtskilliga lagstiftningsåtgärder, alla gående därpå ut att tvinga provinsens grekiska katoliker att både vara närvarande vid de talrika visitationerna och äfven besöka den lutherska kyrkans gudstjänst. I inledningen till sin resolution²⁾ öfver Stahells punkter förklarade visserligen regeringen, att hon både varit och fortfarande vore af den åsikten, att inga tvångsåtgärder borde vidtagas emot den grekiska kyrkans bekännare inom provinsen, men det oaktadt hade hon nu kommit till den öfvertygelsen, att den världsliga maktens adssistens kunde vara superintendenten och konsistoriet af nöden till att underhjälpa deras reformationsarbete i landet. Därföre gillade hon ock i hufvudsak flertalet af Stahells postulata, men dock icke alla, ej heller stadgade hon världsliga straff för kyrkliga förseelser i alla de fall, som superintendenten föreslagit³⁾. På den grund ålades de ryska prästerna att hvarje söndag för sina åhörare föreläsa Luthers katekes och litanian. Därmed skulle de fortfara, till dess man påträffade någon lämplig person, som kunde öfversätta en god predikosamling på ryska språket⁴⁾. Efterkommo de ryska prästerna icke detta regeringens påbud utan försummade någon söndag att hålla de anbefallda föreläsningarna, drabbades de första gången af en plikt å 2 mark silfvermynt, andra gången 4 mark silfvermynt, tredje gången 6 mark och så i proportion, tills plikten uppgick till en rubel för hvarje gång, de gjorde sig skyldiga till en dylik förseelse.

¹⁾ Stahells post. återfinnes i Livonica 122 för år 1645.

²⁾ K. M:ts nådiga resolution på superintendenten H. Stahells underdånigst andragna punkter Ståhm d. 8 nov. 1645. Ingrica 53.

³⁾ Se härom Stahells postulata. Livonica 122.

⁴⁾ D:o d:o.

De ryske diakonerna fingo nu sitt arbete närmare bestämdt, i det att de i stället för den obestämda visitationsskyldighet, de förut hade, ålades att 2 gånger om året besöka hvarje by i den socken, där de bodde, för att undervisa barnen i Luthers lilla katekes, men dessutom voro de allt fortfarande skyldige att både infinna sig på de årliga prostkonventen och att deltaga i alla visitationer, som deras förmän höllo inom socknen. För sin verksamhet voro de skyldige att aflägga redogörelse inför superintendenten och konsistoriet. Däremot biföll ej regeringen superintendentens framställning angående straff för de föräldrar, som ej tillåto sina barn deltaga i den katekesundervisning, som diakonen vid nämnda tillfälle var skyldig att meddela.

Under sina visitationer hade superintendenten märkt, att folket icke så talrikt som möjligt bevistade de i den nya kyrkoordningen föreskrifna sammankomsterna. På hans framställning ålade regeringen alla adelsmän eller, om någon af dessa hade förhinder, deras amtmän och arrendatorer att vid vite af 2 daler silfvermynt infinna sig vid general- och partikularvisitationen och medhafva alla sina underlydande bönder. Infunno icke bönderna sig med hustrur, barn och tjänstefolk vid nämnda sammankomster, ålades de att plikta 2 mark silfvermynt för hvarje gång, de varit frånvarande. Alla böter, vare sig nu, att någon medlem af ofvannämnda klasser ådragit sig dylika, eller någon af de ryska prästerna gjort sig skyldig till ett dylikt straff, skulle uppbäras af befallningsmännen och efter konsistoriets och superintendentens bepröfvande användas till evangeliska kyrkans gagn och nytta.

Vid lokalvisitationerna synas tutores ecelsiæ icke ordentligt uppfyllt sina åligganden, hvarför regeringen stadgade, att starosten och »prestaverna» i sina respektive församlingar skulle medfölja socknens prästerskap på lokalvisitationerna för att framhafva folket och med flit arbeta därpå, att icke så många, som dittills skett, höllo sig undan från dessa möten.

Under den kalla årstiden befunnos kyrkorna i landet mindre lämpliga för visitationers och katekesförhørs hållande därstädes. På den grund befallde regeringen, att hvarje socken skulle invid kyrkan uppbygga en klockarestuga, hvilken skulle användas i och för detta ändamål.

Inom provinsen fanns en mängd medlemmar af den ryska nationen, hvilka fullkomligt förstodo det finska språket, samt därjämte

åtskilliga finnar, som ej förstodo ryska språket, men det oaktadt blott besökte den grekisk-katolska gudstjänsten¹⁾. Nämnda medlemmar af grekisk-katolska kyrkan ville hvarken infinna sig i lutherska kyrkan vid de af regeringen påbudna högtidsdagar och böndagar, mycket mindre vid den vanliga gudstjänsten om söndagarne. Detta gick regeringen mycket till sinnes, och fastän hon ville hemställa, det Gudi, om det kunde vara möjligt att taga de vrånga och villfarande meningarne ur deras hjärtan, ansåg hon sig dock böra straffa alla dem, som på nämnda högtidsdagar ej ville bevista den lutherska kyrkans gudstjänst. Hon förklarade, att ett dylikt straff ej drabbade dem för religionens skull, utan såsom de där ej ville lyda K. M:ts befallningar²⁾.

Det af regeringen stadgade dödsstraffet³⁾ för de finnar af Luthers trosbekännelse, hvilka öfvergingo till den grekisk-katolska kyrkan, synes ej haft den af regeringen åsyftade verkan att afskräcka medlemmarne af nämnda folkslag från att taga ett dylikt steg, hvarföre regeringen fann sig föranlåten att förbjuda de inom provinsen boende ryssarne att i sin tjänst taga några finnar af luthersk trosbekännelse utan därtill blott använda personer, som tillhörde deras egen nation och bekände sig till den grekisk-katolska kyrkan. Vid mantalsskrifningarne skulle sådant noga undersökas, och, befanns det, att någon ryss hade en finne i sin tjänst, skulle den sistnämnde genast aflägsnas därifrån, allt i syfte att hindra personer af sistnämnda nation att antaga grekisk trosbekännelse⁴⁾.

Under den snart sagdt totala brist på ryska präster, som då var rådande inom provinsen, hade dess grekisk-katolska inbyggare i hemlighet hämtat sig dylika både från Kexholms län samt från Ryssland och Polen och äfven till de sistnämnda länderna skickat åtskilliga personer, som af de grekisk-katolska biskoparne därstädes blifvit invigda till präster. I trots af de lutherska kyrkoherdarnes vaksamhet hade många ryska präster således kommit in i provinsen, och, då de ej därstädes öppet vågade uppträda, höllo de sammankomster med sina trosförvanter i skogarna och förrättade därstädes de

¹⁾ Medlemmarne af de finska stammarne Ingrikot och Watialaiset. Jfr pag. 16 i denna afhandling.

²⁾ Se härom K. M:ts nådiga resolution på superintendenten H. Stahells andragna punkter. Sthlm d. 8 nov. 1645.

³⁾ Se härom pag. 176 i denna afhandling.

⁴⁾ K. M:ts resolution på superintendenten H. Stahells underdånigst andragna punkter. Sthlm d. 8 nov. 1645.

flesta af de kyrkliga handlingar, som den grekisk-katolska kyrkan föreskref¹⁾. Oaktadt superintendenten hos regeringen anförde klagomål häröfver, fann hon sig ej föranlåten att i och för denna sak vidtaga några andra åtgärder, än att hon förklarade sig fortfarande hålla fast vid den förordning, hon 1640 gifvit angående de ryska prästernas ordination. Sådana ämbetsmän skulle fortfarande få väljas af ryssarne men borde i alla händelser ordineras af superintendenten i Narva²⁾.

Som vi förut sett, gick det ej fort med sockenindelningen i landet, och ännu längre dröjde det, innan folket kunde förmås att uppbygga ett tillräckligt antal kyrkor i de särskilda landsorterna. För att påskynda arbetet härutinnan och på samma gång utse lämpliga platser för byggandet af nya kyrkor befallde regeringen både superintendenten och guvernören i Narva att i och för detta ändamål företaga en rundresa inom stiftet. Jämte ofvannämnda uppgift ålåg det dem äfven att förrätta syn å de gamla kyrkorna därstädes och å dem låta verkställa de reparationer, som de kunde finna vara af nöden påkallade. Regeringen lofvade att förse kyrkorna med kyrkklockor samt med de vanliga prydnader, som brukade förekomma i protestantiska kyrkor. Emedan flertalet af dem i allmänhet var utfattigt, så att de t. o. m. saknade nödiga medel till inköp af oblater och nattvardsvin, befallde regeringen, att af hvarje 50-tal nya obser skulle en tunna spannmål i och för ofvannämnda ändamål utgå. Däremot afslog regeringen Stahells framställning om förbättring af prästerskapets löner inom stiftet³⁾.

¹⁾ Äfven begrafsningar verkställdes i skogarne utan att invånarne anlitate någon präst. Jfr WESTLING, Meddelande om den kyrkliga Kulturen i Estland, pag. 32.

²⁾ K. M:ts nåd. resol. på superint. H. Stahells und. and. p. Sthlm d. 8 nov. 1645.

³⁾ K. M:ts nådiga resolution på superintendenten H. Stahells underdånigst andragna punkter. Sthlm d. 8 nov. 1645.

IX.

Läroverken i Ingermanland.

Det är naturligt, att regeringen på grund af det stora intresse, hon hyste för bildningens spridande bland Ingermanlands befolkning, äfven skulle bemöda sig om att inrätta skolor därstädes. Början därtill gjorde hon, som vi redan sett, genom det stadgandet i superintendentens instruktion, att vid hvarje kyrka på landet skulle finnas en person, som kunde undervisa barnen i läsning och skrifning¹⁾. På detta sätt skulle egentliga folkskolor kunnat uppstå inom denna provins och i den redogörelse, som guvernören 1643 lämnade regeringen angående ställningen inom landskapet, säger han, att dylika skolor voro inrättade eller höllo på att uppbyggas²⁾. Arbetet härpå synes dock ha varit af kort varaktighet, ty några år därefter säges det i en till regeringen insänd skrifvelse, att inga barnskolor funnos i landet³⁾. Några skolor, som i ringaste mån tillgodosågo den högre bildningens kraf, funnos ej heller i Ingermanland, innan det erhöill sin egen superintendent. Landskapet saknade visserligen icke helt och hållet skolor, ty sådana funnos i Narva och Nyen samt därjämte en skola i Duderhoffs friherreskap, instiftad af J. Skytte och afsedd för hans underhafvandes barn. Undervisning lämnades här »in pietate, declinando, conjungando, exponando undt. exercitiis scribendis». Af dessa skulle stadsskolan i Narva vara den förnämsta, ehuru den af guvernören karakteriseras såsom en liten barnskola⁴⁾, och superintendenten säger, att den var mycket usel⁵⁾. Skolan uti Nyen var endast en pedagogi, försedd med en lärare⁶⁾. Sedan reformationsarbetet börjats med allvar inom provinsen, blef bristen på högre bildningsanstalter allt mera kännbar,

¹⁾ Se härom Stahells instruktion.

²⁾ N. Asserssons redogörelse 1643. Livonica 120.

³⁾ Se härom AKLANDER, pag. 28.

⁴⁾ Livonica 120.

⁵⁾ Se Stahells skrifvelse d. 19 sept. 1642. Livonica 119.

⁶⁾ Pedagogien i Nyen inrättades 1632 af Johan Skytte. Se BONSDORF, pag. 446. Någon skola fanns däremot icke uti Nöteborg. AKLANDER är af en annan åsikt, pag. 15.

ty det gällde nu att i främsta rummet skaffa dugliga lärare och präster, som voro hemmastadda i det ryska språket, hvilka väl kunde förestå de ryska församlingarna i provinsen; men äfven för den världsliga förvaltningen därstädes behöfdes ett antal bildade män, som med ledighet kunde uttrycka sig på ofvannämnda språk. Regeringen hade länge insett, af huru stor vikt det var, att hennes ämbets- och tjänstemän inom nämnda provins förstodo det ryska språket, och redan 1637 hade 12 gossar på hennes bekostnad underhållits i Narva skola i och för att grundligt lära sig nämnda språk¹⁾. Superintendenten Stahell arbetade med itver därpå att så fort som möjligt erhålla dugliga präster och tjänstemän, som i grund och botten kände det ryska språket, och därtill hade han alltför giltiga skäl, alldenstund, som vi sett, en dylik språkkunskap fordrades af alla dem, som ville blifva komministrar i stiftet²⁾. I och för uppnående af ofvannämnda syfte framställde Stahell för regeringen tvenne förslag. Dels skulle man skicka unga studerande, som kunde svenska och finska språken till Ryssland för att därstädes inhämta nämnda lands språk, dels borde på hennes bekostnad ett antal ryska gossar från de olika länen inom provinsen underhållas uti dess skolor för att där uppfostras till dugliga ämnesvenner för ofvannämnda behof³⁾. I sin resolution öfver Stahells punkter lämnar regeringen nämnda framställning obesvarad, vare sig att hon helt enkelt förkastade den eller ansåg sig behöfva längre tid för att taga densamma i öfvervägande⁴⁾, säkert är, att ingen del af denna plan blef utförd under ifrågavarande tid. År 1642 utgör epok uti Ingermanlands historia med afseende på undervisningsverkets ordnande därstädes. Nämnda år beslöt regeringen att i Narva inrätta en trivialskola⁵⁾, i hvilken en teologie lektor, en rek-

¹⁾ Reg. till B. Oxenstierna d. 15 febr. 1637. Registr.

²⁾ Se pag. 191 i denna afhandl.

³⁾ Stahells post. Livonica 122. »Och på det man härefter med tiden må hafva sådana karar, som uti det ryska språket predika kunna, synes oss rådeligt om E. K. M. några få skickliga lärda i svenska språket och i finska språket förfarna studiosi villa skicka åt Ryssland för att lära det ryska tungomålet dem man till de bästa konditionerna här i riket sedan promovera kunde. Några ryska pojkar utaf hvart och ett län så många E. K. M. täckes taga låta, hålla i våra skolor till att antaga information i vår sanna och saliggörande tro, etc.

⁴⁾ Det sista är sannolikast.

⁵⁾ Att Stahell däremot önskade erhålla ett gymnasium framgår af följande »Ich solle auch, da ich residire, ein Gymnasium anrichten von Sechs Lectores, Nemblich einem Theo-

tor, en konrektor samt tvenne collegae Scholae skulle sköta undervisningen. Skolan i Nyen skulle utvidgas till en mindre trivialskola försedd med rektor, konrektor samt en kollega. Dessutom bestämde regeringen, att en liten barnskola med en praeceptor skulle inrättas i hakelverken vid Jama, Koporje och Nöteborg¹⁾.

Till en början var regeringen af den åsikten, att trivialskolan uti Narva ej skulle stå i någon förbindelse med stadsskolan därstädes, men sedan Stahell hade visat henne de stora olägenheter, som skulle blifva en följd däraf, att de båda skolorna icke stodo i något samband med hvarandra, i det att borgarne i staden blott skulle skicka sina barn till stadens skola, under det att trivialskolan skulle komma att lida brist på lärjungar²⁾, ändrade hon sin åsikt och bestämde, att dessa båda skolor skulle tillsammans blott bilda ett läroverk³⁾. År 1643 kom trivialskolan i Narva till stånd, i det att superintendenten, sedan en predikan och en tysk oration hållits, installerade en konrektor samt en svensk och tysk kollega, hvilka skulle aflönas af svenska regeringen. På uppdrag af rådet i Narva

logo, der auch Ebraeam linguam profitire einem Physico der zugleich die Griechische Sprache lese, einem Mathematico, der in allen Stücken, so zur Mathesi gehören die Jugend informire einem Ethico der auch die Praecepta Politices incultire einem Logico, der auch Rhetoricam tractire, einem Poeten, der auch zugleich historicus sey Diese Rectoratus an diesem Gymnasio kan seyn perpetuus beij dem Theologo, die Inspection bleibe mir vorbehalten. (Livonica 119).

¹⁾ Regeringens bref, angående skolors inrättande i provinsen, hade följande lydelse: »Vi Christina med Guds nåde etc. gøre veterligen efter som vi till att upphjälpa och fatta uti ett skick och order kyrkoväsendet uti vår provins Ingermanland hafve godt funnit icke allenast en superintendent där att konstituera för denna tid förordnat vördige och höglärde mag. Henrik Stahell, utan ock låtit den order ställa, att uti Narva en trivialskola bestående på 5 praeceptores sammaledes uti Nyen en skola utaf 3 praeceptores sedan vi Jama, Koporje och Nöteborg på hvardera orten en liten barnskola af en praeceptor inrättas måtte och att superintendenten uti där förekommande saker i kapitlet skall hafva sig en notarie så ock en rysk tolk tillhanda. Vi hafva fördenskull på det någon vissbet må vara öfver deras lönderhåll velat oss härmed i nåder förklara, att hvar och en af dem årligen skall bekomma räknadt upp i svenskt silfvermynt såsom följer: 1:o *trivialskolan i Narva*: 1 teologus 200 daler; 2:o rektor 150; konrektor 100; 2 kolleger tillsammans 80 daler; *trivialskolan i Nyen*: 1 rektor 150 daler; 2:o konrektor 100; 1 kollega 40 daler; 1 2:o i Ivangorod 40 daler; 1 praeceptor uti Jama 40 daler; 1 praeceptor uti Koporje län 40 daler; 1 2:o i Nöteborg 40 daler. — — — Till visso är detta med vårt sekret och våra samt Sveriges rikets och respektive förmyndares och regeringens underskrifter bekräftadt. Sthlm d. 26 juli 1642.

²⁾ Livonica 119.

³⁾ K. M:ts resol. på Stahells punkter. Sthlm d. 8 nov. 1645.

installerade Stahell en kantor, som skulle biträda den gamle kantorn med att sköta tjänsten. Efter skolans utvidgning hade elevernas antal ökats med 30--40 gossar, och på grund häraf hyser Stahell den förhoppningen, att den omkostnad, som regeringen fått vidkännas genom inrättandet af ifrågavarande skola, icke skulle blifva utan gagn. Han förmodade äfven, att ryssarne skulle sända sina barn till denna skola¹⁾.

Samma år inrättades skolorna uti Kaporje och Jama, och Stahell trodde, att skolan i Nöteborg äfven det året skulle komma till stånd. Ryssarna ville icke skicka sina barn till dessa skolor, hvilket landets öfriga invånare gärna gjorde. Ivangorods borgare upprättade på egen bekostnad ett läroverk med 2 lärare, som de själfva aflönade²⁾. Ungdomen sysselsattes här med innanläsning, katekes, skrifning och räkning. Antagligen var det äfven meningen, att latin skulle förekomma bland läroämnena i denna skola, emedan det särskildt anmärkes, att den ene af de af borgerskapet tillsatte lärarne kunde detta språk³⁾.

De ämnen, som lästes i Narva trivialskola, voro latinska, tyska, svenska och finska samt ryska språken jämte aritmetik och musik. Sedermera tillkom äfven teologi. Arbetet i Narva trivialskola drefs under de första åren med ifver, nit och framgång både af lärare och lärjungar, så att vid examen, som superintendenten 1644 i generalguvernörens närvaro höll i nämnda skola, lärjungarna visade sig uti de förut nämnda ämnena hafva gjort så goda framsteg, att superintendenten däröfver uttalade sitt välbehag⁴⁾. Den i sin början så lofvande utvecklingen af Narva trivialskola afbröts dock snart genom den häftiga tvist, rörande nämnda läroverk uppstod mellan superintendenten som äfven och rådet i Narva. Som vi sett, hade regeringen förenat trivialskolan och stadsskolan därstädes till ett läroverk, men det oaktadt fortforo stadens invånare att aflöna åtskilliga af dess lärare. På den grund

¹⁾ Stahells bref d. 28 febr. 1643. Livonica 126.

²⁾ Stahells ämbetsber. af år 1644 d. 16 mars. Livonica 120.

³⁾ Livonica 120. Stahells ämbetsberättelse.

⁴⁾ Livonica 120. Stahells ämbetsber. d. 16 mars 1644. »Jag hafver ock examen anställt uti Narveska skolan, där sig docentes och dicentes så hafva presenterat, att generalguvernatorn och alla hafva sig fröjdat. Är informerat in latina, svetica, germanica, finonica, ruthenica linguis såsom ock in aritmeticis et musicis, hvarutinnan de hafva utmärkt sig, och emedan vi nu hafva konstituerat till ryska kollegan en person, som kan latin tala och skriva, alltså förmodar man, att genom hans flit både narveska och ivangorodska skolans ungdom mer tilltagandes varder.»

ansåg sig stadens borgerskap hafva rätt att utan superintendentens och konsistoriets hörande tillsätta, hvilka personer det fann för godt såsom lärare uti skolan, oafsedt huruvida dessa personer voro till räckligt kvalificerade att förestå en dylik befattning eller icke. Det gick så långt, att tvenne borgare därstädes under superintendentens frånvaro som konrektor insatt en »skolpojke» att förestå skolan¹⁾. Nämnda personer företogo sig äfven att stänga skolhuset för superintendentens son, då han därstädes ville hålla en latinsk oration. Då den af nämnde borgare tillsatte konrektorn äfven infann sig uti Ivangorods skola, likasom han varit en lagligt tillsatt lärare, blef han bortvisad därifrån af superintendenten och fann för godt att rymma från provinsen. Rådet i Narva blef mycket förbittradt öfver superintendentens tillvägagående i denna sak, hvilket rådmännen bl. a. visade därigenom, att de dels både själfva togo sina barn ur Narva skola, dels förmådde sina vänner att göra detsamma, hvilket hade till följd, att blott ett ringa antal lärjungar därefter funnos kvar i skolan, hvarigenom den, enligt superintendentens egen utsago, blef bragt till fullständig ruin.

I samband med den kyrkliga striden mellan superintendenten och rådet i Narva drogs äfven denna tvist inför regeringens forum. Hon afgjorde frågan på det sätt, att borgmästare och råd fortfarande skulle kalla de lärare, som staden aflönade, men innan dessa fingo tillträda sina ämbeten, voro de skyldiga att inställa sig hos superintendenten och konsistoriet för att därstädes undergå examen in vita doctrina et donis docendis. Bestodo de väl detta prof, blefvo de anställda såsom lärare i skolan, i annat fall icke. När någon installation eller examen skulle äga rum inom skolan, skulle rådet, eftersom trivialskolan och stadsskolan fortfarande skulle utgöra ett läroverk, därom underrättas, och på rådmännen kom det sedan an, om de ville skicka någon deputation till att öfvervara nämnda högtidlighet. Både installation och examen skulle under alla förhållanden verkställas af superintendenten. Regeringen förbehöll honom uteslutande inspektoratet öfver Narvas skola för så vidt det gällde lärarnes uppförande och arbete i skolan. Uppstod fråga om att afsetta någon af dem, skulle superintendenten och konsistoriet därom underrättas och nämnda myndighets råd och betänkande däröfver inhämtas, innan saken af stadens råd fick afgöras²⁾.

¹⁾ En utförlig berättelse om denna strid finnes i Livonica 122.

²⁾ K. M:ts resolution på Stahells punkter d. 8 nov. 1645. Sthlm.

De öfriga skolorna i landet däremot synas varit talrikt besökta både af gossar och flickor, hvilka därstädes fingo öfva sig i läsning, skrifning och räkning och särskildt med att lära sig katekesen. Det är antagligt, att flertalet af dessa barn tillhörde gifta officerare och det öfriga gifta manskapet, som var förlagdt på fästningarna därstädes.

Skolarbetet hade i Ingermanland att kämpa med stora, ja, snart sagdt oöfvervinneliga svårigheter. Landets ungdom tillhörde icke mindre än fem olika nationer med helt och hållet olika språk¹⁾. Att påträffa en bildad person, som kunde alla dessa språk och på samma gång äfven ägde de öfriga egenskaper, som man har rätt att fordra af en lärare vid en trivialskola, var här alldeles omöjligt. Skolorna saknade boksamlingar, för att icke säga bibliotek, helt och hållet. Böcker voro i landet en sällsynt och dyr vara, emedan hvarken bokhandlare eller boktryckerier funnos inom provinsen. I synnerhet var denna brist ytterst kännbar för trivialskolans lägre klasser²⁾, innan lärjungarne därstädes hunno så långt, att de kunde börja på att läsa latin. Upprepade gånger bönföll superintendenten hos regeringen att dels erhålla en boksamling, dels ett boktryckeri utan att hon dock uppfyllde hans önskan. Under sådana förhållanden var det ej underligt, om ungdomen ej kunde göra stora framsteg i skolorna, men att i trots af dessa svårigheter så mycket kunde uträttas i och för bildningens befrämjande, som verkligen skedde, det lärer så väl superintendenten Stahell som förmyndare-regeringen till icke ringa heder.

¹⁾ Lärjungarne i Narva skola tillhörde svenska, tyska, finska, ryska och estniska nationerna.

²⁾ Die ist hoch Zu beklagen, dass wir in aller welt keine Bücher finden deren sich Docentes und Discentes besonders in infernis Clasibus ehe man ad latinam lingväm allein in superioribus clasibus kommet gebrauchen können weill alhier eine confluerter wirdt von Schwede, Deut, Finn, Reuss und Estnischen Kindern wolte Wunschen Wie Jch auch zuvor gebeten Ew. Kongl. M:ts dass hiesiege consistorium undt Schule midt einer Typographia allergnedigst begehen machte. Livonica 119, 1642 fol. 427.

REDUCTION
RATIO
CHANGE(S)
WITHIN
TITLE

Sammen draget i K. K. A. 1894.
af
Th. K.

Ingermanländska landtakten.

Obenberürtes Respons Teutsch sub sigillo regio ediret etc. in dat. eod.

Wir Gustaff Adolff von Gottes gn: König etc. Thuen hiemit kundt vnd zue wissen, Demnach Wir verschiedenes Jahres durch ertheilte offene patenten menniglichen notificiret vnd angefügt, was massen Wir gnedigst entschlossen in Vnserm Fürstenthumb vnd Landen ansehnliche Landereijen vund gütter, in specie aber in Vnserm angehörigen Ingermanlanden, welches durch verleihung des Allmechtigen Vns vnd Vnserm Reiche der Chron Schweden subiect vnd vnterwürffig worden, vnd Wir numehr für Vns vnd die Vnserigen geruhiglich besitzen, geniessen vnd inne haben, Aber doch seiner sonderbahren fertilitet vnd augenscheinlicher nutzbarkeiten halber, viel nutzbahrer gebraucht, auch vielen, insonderheit den ienigen, so entweder an derer orthen ihre merckliche vngelegenheiten heuffig vnd überflüssig empfinden, oder auch sonsten für sich vnd die ihrigen zue prosperiren hertz vund gemüth tragen, zue gar gueten bequemen erspriessligkeit auch reichlichen ausskunfft vnd vffenthalt des menschlichen lebens wohl könnte gedeyen, aus vielen erheblichen motiven vnd der gnedigsten affection vnd gewogenheit halber, damit Wir frembden vnd ausslendischen auch andern versuchten teutscher Nation nach den Vnserigen gnedigst wohl beygethan, andern ehrliebenden hohes vnd niedriges standes persohnen zue lehen oder andern abnützlichen eigenthumb gnedigst zue conferiren vnd einreumen zue lassen. Alss haben Wir mit den ienigen, so vf eingebrachte Fürstl. vnd andere recommandationes dero behueff bey Vnss vnterthenigst angelanget, folgende Capitulation, wessen sie sich bey ihrer emigration vnd anzuege in Ingermanland in einem vnd anderm sicherlich hetten zue getrösten, vfrichten vnd verfertigenn lassen, deren Wir für Vns vnd Vsere Erben, auch künfftige Successoren vnd Könige des Reichs Schweden, Königlich vnd festiglich zue geleben, demselben auch in allen vnd ieden Puncten, Clausuln vnd Artickuls vnabbrüchig nachzukommen, Vns krafft dieses anheissigk gemacht haben. Alss:

1. Erstlichen vnd zue allerforderst, sollen die Jenigen welche Adelichen standes vnd herkommens, vnd vf obgelmelte Vnsere Königl. Patenten vnd erfordern naher Ingermanland vffgebrochen, Jhr heusslich amvesen daselbsten ergriffen, vnd die von Vns anerbothene Lehn- vnd gütter vnterthenigst recognosciren werden, aller vnd ieder freyheiten, Priuilegien, Constitutionen, Indulten, Rescripten, vnd Immuniteten, welche ändern Vnsernn getrewen Rittern vnd Landschafft den Schwedischen von Adell von Vnsern hochlößlichen numehr in Gott ruhenden Vorfahren vnd regierenden Königen vnd Herrn des Reichs Schweden, vnd insonderheit von Vns bey antretung Vnserer Königl. regierung von dato Nickoping den 10 Januarij Anno 1611. albereits gnedigst conferiret vnd ertheilet (Gestaltsamb Jhnen dan itzgerogte Priuilegia in teutscher sprachen also fortgelieffert vnd eingehendiget worden) oder auch noch hinkünfftig weiters conferiret vnd ertheilet werden könten oder möchten, in allem durchaus nichts aussgenommen et quidem sub eodem necessitatis et religionis vinculo damit Wir ändern Vnsern Landtvndt Ritterschafft auch lieben getrewen vnterthanen, vnd sie Vns hinwiederumb respectue gnedigst vnd vnterthenigst verwandt vnd beygethan in gemeinn vnd ein ieder insonderheit für sich, ihre leibes vnd Lehns erben vnd nachkommen zue ewigen zeiten theilhafft vnd fehicg sein vnd pleiben.

2. Was aber in dieser Vnsere Capitulation ihnen zum besten anderst pacisciret, auch von Vns gewilligt vnd ratificiret worden, hat bey solchem vorbedingnüs sein pilliches verpleiben.

3. Darüber sie dan durch Vns, viel weniger Vnsere Gubernatoren vnd Stadthaltern in Ingermanland keinerlei weise noch wege prægrauiret vnd beeindrechtigt, sondern viel mehr von Vns vnd Vnsern Stadthaltern in Ingermanland geschützet, gehandhabet, vnd erhalten werden sollen.

4. Solte aber über alles verhoffen vnd diess Vnsere ernstes gebott, will vnd meinung einer derselben, über vnd wieder recht, vnd diese Vnsere ertheilte Priuilegien einerley weise aggrauiret vnd vergewaltigett werden, wollen Wir wieder die Verbrechere, nicht allein seueriores legum pænas ernstlich statuiren vnd zue werck setzen lassen, sondern es sollen auch Vnsere Gubernatoren vnd Stadthaltere, in befindung der Sachen dem belestigten theil desswegen kehr vnd wandel vnd Jhnen vnd Jhren Assistenten, dadurch verursachter kosten Interesse, Schaden vnd vngelegenheiten halber nach

Vnserer oder Vnserer Reichs Råthe ermessigung billigmessige wiedererstattung thuen.

5. Damit auch der Adelstand dessen vñnehmen vnd prosperitet, vmb so viel mehr werde befördert vnd propagiret, seind Wir gnedigst erbietig, das Wir den ienigen, so es ihrer qualiteten vnd herkunfft halber meritiret, vnd Vns von ändern standes Persohnen recommendiret werden, benebenst den feudis Nobilibus auch nominatim Nobilitatis insignia gnedigst contribuiren wollen.

6. Die Lehn vnd gütter sollen ihnen nach Lehens Rechte zue Ritter man lehen, vnd zwar iure feudi veteris angesetzt vnd conferiret werdenn, Jedoch sol in casu non existentium masculorum die Lehens Succession ändern Jhren eheleiblichen kindern vnd töchtern, et quidem his deficientibus, den collateralibus, welche des geschlechts vnd nahmens, vnd solchen Lehen in gebührender Rechts frist suchen werden, ebenmessig competiren vnd zuestehen.

7. Sonsten aber sollen die Lehen vnd gütter, wie sie in den Inuestituren enthalten vnd begriffen nicht zerstückelt, getheilet, noch zerrissen, sondern zue begebenden fellen diuino sortis iudicio von einander gesetzet, vnd die abgefallene brüder vnd Schwestern pro facultatum modo aussgesteuert werden, damit wan es die noth erfordert Vns der schuldige Rossdienst desto ehr vnd besser könne erfolgen, Oder aber es soll Vnsere sonderbahrer consens vnd bewilligung darüber iederzeit vorher eingeholet werden.

8. Würde auch ein Vasall vnd Lehenman, vf seinen güttern mehr nutzbarkeiten, als in das Schwedischen Adels Priuilegien vorhin enthalten, mit anrichtung glasehütten, Salpeter, graben vnd dergleichen anrichten, vnd ihme dadurch nutzen stiften können, soll Jhme solches frei vnd beuor stehen. Jedoch das der Salpeter, so wohl das puluer, aus ihren etwa angerichteten Puluermühlen ausserhalb Landes nicht verfüret, sondern innerhalb landes theurest man kan verkaufft werden.

9. Als ihnen dan gleichfalls frei vnd beuor stehen soll, ihren angehörigen vnderthanen Landpauren, vntersassen vnd leuthen, die dienste gulten, Pechte vnd hebungen ihres gefallens zu determiniren vnd anzusetzen, worüber Jhnen gleichfalls so wohl als über ihre diener vnd gesinde die Vogtey iurisdiction, vnd bothmessigkeit in ciuilibus ohne einrede vnd hindernüss Vnserer Stadthaltere, Befehlhabere vnd Vögte soll eignen vnd gebühren, So viel aber die executionem causarum criminalium anlanget, als welche ihnen ohne

das mir beschwerlichen, damit sol es gehalten werden, allermassen dauon in oftgedachten Schwedischen Priuilegijs Artic. 17 klärlich disponiret vnd geordnet etc.

10. Mitt verkauff- vnd ausschiffung ihrer waaren, sol es gehalten werden, wie dauon in Vnsers Schwedischen Adels Priuilegijs Art. 21 disponiret vnd gnedigst nachgegeben, Jedoch sol ihnen zwar ihre Schueten vnd böthe vf ihren Strömen vnd wassern naher Naruen vund Reuall, aber sonsten ihre eigene Schiffe inn Teutschlandt zue haben vnd zue halten gar nicht frey stehen, damit im traffiquiren vnd fortsetzung der Commerciën kein vnterschleiff gebraucht, vnd Vnsern Städten die nahrung nicht abgestrickt werde.

11. Damit aber ein iedtweder so vff diese Vnsere Priuilegien vnd vfgerichtete Capitulation gereiset, vnd von Vnsern Befehlhabern, vermüge sonderbahrer habender Instruction, die einweisung erlangt, zue ihrer vnd anderer Vnserer vnterthanen beschwer nicht weiters reisen, vnd zehrung vnd kosten anwenden dürffe, sol ihnen frey stehen, das homagium entweder durch einen dazue gnugsahmb gevollmechtigten, oder auch Vnsern Mandatarijs vnd befehlhabern daselbsten in loco zue præstiren vnd abzulegen.

12. Weiln auch theils güttere annoch mitt andern vnd vorigen Ingermanlandischen vnderthanen besetzt, Sollen dieselbe zue ihrer ankunfft also forth, so baldt ihnen ihrer aussaat halber erstattung geschehen an andere Orth transferiret vnd versetzt, vnd ihnen inn allem vacua possessio gelieffert werden, Vnd was Vns oder Vnsern Arendatoren an gefell, intraden vnd gerechtigkeit gebühret, vnd die vorige Jahr entrichtet worden, haben Wir den ankommenden aus gnaden zue anfangk ihrer haushaltung geschenckt.

13. Haben ihnen auch vff ihr vntertheniges pitten vnd anhalten vergünstiget, das einn iedtweder so wohl vom Adell als Erbpechter einen oder zum högsten zwe Bubullen an sich nehmen, vnd damit ein Erbe oder hoffstette besetzen möge, welche ihnen hernacher von den Vnsrigen nicht wieder sollen entzogen werden, Vber dieses sollen sie ihre von Vns ihnen so wohl den Lehenleuthen als Erbzinsern verlehneten Landen aber in Ingermanland vnd ieder mit seinen eigenen teutschen zuesammengebrachten Pauren zue iederzeit besitzen, vnd dieselben bearbeiten, vnd durchaus nicht bemechtiget sein aus Schweden, Finland, Ehestland, Reusslandt noch Ingermanland vf was weise es auch geschen kan oder mag an sich zue ziehen noch zue bringen.

14. Ess soll auch Jhnen vnd Jhren Erben so wohl andern, so vf dem Lande in Vnsern gebieten vnd herrschafften wohnen, iederzeit zue frieden vnd vnfriedens zeitten eine freye einkehr in Vnsere Vestungen verstattet werden, gestaldtsahmb Jhnen dan bequeme Örter vnd pletze in den negst gelegenen Festungen, vf ihr begehren angewiesen werden sollen, welche sie zue gutter gelegenheit bewawen, vnd den Schwedischen Priuilegien gemess frey eigenthumblich besitzenn mügen.

15. Damit aber auch ein iedtweder gewissheit haben möge, was er hinkünfftig Vns vnd Vnsern Reiche der Chron Schweden für Rossdienst vnd seruitia hinwiederumb leisten solle, dieselbe nach eines iedtweden Orths situation fertilitet vnd gelegenheit von Vnsern Mandatarijs vnd befehlhabern determiniret, vnd den Inuestituren mit einverleibet werden, Jedoch allso, das zum wenigsten von 16 besetzter hacken landes, worunter die hofflage nicht mittgerechnet, vnd ieder hacke zehen thonen allerhandt Korns, vnd also 30 thonen in sich halt, wan dieselben von newen wieder ausgemessen, ein pferd, Rossdienst soll gesetzt werden, soll auch mit aussrüstung Monthierung vnd vnterhaltung des pferdes gehalten werden, wie dauon vielgemelte Schwedische Priuilegien Art. 36, 37, 38, 39, 40 vnd 41 inclusivè aussgetruckte meldung thuen.

16. Dahin gegen nachdemmahln der vf- vnd anzugk einem iedtweden (wie leicht zue erachten) so wohl auch vollige einrichtung der gütter in ettwas beschwerlichen, Alls haben wir gleichfalls gewilliget, gelobet vnd zuegesaget, das ein iedtweder von zeit seines anzuges vnd erlangten belehnung zehen Jahr lang, von allem Rossdienst, Reichs Contributionen vnd vfflagen allerdings Immun, exempt vnd frey sein soll, damit er hinzwischen alles schadens vnd angewandten kosten sich desto mehr vnd besser erholen, vnd den bestimbt Rossdienst führohin ertreglicher thuen könne.

Solte aber augenscheinlich befunden vnd verspüret werden, das in gesetzten Freyjahren die verliehene Lehen vnd gütter dergestaldt nicht cultuiiret vnd eingerichtet, wouon Vns hinkünfftig der verschriebene Rossdienst könne ab[g]estattet vnd geleistet werden. Sollen dieselbe ipso quasi iure verwürckt, vnd Vns wieder apert sein, dieselbe den Schwedischen Priuilegien gemess andern hinwiederumb zue verleihen.

17. Weiln auch ein iedtweder bürgerlichen standes zue der armatur gewehr vnd waffen allerdings nicht genaturiret, aber son-

sten zur hausswirtschafft vnd andern Feldtarbeit nicht übel geschickt vnd angewohnt, als seind Wir gleichfalls gnedigst erbietig, haben auch dero bahueff sonderbahren befehl ertheilet, das auch den ienigen; so bürgerlichen Standts vnd hausswirtte sein gutte fruchtbahre, ansehnliche Landereyen an Acker, Wiesenwachs, holtzungen, Fischereyen, Jagten, sambt andern herrligk-, nutz bargk- vund gerechtigkeiten, entweder cum pleno emphyteuseos iure vel censitici agri iure, für sich vnd ihre Erben vnd Erbnehmen, zue ewigen tagen zue geniessen sollen constituiret vnd eingereumet werden, also das der Canon siue annua pensio correspondens vnd ertreglich sein, vnd Vnsern Stadthaltern oder wohin sie gewiesen, jährliches entrichtet, vnd sie darüber im geringsten nicht beschweret noch molestiret werden sollen.

18. Allermassen sie dan auch wen man wegen eines gewissen Canonis vnd Erbzinses einigen vnd vergleichen mit etzlicher Jahr Freyheiten begnadet, vnd von aller Reichs Contribution, steur vnd vfflagen enthebt vnd verschonet, vnd darüber mit Vnserer Königl. Confirmation, Schutz- vnd Schirmbrieffe best krefftiglich versehen vnd assecuriret werden sollen. Dahingegen Wir Vns reserviret vnd vorbehalten, das vf den fall ein oder mehr Vnserer angetretener dingpflichtiger Erbpechter in oder also fort nach verflossenen Frey Jahren wiederumb an andere orth remigriren, vnd solche gütter ohne noth repariren vnd vffschreiben wolte, Soll er oder dieselbe schuldig vnd gehalten sein, seine stelle entweder mit einer andern Vns annemblichen Persohn zue ersetzen, oder auch den determinirten versessenen freyen Erbzins von vorigen Jahren für seinem abzuge zue numeriren vnd abzuetragen.

19. Wir haben auch gnedigst vnd respectivè vnterthenigst dahin geschlossen vnd accordiret, das nach verflossenen Frey-Jahren, so wohl des angezogenen Adels als der emphyteuticarien leuthe vnd Vnterthanen in der Reichs Schatzung, Contribution vnd vfflage, so ettwan in Vnsern Reiche gewilligt vnd beschlossen, nicht prägrauiret vnd beschweret werden, Sondern ein besetzter voller Ingermanlandischer Erb-Paur gegen einen vollen Schwedischen hoff gesetzt, vnd secundum arithmeticam proportionem von iedem vnterhabenden hacken landes, mir halb so hoch, das ein voller Schwdischer hoff geschetzt werden soll, vnd was sonsten in Vnsern Reichs Contributionen vnd zue steur uff einen Schwedischen hoff ann Schaffen, Hüner, gänsen vnd dergleichen geschlagen, soll zue

einem billigmessigen precio gesatzet, vnd solches in ihrer ausszahlung gegen der Schwedischen Pauren Contribution halbiert werden, die Emphyteuticarij aber, so nur Meyerien vnd keine besetzte Pauren haben, sollen nach ihren hacken geschetzt, vnd höher nicht als andere Vnsere bürger in Städten Jhren vermögen nach angelegt werden.

20. Ess sollen auch die emphyteuticarij oder Erbpfechtere an Vnsern gerichten, oder sonsten von Vnsern Stadthaltern, do ettwan sachen halber streit fürfallen solte, mit vnnöttigen Rechtsgengen fürgebotten, vnd schnellen extrajudicialischen Processen nicht beschweret werden, sondern soll ihnen in sachen vnd litigiren, so altioris indaginis vnd ihnen zue beschwer gereichen könnte à quocunque grauamine tam iudiciali quam extrajudiciali tam præsenti quam futuro an Vns vnd Vnsere Reichs-Räthe zue recurriren, prouociren vnd appelliren vngewehret sein.

21. So sollen auch Vnsere Gubernatores Stadthaltere vnd Beamten, solchen eingewandten appellationen, dofern sie ihrer formalien halber bestendig, vnd innerhalb 4 Monaten gebührlich procediret werden, sub iuris pænâ zue deferiren schuldig vnd gehalten, oder Vns benebenst erstattung dern, dem appellanti verursachter kosten 500 thaler vnnachlesslicher straffe verfallen sein.

22. Imgleichen soll ehist als möglich eine beständige Policey Landt vnd Gerichtsordnung begriffen vnd abgefast, vnd vff Vnsere gnedigste ratification promulgiret werden, daran sie allerdings gehorsamst zuegeleben. Vnd sollen solchen Gerichten so wohl Adeliche, alss ihres mittels qualifizierte Persohnen præficiret vnd zugeordnet werden.

23. Wir haben auch vff vntertheniges anhalten vund begehren der ienigen, welche für sich vund im nahmen ihrer patrioten aus Meckelnburg zue gegen gewesen, gnedigste promiss vnd zuesage gethan, das auch den kauffleuthen, handtwercksleuthen vnd gewercken, welche in Vnsern Städten vnd Festungen zue residiren vnd ihre kauffmanschafft, handthierung vnd nahrung daselbsten zue treiben begehren werden, vff etzliche gewisse Jahr, nach dehme ein iedtweder mit Vnsern Befehlhabern würd können accordiren von aller bürgerlichen beschwerung Reichs vff- und zuelagen, Immuniteten vund Freyheiten gegeben, vnd vf eines iedtwedern anhalten obiger puncten halber iederzeit Vnsere Königl. versicherung confirmation Schutz vnd Schirm brieffe vnweigerlich vnd schleunig ertheilet vnd aussgefolget werden sollen, domit nach lang ingestan-

denen vorigen aber numehr (Gott sey lob) abgestilleten kriegem vnd Vnruhe die commercien wieder in gangk vnd vffnehmen gebracht, auch einer neben dem andern sein vnd leben, vnd desto bessern reichlichern vnderhalt vnd nahrung haben könne, Alss Wir Vns dann auch gnedigst dahin resoluiet vnd erklehret habenn, das einen vnd andern stande vff ihr vnterthenigst pitten vnd anhalten, über itzige freyheiten vnd immuniteten noch mehr Priuilegia vnd begnadungen nach Jahren, vnd dehme ihr suchen best rathsambst befunden, erogiret vnd aussgeben, vnd ein iedtweder sich in allem Vnserer Konigl. Milde vnd sicherheit zue getrösten haben solle.

24. Wir haben auch Vnsern deputirten Befehlhabern gnedigst committiret vnd anbefohlen, das den Bürgern vnd handtwercksleuthen ihrem begehren nach vmb einen ewigen ertreglichen bekandt-pfennigk vnd grundtzinss Censuales agri an gelegenen orthen nahe an vnd für den Städten adiudiciret vnd angewiesen werden sollen, welche sie aus denn Städten beackern, vnd für sich vnd Ihre Erben zue ewigen tagen vnd zeitten eigenthumblich behalten sollen.

25. Vber dieses seind Wir auch gnedigst resoluiet vnd entschlossen, da ettwan auss Teutschen Ansee- vnd handelstädten gewisse Kauffleuthe, welche gutter mittel vnd vermüegens bey Vns vnterthenigst anlangen vnd belieben tragen solten die Commerciem in Vnsern Städten oder Teutschen Naruen als Mittbürgere doselbst in vorigen standt vnd Esse hinwieder zue pringen, wollen Wir wegen milterung der zöll vnd anderer immuniteten vnd Freyheiten vff solche conditiones mit Jhnen gnedigst pacisciren vnd schliessen, das sie der orthen für sich vnd die Jhrigen zue prosperiren anlass vnd offene freye mittel vnd wege haben sollen. Zue vhrkundt, das Wir allen vnd ieden obgesetzten Articulirten puncten Konigl. geleben, demselben auch durch die Vnserigenn vnnabbrüchig vnd fest gelebt haben wollen, haben Wir diese Capitulation mit Vnserr Konigl. Secret lassen bestettigen, vnd zue mehrer beglaubung lassen vnterschreiben. Geben Stockholm etc. 16 Octobris 1622.

Rättelser.

Sid. 17, anm. 4,	står: den 18 mars,	lås: den 19 mars.
» 18, not 6,	» den 8 mars	» den 18 mars.
» 23, » 4, rad 7,	» öfvarlupne,	» öfverlupne.
» 24, rad 30,	» var,	» voró.
» 29, anm. 1,	» igitus,	» igitur.
» 35, » 7,	» jämfördt,	» jämfört.
» 35, rad 7,	» frågavarande,	» ifrågavarande.
» 42, » 11,	» spanmål,	bör vara: spannmål.
» 45, not 6,	» den 29 mars,	lås: den 29 maj.
» 48, rad 22,	» väsendtlig,	bör vara: väsentlig.
» 49, anm. 3, rad 5,	» ligna,	lås: lingua.
» 55, » 1,	» Wache-Narva,	» Waske-Narva.
» 63, rad 15,	» Ingermaland,	» Ingermanland.
» 72, anm. 3,	» Flemming,	bör vara: Fleming.
» 108, rad 25,	» viss,	lås: vissa.
» 118, rad 6,	» åkrern.	» åkern.
» 138, anm. 1, rad 7,	» häradsrätten,	» häradsnämnden.
» 140, rad 2,	» löntagare,	» läntagare.
» 160, not, tillägg: Ingrica 66.		
» 175, not 6,	står: Soloron,	» Solown.
» D:o d:o	» Silora,	» Silow.
» D:o d:o	» G. A:s hist. 84,	» 849, del. 4.
» D:o d:o	» Fatebrer,	» Fattbur
» 186	» Konsistoriates,	» Konsistoriales.
» 210	» i stadens,	» stadens.

Smärre inkonsekvenser i stafning och interpunktion o. d. torde af läsaren benäget ursäktas.

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES

1010651985

